

TÜRKMENISTANYŇ YLYMLAR AKADEMIÝASYNYŇ
SEÝSMOLOGIÝA WE ATMOSFERANYŇ FIZIKASY INSTITUTY
BMG-niň ÖSÜŞ MAKSATNAMASY

G. Begenjow

GEOLOGIÝA, GEOFIZIKA
WE SEÝSMOLOGIÝA ADALGALARYNYŇ
IŇLISÇE-RUSÇA-TÜRKMENÇE
DÜŞÜNDIRIŞLI SÖZLÜGI

arasyndaky, onuň heniz deň agramlyk ýagdaýyny saklaýan mahalyndaky maksimal burçy.

ANGULAR DISTORTION – *угловая дислокация* – burç dislokasiýasy, burçly bozulma, ýygirtlanma. Desganyň haýsy-da bolsa bir nokadyň beýleki birine oňnositel süýşmegi.

ANGULAR UNCONFORMITY – *угловое несогласие* – burç sazlaşyksyzlygy. Bir gatlamanyň ikinji bir gatlamanyň üstüne burçlaýyn ýatmagy. Adatça, aşakda ýatýan jynslar olary örtýän jynslara garanynda güýçli ýygirtlanmany, bozulmany, olaryň sazlaşyksyzlygyny döredýär. Aşakdaky hem-de ýokardaky ýatýan gatlaklaryň iniş burçlarynyň tapawudy burç sazlaşyksyzlygynyň möçberini görkezýär.

ANIMAL THEORY – *теория органического происхождения нефти* – nebitiň organiki we beýleki galyndylaryndan emele gelme teoriýasy. Nebitiň abiogenik teoriýasyna gapma-garşy durýan, ýagny organiki galyndylardan emele gelýändigini ündeýän biogenik teoriýa.

ANISOTROPY – *анизотропия* – anizotropiýa. Jisimleriň parallel gapdallara hem-de parallel däl gapdallara aýratyn fiziki täsirli häsiýetiniň bolmaklygy. Mysal üçin, gatlakly ýa-da lentaly topraklaryň wertikal suw syzdyryjylygy gatlaklygyň uzaboýuna hem-de keseligine mese-mälim tapawutlanýandyr.

ANOMALY – *аномалия* – anomaliýa, nädogrulyk (kadadan çykma). 1. Ýeriň berlen bir nokadyndan teoretiki taýdan hasaplanyp çykarylan agramlyk güýji hakykatdakydan, ýagny deňiz derejesine laýyk gelýän ellipsoid aýlanmanyň üstki derejesine onuň ortaça paýlanmasyndan tapawudy. 2. Ol, esasan, geofizikada ulanylyp, Ýeriň grawitasion hem-de magnit meýdanynyň teoretiki (normal) aňlatmasynyň gysarmasyny bellemek üçin ulanylýan adalgadyr. Mysal üçin, agramlyk güýjüniň anomaliýasy, ýagny Ýeriň berlen bir nokadyndan teoretiki taýdan hasaplanyp çykarylan agramlyk güýjüniň hakykatdakydan tapawudy.

ANTECEDENT – *антецедентный* – antesedent. Epigenetiki, ilki başdaky, ozal dörän. Mysal üçin, antesedent derýa.

ANTECLISE – *антеклиза* – antekliza. Müňlerçe inedördül kilometre çenli ululykdaky gümmez şekilde örtülen, kämahal ortasy açyk platforma gurluşy.

ANTHROPOGENIC EARTHQUAKE – *техногенное (антропогенное) землетрясение* – tehnogen (antropogen) ýertitremeler. Adamyň tebigata edýän täsirinden döreyän ýertitremeler: uly suw howdanlary gurlanda, uglewodorod almak üçin gatlaklar suw bilen doldurylanda, ýadro partlamasynda.

ANTHROPOGENE – *антропоген* – antropogen (adamyň döremegi döwri). Kaýnozoy eýýamynyň iň soňky döwri. Şu döwre şeýle adyň berilmegi antropogende maýmyn sypatly adamlaryň peýda bolmagy bilen baglanyşyklydyr. Dördülenji döwre 1922-nji ýylda A.T.Pawlow tarapyndan girizilen bir ady.

ANTICLINAL DOME – *антиклинальный купол* – antiklinal gümmezi. Antiklinal häsiýete eýe bolan gümmez şekilli epinlenme.

Aşgabat
«Ylym» neşirýaty
2024

Begenjow G.

B44 Geologiýa, geofizika we seýsmologiýa adalgalarynyň iňlisçe-rusça-türkmençe düşündirişli sözlügi. – A.: Ylym, 2024. – 220 sah.

Redaksion topar:

E. H. Abdyllyajew, dag inžener geolog.

K. P. Azimow, tehniki ylymlarynyň kandidaty.

R. Walker, professor.

O. G. Wasow, geologiýa minerologiýa ylymlarynyň kandidaty.

Ch. Gruetzner, geologiýa ylymlarynyň doktory.

BMG-niň Ösüş Maksatnamasy we Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Seýsmologiýa we atmosferanyň fizikasy instituty bilen bilelikde “Seýsmik töwekgelçiliklere baha bermekde bolup bilýjek güýçli ýertitremeleri duýdurmakda hem-de olar boýunça degişli çäreleri görmekde Türkmenistanyň milli mümkinçiliklerini artdyrmak” taslamasyny durmuşa geçirmegiň çäklerinde «Iňlis-türkmen we rus-türkmen geologiýa, geofizika we seýsmologiýa adalgalarynyň düşündirişli sözlüginin” tehniki tabşyrygynyň esasynda düzildi. Sözlük seýsmologiýa we onda ulanylýan ugurdaş ylymlaryň usullaryna, tehnologiýalaryna we tehnikasyna degişli bolan 2000-e golaý adalgalary öz içine alýar. Seýsmologiýa baradaky ylmy edebiýatlarda köp duş gelýän ýer baradaky ylma degişli bolan bölümlerinden umumy geologiýa, stratigrafiýa, litologiýa, tektonika, inžener geologiýasy, umumy seýsmologiýa, seýsmotektonika, inžener seýsmologiýasy, gidrogeologiýa, fizika, gurluşyk-binagärlik, gurluşyk mehanika, topragyň mehanikasy ýaly ylymlar bilen berk baglanyşykly adalgalar hem bardyr. Sözlük nebit-gaz toplumunyň we ylmy-barlag institutlaryň işgärleri, mugallymlar we esasanam, ýer ylymlary bilen bagly fakultetleriň talyplary, şeýle hem geologiýa edebiýatynyň terjimeçileri üçin niýetlenendir.

ANAEROBIC – *анаэробный (процесс)* – anaerob (hadysa). 1. Erkin kislorodyň ýok ýerinde haýwanlaryň we ösümlükleriň galyndylarynyň dargamak hadysasy. 2. Erkin kislorod bolmanda-da ýaşamaga ukyby bolan organizmler. 3. Erkin kislorodyň, şonuň ýaly-da şeýle ýagdaýlaryň ýok ýerlerinde köpelip bilmäge ukyby bolan organizmler üçin ulanylýan adalga.

ANALCIMEZATION (ANALCIMATION) – *анальцимизация* – analsimleşme. Postmagmatik hadysalarda meýdan şpaty (mineraly) hem-de feldşpatlary analsim bilen gysylyp çykarylma-çalyşma hadysasy.

ANALOG RECORDING – *аналоговая регистрация* – analog ýazgysy. Fotokagyz, termokagyz, magnit we b. göterijilere ölçemeleriň üznüksiz ýazgylaryny egri çyzyk görnüşinde awtomatiki geçirmek.

ANALYSIS OF ECONOMIC EFFICIENCY – *анализ экономической эффективности* – ykdysady netijeliliginiň barlagy. Seýsmik töwekgelçilik dolandyrylanda, ýertitreme hadysasynyň netijesinde bolup biljek adam we maliýe ýitgileriň ähtimallygyny azaltmak üçin geçiriljek toplumlaýyn çäreleriň harajatlarynyň ykdysady netijeliligi bilen barlanylýar.

ANALYSIS OF THREAT – *анализ угроз* – howpu derňemek, negatiw hadysanyň netijesinde daş-töwerege we desgalara howpuň ýetirjek zyýanyny derňemek.

ANALYTICAL METHOD – *аналитический метод* – analitik usul. Seljermek üçin ulanylýan ýörite usul.

ANAMIGMATISM – *анамигматизм* – anamigmatizm. Ýokary gyzgynlyklaryň hem-de uly basyşyň täsiri astynda jynslaryň eräp magmalaryň ýagdaýyna çenli baryp ýetmegi.

ANAMORPHISM – *аноморфизм* – anomorfizm. 1. Ýer gabygynyň has çuň zolaklarynda dag jynslarynyň metamorfizmlleşip, täze minerallary emele getirýän hadysalaryň jemi. 2. Meýdan şpatlarynyň we felşpaditleriň analsim bilen çalyşmak hadysasy.

ANGLE – *угол* – burç. Geologiýada burç diýen adalganyň dürli hili aňlatmasy giňden ulanylýar. Mysal üçin, näsazlyk burçy (iki näsaz gatlamanyň aralygynda emele gelen burç), optiki oklaryň burçy (iki okly kristallaryň oklarynyň aralygynda emele gelýän ýiti burç), kristalyň süýnmek burçy.

ANGLE OF FALL – *угол падения* – iniş burçy. Eňňitli gatlaryň üsti bilen gorizont tekizligiň aratapawudyny düzýän burç.

ANGLE OF INCIDENCE OF THE FAULT – *угол падения разлома* – çatlamanýň ýatýş burçy. Keseligine ýeriň tekizligi bilen çatlama tekizliginiň arasyndaky ýiti ýatýş burçy. Gorizont tekizlikden aşaklygyna, çatlamanýň ugur çyzygyna perpendikulýar dik tekizlikde ölçelýär.

ANGLE OF REPOSE – *угол естественного откоса* – tebigy ýapgydyň (eňňidiň) burçy. Ýasama depäniň (düşegiň) üsti hem-de gorizont tekizligiň

AIR VOLCANO – *грязевой вулкан* – läbik (palçyk) wulkany. Nebit-gazly etraplarda emele gelen ýasy konusyndand läbigi, gazy, suwy (käbir halatda nebit plýonkasyny) bölüp çykarýan psewdowulkan (ýalan wulkan).

AIRBORNE MAGNETOMETER – *аэромагнитометр* – aeromagnetometr. Uçaryň bortundan sallap oturdylyan hem-de Ýeriň magnit meýdanynyň güýjüniň derejesini ölçemek üçin ulanylýan enjam.

AIRPHOTOS – *аэрофотоснимки* – aerofotosuratlar. Kartalarda, nusgalar düzülende, olaryň üstleri ýetirilende, ýerleriň geologik hem-de geomorfologik aýratynlyklary anyklanylanda we tebigy gurşawa ýetirilýän tehnogen täsirlere analiz berlende ulanylýar.

ALBIAN FOLDS – *складчатость альпийская* – alp epinlenmesi. Ýeriň ösüş taryhynda kaýnazoý eýýamynda esasy bolup geçen alp epinlenmesi. Alp orogenezi bilen baglanyşykly emele gelen Alp daglaryna meňzeş ýa-da beýleki belent daglar, mysal üçin, Köpetdag.

ALBIAN STAGE – *альбский ярус* – alp mertebesi (gatlak). Hek ulgamynyň (periodynyň) aşaky bölümüne degişli meretebe. Hek ulgamynyň şu mertebesiniň çökündileri Köpetdagda giňden ýaýrandyr.

ALIDADE – *алидаде* – alidade. Şkalada menzullary aňladýan çyzyk.

ALKALI – *щелочь* – aşgar. Turşulygy bitaraplaýjy himiki birleşme, mysal üçin, kaustiki soda.

ALLOCHTHONE – *аллохтон* – allohton. Ilki başdaky emele gelen ýeriniň ornunda ýatmaýan çökündiler. Tektonikada üste süýşme hadysanyň täsirinden başga ýere getirilen dag jynslarynyň äpet uly massasy (tektonik örtük).

ALLUVIAL PLAIN – *аллювиальная равнина* – allýuwial tekizlik. Derýa ulgamynyň aşak akumynyň hanasyna ýanaşýan hem-de wagtal-wagtal suw bilen basyrylan tekiz ýerine kesgitleme bermek üçin ulanylýan umumy manydaky adalga.

ALLUVIUM – *аллювий* – allýuwíý. Derýalaryň akumlary bilen getirilip çökdürilen owrantgylaryň islendik görnüşleri. Mysal üçin, Amyderýanyň derýa çökündileri.

ALTIPLANATION – *альтиплантация (выравнивание рельефа)* – altiplantasiýa (relýefiň tekizlenmegi). Daglyk etraplarda ýer üstüniň ep-esli belentliklerinde ýasy zolaklaryň emele gelmegine ýardam berýän tebigy hadysa.

ALTIPLANATION – *выравнивание* – tekizleşme. Esasan, daşky geologik hadysalaryň täsirinden dag belentlikleriniň dura-bara peselip, tekizligiň emele gelmegi.

ALTITUDE – *высота* – beýiklik, altituda. Geologik emele gelmeleriň altitudasy (absolyut beýikligi). Mysal üçin, epilmäniň beýikligi.

AMORPHOUS – *аморфный* – amorf (şekilsiz) kristal gurluşy bolmadyk. Minerallaryň anyk kristalliki gurluşa eýe bolmadyk hem-de atomlary ýerleşişleriniň bitertip ýerleşmegi netijesinde minerallaryň we dag jynslarynyň kristallik şekiliniň bolmazlygy (wulkaniki aýna, opal, şepbik).

**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
SERDAR BERDIMUHAMEDOW**

AGE – *возраст (геологический)* – ýaş (geologik). Ýeriň geologik taryhynyň haýsy-da bolsa kesgitli hadysalarynyň (deňiz suwunyň basmagy, dag jynslarynyň bir gatlagynyň ýa-da kesgitli gatlamasynyň döremegi, organizmleriň käbirleriniň gyrlyp, beýleki birileriniň ýüze çykmagy we b.) başlanan pursatdan bäri geçen astronomik wagt birligi.

AGE BY ARGON – *возраст по аргону* – argon boýunça (geologik) ýaşy. Radiogen düzümlü argon boýunça kesgitlenilýän absolýut geologik ýaş.

AGE BY HELIUM – *возраст по гелию* – geliý boýunça (geologik) ýaşy. Jynslaryň absolýut ýaşyny radiogen geliniň düzümi boýunça, ýagny radiogen elementleriň dargamagyndan bölünip aýrylýan geliý gazynyň mukdaryna esaslanyp kesgitlemek.

AGE BY ION – *возраст ионный* – ion boýunça (geologiýa) ýaşy. Ilki başda hem-de kesgitlenip anyklanylandan soňra uran bilen deňagramly ion atomlarynyň sany boýunça kesgitlenilýän geologiýa ýaşy.

AGE OF FOLDING – *возраст складчатости* – epinlenmäniň (geologik) ýaşy. Ýeriň geologik taryhynda bolup geçen orogeneziň epinlenmesiniň haýsy sikle degişliligi.

AGE OF THE EARTH – *возраст Земли* – Ýeriň ýaşy. Ýeriň ýaşy häzirki zaman radiologik usullar arkaly kesgitlenip, birnäçe milliard ýyla ýetýär diýlip netijä gelinýär. Bar bolan maglumatlara görä, Ýeriň ýaşy 3,5–6,5 milliard ýyla barabardyr. Alymlaryň aglaba köpüsiniň garaýuşlaryna görä, Ýeriň gaty gabygynyň ýaşy takmynan 4,5 milliard ýyla barabardyr diýlip umumy netijä gelendir.

AGE ON LEAD – *возраст по свинцу* – gurşun boýunça (geologik) ýaşy. Geologik emele gelmeleriň absolýut ýaşlaryny radiogen gurşun boýunça kesgitlenilýän geologik ýaş.

AGE REALITIVE – *возраст относительный* – deňeşdirilme (geologik) ýaşy. Ýer gabygynda bolup geçen haýsy-da bolsa bir hadysanyň, onuň başga bir geologik hadysasynyň geologik wagtyna bolan gatnaşygy. Deňeşdirilme geologik ýaş dag jynslarynyň düzüminde duşýan organizmleriň daşa dönen galyndylaryna esaslanyp paleontologik usul arkaly kesgitlenilýär.

AGGRESIVE WATER – *агрессивные воды* – iýiji, iýijilik ukyply, agressiw suwlar. Sementli betonlary we laýlary wagtyň dowamynda iýijilik ukyply bolan, düzüminde ergin duzlary we turşulyklary saklaýan ýerasty we syryntgy suwlar.

AGONIC LINE – *агоническая линия* – agonik çyzyk. Ýeriň üstündäki magnit guşarmasynyň (ýagny geografik meridianyna garanyňda magnit meridianynyň üýtgemegi) nula barabar bolan çyzygy.

AIR – *воздух (воздушная атмосфера)* – howa (howa atmosferasy). Ýeri gabap alýan gaz görnüşli gurşaw. Deňiz derejesiniň gurak howasynyň takmynan düzümi: azot – 78%, kislород – 21%, argon – 9%, uglerodyň ikilik okisi – 0,3%, beýleki seýrek gazlar – 0,0024%.

netijeleriniň häzirkî bolup geçýän geologik hadysalar we olaryň netijeleri bilen birnäçe umumylygynyň bolmagyna esaslanandyr.

ACUTE FOLDING – *резко выраженная складчатость* – bildirip duran epinlenme. Tektoniki güýçleriň netijesinde dörän mese-mälim görnüp duran epinlenme struktura elementi.

ADAREE – *травертин* – trawertin, hekjimek tuf. Mineral çeşmeleriň suwlaryndan emele gelen akgyn häsiýetli hekli çökündiler. Mysal üçin, hekjimek tuflar.

ADIT – *штольня* – şahtanyň boý deşigi (nili). Ýeriň ýüzünden ýeriň ýeriň içine tarap gazylan gorizonta ýa-da ýapgyt, şahta işlerine hyzmat edilýän we magdan çykarylýan boý deşigi. Şahtanyň boý deşigi magdan gazyp alynýan ýere, käne, 3-4 kilometre çenli gidýär.

ADSORPTION – *адсорбция* – adsorbsiýa (üstki tekizligiň özüne siňdirmegi). Jisimiň üstündäki gazy ýa-da suwuklygy özüne sorup saklamagy. Başgaça gaz ýa-da ergin halyndaky garyndylardan haýsy hem bolsa bir jisimi suwuk ýa-da gaty jisimiň üstki tekizligine sorup saklamagy.

ADVANCE OF SEA – *наступление моря* – deňziň basmagy. Deňziň gury ýere edýän daşmagy netijesinde kenar ýakalaryny basmagy ýa-da deňziň transgresiýasy.

AERATION ZONE – *зона аэрации* – aerasiýa zolagy. Toprak asty suwlaryndan ýokardaky ýer gabygynyň bölegi.

AERIAL ARCH – *смытый свод* – ýuwulan gümmez. Gatlaklaryň gümmeziniň ýuwulmagy netijesinde emele gelen “howa gümmezi” diýlip atlandyrylýan eýer görnüşli üsti açylan geologik gurluş (struktura). Ýuwulan gümmeziň ortasynda has garry geologik dag jynslaryndan durýan, gyralary ýaş dag jynslaryndan durýar.

AERIAL FOLD – *складка денудированная* – denudirlenen epin. Daşky geologik hadysalaryň täsirinden denudasiýa hadysasyna (dag jynslarynyň owranmagy we suw arkaly äkidilmegine) sezewar bolan epin.

AERIAL MAPPING (SURVEY) – *аэрофотосъёмка* – aerofoto surata düşürme. Aerofotosuratlary ulanmaklyga hem-de geologik gös-göni uçaryň bortundan gözegçilik etmegine esaslanýan geologik karta düzmek üçin ulanylýan usul.

AEROGRAVIMETRIC SURVEY – *аэрогравиметрическая съёмка* – aerograwimetrik surata düşürme. Geofizikada, grawimetrik surata düşürme diýlip, dürli hili geologik meseleleri dogry çözmek üçin, agramlyk güýjüniň meýdanyny öwrenmek maksady bilen uçup barýan uçaryň üstünde geçirilýän grawimetrik gözegçilikleriň jemine düşünilýär.

AFTERSHOCKS – *афтершоки* – afterşoklar. Ojak zolagyndaky esasy sarsyngdan soňky ýertitremeler. Süýşme hadysalar ýerde dowam edýänligi sebäpli ýertitremeler hem bolup geçýär. Elmydama iň güýçli afterşogyň magnitudasynyň derejesi esasy sarsyngdan bir san pes bolýar, olaryň dowamlylygy ojak çuňlugyna we energiýa güýjüne bagly.

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde.
Bitarap, garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň önünde.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

ACCRETION – *аккреция* – akkresiýa (ösüp ulalmak): 1. Global tektoniki hadysasynyň täsirinden kontinentleriň ösmegi. 2. Konkresiýalaryň we sekresiýalaryň gelip çykyşyna garamazdan umumy ady.

ACCUMULATION – *аккумуляция* – akkumulýasiýalaşma (toplanma, çökme). Haýsy-da bolsa kesgitli geologik hadysalaryň (ýeliň, suwuň) täsirinden mineral jisimleriň, dag jynslarynyň we organiki galyndylaryň gury ýeriň üstünde ýa-da suwuň düýbünde toplanmagy. Akkumulýasiýa – uglewodorodlaryň toplanmagy.

ACIDIC ROCK – *кислая порода* – turşy-jyns. Düzüminde kremniň ikilik okisiniň 66% köprägin saklaýan magmatik jynslar.

ACOUSTIC BLANKING – *акустическое зондирование* – akustik zondirleme. Seýsmik energiýanyň şöhlelenmesini hem-de çökündi jynslarynyň içindäki gaz düwmejikleriniň siňdirijiligini öwrenmek.

ACOUSTIC HORIZON – *акустический горизонт* – akustik gorizont (gatlar). Seýsmik tolkunlarynyň tizliginiň kesgin üýtgame serhedi.

ACOUSTIC VELOCITY LOG (LOGGING) – *акустический каротаж* – akustik (ses) karotažy. Kesilip geçýän gatlaklaryň ýaýraýuş tizligini kesgitlemäge esaslanýan karotaž usuly.

ACQUISITION – *регистрация* – ýazga geçirmek. Geofiziki maglumatlary (kagyz, magnit we beýleki göterijilerde) ýazga geçirmek.

ACRATOTHERM – *термальный* – gyzgyn (termal): 1. Ýaş orogeniki etraplaryň termal çeşmeleri, 2. Gyzgynly ýerasty suwlar.

ACTINOMETER – *актинометр* – aktinometr. Gün şöhleleriniň ýylylyk energiýasyny kesgitlemek üçin enjam.

ACTIVE FAULT (1) – *активно действующий сброс* – güýçli (hereket edýän) kesilip düşme. Kesilip düşmeleriň boýuny syryp gidýän aktiw tektoniki hadysalar.

ACTIVE FAULT (2) – *активный разлом* – işjeň çatlama. Çatlamanyň ugrunda taryhda (ýa-da miosen döwründe) dag jynslarynda süýşme hereketleri we ýertitre bolan ýagdaýynda.

ACTIVE STRUCTURE LOOP – *активная тектоническая петля* – işjeň (hereket edýän) tektoniki aýlawly halka.

ACTIVITY – *активность* – işeňirlik, işjeňlik. Ýertitre hadysasynyň beýleki çäkler bilen deňeşdirilende belli wagt aralygynda onuň işjeňliginiň güýjenmesi.

ACTUAL RESERVES – *достоверные запасы* – ähtibarly gorlar. Nebit we gaz ýataklarynyň hakyky resurslary (gorlary).

ACTUALISM (ACTUALISM METHOD) – *актуализм (актуалистический метод)* – aktualizm (aktualistik usul). Geologiyada Ýeriň taryhyny öwrenmek üçin ulanylýan usul. Şu usul öňki geçen geologik hadysalaryň hem-de olaryň

ABSOLUTE MEASUREMENT – *абсолютные измерения* – hakyky (absolýut) ölçemeler. Ölçemeleriň derejeleriniň netijelerini SI ulgamynda anyklamak.

ABSOLUTE VALUE – *абсолютное значение* – takyk ähmiýeti (bahasy, derejesi). Hakyky tutýan orny, absolýut ähmiýeti.

ABSORBABILITY – *поглощаемость* – siňdirijilik. Özüne siňdirijilik ukyby.

ABSORPTION – *абсорбция (поглошение)* – absorbsiýa (özüne siňdirme, sorup alma). Maddalaryň ähli möçberi bilen gurşalan gaz ýa-da suwuklyk şekilli jisimleri elektrostatiği ýa-da himiki hadysalary netijesinde özüne sorup siňdirme. Absorbirlenýän jisimiň absorbent massasyna aralaşmagy bilen häsiýetlendirilýän suwuk jisimi ýa-da gaty jisimi özüne siňdirmegi.

ABSORPTION OF ELECTROMAGNETIC RADIATION – *поглощение электромагнитной радиации* – elektromagnit şöhlesini siňdirijiligi. Atmosferanyň üstünden geçmegi ýa-da obýekt bilen çaknyşmagy netijesinde ýüze çykýan elektromagnit şöhle ýaýramanyň dagynyklygy.

ABYSS – *пропасть* – uçut. Çuň uçutly çöketlik.

ABYSSAL – *абиссальный* – abissal (çuňluk). Umman düýpleriniň has çuň, ýagny çuňlugy 2000 m-den artyk bolan düýpleri ummanyň abissal ýerleridir.

ACAUSTOBIOLITH – *акаустобиолит* – akaustobiolit. Ýanmaýan organiki çöküňdi dag jynsy.

ACCELERATION OF GRAVITY – *ускорение силы тяжести* – agramlyk güýjüniň tizlenmesi. Ýer massasynyň dartuş güýjüniň we onuň okunyň daşyndan purlanmagy esasynda grawitasiýa meýdanyny häsiýetlendirilýän tizlenmeleriniň jemi.

ACCELEROMETER – *акселерометр* – akselerometr, ýertitremede topragyň yrgyldysynyň wagt içinde tizlenmesini elektrosignala geçiriji enjam.

ACCEPTABLE RISK – *допустимый (приемлемый) риск* – töwekgelçiligiň rugsat edilýän derejesi. Jemgyýetiň sosial, ykdysady, syýasat, medeni, tehniki we ekologik şertlerine görä ýertitremede bolup biljek howpa baha bermek, inžener we beýleki faktorlary göz önünde tutup bolup biljek ýitginiň derejesi. Rugsat berilýän töwekgelçilik, ylmy esaslandyрма, jemgyýetçilik pikirine, döwletiň we aýry-aýry administratiw-territorial guramalaryň bar bolan sosial-ykdysady mümkinçiliklerine esaslanýan kanun çykaryjy, kadalaşdyryjy ýa-da beýleki hereketler bilen kabul edilýär.

ACCESSORY – *аксессуарный* – aksessor. Şu adalga, köplenç, mineralogiýada giňden ulanylyp, ikinji derejeli minerallary aňladýar. Has dogrusy, aksessor minerallar dag jynslarynyň düzüminde san taýdan ujypsyz, emma hil taýyndan aýratyn bir goşant hökmünde gelýän minerallar.

ACCORDANT – *акордант* – akordant (sazlaşyk). Gatlaklaryň ýatuş ugruna sazlaşykly ýatuşy (mysal üçin, käbir intruziw jisimleriň çöküňdi jynslarynyň ýatuşlary bilen ugurdaş bolmagy).

GIRIŞ

Türkmenistanyň Hökümeti hem-de BMG-niň Ösüş Maksatnamasy (BMGÖM) ýurtda tebigy heläkçilikleriň töwekgelçiliklerini dolandyrmak boýunça mümkinçilikleri giňeltmegi strategik taýdan utgaşdyrmak baradaky Ylalaşygyň esasynda BMG-niň Ösüş maksatnamasynyň hem-de Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Seýsmologiýa we atmosferanyň fizikasy institutynyň “Seýsmiki töwekgelçiliklere baha bermekde bolup biläýjek güýçli ýertitremelerini duýdurmakda hem-de olar boýunça degişli çäreleri görmekde Türkmenistanyň milli mümkinçiliklerini artdyrmak” atly bilelikdäki taslamasyny amala aşyrmak zerurlygyny döretdi. Bu ýokary durmuş-ykdysady ähmiýetli uly möçberli wezipäni ýerine ýetirmek üçin geologiýa, geofizika, seýsmologiýa, seýsmiki howplulyk, töwekgelçilik boýunça özara baglanyşykly adalgalaryň we kesgitlemeleriň many-mazmunyny milli hünärmenleriň dykgatyna ýetirmek zerurdyr. Bu ulgamlar boýunça maglumat çeşmeleri iňlis we rus dillerinde berlidir. Şoňa görä-de okamak, öwrenmek üçin, şeýle hem önümçilik we ylym-tehniki işler ýerine ýetirilende bu ugurda düşündirişli iňlisçe-rusça-türkmençe sözlügiň neşir edilmek zerurlygy ýüze çykdy.

Ýokarda beýan edilenlerden ugur alyp, bu taslamanyň çäklerinde geologiýa, geofizika, seýsmologiýa we seýsmiki töwekgelçilik boýunça iňlisçe-rusça-türkmençe düşündirişli sözlügi taýýarlamak göz önünde tutuldy.

Iňlisçe-rusça-türkmençe düşündirişli sözlük geologiýa, geofizika, seýsmologiýa degişli adalgalardan başga-da topragy öwreniş we topragyň mehanikasy, gidrogeologiýanyň esaslary boýunça adalgalary hem özünde jemleýär, sebäbi olar şäherleri, şeýle-de esasy önümçilik desgalaryny seýsmiki mikrotraplaşdyrmagyň esaslary, seýsmiki howpy seljermek hem-de oňa baha bermek, seýsmiki töwekgelçilik bilen baglanyşykly ugurdaş ylmlaryň esasy düzýär.

Iňlisçe-rusça-türkmençe düşündirişli sözlükde 2000-den gowrak adalga getirilendir. Okyjylaryň adalgalaryň manysyna birmeňzeş düşünmegini üpjün etmek ileri tutulýan ähmiýetli wezipedir. Iňlis dilindäki adalgalaryň we söz düzümleriniň many-mazmuny rus dilindäki ýörite edebiyatda kabul edilen düşünelere gabat gelmeýär. Şunuň bilen baglylykda, iňlisçe-rusça-türkmençe sözlügiň işçi görnüşi redaksiýa düzedişleri girizmek üçin Oksford uniwersitetiniň Ýer ylmlarynyň professory R. Walkere hem-de Fridrih-Şiller adyndaky Ýena uniwersitetiniň doktory Ch. Gruetznere iberildi. Olar bu wezipäni ýokary derejede ýerine ýetirdiler.

Geologiýa, geofizika we seýsmologiýa adalgalarynyň iňlisçe-rusça-türkmençe düşündirişli sözlügi

A

Professor R.Walkerin seslenmesinden aşakda getirilýän bölek bu sözlügiň möhümdigine hem-de ähmiýetlidigine aýdyň şaýatlyk edýär: “Munuň özi Türkmenistanda Ýeriň fizikasy ugry boýunça baý tejribäniň hem-de öňdebaryjy bilimleriniň bardygynyň subutnamasydyr. Ol ýurdumyzyň hormatly Prezidentiniň ylmy-barlaglary hem-de bilimi ösdürmek boýunça yzygiderli tagallalarynyň we howandarlygynyň netijesi bolan ylmy gazanylanlaryň uzak döwürleýin hem-de buýsançly taryhyna esaslanýar. Türkmen, rus we iňlis dilleriniň arasyndaky terjimeler tejribeli alymlara hem-de talyplara uly peýda getirer. Bu sözlük Türkmenistanyň, şeýle hem daşary ýurtlaryň iňlis we rus dillerinde okuw geçilýän uniwersitetleriniň talyplary üçin peýdaly bolar. Sözlükleriň terjime edilmegi Türkmenistanyň ylmy barlaglary alyp barýan hünärmenlerine halkara edebiýatlara elýeterlilik üpjün etmäge, şeýle hem alymlaryň Türkmenistanda geçiren ylmy barlaglarynyň netijelerini halkara derejede ýaýratmagyň gerimini giňeltmäge mümkinçilik berer”.

Okyjylara hödürlenilýän sözlük ýokary okuw mekdeplerinde okuwlaryň netijeliligini ýokarlandyrmaga mümkinçilik berer. Geologiýa, geofizika we seýsmologiýa degişli adalgalaryň iňlisçe-rusça-türkmençe düşündirişli sözlüginde ýerleşdirilen Ýeriň endogen we ekzogen hadysalary hem-de geologiýa taýdan ösüşiniň taryhy baradaky adalgalar we düşüňjeler geologiýa we ugurdaş hünärleri boýunça bilim alýan talyplar üçin goldaw bolar.

Düşündirişli sözlügi redaktirlemekde berlen kömek, edilen oňyn bellikler we düzedişler üçin Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Seýsmologiýa we atmosferanyň fizikasy institutynyň direktory G.Ç. Saryýewa, Oksford uniwersitetiniň Ýer ylymlarynyň professory R.Walkere Germaniýanyň Fridrih-Şiller adyndaky Ýena uniwersitetiniň doktory Ch.Gruetzner, Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Gazylp alynýan peýdaly baýlyklaryň gollary boýunça hünärmenleri E.H.Abdyllaýewe hem-de g-m.y.k. O.B.Atageldiýewe aýratyn minnetdarlyk bildiresim gelýär.

ABERRATION OF NEEDLE – *склонение магнитной стрелки* – magnit strelkasynyň gyşarmagy. Geografiki we magnit meridianlarynyň arasyndaky burç (eger burç gündogara tarap bolsa oňaly (položitel), geografik meridiandan günbatara tarap oňaysyz (otrisatel) hasap edilýär).

ABLATION – *абляция* – ablyasiýa (gyrdalma, ýuwulma). Gyrdalmada ýa-da aňsat ereýän materiallaryň ýuwulmagyndan (gyrdalmagyndan) galyndy çökündileriň emele gelmegi. Şu adalga, köplenç, glýasiologiýada ulanylýar. 2. Buzlugyň eremegi netijesinde onuň göwrüminiň kiçelmegi.

ABNORMAL ANTIKLINORIUM – *обратный антиклинорий* – ters antiklinoriý. Antiklinoriý epinleri adaty däl – ters ýelpewaç görnüşi.

ABRASION – *абразия* – abraziýa (gyrdalma, akmaýan suwlaryň kenary ýumurmagy). Dag jynslarynyň deňiz tolkunlarynyň gyrdamagy netijesinde ýumrulmagy (opurylmagy, owranmagy) hem-de olaryň deňiz düýbüne dargamagy.

ABRASION PLATFORM – *абразионная платформа* – abrazion esas (platforma). Deňziň insiz terrasalarynyň abraziýa bilen ýumrulmagy, olaryň ornunda kert kenaryň emele gelmegi. Kenar sebitiniň abrazion esasy.

ABRASIVES – *абразивы (абразионные материалы)* – abraziwler (abrazion materiallar). Daşlary, metallary, aýnalary we başga materiallary kesmek ýa-da çalmak üçin ýokary gatylygy hem-de ulanylyşda mäkämliki bilen tapawutlanýan minerallar, dag jynslary we emeli jisimler (abraziwler). Abraziwleriň ukyplylygy minerallaryň deňşdiriji gatylyklary Moassyň şkalasy bilen kesgitlenilýär. Abraziw materiallaryň iki görnüşde tapawutlandyrylýar: tebigy abraziwler (almaz, korund, naždak, almandin, kremen, çalgydaşlar we b.) we emeli abraziwler (aýna owrantgysy, ýylmaýjy poroşoklar, karborund, wolomin we b.).

ABSOLUTE (POSITIVE) ALTITUDE – *высота абсолютная* – absolýut beýiklik. Ýeriň üst ýüzi diýlip hasaplanylýan haýsy-da bolsa onuň kesgitli nokadynyň (dikligine) ummanyň orta derejesine çenli bolan aralygy.

ABSOLUTE AGE – *абсолютный возраст* – absolýut ýaş. Geologik emele gelmeleriň (dag jynslarynyň) san bounça kesginlenilýän absolýut ýaşı. Geologik emele gelmeleriň absolýut ýaşyny kesgitlemek üçin radiologik (argon, ştronsiý, gurşun, radiý-uglerod we b.) usullar ulanylýar.

ABSOLUTE GEOCHRONOLOGY – *геохронология абсолютная* – absolýut (hakyky) geohronologiýa. Dürli radioaktiw usullaryň kömegi bilen amala aşyrylýan geologik ýyl hasaplamasy.

CALEDONIDES – *каледониты* – kaledonitler. Kaledon epinlenmesi wagtynda döran epinli dag guşaklygy. Şu adalga şol döwürde emele gelen dag guşaklyklary üçin ulanylýan kaledon tektoniki sikliniň dowamynda ýüze çykan epinli dag gurluşlarynyň ulgamy.

CALIBRATION – *эталонирование* – etalonlaşdyrma. Enjamlaryň pasportnamasy boýunça bellenen wagtdan, ölçeýji häsiýetleriniň netijelerini etalon bilen bahalandyrmak üçin geçirilýän deňşdime.

CAMBRIAN – *кембрий, кембрийский период* – kembriý, kembriý döwri. 1836-njy ýylda, Sejwik tarapyndan bölünen paleozoý eýýamynyň iň gadymy geologik döwri.

CANADIAN SHIELD – *Канадский щит* – Kanada galkany. Kembriden ozalky gadymy platformanyň çäginde ýerleşen ýeriň ýüzüne çykyp duran, güýçli metamorfizleşen hem-de granitleşen galkany.

CAP OXIDIZED – *железная шапка* – demir şyrdak. Magdan kánleriniň (damarlarynyň) okislenmegi ýa-da kömür gatlaklarynyň owranmagy netijesinde döreýän kömelek pisint somalyşyp duran ýerler.

CAPILLAR – *капиллярный, капиллярные поры* – kapillýar öýjükler. Dag jynslarynda kapillýar güýçleriniň täsiri astynda suwuň hem-de beýleki suwuklyklaryň (nebitiň) örän dar ýol bilen hereket edip biljek kapillýarlary – jaýryklary, boşluklary we ş.m.

CAPILLARITY – *капиллярность* – kapillýarlyk. Suwuň hem-de beýleki suwuklyklaryň (nebitiň) kapillýar turbajyklar arkaly ýokary göterilmegi hem-de agramlyk güýjüne garamazdan onda saklanmagy.

CARBON-14 – *углерод-14 (Метод радиоуглеродного датирования по углероду – 14)* – uglerod-14 ýyl hasaplama. Geologik emele gelmeleriň absolýut ýaşlaryny radiouglerodly-14 usulynyň kömegi bilen kesgitlemek. Uglerodnyň atom agyrylygy 14 bolan radioaktiwli izotopy. Ýaşı 38000 ýyldan ýokary bolmadyk uglerod düzümlü materiallaryň ýaşlaryny kesgitlemek üçin ulanylýar. Käbir maglumatlara görä, onuň radioaktiwligi izotoplaryň ýarymdargama döwri 5730 ýyldyr.

CARINATE FOLD – *складка изоклиальная* – izoklinal epin. Epin oklary biri-birine parallel ýerleşen epinlenme.

CARTOGRAPHIC PLOTTER – *плоттер с картопостроителем* – karta gurusyly stereometrograf (plotter). Aerofotosuratlary stereo jübütleriniň kömegi bilen kartalary hem-de nusgalary gurmak üçin enjam.

CATA – *ката* – kata (söz goşulmasy). Ýer gabygynyň has çuňluklaryndaky emele gelmeleri, ýüze çykmalary, özgermeleri (mysal üçin, metamorfiki jynslar) bellemek üçin ulanylýan söz goşulmasy.

CATACLASIS – *катаклиз* – kataklaz. Tektoniki hadysalaryň täsirinden dag jynslarynyň kem-käsleýin ýa-da doly owlup (himik düzümi üýtgemeden)

ANTICLINAL FAULT – *антиклинальный сброс* – (tektoniki jaýryk boýunça) antiklinal kesilip düşme.

ANTICLINAL FOLD – *складка антиклинальная* – antiklinal epinlenme. Ýer gabygynyň çökündi jynslardan durýan položitel tektoniki gurluşynyň ýadrosynda has gadymy, iki ganatynda bolsa deňşdireniňde ýaş jynslar epilme görnüşde ýerleşen.

ANTICLINE – *антиклиналь* – antiklinal (güberçek). Adatça, ýaýjuk görnüşli ýokarlygyna бүкүлен položitel güberçek şekilli epinleri emele getirýän tektoniki gurluş (struktura). Onuň gatlaryny düzýän jynslaryň stratigrafiki taýdan has gadymly epinlenmäniň (strukturanyň) ýadrosynda ýerleşen, onuň iki ganatynda bolsa deňşdireniňde ýaş jynslar gümmez epinlenme şekilli ýerleşen.

ANTICLINE ARRESTED – *неразвитая антиклиналь* – kemala gelmedik antiklinal. Heniz onçakly kesgitli sypata münmedik, epinleri mese-mälim bolmadyk terrasa görnüşli forma eýe bolan antiklinal gurluş (struktura).

ANTICLINE STRUCTURE – *антиклинальная структура* – antiklinal strukturasy. Nebitçilik geologiýasynda, antiklinal struktura diýlip, dürli sypata eýe bolan antiklinal epinlenmelerden durýan nebit-gazly welaýatlaryň nebit we gaz kánlerini özünde jemleýän tektoniki struktura düşünilýär.

ANTICLINORIUM – *антиклинорий* – antiklinoriý. Gaýtalanýan birnäçe antiklinallardan durýan uly möçberli hem-de çylşyrymly, ýagny antiklinal gurluşly položitel tektoniki gurluş (struktura).

ANTILIN – *Антилия* – Antiliýa (yкlym). Amerikada, paleozoýnyň dowamynda öz ömrünü süren kontinent.

ANTIPODES – *антиподы* – antipodlar. Ýeriň diametral ters nokatlary.

ANTI-SEISMIC (MEASURES) ACTIVITIES – *антисейсмические мероприятия* – seýsmik täsire garşy görülen (antiseýsmik) çäreler. Seýsmik ýagdaýa durnuklylyk görkezmekde, jaýlaryň we binalaryň ulanmaklyk ukybyny ýitirmän, gurluşyk kadalaryny we talaplaryny hasaba almak bilen, konstruksiýa we meýilleşdirilen çözgütleriniň jemi.

ANTI-SEISMIC CONSTRUCTION – *антисейсмическое строительство* – (seret: EARTHQUAKE ENGINEERING)

ANTI-SEISMIC MEASURES (ACTIVITIES) – *антисейсмические мероприятия* – seýsmiklige garşy (antiseýsmik) çäreler. Gurluşyk kadalaryň görkezmeleriniň ýerine ýetirilmegine esaslanýan gurluşyk we meýilleşdirilen çözgütleriniň toplumu bolup, kadalary bilen kadalaşdyrylan gurluşlaryň seýsmik durnuklylygynyň belli bir derejesini üpjün edýär.

APPARENT THICKNESS – *мощность (пласта) видимая* – gatlamanyň göze görünýän galyňlygy. Geologik gatlamalaryň (gatlamanyň, linzalaryň, damarlaryň) ýa-da çökündileriň tutuş toplumynyň (pagsalaryň, gatlajyklaryň, mertebäniň we b.) uzalyp ýatýşy hem-de giňişlikde erkin ugur alynýan çyzygy

boýunça üçek bilen dabanyň arasyndaky aradaşlyk (galyňlyk). Adatça gatlamanyň görnüp duran galyňlygy onuň hakyky galyňlygyndan ep-esli derejede galyňdyr.

APPARENT WATTS – *кажущаяся мощность* – hyýaly galyňlyk. Gatlaklaryň göwnüňe hakyky bolup görünýän hyýaly galyňlygy.

APPRIASIAL DRILLING – *оценочное бурение* – baha beriji burawlama. Nebit-gaz kánleriniň gorlarynyň fiziki ýaýylyp ýatyşlaryny hem-de takmynan önümliligini kesgitlemek maksady bilen amala aşyrylýan burawlama.

AQUATORIUM – *акватория* – akwatoriýa. Suw basseýniniň kesgitli bölegi. Mysal üçin, kenar sebitiniň akwatoriýasy – deňiz suwunyň kenar ýakasyna degişli bölegi.

AQUIFER – *водоносный горизонт* – suwly gatlar. 1. Hidrogeologik basseýniň çägindäki birmeňzeş ýa-da jyns düzümi hem-de häsiýeti boýunça kybapdaş dag jynslarynyň suwly gatlaklary. 2. Guýulary ýa-da çeşmeleri ep-esli derejede suw akymy bilen üpjün etmegi üçin özüniň düzüminde köp mukdarda suw saklaýan ýumşak ýa-da asly jynslaryň suwa doýgun gatlaklary.

AQUIFUGE – *водоупор* – suw siňdirmeyän suwa bent gatlama (suwuň daýanç esasy). 1. Gatlama suwy haýal siňdirse-de, guýuny ýa-da çeşmäni suw bilen üpjün etmek üçin ýeterlik derejede çalt geçirmeyän hem-de iki sany suwly gatlamanyň arasynda ýatan mahalynda suw daýanç gatlagynyň ornuny ýerine ýetirýär. 2. Deňşdirerlik derejesinde suw siňdirmeyän hem-de suwy kem-kemden siňdirmeklik üçin ýeterlik derejede öýjük-öýjükli jynslardan durýan gatlar. Mysal üçin, toýun we toýunsow jynslaryň gatlar.

ARCHAEOSEISMOLOGY – *археосейсмология* – arheoseýsmologiýa. Arheologik ýerleriň seljermesi esasynda taryhy ýadygärlikleriň üsti bilen bolup geçen ýertitremeleri öwrenmekdir. Şeýle derňew ýertitremeleriň ojak parametrleriniň we güýjüň, tolkunýň gelen ugry barada maglumat almaga mümkinçilik berýär. Mysal üçin, Türkmenistanyň çäginde birinji we ikinji Nusaý ýertitremeleri anyklanylady.

ARCHEOMAGNETISM – *археоманетизм* – arheomagnetizm. Adamzat taryhynyň ýakyn geçmişiniň geomagnit meýdany baradaky taglymat. Ol, arheologik ýadygärlikleriň (kerpiçleriň, küzeleriň, dürli gap-gaçlaryň we b.) galyndy magnitlenmelerini öwrenmeklige esaslanandyr.

ARCHEOZIAN (ARCHEAN) FOLDING – *складчатость архейская* – arheý epinlenmesi. Ýer gabygynyň kemala gelmegine gatnaşan eýýamlaryň iň gadymylarynyň biri bolan arheozoý eýýamynda bolup geçen epinlenme.

ARCHEOZOIC – *археозой* – arheozoý (eýýamy). Ýer gabygynyň kemala gelmegine gatnaşan eýýamlaryň iň gadymylarynyň biridir. Arheozoý çökündileri güýçli derejede metamorfizmlenendir hem-de ötekristallaşandyr. Arheozoýyň güýçli metamorfizmlenşen hem-de dislosirlenen jynslary özünden ýokarda ýerleşen proterozoý jynslar bilen sazlaşykda ýatýar.

BROKEN BEDDING – *залегание нарушенное* – gatlaklaryň ýatyşunyň emele gelenden soň üýtgemegi.

BRUNHES – *брюнес* – brýunes. Paleomagnet şkalanyň 710 müň ýuldan häzirki wagta çenli bolan iň giçki zamany.

BRUNTON COMPASS – *горный компас* – dag kompasy. Geologik surata düşürilende gatlaklaryň, damarlaryň we b. ýatyş elementlerini: ýöneliş we iniş azimutlaryny hem-de iniş burçuny kesgitlemek üçin hyzmat edýän enjam.

BULGE – *купол* – gümmez. Dürli hili sebäplere görä, ýeriň strukturalarynyň gümmez görnüşinde daş-töwerekdäki ýerlerden saýlanmagy.

BULGING – *вспучивание* – pökgerme. Gatlaklaryň dürli sebäplere görä düýrükmeği ýa-da pökgermeği.

BUNKER – *бункер* – bunker. Dag işleriniň kiçeňräk çäge karýeri ýa-da gazuw işleriniň geçirilýän ýerleri.

BURIAL – *погребение* – gömlüp galan. Çökündileri çökdürilme hadysasynda geologik struktura elementleriň gömlüp galmagy.

C

CALAMITY – *бедствие* – betbagtçylyk. Betbagtçylyk – adam pidalaryna we agyr şikes ýetmelere, jemgyýetiň durmuş hereketini bozan, şeýle hem ilatyň öz güýji bilen hötdesinden gelip bilmejek material, ykdysady, ekologik we başga ýitgilere getiren tebigy hadysa. Betbagtçylyk, töwekgelçilikde (gowşaklykda we potensialyň ýetmezçiliginde) ýeten zyýanynyň derejesine bolan gatnaşygynyň funksiýasydyr.

CALCULATED SEISMIC EFFECTS – *расчетные сейсмические воздействия* – hasaplanan seýsmik täsir. Gurluşyk meýdançasasynda, belli bir bina esasyň agramynyň döredýän täsiri, topragyň süýşme kinematiki görkezijileri (süýşme, tizlik, tizlenme), seýsmik tolkunlaryň amplitudasy, uzaklygy, spektral düzümi ýalylar SI ulgamynda degişli birliklerde, şeýle hem MSK-64 şkalada depginliligiň takyklygy 0.1 ball bilen belläp bolýar.

CALDERA – *кальдера* – kaldera. Wulkanlaryň güýçli partlamalaryndan emele gelen örän uly (diametri 15km çenli) wulkan krateriniň tegelek şekile eýe bolan gazan görnüşli wulkaniki çöketlik. Kalderanyň şekili hem-de diametri magmatik ojagyň çuňlugyna, galyberse-de onuň tizligine şertlenendir. Çogup çykýan lawa massasy hem-de çuňlukdan gelip gowuşýan magmanyň arasyndaky wulkan kameralaryň üçeginiň aşak çökmegine sebäp bolýan deňagramlylygyň bozulmagyndan emele gelýär.

CALEDONIAN FOLDS – *складчатость каледонская* – kaledon epinlenmesi. Esasan, irki paleozoýy (kembriý, dewon) we siluryň dowamynda ýüze çykan hem-de käbir ýerlerde bolsa dewonda tamamlanan epinlenme.

duş gelyän brahiantiklinallara mahsus, mysal bolup biler. Mundan başga-da, Köpetdägyň alnyndaky ýerleşen Markow gerşi onçakly uly bolmadyk brahiantiklinal epinlerinden durýandyr. Markow brahiantiklinaly Arçabil we Gökdere sebitinde ýerleşip günorta-gündogardan demirgazyk-günbatara tarap uzalyp gidýär. Şu brahiantiklinalyň ok epinleriniň gurluşy tolkun şekilli çyzygy emele getirýär.

BRACHYSYNCLINE – *брахисинклиналь* – brahisinklinal. Ganatlarynyň gyra çetleri kildine tarap aşaklygyna eglen, uzalan görnüşli uzyn oky gysga okundan birnäçe gezek artyk bolan sinklinal sypatly epin. Epinleriň şu görnüşü özleriniň morfologik alamatlary boýunça brahiantiklinallaryň hut ters sypatyna eýedir. Brahisinklinalda gysga okly sinklinal epinler özüniň agdyklyk edýän ugruna tarap ýönelip, onçakly uzaga gitmän, ýokary göterilýär we konsentrik şekilli eglen görnüşü emele getirýär. Şu konsentrik şekilli eglen sypatynyň içinde (ortasynda has ýaş gatlaklar, emma has gadymy gatlaklar bolsa, onuň gyra çetlerinde zygiderli ýerleşendir.

BRANCH OF FOLD – *крыло складки* – epiniň ganaty. Gatlaklaryň birmeňzeş eňnidi bolan hem-de takmynan birmeňzeş inýän burçy bilen häsiýetlendirilýän epiniň bir bölegi.

BREAK – *разлом (разрыв)* – çatlama, ýarçyk. Ýer gabygynyň has çuňlugyna aralaşýan hem-de ep-esli çuňluga we giňlige eýe bolan uly üzülen epinler.

BREAKING STRESS – *критическое напряжение* – aýgytly zor salyş. Ýer gabygynyň ýokary böleginde tektoniki hadysalaryň netijesinde dag jynslarynyň gatlaklaryna gapdaldan kesgitli ugra zor salmagy (stres) – kesgitli ugra zor salmagy.

BREAKTHOUGH – *вырезание* – kesimlenme. Suwuň erozion güýçleriniň täsirinden dag jynslarynyň kesimlenip dilkawlanmagy.

BREAK-THRUST – *надвиги* – üste süýşmeler. Bu epinleriň emele gelmegi bilen ýakynan baglanyşygy bolan ýarylyşly bozulmadyr. Tangensal güýçleriň täsirinden epiniň bir böleginiň ýa-da gatlagynyň ganatyndaky ýokary zyňlan tekizligi has eňnitli böleginiň şol zyňlan ganaty beýleki bir azda-kände ýapgyt (käbir halatlarda ep-esli derejede gorizont) ganatynyň üst ýüzüne (keşbine) tarap süýşmeleri.

BRECCIA-CONGLOMERATE – *конгломератобрекчия* – konglomeratly brekçiýa. Dürli güýçleriň täsirinden jynslaryň işlenilip togalaklanan owrantgylarynyň guýçakly owrantgylara goşulyp garym-gatym bolmagyndan emele gelen sementleşen çökündi jynslar.

BRING UP – *нивелировать* – niwelirmek, deňleşdirmek. Niweliriň kömegi bilen kesim (profil) geçirmek.

BRINGING ABOUT OF GEOSYNCLINE – *образование геосинклинали* – geosinklinalyň emele gelmegi (döremegi). Geosinklinalyň ýüze çykma hadysasy. Geosinklinallaryň döreýşi barada global tektoniki nukdaýnazardan garaýşy.

ARCHIPELAGO – *архипелаг* – arhipelag. Biri-birilerine golaý ýerleşen köplenç ýagdaýda birmeňzeş emele gelşe eýe bolan hem-de geologik gurluşlary boýunça azda-kände çalyndaş bolan adalar topary. Olaryň emele gelişleri boýunça üç topary tapawutlandyrylýar: wulkaniki, merjen hem-de yklym adalar topary.

AREA OF SEDIMENTATION – *область седиментации* – çökündi çökme welaýaty. Daşky geologik hadysalaryň täsirinden relýefiň otrisatel şekile eýe bolan ýerlerinde (çöknetliklerde getirilip çökdürilen çökündileriň (çökündi jynslarynyň) ýaýran meýdany.

AREAL MAPPING – *площадное картирование* – meýdanlaýyn karta düşürmek. Geologik barlaglary geçirmegi hem-de şol meýdany karta düşürmegiň ýörite usuly.

ARGIL – *глина* – toýun, şykgy. Meýdan şpaty, piroksen we amfibol ýaly silikat minerallaryň himiki dargamagynyň hem-de fiziki tozap owranmagynyň hasabyna emele gelen, esasan, suwly alýumosilikatlaryň dispers bölejiklerinden (0,002 mm-den ownuk) durýan tebigy çökündi.

ARGILLACEOUS – *глинистый* – toýunsow, toýunly. Has giňden ýaýran hem-de olaryň umumy massasynyň 60-dan 80% çenlisini düzüän «toýun toparlaryndan», şeýle hem maýda owrantgy pelitli kwarsyň, meýdan şpatlaryň, şlyudalaryň hem-de başga hili minerallaryň düzüminden ybarat bolan çökündi jynslarynyň dürli hili topary. Düzüminde ep-esli derejede toýunsow materiallary saklaýan jynslary bellemek üçin ulanylýan adalga.

ARGILLIZATION OF ROCK – *глинизация породы* – jynslaryň toýunlaşmagy.

ARID – *пустынный* – çöllük. Suwsuz, gurak meýdan.

ARROYO – *арроэ* – uz. Çöllük regionlaryň gury hanasy, mysal üçin, Garagum çölüniň demirgazyk etrabynda ýerleşýän äpet uly «uz» diýlip atlandyrylýan gury derýa hanasy.

ASCENSIONAL DIFFERENTIATION – *восходящая дифференциация* – ýokary galýan saýlanma (differensiasiýa). Magmalaryň ýokarlygyna göterilýän mahalyndaky saýlanyp (fiziki alamatlary boýunça, agramlaýyn, dyklyzlygy we b.) bölünmegi.

ASCENSIONIST THEORY – *восходящая теория* – ýokary galma teoriýasy. Çuňluk erginleriniň ýokarlygyna göterilme teoriýasy.

ASEISMATIC AREA – *сейсмичный район* – ýertitremeler bolmaýan (ýa-da taryhy döwürde bellenişmedik) etrap.

ASPECT – *облик* – keşp (sypat). 1. Stratigrafiki birlikleriň umumy litologik ýa-da biologik häsiýeti. 2. Mineralogiýada hem-de kristallografiýada kristalyň kristallyk sypatlarynyň ösüşine şertlenen umumy görnüşü.

ASSEMBLAGE – *ассоциация* – birleşik (topar). Minerallaryň emele geliş şertleriniň kanunalaýyk birmeňzeşdigine ýa-da zygiderli çalyşandygyna şertlenen birnäçe minerallaryň jemlenip bilelikde duşmagy.

ASSESSMENT OF EARTHQUAKE LOSSES – *оценка потерь от землетрясений* – ýertitremäniň ýitgilerine baha bermek. Ýertitremäniň ýitgilerine baha berlende diňe bir seýsmik howpdan geljek täsirden bolman, onuň ýeriň ýüzünde goýan çatlamlary we seýsmik mikrotolkunlar daşgyn hem geologik howpuň beýleki görnüşlerini döredýän – adamlara we jaýlara şikes ýetmeklik, adam pidasy, jaýlaryň ýykylmagy, hatardan çykan tok geçirijiler we gaz magistrallar, ýangynlar, partlamalar, suw almagy, harsaň bolmagy, suw gatlanyň ýarylmagy, gurşawyň hapalanmagy, önümçiligiň aşak düşmegi, abatlaýyş işlere çykdajy we b. bile gelýän görkezijileriň esasynda berilýär.

ASSESSMENT OF SEISMIC EFFECTS – *оценка сейсмических воздействий* – seýsmik täsire baha bermek. Ýertitrete seýsmik täsire baha bermek üçin – ýertitrete seýsmik ball şkalasynda depginlilik güýjüniň ýere ýetiren täsiriniň we topragyň süýşme parametriniň korrelýasiýasy hem-de beýleki makroseýsmik alamatlary barada ýerli ýertitrete topragyň güýçli süýşmeleri ýaly maglumatlary ulanmagyň esasynda berilýär.

ASSESSMENT OF SEISMIC HAZARD AND SEISMIC RISK – *оценка сейсмической опасности и сейсмического риска* – seýsmik howpa we seýsmik töwekgelçilige baha bermek. Ýertitrete ýüze çykJak üç sany mesele: 1. *seýsmik howp (howplulyk, hatarlylyk)* – belli bir seýsmik zolakda we wagt babatynda bolup biljek seýsmik sarsgynyň, depginlilik güýjüniň ball derejesinde, topragyň ýygylmagy ulylygynyň we beýleki garaşylýan häsiýetnamalarynyň jemidir. Şol sebäpli, esasan, ýertitremäniň bolup biljek zolagyny, depginlilik güýjüni, gaýtalanma ýygylmagy sanyny we seýsmik täsiriniň häsiýetnamasyny anyklamaly. Ony anyklamak üçin ýeriň zolaklaryny seýsmik howpuň (depginliligiň iň ýokary derejesi boýunça) kartografik çäkleri, daş-töweregindäki ýerler bilen birmeňzeş seýsmik taýdan etraplaşdyrylýar. Seýsmik etraplaşdyrma çözmeli meselesi we mashtaby boýunça bölünýär: umumy seýsmik etraplaşdyrma (OCP – USE) – döwlet derejesinde, jikme-jik seýsmik etraplaşdyrma (ДСР – JSE) – sebit derejesinde, seýsmik mikroetraplaşdyrma (CMP – SME) – ýerli derejede. Seýsmik howpa baha berlende bu etraplaşdyrmagyň üç görnüşi uly orna eýe bolup, derňelýän çägiň seýsmik ýagdaýy karta görnüşinde berilýär, 2. *seýsmik gowşaklyk (goragsyzlyk)* – şäher gurluşygynda jaýlaryň gurluş görnüşine (tipine) we infrastrukturasynda baglydyr. Jaýlaryň gurluş görnüşiniň dürlüligi, şeýle hem gurluşyk kadalaşdyryjy standart talaplaryny berjaý etmän salnan binalar, mekdepler, köprüler, bentler, дренаž turbalar, köne jaýlar we beýlekiler onuň gowşaklygy bilen gönüden-göni bagly bolýar. Ýol gatnawy bilen bilelikde ewakuasiýa we halas edijilere täsir etjek ýykylan jaýlaryň päsgeli, köpsanly şikeslenen adamlary bir bada kabul edip bilmejek medisina kärhanalary, hatardan çykan tok geçirijileri we gaz magistrallar gowşaklygyň sanyny köpeldýär. Weýrançylykly ýertitrete adamlaryň goragsyzlygy gönüden-göni onuň bolan wagty bilen baglydyr we ýary

BOULDER – *валун* – harsaň, walun. Dag jynslarynyň bölekleriniň ululygynyň keseligine 150mm-den artyk bolan ýarym togalak ýa-da togalak sypatly harsaň.

BOULDER CLAY – *валунная (моренная) глина* – harsaň (morena) toýny. Owrantgylarynyň ululyklary harsaňlaryňka çenli baryp ýeten ululykly saýlanmadyk gatlaksys buzluk çökündileri.

BOUNDARIES OF LITHOSPHERIC PLATES – *границы литосферных плит* – litosfera plitalarynyň çäkleri. Inçe uzyn çyzyklaýyn wulkaniki hem-de seýsmik hadysalaryň toplanan zolaklaryň ugry boýunça litosfera plitalarynyň diwirgent we konwergent (biri-birine golaýlamagy we aralarynyň daşlaşmagy) hereketiniň çäkleri.

BOUNDARY – *граница, контур, предел* – çäk, bölünişik araçägi, bölüm araçägi, kontur, soňky çägi. Peýdalanylýan ýerleriň çygyry, araçägi ýa-da kontury. Geologik hadysalarynyň gaýry emele gelmeleriniň ýaýraýşynyň çägi.

BOUNDSTONE – *карбонатные осадочные породы* – karbonatly çökünci jynslar. Karbonatly çökünci jynslar, adaty, karbonatitler diýlip atlandyrylýan jynslardan ybarat bolup, kömürturşuly duzlardan – H_2CO_3 : kalsit, siderit, magnezit, dolomit, ankerit, smitsonit ýaly minerallaryň düzümlerinden durýar. Karbonat jynslary çökünci jynslarynyň giden ýaýran görnüşleriniň biridir.

BOWELS (OF THE EARTH) – *недра* – ýergoýmy, ýerasty, ýeriň astyndaky zatlar, ýeriň jümmüşi. Ýeriň jümmüşindäki hadysalar, geologik emele gelmeler we ş.m barada giň manyda ulanylýar.

BOWING – *структурный нос* – struktura burny, çykyt. Ululygy çaklaňja antiklinalyň ýa-da gomoklinalyň ganatynyň aşak çöken tektoniki tünňüsi – burny diýlip atlandyrylýan tektoniki strukturalarynyň bir görnüşi. Gomoklinalyň tünňüsine bolsa, monoklinal burun diýilýär.

BOWL – *впадина* – çöketlik. Tektonikada, ýer gabygynyň çökünci çökedi – wulkanogen ýa-da wulkanogen dag jynslarynyň gatlaryndan durýan aşak бүкүлен ýeri ýa-da çöketligi.

BRACHY-ANTICLINE – *брахиантиклиналь* – brahiantiklinal. Epinleriň şu sypatyny özünüň morfologik gurluşy boýunça onçakly uzyn bolmadyk, gümmez şekilinde epinlenen gysga okly, uzynlygy ininden az-kem tapawutlanýan antiklinaly ýada salýar. Brahiantiklinalyň gysga oky iki tarapa ýönelip, onçakly uzaga gitmän peselýär we az-kem süýnmeklenen gümmez şekilli sypaty emele getirýär. Üst keşbi ýuwan brahiantiklinalaryň ýüze çykyp duran gatlalary ýeriň üstünde ellipsler görnüşinde ýerleşendir. Şeýle ýagdaýda dag jynslarynyň has gadymy gatlalary onuň içki bölegini (antiklinalyň gümmezlenen bölegini), emma dag jynslarynyň ýaş gatlalary bolsa, onuň daş-töwregini yzygiderli suratda gurşap alýar. Brahiantiklinallar käbir halatda ýeriň üstünüň položitel görnüşli relýefini emele getirýär. Türkmenistanyň çäginde birnäçe brahiantiklinal strukturalara duş gelmek bolýar. Merkezi Köpetdagdaky Gäwers brahiantiklinaly ýer gabygyndaky

BLOCK MOVEMENT (STRESS) – *движения боковые (стресс)* – gapdal hereketleri (stres). Dag jynslarynyň dislokasiýasynda gapdaldan kesgitli ugra zor salynmagyna düşünilýär.

BLOCK STRUCTURE – *блоковая структура* – kerç gurluşy. Ýer gabygynyň bölekleyin gurluşy, çatlamalar bilen böleklere bölünen ulgamy (kerç massiwleri).

BLOCK SUNKEN – *блоковый грабен* – kerçli graben (çöken ýer). Ýer gabygynyň tektoniki güýçleriniň täsirinden, esasan, üzülip düşmeleri (seýrek üste abanmalaryň) emele gelen bloklar bilen çäklenip aşak çöken ýeri.

BLOWING BASIN – *котловина выдувания* – sowrulma çökedi. Eol emele gelişli çökündileriň üstlerinde ýeliň eroziýasy netijesinde onuň köwsarlap sowrumagynyň täsirinden dörän çuň bolmadyk okara görnüşli çukur.

BLOW-OUT – *выброс* – zogduryлма, urup çykma. Gatlama basyşynyň güýjüniň gidrostatik zor salynmasyndan ýokary geçmegi netijesinde guýylardan Nebitiň hem-de gazyň, şonuň ýaly-da ýerasty suwlaryň duýdansyz çüwdürip-urup, bat bilen zogdurylyp çykmagyna alyp barýan ýagdaýy.

BLURRING – *размывание* – suwuň (topragy) köwmesi, oýmasy, ýuwmasy.

BOG – *трясина* – batga. Topraklaryň düzüminde örän ýokary mukdarda organiki jisimleri saklaýan çala batgalaşan ýerleri, mysal üçin, torflyklaryň ýaýran ýerleri.

BOOMER – *бумер* – bumer. Deniz gözegçiliginde ulanylýan seýsmik energiýanyň çeşmesi.

BORDER (SECTION) OF МОКHOPOBИCHИCH – *граница (раздел) Мохоровичича* – Mohorowičiçiniň bölünişik çägi. (ser. МОHOPOBИCИC DISCONTINUITY)

BOREHOLE GRAVIMETER – *скважинный гравиметр* – guýy grawimetri. Guýynyň islendik çuňlugynyň agramlyk güýjüniň görkezijisini almak üçin guýa goýberilýän distansion grawimetr.

BOTTOMING – *выклинивание* – pahnalanma. Dag jynslarynyň gatlaklarynyň ýa-da magdan kánleriniň bedenleriniň kem-kemden ýukalyp pahnalanmagy netijesinde ýitip gitmegi.

BOUGUER ANOMALY MAP – *карта аномалии Буге* – Bugeiniň anomal kartasy.

BOUGUER ANOMALY – *аномалия Буге* – Buge anomalíasy (Bugeiniň agramlyk güýjüniň anomalíasy). Bugeiniň agramlyk güýjüniň anomalíalary grawimetriki barlag işlerinde, geologik karta düşürmekde, gazma baýlyklarynyň kánleriniň gözleginde hem-de barlagynda has giňden ulanylýar. Bugeiniň agramlyk güýji dykzlygyň, esasan-da çuňluga aralaşdygyça üýtgeýän ýatan gorizonta dag jynslardan durýan platformalaşan etraplarda nola golaýdyr.

gije bolanda oýanmaga, turmaga, daşary çykмага, howpsuz ýere geçmäge wagt bolmadyk ýagdaýynda, goragsyzlyk köpeliýär. Ýertitre gündizlikde bolanda adam pidasy azalýar, 3. *сейсмик төвекелçилик* – ýertitrede adamlaryň janyna, infrastrukturalara, gurluşyk desgalaryna, ykdysadyýete, tebigata (flora, fauna, suwa, topraga, atmosfera) ýetirip biljek zyýany we howpuň ähtimallyk derejesi: şeýle ýagdaýda kesgitläp bolar. Seýsmik töwekелçилигиň derejesi (R), seýsmik howpuň (H) we seýsmik gowşak goraglylygyň (V) artdyrma derejelerine baglydyr ($R = H \times V$). Şeýlelikde, seýsmik howpa, jaýlaryň seýsmik gowşaklygyna, hem-de ilatly beketleriň binalaryna baha bermek bilen seýsmik töwekелçилигиň kartasy düzülýär.

ASSESSMENT OF SEISMIC WORK (STRUCTURES) – *оценка сейсмической работы (сооружений)* – (binalaryň) seýsmik işine baha bermek. Seýsmik durnuklylyk teoriýasynda, topragyň belli bir sarsgynlyk derejesinde binanyň çak edilýän seýsmik durnuklylygyny barlamak üçin geçirilýän çäre, köplenç, jaýyň nusga-modeli wibrostolda geçirilýär.

ASSESSMENT OF THE REPEATABILITY OF CONCUSSIONS – *оценка повторяемости сотрясений* – ýer sarsgynynyň gaýtalanmaklygyna baha bermek. Ýertitre bolup gaýtalanmaklygyna baha bermek üçin – ýertitre barada taryhy, instrumental seýsmologik gözegçилигиň, paleoseýsmologik we tektonikanyň, dag jynslarynyň jaýryklar arkaly böleklere bölünme häsiýetnamasy, suw akabalary baradaky maglumatlar ulanylýar.

ASSESSMENT OF TOTAL DAMAGE – *оценка полного ущерба* – doly ýitgä baha bermek. Hiç bir döwletde bolup biljek güýçli ýertiremelerde doly ýitgä baha bermek mümkin däl, sebäbi ýitginiň käbir görnüşine statistiki hasabyny takmynan hem çykaryp bolmaýar. Şeýle bolsa-da, doly ýitgi her bir ball zolaklarynyň jeminden goşulup, ozal bolan güýçli ýertiremeleriň ýitgileri bilen deňeşdirilip, her bir desganyň gowşaklylyk düzümleriniň ortaça koeffisiýentlerini hasaba alyp, formula arkaly çykarylýar.

ASSIMILATION – *ассимиляция (уподобление)* – kybapdaşlanma. Geologiyada ýer gabygyna süsňäp girýän intruziýalary daşky ýat materiallary eretme hem-de doly suratda özüne ýerleşdirme hadysasy.

ASTHENOSPHERE – *астеносфера* – astenosfera. Ýeriň gabygy bilen ýokarky mantiýa aralygyndaky gat, astonosferanyň jisimleri litosferanyň mäkäm berklige eýe bolan berk jynslary bilen deňeşdirilende otnositel berkdälligi, ýumşaklygy we özlügi bilen kesgitlenýän hem-de gatlamanyň kesgitli araçäge eýe bolmazlygydyr, ýagny bir gatdan beýleki gata kem-kemden geçýänligidir. Astonosferanyň ýokarky araçägi kesgitli däl, ol ummanlaryň astynda 50 km, kontinentleriň astynda 100 km, şeýlelik-de hem aşaky araçägi ummanlaryň astynda 250 km, kontinentleriň astynda bolsa 300 kilometrdir, diýmek astonosferanyň galyňlygy 200 kilometr. Ýerde geçýän geologik hadysalarda astonosferanyň uly

orny bardyr, çuňluk (endogen) hadysalaryň (magmatizm, metamorfizm we s.m.) döreýän ýeridir.

ASTROLABE – *астролябия* – astrolýabiýa. Ozal planlary surata düşürmekde burçlary ölçemek üçin ulanylýan ýer ölçeýiji gural. Häzirki wagtda şu gural has kämilleşen geodeziýa guraly bolan teodolit bilen çalşyryldy.

ASTROSPHERE – *стратосфера* – stratosfera. Troposferanyň üstünde ýatan, Ýeriň daşyndaky ikinji howa gatlagy.

ASYMMETRICAL FOLD – *складка асимметричная* – simmetriki däl epin. Gytak ýa-da simmetriki däl epinleri häsiýetlendirmek üçin ulanylýan adalga.

ATECTONIC – *атектонический* – atektoniki. Tektoniki hadysalar bilen baglanyşygy bolmadyk geologik hadysalar. Mysal üçin, tektoniki hadysalar bilen hiç hili baglanyşyksyz, ýerasty suwlaryň täsiri netijesinde geçýän süýşgünler.

ATMOSPHERIC PRESSURE – *атмосферное давление* – atmosfera (howa) basyşy. Howa giňişligindäki we ýeriň üstündäki ähli zatlar täsiri bolan basyş. Howa giňişliginiň her bir nokadynda onuň ululygy şol nokadyň üstündäki howa galyňlygynyň agramyna deňdir. Açyk atmosferadaky howanyň basyşynyň ähli taraplarda bir meňzeşligidir. Adatça deňiz derejesiniň normal basyşy – simap sütüniniň 760 millimetrine (299,2 duýme) barabar bolup – 1,0133 kg/sm² ýa-da 1,0133 bara ekwiwalentdir.

ATTENUATION – *затухание* – gowşama. Seýsmologiýada seýsmik yrgyldylaryň amplitudasynyň peselmegi.

AULACOGEN – *авлакоген* – awlakogen. Giň içki platforma çöketligi ýa-da graben. Platformanyň binýadyny böwsüp geçýän äpet uly çatlamalar bilen çäklenen, ýokary tektoniki aktiwligi bilen häsiýetlendirilýän uzynlygy yüzlerçe kilometre, ini bolsa onlarça kilometre ýetýän çöketlik.

AUREOLE – *ореол* – ýaýrama çägi, oreol. 1. Özgeren jynslaryň gatnaşma bölegi we geologik emele gelmeleriň ýaýrama çägi. Mysal üçin, magdanyň düzümine girýän elementleriň ýaýraýan meýdany. 2. Geofiziki gözegçilikde, foto ýazgylarynda emele gelýän şöhle aýlawlary.

AVALANCHE – *лавина* – harsañ. Dagyň belent ýapgydyndan bat bilen aşaklygyna syrylyp-süýşüp gaýdýan örän uly gar ýa-da buz bilen läbik massasynyň harsañy.

AXIOMETER – *аксиометр* – aksiometr. Harsañlyklaryň we çagylyklaryň oklarynyň ýagdaýyny hem-de ululygyny anyk kesgitlemek üçin enjam.

AXIS OF SYMMETRY – *ось симметричности* – simmetriýa oky. Figuranyň deň bölekleriniň öz daş-töwereginde birnäçe gezek gaýtalanyp bilýän göni çyzygydyr. Şeýlelikde, göz önüne getirilýän göni çyzygy emele getirýän ok. Kristal daş-töweregine 360° aýlandyrylanda, ol giňişlikde özüniň ozalky ýagdaýyny birnäçe gezek gaýtalaýar. Simmetriýa oky L harpy bilen bellenilýär.

BLACK SANDS – *черные пески* – gara reňkli çägeler. Tolkunlaryň we akymalaryň bituminoz täsiri bilen şertlenen agyr gara reňkli minerallaryň ýokary konsentrasiýaly çägelere. Türkmenistanda gara reňkli çägeler, gara reňkli argillitleriň tozap owranmaklygynyň hasabyna emele gelendir.

BLAST – *удар* – urgy (urgy tolkuny). Geofizikada partlama we wibroseýs netijesinde döreýän urgy tolkuny.

BLASTASY – *бластез* – blastez (hadysasy). Ilki başdaky gaýtadan emele gelýän metamorfiki jynslaryň gaty halyndaky geçýän öte kristallaşmasynyň ösüş ýagdaýy. Mineral emele gelmäniň her bir pursady dag jynsynyň diňe onuň uly bolmadyk ýerine degişlidir.

BLATT FLAWS – *сдвиги* – garşylykly şüýşmeler. 1. Ýer gabygynyň bloklarynyň tektoniki ýarylmalar boýunça özara garşylykly süýşmeler görnüşli ýolunma dislokasiýasynyň bir görnüşi. Tektonik hereketleriň täsirinden gatlaryň bir ganatynyň beýleki bir ganatyna tarap oňnositel gorizonta ugurlar boýunça garşylykly süýşmekligi bolup geçýär. 2. Kesilip düşme, süýşme. 3. Ýer gabygynyň dag jynslarynyň gurluşlarynda gabat gelýän tektoniki jaýryklar (ýarçyklar) boýunça bloklaýyn süýşmegi.

BLEED – *просачиваться* – syzdyrmak. Suwuklygyň we gazyň dag jynslarynyň maýdaja deşikli jisimlerden öz agramyna, kapillýar güýçleriň, basyşyň täsirinden syzylýp geçmegi.

BLEEDING – *выделение, выступление* – bölünip aýrylma. 1. Dag jynslarynyň öýjüklerinden ýa-da jaýryklaryndan nebitiň ýa-da gazyň bölünip çykmagy. 2. Betonyň üstüne suwuň ýa-da sement ergininiň çykmagy. Kesgitli wagt aralygynda sement ergininden suwuň ýa-da sement «süýdüniň» saýlanma hadysasyny kesgitlemek üçin hyzmat edýän adalga.

BLOCK – *блок* – blok, kerç. 1. Tektonikada ýer gabygynyň içki güýçleriniň zor salmagyndan emele gelen äpet uly aýry-aýry kerç görnüşli bölekler. 2. Äpet uly harsañdan ýa-da tutuş massadan ybarat bolan massiw. Şu adalga käbir halatda tektoniki kerçleri, känleriň kesgitli ýerlerini, germewleri we b. aňlatmak üçin ulanylýar.

BLOCK FAULTING – *глыбовые дислокации* – harsañly dislokasiýalar. Bir giden harsañlaryň ýa-da kerçleriň tektoniki hadysalar bilen baglanyşykda ýüze çykmagyna sebäp bolan çatlamalaryň emele gelme hadysasy.

BLOCK FIELD – *каменное поле (курум)* – daşly meýdan. Aýazly tozma hadysasy ýa-da akar suwlaryň täsiri netijesinde aşakda ýatan asyl jynslardan gopup, dürli ululykda guýçak daş materiallar bilen örtülen çala ýapgytly daşlyk meýdan.

BLOCK LIFTED – *блоковый горст* – kerçli gorst (beýiklik). Ýer gabygynyň tektoniki hadysalaryň täsiri netijesinde kesilip düşmeleriň hem-de üste abanmalaryň emele gelen bloklar bilen çäklenen beýikligi.

BENCH MARK – *репер* – çelgi, belgi. Ýeriň üsti niwelirlenip kesgitli nokady bellenen hem-de onuň deňiz derejesinden näçe belentdedigi bellenip, haýsy-da bolsa desganyň diwarynyň ýüzüne oturdylan ýa-da ýeriň ýüzünde dakylan ýörite gazyk görnüşli belgi

BENIOFF ZONE – *зона Бенъофа (Вадати – Бенъофа – Заварицкога)* – Bennofyň (Wadati – Bennof – Zawarisskiý) zolagy. Birnäçe (500–800) ýüz kilometr çuňluga gidýän ýertitre ojaklarynyň toplanan zolagy hem-de (seýsmofokal) subduksiýa zolagynda umman görnüşli Ýer gabygynyň mantiýa batýan ýeri.

BERGSCHRUND – *бергширунд* – bergşrund. Jülge (dag) buzluklarynyň diwarynda buzluk çäginin boýuny syryp gidýän ýaý görnüşli çuň jaýryk (ýa-da jaýryklar ulgamy).

BIOCHEMICAL WEATHERING – *выветривание биохимическое (органическое)* – biohimiki (organiki) dargama. Janly jandarlaryň, ösümlikleriň mehaniki we himiki täsiri netijesinde, minerallaryň hem-de dag jynslarynyň dargap tozmagy.

BIOCHRON – *биохрон* – biohron. Organizmleriň islendik taksonomiki bölünişiginiň umumy dowamlylygy.

BIOGEOCHEMICAL SERVEY (PROSPECTING) – *биогеохимическая съёмка* – biogeohimiki surata düşürme. Ýeriň gatlarynyň organiki galyndysyny we himiki düzümini, giňişlikde hem-de hronologik kanuna laýyklykda ýaýraýuşlaryny barlamak.

BIOHERM – *биогерм* – biogerm. Özleriniň ösüş ýagdaýyndaky skeletlerini saklaýan hekli organizmleriň guran deňiz düýbünüň güberçek sypatly belentlikleri.

BIOSPHERE – *биосфера* – biosfera (ýaşaýuş gurşawy). Ýer şarynyň mümkin bolan ähli haýwanat we ösümlük dünýäsiniň organizmleriniň ýer ýüzündäki ýaşaýuş gatlagy (atmosfera, litosferada we gidrosferada).

BIOZONE – *биоэона* – biozolak. Dünýäniň haýwanat we ösümlük birlikleriniň, şol sanda haýsy-da bolsa bir görnüşine, ugra ýa-da başga bir sistematiki birlige gabat gelýän çökündiler.

BIT – *долото* – *doloto* (isgene). Guýy burawlananda dag jynslarynyň mehaniki owradyň buraw enjamy (instrumenti). Göz önünde tutulyp niýetlenen maksada görä, dolotany aşakdakylara bölmek mümkin: tutuş, kolonnaly we ýörite dolota. Tutuş dolota düýbünüň (zaboýyň) bütin meýdany boýunça dag jynslarynyň owranmagyna getirýär. Kolonnaly dolota, onuň owradan materiallary ýokary göterilen mahalynda zeper ýetmedik silindriki görnüşli jynslaryň sütünini goýup, düýbünüň halkaly giňişligini owradyr. Ýörite dolota (peýkam görnüşli, eksentrik we başgalar) buraw guýunyň geçiş hadysasynda aýry-aýry funksiýalary ýerine ýetirmäge niýetlenendir.

BLACK OIL – *мазут (нефтяные остатки)* – mazut (nebit galyndylary). Nebitiň ýag fraksiýalardan durýan açyk reňkli fraksiýalar diýlip atlandyrylýanlardan: benzin, ligroin, kerosin ýaly gaýtadan işlenmeginden saklanyp galan galyndylar.

AXIS, FOLD AXIS – *ось складки* – epinlenme oky. Antiklinalyň kese ini ýa-da sinklinalyň muldasynyň epinleriniň бүкүлmesiniň uzaboýuna gidýän çyzygy, ýagny epiniň ganatlarynyň birleşen ýeri.

AZIMUTH OF SLOPE FALL – *азимут падения* – ýarpytlygyň (eňnitligiň) azimuty. Ölçeg geçirilýän nokadyň gatlagynyň eňnidiniň iniş ugrunyň (çyzygynyň) we geografiki meridian bilen döreýän burç. Dag kompasyny bilen ölçenilýär.

B

BADLAND – *бедленд* – bedlend (araňlyk). Atmosfera suwlaryň täsirinden emele gelip, dereleri bulam-bujar tory bilen häsiýetlendirilýän erozion relýef (suw aýryjy gerişler).

BAJADA – *откос* – ýapy. Mysal üçin: dag eteginiň boýuny syryp gidýän uzyn prolyuwal düzlügiň ýapysy.

BALD-HEADED STRUCTURE – *антиклинальная структура* – antiklinal struktura. Nebit-gazly etraplaryň strukturalaryna degişli gatlaklaryň ýokary göterilen gümmezinde hem-de ganatlarynda nebit toplanan antiklinal görnüşli strukturasy.

BAND, BENCH – *пачка* – petde (paçka). Belli bir welaýat dag jynslarynyň özüniň aýratynlyklary bilen gatlaryny birleşdirýän ýerli, geohronologik hem-de stratigrafik bölünişigiň mertebeden kiçi birligi bolan formasiýa petde gaty.

BAR – *бар* – bar. 1. Basyş ölçeg birligi. Bir bar 0,987 kadaly atmosfera basyşyna ýa-da 1,019 kg/sm² barabardyr. 2. geriş. Tolkunlaryň täsirinde düýp çökündilerden emele gelýän suwasty we suwüsti kenarýaka gerişler.

BARCHAN – *бархан* – ürgün çäge depesi (ala). Eol (ýel) hadysanyň netijesinde emele gelýän ürgün çäge depeleri. Ürgün çägelik çöllük welaýatlarda has giňden ýaýrandyr.

BASE OF CONSTRUCTION – *основание сооружения* – binanyň esasy. Binanyň aşagynda ýatan we ony göterýän topragyň hemme massasynyň jemi.

BASEMENT (CRISTALLINE) – *фундамент (кристаллический)* – (kristallik) binýat. Geosinklinal welaýatlaryň epinlenmesiniň, sebitleýin metamorfizminiň, granitleşmesiniň tamamlanan hem-de dislosirlenen geosinklinal çökündilerden we magmatik formasiýadan durýan platformasynyň esasy.

BASIC MECHANICAL PROPERTIES OF SOILS – *основные механические свойства грунтов* – topragyň esasy mehaniki aýratynlyklary. Topragyň esasy mehaniki aýratynlyklary – gysylmagy (çökmegi ýa-da deformasiýa), güýçleriň täsiri esasynda süýşmegi, suw geçirijiligi.

BASIC PARAMETERS OF HAZARD (earthquakes) – *основные параметры опасности (землетрясений)* – ýertitre howpunyň esasy görkezijileri (parametrleri). Ýertitre howpunyň esasy görkezijileri: – sarsgynyň depginliligi I, ölçegi ball derejesinde, – topragyň yrgyldysynyň tizlenmesi,

sm/sek², topragyň tizligi, sm/sek, topragyň yrgyldysynyň amplitudasy, sm, – ýeriň ýüzüne çykan deformasiýa, sm, – ýertitremäniň häsiýetnamasy we onuň ýykan-ýumrançylygy, relýefiň üýtgemesi, adamlara, haýwanlara, öý goşlaryna we başgalara eden täsiri. Ýertitre hadysasynyň derejesi boýunça bölünýär – adatdan daşary howply, örän howply, howply, aram howply, az howply. Mysal: *Adatdan daşary howply* ýagdaýly ýertitremesiniň esasy görkezijileri: – depginliligi ≥ 9 ball, – topragyň yrgyldysynyň tizlenmesi ≥ 900 sm/sek², topragyň tizligi ≥ 180 sm/sek, topragyň yrgyldysynyň amplitudasy ≥ 80 sm, – ýeriň ýüzüne çykan deformasiýa (görnüşini üýtgetme) ≥ 150 sm, – ýertitremäniň häsiýetnamasy relýefiň üýtgemesi, ýarylma-çatlamalaryň emele gelmesi, jaýlaryň köpüsiniň ýykylmasy, adam pidasy 1000-den köp.

BASIC PHYSICAL CHARACTERISTICS OF SOILS (THE MAIN PHYSICAL CHARACTERISTICS OF SOILS) – *основные физические характеристики грунтов* – topragyň esasy fiziki aýratynlyklary. Topragyň esasy fiziki aýratynlyklary: çyglylygy, dykyzlygy, suwuklygynyň we gatylygynyň çäkleri, mineral bölekleriň dykyzlygy, owuntyk derejesi, organiki maddalaryň mazmuny, (torf üçin çüýremegiň derejesi), süzülilik koeffisiýenti.

BASIN FOLD – *складка структурная* – struktura epini. Ýeriň gatlagynda tektoniki hereketlerden döreýän epin (struktura elementi).

BASIN ROCK – *порода фундамента* – binýat jynsy. Platformalaryň güýçli derejede dislosirlenen hem-de metamorfizmlen arheý we proterozoý ýaşly binýat jynslary.

BASINING – *образование впадин* – çöketleriň emele gelmegi (döremegi). Ýer gabygynyň aşak çökmegi netijesinde emele gelýän çöketlikler.

BASS – *шток* – ştok (intruziw beden), syh. Intruziýa hadysasy netijesinde çuňluklardan mineral massalaryň toplanmagyndan dörän sütün syh görnüşli intruziw beden.

BATHOLITH – *батолит* – batolit. Magmanyň ýeriň jümmüşinden çökündi jynslarynyň içine süsňär giden bölegi ýa-da onuň üstüne çykyp duran hem-de düýpsüz häsiýete eýe bolan granit düzümlü magmatik jynslaryň äpet uly intruziýasy.

BATHYAL – *батимальный* – batial (çuň suwly). Ummanyň otrositel çuň suwly böleklerine degişli ýerleri. Batial welaýat diýlip, käbir halatda kontinental ýarunyň suwasty welaýatyna düşünilýär.

BATHYGENIC – *батигенезис* – batigenezis. Aşaklygyna gönügen tektoniki hereketler.

BATHYMETRY – *батиметрия* – batimetriýa. Suw basseýnleriniň çuňlugynyň ölçegini geçirmek usuly.

BATHYSEISMS – *батисейсмические землетрясения глубинного происхождения* – çuň fokusly ýertitre. (ser. DEPTH OF THE HEARTH).

BEACH – *взморье, отмель* – çalpaulyk, deňiz saý kenary. Deňiz kenarynyň daşgyn hem-de gaýtgin aralygyndaky ýalpak-saý plýaž zolagy.

BEARING PRESSURE – *давление в смятие* – owma basyşy. Dislokasiýa zolaklarynda gözegçilik edilýän basyş.

BED – *пласт* – gatlama. Çökündi dag jynslarynyň ep-esli galyňlyga hem-de birmeňzeş gurluşa (struktura we tekstura) eýe bolan gatlagynyň ýazgysyny bermek üçin ulanylýan geologik adalga.

BED EXTENSION – *протяженность слоя* – gatlamanyň uzynlygy.

BED ROCK – *грунт скальный* – gaýa topraklary, asyl jyns. Yerinden gozganmadyk hem-de tozma hadysasy täsir etmedik dag jynslary. Üstki gatlaýyklaryň aşagynda ýatan gaty halndaky dag jynsy.

BEDDING – *напластование* – gatlaklanma. Grawitasiýa netijesinde çökündileriň gatlaklanmagy.

BEDDING PLANE FAULT – *согласно падающий сброс* – sazlaşykly inýän kesilip düşme. Gatlaklar boýunça üzülip düşme ýa-da gatlaklaýyn üzülip düşme.

BEDDING SURFACE – *поверхность, сложенная осадочными породами* – ýeriň çökündi jynslardan düzülen üsti.

BEDROK-REFLECTION TIME – *время распространения волны, отраженной от фундамента* – kristaliki binýatdan serpiggen tolkunynyň geçiş wagty. Kristaliki binýatdan serpiggen tolkunynyň geçiş wagty boýunça gatlaryň düzüm kesimleri anyklanýlar.

BeHavioUr type (1) – *типы зданий и сооружений* – jaýlaryň görnüşleri (kysymly): Jaýlaryň seýsmik taýdan berkligi boýunça sarsygna garşy çäre görülmedik A, B, W kysymly (görnüşleri). Seýsmika garşy çäre görülen – G, D, E, Z kysymly jaýlardyr.

BEHAVIOUR TYPE (2) – *коэффициенты повреждаемости зданий и сооружений* – jaýlaryň we desgalaryň zyýan çekmeleriniň (zeperleriň) koeffisiýentleri. Jaýlara ýertitrede ýetip biljek zyýanyň koeffisiýent derejesi 1,0–5,0 çenli bellenilýär.

BEHAVIOUR TYPE (3) – *категория уязвимости здания и сооружения* – jaýlaryň we desgalaryň gowşak goraglylyk (goragsyzlyk) koeffisiýentleri. Seýsmik gowşaklylyk – zyýan ýeten desganyň (jaýyň) dikeltme bahasynyň doly bahasyna gatnaşygy, ol 0-dan (zyýan ýetmedik) 1-e (dikeltmä degişli däl) çenli aralykdadyr.

BELT OF WEATHERING – *зона выветривания* – tozma (dargama) zolagy. Dag jynslarynyň tozma hadysasynyň baryp ýeten çuňlugynyň çägi.

BELT OF SEISMICITY – *полоса сейсмичности* – ýertitreäniň işjeň zolagy. Ýertitre hadysasynyň beýleki çäkler bilen deňeşdirilende belli wagtda aralygynda onuň işjeň zolagynyň ýokary bolmagy.

BENCH – *сбросовый уступ* – kesilip düşme kerti. Tektoniki hadysalaryň netijesinde ýarylmalar zerarly emele gelen kesilip düşmeleriň relýefde mese-mälim bildirip duran kert erňekleri.

DEFORMATION – *деформация* – durkuny (şekilini, görnüşini) üýtgetmeklik, deformasiýa. Geologiýa-da, tektoniki hereketleriň (süýşmeleriň) netijesinde dag gatklary durkuny (şekilini, görnüşini) hem-de göwrümini üýtgedýärler (ilkinji ýatyşlarynyň bozulmagy).

DEFORMATION FABRIC – *деформационная структура* – deformasion epinlenme. Deformasiýa hadysasyna sezewar bolan gatklaryň gurluşy.

DEFORMED DEPOSIT – *деформированные отложения* – şekili üýtgedilen çökündiler. Dislokasiýa hadysalary netijesinde heniz bozulman (gorizontal) ýatan çöküňdi jynslarynyň gatlarýnyň dürli hili görnüşde şekili üýtgedilmegi (deformirlenmegi).

DEGRADATION – *деградация* – degradasiýa (pese düşme). Gury ýeriň üst görkünü tozma hem-de eroziýa hadysalarynyň täsirinden umumy pese düşme hadysasy.

DEGREE OF RISK – *степень риска* – töwekgelçiligiň derejesi. Töwekgelçiligiň derejesine üç ugur boýunça baha berilýär. A) seýsmik howplulyk (hatarlylyk), b) töwekgelçilige duçar bolujylyk topary (adamlaryň, we töwekgelçilik zolagyna girýän desgalaryň we beýleki ýitgi elementleriň sanawy), ç) töwekgelçilik zolagyna girýän desgalaryň we beýleki elementleriň goragsyzlyk ýitgisiniň derejesi (mukdary).

DELAMINATION – *деламинация* – delaminasiýa. Ylmy çaklama, agyr bloklaryň dartuş güýjüniň esasynda aşaky mantiýa jynslary bilen astonosfera çökmegi.

DELTA – *дельта* – delta, dilkaw. Derýa suwunyň parahat suw basseýne guýulmagy netijesinde çöküňdi materiallaryň toplanýan hem-de kenar çyzygynyň ýitip gitmegine sebäp bolýan ýeri.

DELTA T – *дельта T* (ΔT) – delta T (ΔT). Serpigen hem-de döwlen (boýtolkun ýa-da kesetolkun) seýsmik tolkunlaryň gelip gowşan wagtynyň tapawudy. Akustik karotažda hem ulanylýar.

DENDRITE – *дендритовый* – daragt görnüşli (dentrit). Agaç şahalaryny ýadyňa salýan şahalanýan ulgamlary bellemek üçin ulanylýan adalga.

DENSITY – *плотность* – dykzlyk. Dykzlyk – dag jynsynyň göwrüminiň (jynsa girýän boşluklaryň, suwuklyklaryň we gazyň) birliginiň agramy (g/cm^3). Dag jynslary orta dykzlyga we mineralogiki dykzlyga bölünýär. Dag jynslarynyň massasynyň onuň göwrümine bolan gatnaşygy – orta dykzlyk. Mineral jisimleriniň massasynyň onuň göwrümine bolan gatnaşygy – mineralogiki dykzlyk. Orta dykzlyk dag jynsynyň öýjük-öýjükligine, mineral düzümine we çyglylygyna baglydyr.

DENSITY LOG – *плотностной картаж* – dykzlyk karotažy. Gamma-şöhlelenme hem-de detektor çeşmesinden durýan, guýa sallap dag jynslarynyň dykzlygyny kesgitleýji enjam.

mehaniki owranmagy. Kataklaзыň netijesinde, adatça, has ownuk häsiýete eýe bolan brekçiýalaryň (gyçak burçly sementleşen çöküňdi) emele gelmegi bolup geçýär.

CATACLYSM – *катаклизм* – kataklizm. Ýeriň üstünde ýertitremeler, suw joşgunlary we başga tebigy hadysalar bilen baglanyşykda duýdansyz bolup geçýän weýrançylykly hadysalar.

CATAGENESIS – *катагенез* – katagenez. Çöküňdi dag jynslarynyň fiziki-himiki üýtgemegi netijesinde çöküňdi jynslarynyň özgerip täze jynsyň emele gelmegi. Katagenez diagenез stadiýasyndan soňra geçýän hadysa.

CATAGENIC – *катагенный* – katagen. Çuňluk zolaklary bilen baglanyşykly emele gelmeler.

CATALOG OF EARTHQUAKES – *каталог землетрясений* – ýertitreме katalogy. Hronologik yzygiderli ýertitreме baradaky maglumat (anyk bolan wagty, o jagynyň koordinatlary, magnitudasy, energiýa klasy, o jagynyň çuňlugy, goşmaçalar we düzedişler).

CATAMORPHISM – *катаморфизм* – katamorfizm. Ýer gabygynyň ýokarky zolagynyň dag jynslarynyň atmosfera hem-de ýerasty suwlaryň täsirinden özgermegi. Katamorfizm okislenme gidrotasiýa hem-de karbonitizasiýalaşdyrmaga duş gelip, çylşyrymly minerallaryň bozulyp ýönekeý minerallaryň döremegine sebäp bolýar.

CATASTROPHISM – *катастрофизм* – katastrofizm (heläkçilik, weýrançylyk baradaky taglymat). Ýeriň geologik ösüş taryhynyň birnäçe asuda ösýän hem-de güýçli katastrofiki (kataklizm) Ýeriň keşbini özgerdýän weýrançylyklar baradaky taglymat.

CATAZONE (1) – *катазона (порода)* – katazolak (jynsy). Örän ýokary gyzgynly metamorfizm zolagynyň şertlerinde emele gelen jynslar.

CATAZONE (2) – *катазона* – katazolak. Metamorfizmiň örän ýokary gyzgynlygyň, ýokarky gidrostatiki basyşlydygy hem-de stresiň täsiriniň has pesdigi ýa-da doly ýoklugy bilen häsiýetlendirilýän hem-de kristalliki slaneslerden, gneýslerden, granulitlerden, eklogitlerden durýan has çuň zolagy.

CATCHMENT AREA – *водосборная площадь* – suw ýygnaýjy meýdan. Derýanyň basseýniniň iýmitlenýän meýdany.

CAUSTOBIOLITH – *каустобиолит* – kaustobiolit. Geologiýa-geohimiki faktorlaryň täsiri astynda ösümlük hem-de haýwan organizmleriniň galyndylarynyň gaýtadan emele gelen organiki galyndylaryna has baý bolan dag jynslar we minerallar (kömür, ýanýan slanesler, nebit we b). Kaustobiolitler emele gelişleri boýunça iki görnüşe bölünýär: 1. nebit we naftoid hatarly kaustobiolitler – tebigy migrasiýalary öz içine alýan emele gelmeler (nebitler, asfaltlar, nebitakymlar ýa-da ozokeritler we başga bitumlar), 2. kömür hatarly kaustobiolitler (kömürler, torflar we ýanýan slanesler) – gumitler, sapropelitler, liptobilitler hem-de garyşyk (mysal üçin, sapropelit – gumusly ýa-da liptobiolit kömürleri).

CAVITY – *полость* – boşluk, köwek. Suwdan ýa-da gazdan dolan dag jynslarynyň boşluklary, içki köwekleri, jaýryklary.

CENOMANIAN – *сеноман* – senoman. Ýokarky mel döwrüniň senoman mertebesi aşakdan üçünji.

CENTER OF CONCENTRATION – *центр концентрации* – konsentrirenme merkezi.

CENTRE FAULT – *взброс* – üste abanma. Gysylmanyň netijesinde ýer gabygynyň gatlaklarynyň çatlamanyň kert ýapgytlanan üsti boýunça blogy ýokarlygyna şüýşüp abanmagy.

CENTRE OF ORIGIN, CENTRUM – *гипоцентр (землетрясения)* – giposentr, ýertitremäniň çuňluk merkezi. Ýertitremede ýeriň içinde ýertitremegiň emele gelen ojagy.

CERTIFICATION (PASSPORTIZATION) OF BUILDINGS AND STRUCTURES – *паспортизация зданий и сооружений* – jaýlary we desgalary pasportlaşdyrmak. Jaýlary we desgalary pasportlaşdyrmak üçin, ilki bilen olaryň fiziki we mehaniki häsiýetnamalary, görerijilik ukyby, binagärlik düzümi, konstruksiýanyň materialy we ulanylyş döwri boýunça görnüşlere bölünýär. Pasport karta namasynyň sorag-jogap esasynda derňelýän jaýyň (desganyň) Tehniki ýagdaýynyň pasporty berilýär.

CHALCOSPHERE – *халькосфера* – halkosfera. Ýeriň oksidleriniň hem-de sulfidleriniň agyr metallaryndan durýan gatlagy.

CHALKSTONE – *известняк* – hekdaşy. (Seret: LIMESTONE).

CHANGE – *превращение* – özgerme. Geologik emele gelmeleriň dürli hili içki we daşky hadysalary netijesinde üýtgemegi (özgermegi).

CHARACTERISTIC – *характерная черта* – häsiýetli aýratynlygy, alamaty. Dürli geologik hadysalaryň hem-de emele gelmeleriň häsiýetli aýratynlyklary (alamatlary). Mysal üçin, geologik gurluşyň aýratynlyklary, litologik alamatlary we b.

CHARRIAGE – *шарьяж* – şaryaş. Ýer gabygynyň äpet uly kerçiniň dizýunktiw dislokasiýalarynyň täsirinden dag jynslarynyň örän uly massasynyň beýleki blogunyň üstüne ep-esli aralyga süýşmegi bilen häsiýetlendirilýän äpet uly üste süýşme.

CHART OF SYMBOLS – *таблица условных обозначений* – şertli belgileriň jetweli, kartalaryň legendalary. Geologik kartalary, nusgalary, profilleri, kesimleri we b. grafiki materiallary bellemek üçin ulanylýan şertli belgiler.

CHARTING – *картирование* – karta düşürmek. Ýer gabygynyň kesgitli yerlerini dürli-dürli usullaryň kömegi bilen karta düşürmek.

C-HORIZON – *горизонт С* – C gorizonty (gatlama). Topragyň aşagyndaky allýuwial (ýuwulma) gorizonty diýip atlandyrylýan gidratlaryň, demir okisiniň hem-de kremnezýomyň çökdürilmeginiň geçýän gorizonty. Şu gatlama aşakda tozap owanmadyk jynslara geçýär.

DEEP DRILLING – *бурение глубокое* – çuň burawlama. Çuňlugy birnäçe kilometre barabar bolan buraw guýularynyň çuňluk derejesi. Häzirki wagtda aşa çuňlukda guýularyň bardygy mälimdir. Mysal üçin, Kola ýarym adasyndaky aşa çuň guýynyň çuňlugy 11,5 km barabardyr.

DEEP SEISMIC SOUNDING – *глубинное сейсмическое зондирование (ГСЗ)* – çuňluklaýyn seýsmik zondirleme (ÇSZ). Partlama netijesinde dörän hem-de Ýeriň onlarça kilometr çuňluga baryp ýetýän çuňluk tolkunlarynyň serpikleşmelerini we döwürmelerini bellemeklige hem-de öwrenmeklige esaslanýan seýsmik barlag agtaryş usuly. ÇSZ gözegçilik edilende ýokary duýgur hem-de toparlaýyn partlanýan pes ýygylkly (çastotaly) seýsmik enjamlardan peýdalanylýar. Zaryadyň summar massasynyň birnäçe tonna ýetmegi mümkin. Alnan maglumatlar teswirlenende toparlaýyn deňeşdirilýär. ÇSZ Ýer gabygynyň çuňluk çäkleriniň araçäkleri, tektoniki etraplaryň bölünişigi geçirilende, birinji tertipdäki strukturalar – çökündileriň emele gelme welaýatlary, dag gurluşlary we b. öwrenilende ulanylýar. ÇSZ-nyň maglumatlary nebitçilik geologiýasynyň meselelerini çözmekde, Ýer gabygynyň prinsipial dürli içki gurluşlarynyň, adaçça, tektoniki tikiňleriniň (çatlamalaryň) çuňluk zolaklaryny, şonuň ýaly-da çökündi örtügiň strukturalary bilen kristalliki binýadynyň strukturalaryny hem-de Ýer gabygynyň aşakda ýatan çatlarynyň arasyndaky baglanyşyklaryny ýüze çykarmaga hyzmat edýär. ÇSZ-nyň maglumatlary sebitleýin magnit hem-de grawitasion derejesiniň çäkten çykmalarynyň geologik tebigaty barada pikir ýöretmäge mümkinçilik berýär. ÇSZ-nyň maglumatlary seýsmologik daýanç hökmünde ulanylýar.

DEEP-FOCUS EARTHQUAKES – *глубокофокусные землетрясения* – çuň ojakly (fokusly) ýertitremeleri. Litosferada ýeriň içki güýçleriniň, ylaýta-da, tektonik güýçler bilen baglanyşykly bolan ýer gabygynyň gobsunmagy. Ýertitremeler ojak çuňlugy boýunça, esasan, üç görnüşi tapawutlandyryýar: adaty – 0–70 km, aralyk 70–300 km, çuň fokusly 300–700 km (maksimal çuňlugy 720 km Indoneziýada).

DEEP-SEATED FAULTING – *дизъюнктивная дислокация на большой глубине* – has çuňluk dizýunktiw dislokasiýalar. Ýer gabygynyň has çuňluklarynda, ýagny astenosfera baryp ýetýän çuňluklarynda bolup geçýän çuňluk çatlama (ýaryлма) dislokasiýalary.

DEFLATION – *дефляция* – deflyasiýa (sowrulma). 1. Ýeliň geologik işi netijesinde ürgün materiallardan durýan yerleriň üst görkünüň sowrulyp ýumrulmagy. 2. Kүpürseýän çägesow we kirşenli (alewrolitli) materiallaryň ýeliň ýumrujylyk işiniň täsirinden owanyp, sowrulyp gitmegi.

DEFLECTION – *прогиб* – бүкүлme. Ýer gabygynyň aşak çöküp ýa-da бүкүлip çökmegi netijesinde çökündi wulkanogen ýa-da wulkanogen çökündilerden dolan yer bölegi.

DATA HANDLING – *устройство для обработки данных* – maglumatlary işlemek üçin enjam.

DATA PROCESSING – *обработка данных* – maglumatlary işläp taýýarlamak.

DATA PROCESSING MECHANISM – *механизм обработки данных* – maglumatlary işlemegiň mehanizmi.

DATA RECORDER – *регистратор данных* – maglumatlary belleýji registrator.

DATA VARIATION – *разброс данных* – maglumatlaryň kanuna laýyk gelmezligi, pytramagy, bellenen çäkdän çykmagy.

DATUM-CORRECTED TIME – *скорректированное время волны к линии приведения* – tolkunlaryň ýazga geçirilen wagtlaryna düzediş girizmek, belli bir wagta deňmek.

DAY – *дневная поверхность* – ýeriň üsti. Ýeriň üstüne iň ýüzleý ýerleşen gatlama (iň ýokarky gatlak).

DAY SURFACE – *дневная поверхность* – ýeriň üsti. Ýeriň üstüne iň ýüzleý ýerleşen gatlama (iň ýokarky gatlak).

DAYLIGHTING – *обнажение* – ýalazy. Asyl dag jynslarynyň ýalaňaçlanyp ýeriň ýüzüne çyкуп duran ýerleri.

DEAD ZONE – *зона отсутствия отражений* – gatlama zolagyndan tolkunýň serpigmezligi. Suwly we ýumşak gatlardan tolkunlar serpigmän hem bilerler.

DECANTATION – *декантация* – dekantasiýa (löderäni durlama). Suwuklykdan gaty halýndaky bölekleri dürli hili fraksiýalaryna görä saýlap aýyrmak. Dekantasiýa mehaniki analizlemekde, çökündileri fraksiýalara bölmekde giňden ulanylýar. Dekantasiýa dürli usullaryň (durlama, ondan-oňa guýma, sentrifugirleme we b.) kömegi bilen amala aşyrylýar.

DECLINATION – *склонение* – gyşarma. Ýeriň magnit polýusynyň ugrunyň we geografiki polýusynyň ugrunyň arasyndaky burç.

DECOMPOSITION – *химическое выветривание* – himiki dargama, tozma. Himiki dargama suw bilen kislorodyň, howadaky kömürturşy gazdan, bakteriýalardan, organiki jisimiň dargamagyndan we b. täsirlerine baglydyr. 1. Himiýada, himiki birleşmeleriň dargamagyndan bir ýa-da iki ýönekeý molekulanyň ýüze çykmagy, 2. Geologiýada, minerallaryň hem-de dag jynslarynyň himiki tozma netijesinde olaryň dargap tozmagy.

DEEP CENTER – *глубинный центр* – giposentr, çuňluk merkezi, ojak. Ýeriň maddasynyň içinde çatlama ugry boýunca süýşmeleriň emele gelen ýeriniň merkezi.

DEEP CUT – *глубинный разрез* – çuňluk kesimi. Gatlama araçäklerde seýsmik tizlikleriniň derejeleriniň paýlanyşy esasynda kesimiň geologik gurluşunyň (nusgasy) grafiki suraty.

CIMMERIAN FOLDING – *кimmerийская складчатость* – kimmeriý epinlenmesi. Dag emele gelme sikleriniň ýura döwrüniň dowamynda (meğerem, triasyň ahyrynda başlanan) emele gelen epinlenme.

CLASSIFICATION – *классификация* – synplaşdyrma, ulgamlaşdyrma. Geologik emele gelmeleri, hadysalary we b. synplara bölme (mysal üçin, çökündileriň synplaşdyrmasy).

CLASSIFICATION OF EARTHQUAKES (by their intensity) – *классификация землетрясений (по их интенсивности)* – ýertitremeleriň depginlilik güýji boýunça kabul edilen synplaşdyrmasy.

CLASTIC ROCKS – *обломочные породы* – owrantgy jynslar. Ozalky jynslardan owranyp emele gelen çökündi dag jynslarynyň toplumu. Owrantgy jynslar dänesiniň ululygy boýunça bölünýärler: psammitlere (dänejikleri > 2 mm), psammitlere (dänejikleri 0,1–2 mm), alewritlere (dänejikleri 0,01–0,1 mm) we pelitlere (dänejikleri < 0,01 mm). Owrantgy jynslaryň sinonimleri: klastiki, goloklastiki, allotistereomorf jynslar.

CLASTIC SEDIMENTS – *кластические осадки* – klastiki çökündiler. Owrantgy çökündiler diýen adalganyň sinonimi.

CLASTIZOIC – *органогенный* – organogen, organiki ýol bilen emele gelen. Haýsy-da bolsa organizmlerden (haýwanat ýa-da ösümlük) ýa-da olaryň ýaşayşy bilen baglanyşykda emele gelen dag jynslary, minerallar, gaza baýlyklary we b.

CLAY – *глина* – toýun, şykgy. Meýdan şpaty, piroksen we amfibol ýaly silikat minerallaryň himiki dargamagyň hem-de fiziki tozap owranmagynyň hasabyna emele gelen, esasan, suwly alýumosilikatlaryň dispers bölejiklerinden (0,002 mm-den ownuk) durýan tebigy çökündi.

CLAYEY – *глинистый* – toýunsow, toýunly. Has giňden ýaýran hem-de olaryň umumy massasynyň 60-dan 80%-e çenlisini düzýän «toýun toparlaryndan», şeýle hem maýda owrantgy pelitli kwarsyň, meýdan şpatlaryň, şlyudalaryň hem-de başga hili minerallaryň düzüminden ybarat bolan çökündi jynslaryň dürli hili topary.

CLEANING OF THE BOREHOLE – *чистка скважины* – guýyny arassalamak. Guýy burawlananda onuň ownan külke jynslardan arassalamak hadysasy. Guýy burawlananda üzüksiz sirkulirlenýän ýuwujy suwuklygy ulanmak bilen arassalamak, onuň düýbü şol suwuklyk arkaly amala aşyrylýar. Guýyny arassalamaklygyň dürli hili usullary bar.

CLEAT – Seret: SEPARATENESS

CLEAVAGE – *кливаж, спайность* – seplilik, kliwaž, jaýryk atma. 1. Dag jynslaryndaky tekizliklere golaý ýerleşen paralleller boýunça jaýrylma ukyby. Dag jynslarynyň parallel jaýryklarynyň ulgamy jynslaryň ilkinji teksturasy bilen gabat gelmeýärler. 2. Minerallaryň kristallarynyň granlaryna mümkin boldugyça potensial parallel ýerleşen tekiz üst görkünü emele gelmegi bilen häsiýetlendirilýän hem-de çatlap ýarylmaga (döwürmäge) meýli bolan sepleşigi.

CLEFT – *расщелина размыкания* – arasy açylan ýarçyk. Tektoniki täsirleriň netijesinde ýer gabygynda emele gelen dizýunktiw dislokasiýa degişli arasy giňden açylan tektoniki çatlama ýarçygy.

CLUSTER OF SEISMICITY – *группа очагов землетрясений* – ýertitrete ojaklarynyň topary (üýşmegi, toplumu). Ýertitrete ojaklarynyň belli bir zolakda toplanmagy.

CLUTTER – *когерентная помеха* – kogerent tolkunýň päsgelçiligi. Sinusoid görnüşli birmeňzeş uryldyly we amplitudaly tolkunýň päsgelçiligi.

COAL THEORY – *теория происхождения нефти из ископаемых углей* – nebitiň gazma kömürlerden emele geliş teoriýasy. Nebitiň abiogenik teoriýasyna gapma-garşy durýan, ýagny gazma kömürlerden emele geliş teoriýasy.

COALIFICATION – *углефикация* – kömürleşme. Torfa meňzeş ilkinji materialýň diagenез hem-de metamorfizm hadysalary netijesinde ozaly bilen goňur kömre, soňra daş kömre we ahyr soňunda bolsa antrasite öwürülen örän çylşyrymly tebigy hadysa.

COARSE-GRAINED – *грубозернистый* – irimçik däneli. Dag jynslarynyň kristalliki dänelerinden durýan gurluşy – dänelikdir. Dag jynslarynyň köpüsünde dänelik bardyr. Mysal üçin, bisulfitler – irimçik däneli minerallar.

COARSE ROCKS – *крупнообломочные породы* – iri owrantgy jynslar. Ozalky jynslardan owranyp emele gelen dänejikleri 2mm-den 200mm-e çenli çöküncü dag jynslarynyň toplumu (harsaň, togalak daş, gyýylçak daş, çagyl, jyglym).

COASTAL TERRACE – *береговая терраса* – kenar sekisi (terrassy). Suw basseýnleriniň kenar boýuny syryp uzalyp gidýän kenar terrassy. Olar, adaty, abraziýon platformalarynyň kenarynda deňziň ozalky derejesiniň üstünde gomlarynyň geologik işi hem-de gury ýeri soňraky ýokary görterilmegi (ýa-da deňiz derejesinden aşak düşmegi) netijesinde emele gelýär.

COBBLE – *галька крупная* – iri ýulmanan daş. Adaty, çagyldan iri, emma harsaňdan kiçi, ýagny diametri keseligine 6-dan 15 sm-e barabar bolan owrantgy jynslar.

COEFFICIENT – *коэффициент* – görkeziji, koeffisiýent. Algebra deňlemesinde üýtgeýän derejelerde durnukly köpeldiji/bölüji. Gaz doýgunlyk koeffisiýenti, gaz beriş koeffisiýenti, nebite baýlaşma koeffisiýenti we b.

COEFFICIENT OF GROUND CONDITIONS – *коэффициент грунтовых условий* – toprak şertleriniň koeffisiýenti. Galyňlygy belli bolan topragyň hasaplanan seýsmik häsiýetleriniň ýertitrete sarsgynynyň depginlilik täsirini göz önünde tutýan koeffisiýent.

COEFFICIENT OF SEISMOTECTONIC SITUATION – (seret SEISMOTECTONIC ENVIRONMENT COEFFICIENT)

COEFFICIENT OF THE TERRAIN – (seret: TERRAIN RELIEF FACTOR)

töleg namalarynyň ýitmegi we b., hadysanyň netijesini ýok etmeklik – halas ediji toparlar üçin çykdaýy, halas ediji maddy tehniki gymmatlyklar ýaly görkezijileriň gysgaça sanawy.

DAMPER MAGNET – *демпферный магнит* – dempfer (köşeşdiriji) magniti. Geofiziki ölçeg gurallarynda ulanylýan dempfer (köşeşdiriji) magniti.

DAMPING BY VERTICAL CONFIGURATION – *демпфирование вертикальной конфигурацией* – gurluşy dikleýin dempferirmek. Jaýlaryň we binalarynyň özüniň bolan mümkinçilik güýçlerini ýertitremeleriň zor salmasýndan goramak, olary rezonansa saljak uryldy energiýany dargatma usuly gurluşy dikleýin dempferirmek usuly bilen, piramida sypatly durnukly gurluşly jaýlary salmak.

DAMPING FACTOR – *фактор затухания* – seýsmologiýada, seýsmik uryldylarynyň amplitudasynyň peselip gitmeklik faktory.

DANGER – опасность – howplulyk (hatarlylyk, gorkulylyk, howp). Ýangyn howpy, ýertitrete howpy we b. Seýsmik howplulyk ýer gabygynyň tektonik gurluşy, geofiziki aýratynlyklary we geodinamiki düzgün bilen kesgitlenýär.

DANGEROUS NATURAL CONDITION – *опасное природное состояние* – howply tebigy ýagdaý. Tebigy gurşawyň bellibir göwrümünde atmosferasynda, suwda, ýeriň jümmüşinde bölekleýin amala aşyrylan ýa-da aşyryljak hadysalarynyň toplumu, eýýäm sebäp bolan ýa-da sähelçe sarsygynda, ulgamyň deňagramlygyna zeper ýetirip biljek bu howply tebigy ýagdaýdyr.

DATA COLLECTION (DATA GATHERING, DATA ACQUISITION) – *регистрация данных* – maglumatlary (ýazga geçirip) hasaba almak. Fotokagyzy, termokagyzy, magniti we b. görterijilere ölçegleri üznüksiz ýazga egri çyzyk görnüşünde awtomatiki geçirmek.

DATA – *дата, данные* – wagt, maglumat. 1. Geologik döwür (wagtyň dowamlylygy) geologik ýaşyň has kiçi bölünişi. Geologik şkalanyň ýa-da asyrdan (geologik) kiçi, ýagny mertebe bölümüne, zolak (zona) bölümüne (mysal üçin, irki goteriw wagtyna) laýyk gelýän dowamlylygy bellemek üçin, ýa-da regional hem-de ýerli litostratigrafiki birliklerine, ýagny seriýa, pagsa, gatbar we b. (mysal üçin, täze hwalin wagty) laýyk gelýän geologik döremeleriň dowamlylygyny bellemek üçin ulanylýan geohronologik adalga. 2. Bellibir desga ýa-da hadysa bilen bagly meseleleri çözmek üçin, ýörite tertiplenip ýygynlanan maglumatlar.

DATA ADEQUACY – *адекватность данных* – maglumatlarda meňzeşlik. Geofiziki barlaglar boýunça beketlerde alnan maglumatlarynyň biri-birine meňzeşligi, ýagdaýa kybaplygy.

DATA BANK – *база данных, банк данных* – maglumatlar toplumu. Bellibir desga ýa-da hadysa bilen bagly meseleleri çözmek üçin, ýörite tertiplenip ýygynlanan maglumatlar toplumu.

D

DAMAGE – *ущерб* – zyýan, zeper, ýitgi. Anýk we abstrakt baýlyklarynyň doly zaýa bolmagy we adamlaryň jan saglygyna, durmuş hiliniň peselmegi, durmuşyň eşretlerini ýitirmek, maddy zeper ýetmegi.

DAMAGE CLASSIFICATION – *классификация повреждений* – zeper-zyýançylygy synplaşdyрма. Gurluşyk desgalarynda zeper-zyýançylygyň 6 derejä, 0–5,0 çenli, zyýançylygyň köpelmegi we jaýlaryň ulanma resursynyň azalmagy derejesi boýunça bellenilýär: 0-njy dereje – göteriji we göteriji däl konstruksiýalarda zeper ýok, 1-nji dereje – göteriji konstruksiýalarda zeper ýok, göteriji däl konstruksiýalarda ýeňil zyýançylyk (hasap etmezlik), 2-nji dereje – ýeňil, göterijiligini azaldýan zyýançylyk, göteriji däl konstruksiýalarda orta-aram zyýançylyk (diwarda uly bolmadyk jaýryk), 3-nji dereje – orta-aram, göterijiligini azaldýan zyýançylyk, göteriji däl konstruksiýalarda agyr zyýançylyk (diwarda uly aňyrsyna geçýän jaýryk, tüsse çykarlaryň ýykylmagy), 4-nji dereje – agyr, göterijilik ukybyny azaldýan zyýançylyk ýykylma golaý, göteriji däl konstruksiýalarda agyr zyýançylyk (diwarlaryň ýykylmasy, karkaslaryň içiniň ýykylmasy, jaýlaryň bölekleriniň ýykylmasy), 5-nji dereje – opurylma (jaýlaryň doly ýykylmasy).

DAMAGE FROM SECONDARY CONSEQUENCES (IMPACT) – *ущерб от вторичных последствий* – (ýertitremäniň) ikilenji täsirinden çekilen zyýan. Ýertitremäniň ikilenji täsiriniň zyýany toprakda emele gelen deformasiýadan, süýşgünden, siliň gelmeginden hem-de tebigy howply hadysalaryň täsirine garşy oňuni alyş inžener desgalary gurmagyň çykdajylary hasaba alynýar. Ýertitremäniň ikilenji täsirinden çekilen zyýany dikeltmekde goşmaça çykdajylary hasaba almak üçin artdyrylan koeffisiýentleri işlenip çykarylýar.

DAMAGE GRADE – *степень повреждения* – zeper-zyýançylygyň derejesi (seret: DAMAGE CLASSIFICATION – *классификация повреждений*).

DAMAGE INDICATORS – *показатели ущерба* – ýitginiň (zyýanyň) görkezijileri. Ýitgi-zyýanyň görkezijileri her bir görnüş üçin aýratyn görkezilen: ilat üçin – adam pidasy, şikes ýetmeklik, adamlaryň goşmaça keselleýjilik häsiýete, iş ukybyny ýitirmek, jaýlarynyň ýykylmagy, işsizligiň köpelmegi we b., ýaşauyş-jemagat hojalygynda we senagatda – jaýlaryň we binalaryň ýykylmasy, inžener infrastrukturada, gurallar, çig mallar, önümiň peselmegi, dikeldiş-abatlaýyş işleriň köpelmegi we b., oba-hojalygynda – esasy dolanyşykda gaznanyň ýitmegi, önümçiligiň azalmagy, öri meýdanyň azalmagy we ýaramazlaşmagy we b., tebigy gurşawda – ýerler zaýalanyp, täze ýerleriň açylmagy, relýefiň üýtgemegi, durmuş-tehnogen işinde tebigy şertleriň negatiw üýtgemegi we b., daşary aragatnaşyk ykdysadyýetde – halkara inwestisiýalar we daşary bazarlary, azyk we beýleki harytlaryň azalmagy, milli girdejiniň azalmagy, goşmaça çykdajylar we b., maliýe ulgamynda – ykdysady şertler ýerine ýetirilmedik ýagdaýynda jerime-salgylar,

COEFFICIENTS OF DAMAGE – *коэффициенты повреждаемости* – zyýanlyklaryň (zeperleriň) koeffisiýentleri. Jaýlara ýertitremede ýetip biljek zyýanyň koeffisiýent derejesi 1.0–5.0 çenli bellenilýär: 1-nji dereje – ýeňil zyýanlyk (jaýyň suwagynda uly bolmadyk jaýryk çat açmagy), 2-nji dereje – orta-aram zyýanlyk (diwarda uly bolmadyk jaýryk, suwagyň gopmagy, çerepisanyň gaçmagy, tüsse çykarlarda jaýryk), 3-nji dereje – agyr zyýançylyk (diwarda uly aňyrsyna geçýän jaýryk, tüsse çykarlaryň ýykylmagy), 4-nji dereje – ýykylma (diwarlaryň ýykylmasy, karkaslaryň içiniň ýykylmasy, jaýlaryň bölekleriniň ýykylmasy), 5-nji dereje – opurylma (jaýlaryň doly ýykylmasy). Mysal: A kysymly jaýda 6 ball – 2.0, 7 ball – 3.0, 8 ball – 4.0, 9 ball – 5.0 opurylma. Ž kysymly jaýlarda 6 balla çenli täsiri ýok, 7 ball – 1.0, 8 ball – 1.5, 9 ball – 2.5 agyr zyýanlyga ýetenok.

COL – *седловина* – geçit, gädik, bil. Suwaýryjynyň bil beren ýeri. Mysal üçin, dag gerşiniň geçidi.

COLLECTIVE RISK – *коллективный риск* – köpçülikleýin töwekgelçilik. Belli bir çäk-ýerde belli bir wagtda belli bir şertlerde adamlaryň ölümine (ýa-da şikes ýetmegine) aýry-aýry mukdar (san) taýdan baha bermekdir. Dürli howplardan adam ölüminiň aýratyn töwekgelçiliginden tapawutlylykda, köpçülikleýin töwekgelçilik tebigy betbagtçylyklar ýüze çykan halatynda adam ýitgileriniň göwrümine häsiýetnama bolup biler.

COLLISION – *коллизия (столкновение)* – kolliziýa (çakyşma). Iki sany litosfera plitalary çakyşanda, güýçli basyşlaryň esasynda dag-epinlenmeleriniň we galyň terrigen çökündileriň emele gelmegi.

COLLUVIAL – *коллювиальный, коллювий* – kollýuwial (çöküdi), kollýuwíý. Agyrlyk güýjüniň täsirinden dag jynslarynyň irili-ownukly owrantgylarynyň toplanmagy.

COLLUVIATION – *образование коллювия* – kollýuwial çökündileriniň emele gelmegi.

COLUMN (STRATIGRAPHIC) – *стратиграфическая колонка (разрез)* – stratigrafiki sütün (kesim). Ýer gabygynyň kesgitli meýdanynyň ýer üsti barlaglaryň hem-de buraw guýularyň maglumatlaryna görä, şol ýeriň stratigrafiki zygiderliginiň diklik tekizlikde grafiki şekillendirmek.

COMMERCIAL POOL RESERVOIR – *залежь промышленная* – senagat ähmiýetli (gazylyp alynýan peýdaly baýlygyň) ýatagy. Mysal üçin, oňat hilli hem-de kanagatlanarly gorly, Nebitiň amatly şertlerde ýatýandygy häzirkî zaman tehnikasynyň kömegi bilen çykarylmagy hem-de ykdysady taýdan bähbitliligi bilen häsiýetlendirilýän nebit ýatagy.

COMMON-DEPTH-POINT METHOD – *метод общей глубинной точки* – (seýsmobarlagda) umumy çuňluk nokatlar usuly.

COMPACT – *компактный* – ykjam, jaýlaşykly, dykyz. Meselem: ykjam, göçme sanly seýsmik stansiýa.

COMPOSITE GENERALISED STRATIGRAPHIC SECTION (COLUMN) – *разрез стратиграфический сводный* – erkin jemleýji stratigrafiki sütün (kesim). Ýer gabygynyň kesgitli territoriýasynyň ýerüsti barlaglarynyň hem-de buraw guýularynyň maglumatlaryna görä, şol ýeriň jemleýji stratigrafiki yzygiderligini dik tekizlikde grafiki şekillendirmek.

COMPRESSIBILITY – *сжимаемость* – dykyzlanmaklyk, gysylmaklyk, ýygrylmaklyk. Daşky güýçleriň täsirinden dag jynslarynyň göwrümünde kiçelmekligi.

COMPRESSION – *сжатие* – dykyzlanma, gysylma, ýygrylma. Daşky güýçleriň täsirinden dag jynslary göwrümünde kiçelip çökyär. Şu ýagdaý dag jynslarynyň gysylmasy diýip atlandyrylýar. Beýik jaýlar gurlanda topragyň dykyzlanmagy hasaba alynýar.

COMPRESSION MODULE – *модуль сжатия* – gysylma moduly. Daşky güýçleriň täsirinden dag jynslarynyň göwrümünde kiçelme derejesine we basyş güýjüne bolan barabarlygynyň ululygy – gysylma moduly.

CONCENTRATED EARTH MOVEMENT – *орогенезис, горообразование* – dagyň emele gelmegi, orogenez. Intensiw ýokary gysylma netijesinde galýan tektoniki hereketiň, gatlaklanmanyň, kesilmäniň we dag jynslarynyň owranmagy dagyň emele gelmegine getirýär. Bu hadysa orogenez diýip kesgitleme berilýär.

CONCENTRATION – *концентрация* – konsentrasiýasy. Çylşyrymly düzüme eýe bolan durumlaryň (ýa-da birnäçe durumlaryň garyndylarynyň) haýsy-da bolsa esasy bölegini düzüän mukdaryny häsiýetlendirýän fiziki-himiki ululygy.

CONCEPT OF TECTONICS OF LITHOSPHERIC PLATES – (seret: PLATE TECTONICS CONCEPT)

CONCEPT OF THE PULSATION AND EXPANSION OF THE EARTH – *концепция пульсации и расширения Земли* – Ýeriň urgusynyň we keseleýin giňelmesiniň konsepsiýasy (garaýuş ugry). Ýer gabygynyň keseleýin hereketiniň (gysylma, dartylma) depginliliginiň wagt içinde (sebitleýin we Ýer togalagy üçin) üýtgeşikligi.

CONCESSION – *концессия* – konsessiýa (eglişik ediji, hukuk beriji şertnama). Şertnama laýyklykda kesgitli döwür içinde gözleg hem-de gazyp alyş işlerini geçirmek üçin kabul edilen şertlere görä peýdalanmaga kompaniýa hukuk beriji ygtyýarnamaly ýer.

CONCRETION – *конкреция* – konkretsiýa. Haýsy-da bolsa bir ýadronyň daş-töweregini erginden material çökündilerden emele gelýän konsentrik gurluşy dürli şekile eýe bolan, köplenç, togalanan jisim ýa-da çökdürilip birleşenler.

CONDENSATE – *конденсат* – kondensat. Ýokary gyzygynlykly hem-de basyşly şertlerde gaz halyndaky uglerodlaryň gyzygynlygynyň pese düşmegi bilen

CRUSHING ZONE – *зона дробления* – owranan zolak. Çatlamanyň diwarlaryny düzüän owranyp dargadylan gaty dag jynslary.

CRUST – *земная кора* – ýer gabygy. Ýeriň litosferasynyň ýokarky bölegini düzüän hem-de onuň substraty astynda uzaboýuna kese hem-de maýuşgak tolkunlarynyň tizligini bölýän Mohorowiçiň çäginde ýokarda ýerleşen gabyk.

CRUST OF WEATHERING – *кора выветривания* – dargama gabygy. Dargama (tozma) gabygy – litosferanyň ýokarky böleginde magmatik, metamorfik we çökündi dag jynslarynyň fiziki, himiki we biohimiki täsiri netijesinde ýüze çykan dargama üýtgemeleri.

CRYPTOGENIC – *криптогенный* – kriptogen. Emele gelşi belli bolmadyk ýa-da gipotetiki emele geliş.

CRYPTOZOIC – *криптозой* – kriptozoý, kembriýden ozal. Ýeriň geologik ösüş taryhynyň paleozoý eýýamyndan (kembriden ozalky döwürde) ozalky geologik wagty öz hronologik içine alýan hem-de arheý we proterozoý eýýamlarynyň jynslaryndan durýan bölünişiginiň jemi.

CRYSTAL – *кристалл* – kristal. Atomlary, ionlary, molekullary aýratyn bir tertip boýunça ýerleşen gaty halyndaky jisimler. Adatça, kristallar ýasy üstleri (gyranlary) bilen çäklenýärler.

CRYSTALLINE BASEMENT – *кристаллический фундамент* – kristallik binýat. Geosinklinal welaýatlaryň epinlenmesiniň, regional metamorfizminiň, granitleşmesiniň tamamlanan hem-de dislosirlenen geosinklinal çökündilerden we magmatik formasiýadan durýan platformasynyň esasy.

CRYSTALLIZATION – *кристаллизация* – kristallaşma. Jisimleriň dörän pursatyndan başlap, onuň kristalynyň ösüp başlama hadysasy.

CYCLE – *цикл* – sikl. Kanunalaýykly bolup geçýän hadysalaryň başlan wagtyndan tä olaryň gutaran wagtyna çenli aralygy öz içine alýan siklleýin döwri. Mysal üçin, orogeniki sikl, sedimentasion sikl, eruptiw sikl, erozion sikl, tektono-magmatiki sikl we b.

CYCLIC – *циклический* – siklli, gaýtalanyp durýan. Halkaly (çäkli hem-de çäksiz) gurluşlary özünde saklaýan organiki maddalaryň arasyndaky molekullary ýazmak üçin ulanylýan adalga.

CYCLOTHEM – *циклотема (осадочный цикл)* – siklotema (çökündi sikli). 1. Ozalky ýöne sikl diýlip atlandyrylýan sedimentasiýa şertiň sikliniň çalyşmagyna bagly bolan gatlaklaryň kanunalaýykly jemi. 2. Dürli litologik düzümlü gatlaklaryň galyňlygynyň ujypsyzja üýtgemegi bilen tapawutlanýan kanuna laýykly toplumlygy.

käsleýin we düýbünden eretmegi. 4. Pos iýme, metallaryň himiki hem-de elektriki özara täsirleriniň daşky gurşaw bilen baglanyşykda geçýän pos iýme hadysasy.

COSMO-GEOLOGICAL (COSMIC GEOLOGIC) – *космогеологическая карта* – kosmogeologik karta. Kosmiki hemra arkaly surata düşürilip teswirlenen kosmogeologik karta.

COSMO-TECTONIC – *космотектоническая карта* – kosmotektonik karta. Kosmiki hemra arkaly surata düşürilip teswirlenen kosmotektonik karta.

COUNTRY ROCK – *порода вмещающая* – gabaýan jynslar. Geologik emele gelmeleriň dag jynslar bilen gabaýp alynmagy, mysal üçin, intruziw jisimleriň çöküni jynslar bilen gabaýp alynmagy.

CRATER – *кратер, (воронка)* – krater, guýguç (guduk) görnüşli çukur. 1. Wulkanyň depesindeki ýa-da onuň ýapgydyndaky guýguç görnüşli çuňlaşmasy. 2. Geomorfologiýada ýeriň üstünde her hili sebäplere görä emele gelen konus (guýguç) görnüşindäki çukurlar – guduklar.

CRATON – *кратон* – kraton. Ýer gabygynyň galapyn deformasiýalarynyň täsirine düşen äpet uly mäkäm ýer zolagy.

CREEP – *ползучесть* – süýşgünlilik. Daşky güýçleriň täsiri esasynda gaty dag we mantiýa jynslarynyň maýuşgak deformasiýasy.

CREEP OF SOIL – *ползучесть грунта* – topragyň süýşgünliliği. Tektoniki hereketleriň (süýşmeleriň) ýa-da wagt babatynda agram düşmäniň netijesinde toprak gatlalary durk-görnüşini hem-de göwrümini üýtgedip süýşgünliliği.

CRETACEOUS PERIOD – *меловой период* – mel (hek) döwri. Mel ulgamy (döwri) mezazoý toparynyň iň ýokarsydyr, ýagny aşakdan ýokarlygyna üçünjisi. Inlis dilinde çykýan geologik edebiýatlaryň maglumatyna görä, biziň eýýamymyzdan takmynan 130 million ýyl ozal başlanýan hem-de takmynan 60 million ýyl mundan ozal tamamlanan geologik döwür.

CRISIS – *кризис* – krizis, aýgytly pursat. Potensial töwekgelçiligi öz içinde saklaýan we adaty ýagdaýa tarap haýal ýa-da çalt üýtgeýän howp.

CRISIS MANAGEMENT – *управление кризисами* – krizisi (aýgytly pursaty) dolandyrmak. Potensial töwekgelçiligi öz içinde saklaýan howpy guramaçylykly, amatly we ýerlikli usullary tapyp ýok etmek we çalt adaty durmuşa geçmek.

CRITICAL PRESSURE – *давление критическое* – ahyrky çäk aýgytlaýjy basyşy. Berlen nokat üçin ahyrky çäk aýgytlaýjy basyşy. Düzümi kybapdaş bir komponentli ulgamdaky suwuklyk ýa-da gaz ahyrky çäk basyşdan artyk basyş astynda özüniň deňagramlylyk ýagdaýyny ýitirýär. Suw üçin bu basyş 218,3 atmosfera deňdir.

CRUMPLED – *складчатость* – epinlilik, epinlenme. Ýer gabygyndaky dag jynslarynyň ýatysynyň tektoniki güýçleriniň täsirinden üýtgemegi.

baglanyşykda gaz halyndan suwuklyk fazasyna geçýän maddalar, mysal üçin, gaz kondensaty, kondensasion suw.

CONGLOMERATE – *конгломерат* – konglomerat. 1. Jyglymdan durýan sementleşen çöküni jynslarynyň umumy ady. Angliýada jyglym üçin ululyk diametriniň diapazony 2–10 mm diýlip kabul edilendir. 2. Sementleşen çagyllardan hem-de daş bölekleriniň harsaňlaryndan durýan owrantgy çöküni jynslar.

CONIACIAN – *коньяк* – konýak mertebesi. Mel ulgamynyň ýokarky bölümüniň aşakdan üçünji mertebesi.

CONNATE WATER – *погребенная вода, реликтовая вода* – gömüp galan ýa-da relikat suw. Ýerasty suwlaryň emele gelmeginiň bir görnüşi bolup, ozalky suw basseýnleriniň orunlarynda çöküni jynslarynyň boşluklarynda gömüp-saklanyp galan ýerasty suw.

CONRAD'S SURFACE – *поверхность Конрада* – Konradyň bölünişik çägi. Seýsmik maglumatlar boýunça granit we bazalt gatlalary bölýän şertli bellenen (ilkinji açan nemes alym B.Konrad) Konradyň bölünişik çägi. Bu çäkde seýsmik tolkunlar böküş görnüşli ulalýar. Kolsk ýarym adasynda buraw işleri anyk bölünişik çägi seýsmik taýdan bar hem bolsa, iş ýüzünde ýüze çykarylmany.

CONSERVATION OF MINERAL RESOURCES – *охрана недр/минеральных ресурсов/* – ýerasty ýer goýumunyň we jümmüşiniň gor serişdeleriniň goragy.

CONSISTENCY – *консистенция* – konsistensiýa. Sement garyndysynyň ýa-da başga maddanyň görkezijisi.

CONSOLIDATION – *консолидация* – jebislenme, berkeme. Topragyň çökme hadysasynyň bes etmegi, onuň berkemegi.

CONTACT – *контакт* – sep, galtaşma çägi, kontakt. Geologiýada gürlü häsiýete eýe bolan dag jynslarynyň arasyndaky galtaşmasynyň üst görki. Nebit-gaz, gaz-suw, nebit-suw galtaşmasy. 1. Dag jynslarynyň galtaşýan (ýanaşýan) ýeri. 2. Intruziw jisim bilen gabap alýan jynslaryň galtaşma zolagy. 3. Iki sany intruziw damaryň bir damara birigip gitmegi. Galtaşmanyň, esasan, üç görnüşi tapawutlandyrylýar kadaly ýa-da kadaly çöküni, tektoniki we magmatiki.

CONTACT METAMORPHIC ZONE – *контактовый (местный) метаморфизм* – (ýerli) galtaşma metamorfizmi. Magmanyň çöküni jynslaryny böwsüp geçmegi netijesinde gabap alýan jynslar bilen intruziw jisimleriň galtaşmalarynda emele gelýän üýtgemeler.

CONTINENT – *континент* – yklym, materik, kontinent. Häzirki geologik zamanyň daş-töweregi bütinleýin ýa-da kem-käsleýin deňizler ýa-da ummanlar bilen gabalan örän uly gury ýer bölegi.

CONTINENTAL CRUST – *земная кора континентальная* – yklym (kontinental) görnüşli Ýer gabygy. Kontinentlerdäki Ýeriň daşky gabygy. Ortaça kütüligi 35–40 km, ýaş daglyk welaýatlarynda 50–70 km, kontinentiň gyralarynda 25–30 km. Ýokarky mantiýadan seýsmik maglumatlar boýunça Mohorowičiň

çägi bilen bölünýär. Üç gatdan ybarat: ýokarky – çökündi gat, ortaky – granit we metamorfiki jynslardan, aşaky – granulit-bazalt gatdan durýar.

CONTINENTAL DRIFT – *дрейф континентов* – yklymlaryň (kontinentleriň) hereketi. F.Ž. Teýloryň 1910-nji ýylda we A. Wegeneriň 1912-nji ýylda ylmy çaklamasy boýunça hemme kontinentler granit jynsynyň ýuka plastina bolup, olaryň araçäkleri biri-birine garanynda elmydama hereketde.

CONTINENTAL RISE – *континентальное подножье* – kontinental (yklym) etek. Has kert kontinental ýapydan ummanyň abissial düzlüğine inýän çala eňňitli ýapgytlyk.

CONTINENTAL SEDIMENTS – *континентальные отложения* – kontinental (yklym) çökündiler. Dürli geologik döwürleriň gury ýer şertlerinde, şol sanda köl, derýa we beýleki yklymy şertlerde emele gelen kontinental çökündiler.

CONTINENTAL SHELF – *континентальный шельф* – kontinental (yklym) şelfi. Yklymyň deňiz derejesinden aşak çöken bölegi. Kontinental şelf kenar çyzygyndan бүкүлме zolagyna tarap kem-kemden peselýär hem-de edil şol ýerden kontinental ýapysy başlanýar. Şelfleriň umumy meýdany 28 mln km², onda deňziň çuňlugy 200 metre çenlidir, iňi (giňligi) käbir ýerlerde (Sibiriň demirgazyk kenarynda) 1200 km ýetýär.

CONTINENTAL SLOPE – *континентальный склон* – kontinental ýapy. Materigiň (kontinental) şelf bilen kontinental etegi aralygyndaky gyra-çetki bölegi.

CONTINUOUS SEISMIC REFLECTION PROFILING – *непрерывное сейсмическое профилирование методом отраженных волн* – serpikme tolkunlarynyň uzygiderli ýazgylarynyň usuly bilen üznüksiz seýsmik kesim geçirmek.

CONTRACTION HYPOTHESIS – *гипотеза контракционная* – kontraksion ylmy çaklama. L. Elie de Beumontyň we E. Zýussyň ylmy çaklamasynyň esasynda Ýeriň sowamagynyň netijesinde göwrüminiň kiçelmegine esaslanýar.

CONVECTION – *конвекция* – hereketlenme, süýşme, konweksiýa. 1. Gabygasty ýa-da mantiýa jisimleriň massasynyň hereketi. 2. Ýer atmosferasynyň uly ölçegli dikleýin hereketi. 3. Ummanlaryň suw massasynyň umumy hem-de garyşyk hereketi.

CONVERGENCE – *конвергенция* – konwergensiýa, meňzeşlik. Önümleriň dürli hili çeşmelerden hem-de dürli ýollar bilen emele gelmeleriniň meňzeş hilleri. Mysal üçin, magmatiki wulkanlar bilen läbik wulkanlaryň arasyndaky konwergensiýa.

CONVERGENCE MAP (SHEET) – *карта схождения* – kybapdaş çatryk kartasy (izohor kartasy). Adatça, izohor kartalarda ýerasty relýef görkezilýär. Izohor kartasy iki gorizontal ýokarky-daýanç hem-de aşaky-kartirlenilýän (karta düşürilýän) arasyndaky: ýokary-daýanç hem-de aşaky-kartirlenilýän stratigrafiki aralygyň (interwalyň) üýtgemegi şekillendirilýär.

CONVULSIONISM – *катастрофизм* – katastrofizm (heläkçilik, weýrançylyk baradaky taglymat). Ýeriň geologik ösüş taryhynyň birnäçe asuda ösýän hem-de güýçli katastrofiki (kataklizm) Ýeriň keşbini özgerdýän weýrançylyklar baradaky taglymat.

COORDINATE PAPER – *диаграммная бумага* – diagramma kagyzy. Özi ýazýan gurala (samopisest) oturdylyan kagyz rulony (topy).

CORE – *кern* – kern, nusga, özen. Kolonkaly buraw geçirilende guýulardan buraw isgenjesi bilen kern alyjy arkaly ýerden çykarylýan jynslaryň ýa-da çökündileriň dik sütün-halka görnüşli alynýan nusgalyk bölegi, ýagny dag jynslarynyň sütün görnüşli nusgasy.

CORE BARREL – *керноотборник* – kernalyjy. Kerni toplaýan hem-de ony saklaýan isgenjeli turbanyň halka görnüşli kerni almak üçin niýetlenen boş seksiyasyndan durýan enjam.

CORE OF ANTICLINE – *ядро антиклинали* – antiklinalyň özeni. Antiklinal gurluşyň özeni diýlip hasaplanylýan has gadymy jynslardan durýan gatlak.

CORE OF EARTH – *ядро Земли* – Ýeriň ýadrosy (özeni). Ýer üç sany esasy içki sfera bölünýär: ýer gabygy (litosfera), mantiýa sferasyndan aşakda ýerleşen üçünji iň kiçi sferasy – ýadro (özeni).

CORE-DRILLING, CORING – *бурение с отбором керна* – özen nusga (kern) alyp burawlamak. Sütünli burawlananda aýry-aýry guýularyň litologiýa-stratigrafiki kesimlerini düzmek üçin guýulardan çykarylýan silindr görnüşli jynslaryň nusgasyny, ýagny dag jynslarynyň sütünini – özen nusga alyp burawlamak.

CORIOLIS EFFECT – *эффект Кариолиса* – Kariolisiň effekti. Ýeriň aýlanmagynyň täsiri astynda ýüze çykýan hem-de Ýeriň üstündäki predmetleri ýa-da akymlyry öz hereket edýän ýolundan sowmaga mejbur ediji güýç.

CORRASION – *корразия* – korraziýa, gyrdalma. Mehaniki eroziýanyň netijesinde suwuň, ýeliň hem-de buzuň owlan materiallary arkaly dag jynslarynyň ýonulmagy, köwürmegi hem-de gyrdalmagy. Dag jynslarynyň maýda böljeklerini suwuň, ýeliň, buzlugyň düzüminde hereketlenmegi netijesinde özlerini hem-de beýleki dag jynslarynyň ýülmemek, gyrdamak we köwläp oýmak hadysasy.

CORRELABILITY – *коррелируемость* – deňşdirijiligi. Ýer gabygynda gatlaklara, strukturalara, faunalara, floralara, klimatiki hadysalara, geologik wakalara we b. deňşdirmäge bolan mümkinçilikler.

CORRELATION – *корреляция* – korrelýasiýa, deňşdirme. Stratigrafiýada, adatça, biri-birlerinden ep-esli aradaşlykdaky etraplaryň iki ýa-da has köpsanly çökündi gatlaryň kybapdaş geologik ýaşyny hem-de stratigrafiki meňzeşligini kesgitlemek üçin olary özara deňşdirmeklik.

CORROSION – *коррозия* – korroziýa. 1. Himiki ereme arkaly geçýän eroziýa. 2. Kem-käsleýin eremek netijesinde boşluklar emele gelip dag jynslarynyň üýtgemegi. 3. Emele gelen minerallaryň we jynslaryň döwürlerini magmanyň kem-

ELECTRO PROBE METHOD – *метод электроразведки* – elektrozondirleme usuly. Dag jynslarynyň hem-de magdanlaryň elektrik geçirijiliginiň tapawutlylygyna esaslanan geofizik barlag agtaryş usuly.

ELECTROMAGNETIC PROSPECTING – *электромагнитные методы разведки* – elektromagnit barlag agtaryş usuly. Üýtgeýän elektromagnit meýdanynyň kömegi bilen jisimiň kesiminde oňa elektrik toguny gönükdirmek arkaly elektrik togunyň geçirýän ýerini kesgitlemek usuly.

ELECTROMAGNETIC SPECTRUM – *электромагнитный спектр* – elektromagnit spektri. Çastotanyň (ýygjamlygyň) diapazonu ýa-da elektromagnit şöhle ýaýrama meýdanynyň uzynlygy.

ELECTRONEGATIVITY – *электроотрицательность* – elektrootrisatelligi. Atomyň kowalentlik baglanyşygyny polýarlaşma tarap bolan ukyplylygyny häsiýetlendirýär.

ELECTRO-OSMOSIS – *электроосмос* – elektroosmos. Suwuklygyň öýjükli gurşawyň içinde elektrik güýjüniň täsiri astynda hereketlenme.

ELEMENT OF RISK – *элементы риска* – töwekgelçiligiň düzümleri kerçiniň. Saýgarylýan çäge girýän we ol ýerde ýerleşýän – adamlar, inžener desgalar, durmuş üpjünçilik ýollary, infrastrukturanyň beýleki bölekleri, ykdysadyýet, söwda işleri we başgalar töwekgelçiligiň düzümine girýär.

ELEMENTARY COMPOSITION – *элементарный состав* – ýönekeý (elementar) düzümi. Dag jynslary ýa-da başga geologik emele gelmeleriň ýönekeý düzümi.

ELEMENTS AT RISK – *элементы риска* – töwekgelçilik elementleri. Howp astyna düşýän zatlaryň hemmesi töwekgelçilikli elementlere degişlidir. Bir tarapdan, howp bilen baglanyşykly seýsmik gowşaklyk we goragsyzlyk, beýleki tarapdan bolsa, bu howpuň ýüze çykmagy netijesinde ýitip biljek maddy gymmatlygy bilen häsiýetlendirilýär.

ELEVATED BASE OF THE BUILDING – *приподнятое основание здания* – esasy galdyrylan jaýlar. Jaýlary we binalary güýçli ýertitremeleriň zor salmasyndan goranmak üçin jaýlaryň esasy galdyrylýar, bu jaýyň seýsmik durnuklylyk işiniň häsiýetnamasyny gowulandyrýar, sebäbi birnäçe sapar serpigen, dissipasiýa (gönükdirilen energiýanyň haos dargamagy) we difraksiýa (tolkunýň döwürleme we egrelip geçmegi) sezewar bolan seýsmik tolkunlar jaýyň ýokarsyna barynça özüniň energiýasyny ýitirýär. Bu maksada ýetmek üçin jaýlaryň salynjak materiallary, konstruksiýa ölçegleri we gurluşyk meýdançasy saýlanyp alynýar.

ELEVATED BEACH – *береговая терраса* – kenar terrasasy (sekisi). Suw basseýnleriniň kenar boýuny syryp uzalyp gidýän kenar terrasasy. Olar, adatça, abraion platformalaryň kenarynda deňziň ozalky derejesiniň üstünde gomlaryň geologik işi hem-de gury ýeri soňraky ýokary göterilmegi (ýa-da deňiz derejesinden aşak düşmegi) netijesinde emele gelýär.

DENTATION – *хребет* – geriş. Geomorfologik nukdaýnazardan ep-esli belentlige eýe bolan, esasy oky kesgitli ugra uzalyp gidýän hem-de adatça, umumy suwaýrujy bolup hemaýat edýän dag gurluşy (gerşi).

DENUDEATION EARTHQUAKES – *денудационные (оползневые, обвальные) землетрясения* – denudasiýa (opurylma) ýertitremeleri (ser. EARTHQUAKES)

DEPLETION – *уплощение* – ýasylanma. Geomorfologiýada, dürli geologik hadysalaryň netijesinde relýefiň položitel formasiýalarynyň peselip-ýasylanyp tekizlenip gitmegi.

DEPOAXIS – *депоаксис* – depoaksis. Kesgitli geologik zamanda çökündi çökmeleriniň maksimal galyňlyk oky.

DEPOSIT – *залежь* – ýatak, kän. Ýer gabygynda gazylyp alynýan peýdaly ýer baýlygynyň toplanan ýeri. Ýataklar şekili boýunça bolúnýarlar: gatlak, damar, aýтым (linza) görnüşli, jaýryk we başgalar.

DEPOSITION – *осадконакопление* – çökündileriň çökdürilmegi. Sedimentasiýa diýen adalganyň sinonimi.

DEPOSITS – *отложения* – çökündi. Geologik döwürlerde emele gelen dürli genezisli çökündiler.

DEPRESSION – *депрессия* – depressiýa (peslik). Tektoniki hadysalar bilen baglanyşykly ýer gabygynyň aşak çöken territoriýalary.

DEPRESSION FUNNEL – *депрессийная воронка* – guýguç şekilli çuňlaşma. Guýyynyň suwy sordurylanda onuň daş-töwereginde emele gelýän konus görnüşli ýerasty suwuklyklaryň (basysynyň) üstüniň çuňlaşmasy.

DEPRESSION SPRING – *депрессийный источник* – depression çeşme. Ýer gabygynyň depression yerleri bilen baglanyşygy bolan çeşme. Ýer gabygynyň aşak çöken welaýatларыnyň strukturalarynyň üstlerini hem-de relýefiň pes yerlerini bellemek üçin erkin ulanylýan adalga. Tektonikada uzynlygy 40–300 km, giňligi 5–40 km, meýdany 200–10000 km², olaryň oklarynyň gatnaşygy 3:1 barabar bolan ikinji terkysymly uzalyp gidýän platformalaşan epinlenmeler. Geomorfologiýa-da, şu adalga, köplenç, düýpleri deňiz derejesinden pesde yerleşen çöketiciler üçin ulanylýar.

DEPTH OF THE HEARTH – *глубина очага* – ojagyň çuňlugy. Tektonik ýertitremesiniň ojagy ýa-da giposentri diýip ýer maddasynyň içinde 1–3 minut aralygynda çatlama ugry boýunça süýşmeleriň emele gelen ýeri. Ojagyň çuňlugy – proyeksiýa boýunça yeriniň yüzünden ýertitre giposentrine çenli bolan aralyk. Ojagyň çuňlugy boýunça üç görnüşe bölünýär. *Adaty* çuňlugy (0–70 km, käwagt ýüzleý 0–10 km hem adaty 10–70 km), *aralyk* (70–300 km), *çuňfokusly* (300–700 km). Ojak çuňlugy 300 km çenli bolan ýertitremeler howply hasap edilýär, ojak çuňlugy 100 km çenli bolan ýertitremeler has howply hasap edilýär (mysal Hindiguş ýertitremeleriniň ojak çuňlugy 70–250 km aralykda, Aşgabat 1948 ý. –18 km).

DESERT – *пустыня* – çöllük. Atmosfera ygallarynyň mukdarynyň azlygy hem-de ösümlük dünýäsiniň garyplygy bilen häsiýetlendirilýän welaýat.

DESICCATION – *усыхание* – gurama. Konsolidirlenmedik çökündilerden suwuň bugarmagy, şeýlelikde, olaryň dykzlaşmagy hem-de göwrüminiň kiçelmeği bilen baglanyşykly hadysa. Mysal üçin, Türkmenistanyň şertlerinde gyrmança çökündilerinden takyrlaryň emele gelmeği.

DESIGN EARTHQUAKE – *проектное (расчетное) землетрясение* – hasaplap kesgitlenen ýertitre. Binanyň ýa-da desganyň gurnalan meýdançasyna, şeýle hem onuň hyzmat ediş döwründe ýertitremesiniň ortaça 500 ýyldan 10% ýüze çykma ähtimallygy bilen gaýtalanyp biljek iň ýokary depginlilik derejesini kesgitleýän ýertitremesi.

DESIGN LOAD – *расчетные нагрузки* – agram (zor) salmanyň hasaplamasy. Seýsmik işjeň ýerlerde gurluşyk işler geçirilende, jaýlaryň konstruksiýasynyň we esasynyň taslamasy düzülende, meýdançada bolmagy mümkin iň ýokary depginli ýertitre zor salmasy hem-de esasy we aýratyn agram düşmeleri hasaba alynýar.

DESQUAMATION – *десквамация (шелушение)* – tozgalanyp gopma (sypyrylma). Adatça, çöllüklerde hem-de belent daglyklarda ýylylygyň mese-mälim üýtgemegi netijesinde dag jynslarynyň ýüzüniň ýylanyň gowy ýaly bolup ýukajyk plastinalar görnüşli tozgalanyp gopmagy.

DESTRUCTIVE AND CATASTROPHIC EARTHQUAKES – *разрушительные и катастрофические землетрясения* – ýukgynçylykly we weýrançylykly ýertitre. Bir müň kilometrde duýulýan magnitudasy $M > 6$ -dan şäheri ýukgynçylyga, betbagtçylyga, adam ýitgilerine, ýaralanma we ejir çekmäge ýetiren ýertitre.

DETAILED SEISMIC ZONING – *детальное сейсмическое районирование (ДСР)* – jikme-jik (takyk) seýsmik etraplaşdyrma (JSE). Jikme-jik seýsmik etraplaşdyrmakda goýlan mesele – seýsmik taýdan işjeň gurluş zolagyny anyklamak, welaýat, etrap ýa-da ýokary jogapkärçilikli desga derejesinde, halk hojalygynda özleşdiriljek ýerleriň seýsmik töwekgelçiligini peseltmek üçin, çägiň seýsmik howpuna baha berilýär. Gözükdiriji gollanmalaryň esasynda iki klas JSE geçirmek göz önünde tutulýar, 1-nji klas JSE obýektiň daşky serhedinden 25 km daş-töweregi girýär, 2-nji klas JSE geçirilende geljekde magnitudasy 5,1-den uly bolup biljek ýertitre zolagynyň 100 km radiusy karta geçirilýär. JSE geçirilende sarsgynyň depginlilik derejesine ýerli şertler (toprak, ýerasty suwlar) hasaba alynýar we olardan daşgyn seýsmik yrgyldylaryň häsiýetine (tizligiň we tizlenmäniň ýokary amplitudalaryna, süýşmä, spektoryna, yrgyldynyň wagt çäğine) çaklama baha berilýär.

DETAILED SURVEY PHASE – *детальная фаза изысканий* – gözegçiligiň takyklyk (jikme-jiklik) döwri. Gurluşyk geçirilýän meýdançasyna hemme jikme-jik alnan maglumatlaryň gutarnykly döwri.

tolkunlaryň sarsgyny iki dürli ýitgä bölünýär – tebigy-senagat (jaýlaryň ýykylmagy we zeper ýetmegi, ýangyn, suw alma, sunami we ş.m.), sosial-ykdysady (adam ýitgileri, ýaralanma, epidemiýalar, adamlara gerek bolan gulluklarynyň azalmagy, önümçiligiň pese düşmegi we b.) yz goýma (netijelere).

EFFICIENCY (*of the geophysical method*) – *эффективность (геофизического метода)* – geofiziki usulyň netijeliligi. Geofiziki usuly boýunça alnan netijeleriniň geologik maglumaty babatynda san we hil taýdan peýdalylygynyň birlik harjyna bolan çykdajysy.

EFFUSIVE ROCK – *эффузивная порода* – effuziw jyns. Wulkanlaryň atylyp çykmagyndan ýa-da çogmagyndan emele gelen wulkanik jyns.

EJECTION – *извержение* – çogma. Wulkanyň atylyp çykma hadysasy.

ELASTIC ANALYSIS – *расчет на основе упругости* – maýuşgaklyk teoriýasyna daýanyp hasabyny çykarma.

ELASTIC CONSTANTS – *константы упругости* – maýuşgaklygyň konstantlary. Maýuşgak materialy zor salynmalary bilen deformasiýalaryň arasyndaky barabarlyk koeffisiýenti.

ELASTIC DEFORMATION (ELASTIC STRAIN) – *упругая деформация* – maýuşgak deformasiýa. Tektonik güýç (plikativ dislokasiýanyň) täsiri astynda çökündi dag jynslarynyň otnositel maýuşgaklygy sebäpli öz ýatysyny üýtgetmegi.

ELASTIC MATERIAL – *упругий материал* – maýuşgak material (jisim). Maýuşgaklyk häsiýete eýe bolan material.

ELASTIC STRAIN – *упругая деформация* – maýuşgak deformasiýa. Zor salmaklyga proporsional ösen hem-de ýük düşürilenden soňra nula gaýdyp gelýän deformasiýa.

ELASTIC WAVE – *упругие волны* – maýuşgak tolkunlar. Maýuşgak tolkunlar gaty, suwly we gazly gurşawlardan geçýän sarsgynlar. Ýertitre ojağynda emele gelýän maýuşgak tolkunlar.

ELASTIC WAVE SOURCE – *излучатель упругих колебаний* – maýuşgak yrgyldyny dörediji gural. Seýsmik barlag gecirilende ýa-da gurluşyk işlerinde, topragyň göterijilik ukyby öwrenilende, pes ýygyllykly seýsmik maýuşgak yrgyldyny döredýän gidrawliki gural.

ELECTRIC PROSPECTION – *электроразведка* – elektrobarlag. Geofizika barlag gözegçilik usulynyň biri elektroagtaryş barlagydyr.

ELECTRICAL CONDUCTIVITY – *электропроводность* – elektrik toguny geçirijiligi. Elektrik toguna garşylyk görkezijiliginiň yzyna gaýtma ululygy.

ELECTRICAL LOG – *каротаж электрический* – elektrik karotažy. Buraw guýusynyň kesiminde öz-özünden ýüze çykýan ýa-da emeli usulda döredilýän elektrik meýdanynyň onuň içine goýberilýän karotaž zondunyň kömegi bilen ýazylyp öwrenilýär.

sütem, genetiki azgynçylyk we ş.m.) howpa täsir bolanlaryň sany öňki obýektdäki umumy sanyna gatnaşygy görnüşinde alynýar.

ECOLOGY – *экология* – ekologiýa. Biologiýa ylmyň organizmler (haýwanat hem-de ösümlik) bilen olaryň ýaşawyş şertleriniň arasyndaky gatnaşyklaryny öwrenýän pudagy.

ECONOMIC LOSS – *экономические потери* – ykdysady ýitgiler. Ýertitre bilen bagly bolan ykdysady ýitgiler özara bölünýär: olar göni we göni däller şeýle-de ikilenjiler, uzak möhletliler. Göni ykdysady ýitgiler infrastrukturanyň käbir elementlerine zyýan ýetmegi, maddy baýlyklarynyň jaýlaryň we binalaryň ýykylmagy ýa-da zyýan çekmegi bilen bagly. Göni däl ykdysady ýitgiler iş ukyby bolan adam sanynyň azalmagy, önümçilik çykyşynyň azalmagy, ýollaryň hereketden çykmagy bilen bagly. Ikilenji ykdysady ýitgiler arassa suwuň ýetmezçiligi, ýokanç keselleriň döremegi, azyk harytlarynyň ýetmezçiligi, bahalaryň galmagy bilen bagly. Uzakmöhletli ykdysady ýitgiler halkara investisiýalar we daşary bazarlary bilen bagly, onuň ýitgi derejesini welaýatyň, şäheriň, etrabyň ykdysadyýetiniň ýertitremeden öňki derejesine getirme wagty bilen baglydyr.

ECOPHENOTYPE – *экофенотип* – ekofenotip, ekofenokysym. Organizmleriň morfologik kysymyň kemala gelmegi diňe bir olaryň genetik gelip çykyşlaryna degişli bolman, eýsem ozaly bilen olary gurşap alan gurşawyň şertleriniň ýetirýän täsirine baglydyr.

ECOSTRATIGRAPHY – *экостратиграфия* – ekostatigrafiýa. Stratifisirlenen jynslaryň, olaryň emele gelişlerini hem-de çökdüriliş şertlerini nazara almak arkaly öwrenmek hem-de synplara bölmek.

ECOTONE – *эктон* – ekoton. Organizmleriň ekologik bileleşen toparlarynyň aralygyndaky aram zolak.

ECOTOPE – *эктоп* – ekotop. Töwerekdäki ekologik gurşaw.

ECOTYPE – *экотип* – ekotip, ekokysym. 1. Daş-töweregi gabap, ýerli şertlere uýgunlaşan şu görnüşüň başga hili ekologik sypata eýe bolan görnüşü, 2. Ekologik görnüşüň içki birligi.

ECOZONE – *экозона* – ekozona. 1. Ekostatigrafiki birlik. 2. Kesgitli ekologik şertler boýunça bölünen zolak.

EDGE – *ребро, грань* – gyraň. Mineralyň kristallik gyraňy (gapyrgasy).

EDUCTION – *эдукция* – eduksiýa. Subduksiýanyň tersine, kontinentleriň gyrasyndan deňziň çuň nowa görnüşli ýerlerinden mantiýa jisimleriniň çykmagy.

EFFECTIVE STRESS – *эффективное напряжение* – effektiw zor salma. Daşyndan goýulan zor salynma bilen materialyň öýjüklerindäki suwuň basyşynyň arasyndaky tapawutdan ybaratdyr.

EFFECTS OF EARTHQUAKES – *последствия землетрясений* – ýertitremesiniň netijesi (galdyran yzy). Ýertitre hadysasynyň netijesinde seýsmik

DETERMINATION – *определение* – kesgitleme. Geologik obýektleri hem-de emele gelmeleri dürli ýörite usullaryň kömegi bilen kesgitlemek. Şu manyda “ölçeme” adalgasynyň sinonimidir.

DETERMINATION ABSOLUTE AGE – *определение абсолютного возраста* – absolýut ýaşyny kesgitleme. Dag jynslarynyň radioaktiw düzümleriniň dargamagyna esaslanylan absolýut ýaşyny kesgitleme. Absolýut ýaşyny kesgitlemede dürli usullar: toriý, geliý, argon, kaliý we b. usullar ulanylýar.

DETERMINATION OF EPICENTER – *определение эпицентра землетрясения* – ýertitremäniň episentri kesgitlemek. Ýertitremäniň episentri kesgitlemek üçin üç sany seýsmik stansiýalaryň episentral aralygyny km-de we ýertitre ugrunyň tarapy boýunça planşet kartasynda geçirmek (zaseçka) usuly boýunça kesgitlenilýär.

DETERMINATION OF INITIAL SEISMICITY – *определение начальной сейсмичности* – seýsmik işjeňligi başlangyç taýdan kesgitlemek. Başlangyç taýdan seýsmik howpa baha bermek üçin tassyklanan umumy seýsmik taýdan etraplaşdyrmagyň we jikme-jik seýsmik taýdan etraplaşdyrma kartalaryň esasynda kesgitlenilýär.

DETERMINISTIC ANALYSIS – *анализ детерминистический* – deterministik barlagy. Tebigy hadysalaryň jemgyýet bilen baglylyk deterministik derňewi. Bu derňewde ýeke-täk boljak (bolup biljegi 1.0 deňlik bilen) seýsmik howpuň netijesi (negatiw hadysanyň netijesinde daş-töwerege we desgalara howpuň ýetirjek zyýany) derňelýär.

DEVELOP – *разрабатывать* – işlemek, işläp geçmek, işläp taýýarlama. Magdan kâniniň önümçilik işlerini dowam etmek.

DEVELOPMENT – *развитие* – ösüş. Seýsmik işjeň sebitde wagtyň geçmegi bilen seýsmik işjeňligiň ortaça ýagdaýyndan aşak düşmegi seýsmik ähtimallyk howpunyň ösüşine getirýär.

DIAGENESIS – *диагенез* – diagenез, daşa dönme. Diagenез – çökündi dag jynslaryny emele getirýän hadysalaryň pes basyşyň we pes temperaturalaryň zolagynda bolup geçýän bir tapgyry. Biohimiki akgyňlar diagenез çökündileriň dag jynsyna öwrülmeği (N.M.Strahow).

DIAGENESIS OF SEDIMENTS – *диагенез осадков* – çökündileriň diagenезi (gaýtadan, täzedan döremegi). Dag emele geliş güýçleri hem-de Ýeriň içki ýylylygy gatnaşmazdan çökündileriň, ýumşak çökündileriň gaty dag jynslara öwrülmeğine şertlenip, ähli (himiki, fiziki, fiziki-himiki, biohimiki we geologik) hadysalaryň jemi netijesinde täzedan metamorfizleşmä çenli bolan özgerme. Mysal üçin, çökündileriň dykzlaşmagy, sementleşmeği, suwunyň sykylmagy we b.

DIAGRAMMATIC SECTION – *разрез схематический* – nusga kesim. Gurluşyk işleriniň geçiriljek meýdançasynyň çökündi gatlarunyň nusga kesimi.

DIAMOND – *алмаз* – almaz (göwher). Kubiki singoniýaly uglerodyň mineraly. Tebigy jisimleriň iň gatysy – 10. Güýçli ýalpyldyly, udel agramy – 3,5 g/sm³. Almazyň granlanyp tараşlanan görnüşine brilliant – göwher diýilýär. Almazyň dürli hili görnüşü bolup, şol sanda tehniki almaz – almazly burawlama işinde ulanylýar.

DIAPIRISM – *диапиризм* – diaprizm, dürtmek, sançmak, sünçmek akgymlary. Has ýokary derejeli maýuşgak (çeyýe) jynslaryň (duz, gips, toýun we b.) ýokarlygyna ymtylyp has ýaş gatlaklary zowwam böwsüp antiklinal häsiýetli epinlenme emele getirýän hem-de şol epinlenmäniň okuny (käbir halatlarda çatlamalary) uzaboýuna ýokary göterýän hadysa. Şu hadysa bilen ýerli nebit hem-de gaz ýataklarynyň emele gelmegi baglanyşyklydyr.

DIASTROMES – *диастром* – diastrom. Dag jynslarynyň gatlajyklaryna azda-kände parallel bolup sazlaşykly ýatan böleklenme jaýryklary.

DIASTROPHISM – *диастрофизм* – diastrofizm. 1. Tektoniki hereketler diýen adalganyň sinonimi. 2. Ýeriň içki güýçleriniň täsirinden ýüze çykýan ýer gabygynyň *deformasiýa* hadysasy.

DIFFERENTIAL RISK – *риск дифференцированный* – differensirlenen (aýratyn) töwekgelçilik. Belli bir obýekt üçin belli bir wagt içinde bir howpdan bolup biljek ýitgileriň görkezijisi.

DIFFRACTION – *дифракция* – difraksiýa (tolkunlaryň päsgelçilikden sowulmagy). Uly suw basseýnlerinde suw tolkunlarynyň dürli päsgelçiliklerden sowulmagyny ýazmak üçin ulanylýan adalga. Mysal üçin, tolkunlaryň adadan, seňirden, burundan we b. päsgelçilikden sowulmagy. Mundan başga-da, şu adalga kristallaryň gurluşy rentgen şöhleleriniň kömegi bilen öwrenilende hem ulanylýar.

DIFFUSION – *рассеивание* – bir maddanyň ikinji bir madda bilen aralaşmasy, diffuziýa.

DIGESTION – *поглощение* – siňme (assimilleşme). Gataşan jynslaryň magmanyň düzümine doly suratda ýa-da kem-käsleýin goşulmagy. Burawlama guýusy 1200 metr “buhara” çökündilerinde burawlama erginini ýuwutmagy.

DIKTOGENESIS – *диктогенез* – diktogenez. Epeýrogenez hereketlere garanynda ep-esli az ölçegde geçen dik ugra gönügen diastrofiki hereketler.

DILATION – *дилатация* – dilatasiýa, giňelme. Şekili boýunça däl-de, göwrüminiň üýtgemegi bilen baglanyşykly geçýän deformasiýalar.

DILUVIUM 1. – *дилювий* – dilýuwiý (joşgun). 1. Nuh eýýamynyň bütin dünýä suw joşguny, 2. Üçülenji döwür bilen häzirkä çäkinen çökündileriniň aralygynda çökdürilen buzluk çökündileri aňladýar, 3. Adamzadyň dörän wagtyndan başlaýan geologik döwür, 4. Pleýstoseniň sinonimi. Dilýuwiý diýen adalga häzirkä wagtda könelişen diýlip hasaplanylýar.

DILUVIUM 2. – *делювий* – delýuwiý. Dag ýapysynda ownuk däneli materiallaryň ýuwulmagy netijesinde ýyganan delýuwiý çökündileri.

EARTHQUAKE-RESISTANT STRUCTURES – *антисейсмические сооружения* – antiseýsmik desgalar. Ýerttremäniň ýumrujlykly hem-de heläkçilikli güýçlerine garşy alnyp barylýan antiseýsmik çäreler laýyklykda gurulýan desgalar.

EARTHQUAKES – *землетрясения* – ýerttremeleri. Litosferada ýeriň içki güýçleriniň, ylaýta-da, tektonik güýçler bilen baglanyşykly bolan ýer gabygynyň gobsunmagy. Ýerttremeleri, esasan, üç genetiki görnüşü tapawutlandyryar: tektonik, wulkanik, denudasion (karst – ýeriň içindeki boşluklaryň opurylmasyndan) şeýle-de adam sebäpli – tehnogen we emeli ýerttremeler. Şolaryň arasynda iň howplu hem-de giňden ýaýrany tektonik hadysalaryň boşaýan energiýasyndan ýüze çykýan ýer gabygynyň sarsgynlarydyr. Ýer ýüzünde her ýyl 150 müň ýerttremeleri bolýar, ýöne şonuň 150-si güýçlüdir.

EARTH'S CRUST – (ser. CRUST)

ECOGENE – *экогенный* – ekogen. Dag jynslarynyň gurluşyna täsir edýän daşky ýagdaý.

ECOLOGICAL DAMAGE – *ущерб экологический* – daşky gurşawa ekologiýa taýdan ýetirilen zyýan. Daşky gurşawa we adamlara ekologik howpdan ýetirilen zyýany, fiziki gymmatlyklarda, baha birliklerde ýa-da beýleki görkezijileri bilen aňladylýar.

ECOLOGICAL HAZARD – *опасность экологическая* – ekologik howp. Tebigy gurşawa, şeýle hem adamyň ömrüne we saglygyna howp döredýän ýa-da döredip biljek tehnogen ýa-da tebigy howp

ECOLOGICAL RISK – *риск экологический* – ekologik töwekgelçilik. Janly organizmleriň, ekosistemalaryň, ekosistemalaryň bölekleri ýa-da ilat toparlary üçin belli bir wagtyň dowamynda bolup biljek negatiw üýtgeşmeler we ýitgiler görnüşinde daşky gurşaw howplaryň ähtimallyk ölçegi.

ECOLOGICAL RISK ASSESSMENT – *оценка экологического риска* – ekologik töwekgelçilige baha bermek (daşky gurşawyň töwekgelçiligini bahalandyrmak). Belli bir wagtyň içinde tehnogen ýa-da tebigy hadysalar sebäpli daşky gurşawyň käbir bölekleriniň we ilatyň mümkin bolan ýitgilerini kesgitlemegiň tertibi.

ECOLOGICAL RISK SOURCE – *источник экологического риска* – ekologik töwekgelçiligiň çeşmesi. Tebigy gurşawa, soň bolsa adamlara ýaramaz täsir edýän ýa-da edip biljek tehnogen ýa-da tebigy howp

ECOLOGICAL SAFETY – *безопасность экологическая* – daşky gurşawyň howpsuzlygy. Daşky gurşawy we adamlary tebigy howplardan goramagyň ýagdaýy

ECOLOGICAL VULNERABILITY – *уязвимость экологическая* – daşky gurşawyň gowşaklygy (gowşak goraglylygy, duýgurlygy). Janly organizmlere we ösümlüklere belli bir genezisli, täsiriniň depgini we dowamlylygy boýunça howpa bolan ejizliginiň görkezijisi, dürli netijeleriň ýüze çykmagynda (gyrylma, ýokaşma,

we orta ýyllyk süýşmelere baglylygy). Ýüzleý tolkunlar boýunça hasaplanan magnitudanyň esasynda çykarylýar.

EARTHQUAKE PRECURSOR – *предвестник землетрясения* – ýertitremäniň alamaty (buşlukçysy, önünden bildirijisi). Ýer gabygynyň ýokarky gatlaklarynyň gysylma-dartylma ýagdaýynyň geçmegi, dag jynslarynyň deformasiýa we fiziki häsiýetleriniň üýtgemegine alyp barýar. Ýerasty suwlaryň düzüminiň we dinamikasynyň, geofiziki meýdanlaryň üýtgemegi, forşoklaryň bolmagy we b. onuň alamatydyr.

EARTHQUAKE PROTECTION – *защита от землетрясений* – ýertitremeden goranmak. Umumy seýsmik etraplaşdyrma kartanyň we seýsmik howpa baha bermegiň esasynda seýsmik ýagdaýyň inersiýa güýçlerine çydamly jaýlaryň we binalaryň ulanmaklyk ukybyny ýitirmän, ýykylma garşy durnukly gurluşyk geçirilýär.

EARTHQUAKE RECORD – *запись землетрясения* – ýertitrede ýazgysy. Ýertitrede topragyň (binýadyň) süýşmesiniň, tizliginiň, tizlenmesiniň wagt içindäki instrumental ýazgysy.

EARTHQUAKE RESISTANCE – *сейсмостойкость* – seýsmik durnuklylyk. Seýsmik ýagdaýa jaýlaryň we binalaryň ulanmaklyk ukybyny ýitirmän ýykylma garşy durnukly gurluşyk görkezmek. Seýsmik durnuklylyk düşünjesi, adam ýitgisiz ýykylman hasaplanan sarsygyna çydamlylyk görkezen polat karkasdan salnan jaýlar bilen baglanyşdyrylýar.

EARTHQUAKE SCENARIO – *сценарий землетрясения* – ýertitrede üçin ssenariý (ýordum). Ssenariý ýertitremesi boýunça belli bir sebitde adatdan daşary ýagdaýyň ösüşine çaklama baha berilýär (bolup biljek zyýany bahalandyrmagy bilen). Şäheriň hakyky ýertitremelerine taýynlygyny bahalandyrmak üçin, zerur serişdeleri meýilleşdirmek we hakyky tebigy betbagtçylyklara ýakyn şertlerde şäher hem-de ýörite hyzmatlaryň işini utgaşdyrmak üçin ulanylyp bilner. Ýertitremesiniň ssenariýsini işläp düzmek seýsmik howpuň hakykatyna has gowy düşünmek, bar bolan gowşak goragsyzlyklary ýüze çykarmak we töwekgelçilikleri dolandyrmak üçin hereket meýilnamasyny taýýarlamakda täsirli guraldyr.

EARTHQUAKE SHOCK – *удар землетрясения (подземный толчок)* – ýertitrede sarsgyny (urgusy). Ýertitrede, wulkan partlama hadysasy ýa-da ýadro partlamasy bilen baglanyşykly ýerasty seýsmik sarsgynlar.

EARTHQUAKE STRENGTH – *сила землетрясения* – ýertitremäniň depginlilik güýji. Ýertitremäniň depginlilik güýjüniň ýere ýetiren täsirini (ýeriň ýüzünde topradyň sarsgynyň depginliligini) häsiýetlendirmek üçin, adatça, umumy halkara kabul edilen XII ball derejeli ýertitrede şkalasyndan peýdalanylýar. Ýertitremäniň depginlilik güýji, esasan, episentral aralygyna, ojagynyň çuňlugyna, topragyň fiziki häsiýetine we ýerasty suwlaryň derejesine baglydyr.

DIPLOGENETIC – *диплогенетический* – diplogenetiki. Gazma baýlyklaryň magdan känleriniň singenetiki hem-de epigenetiki döreýişleri, ýagny olaryň bir böleginiň kem-käsleýin singenetiki, bir böleginiň epigenetiki emele gelşe eýe bolan magdan känleri barada ulanylýan adalga.

DIPPING – *погружение (измер.)* – çümdürme (ölçemek). Konteýnerdäki suwuklygyň çuňlugyna graduirlenip bellenilen polat metri ýa-da ölçeg üçin ýörite abzaly batyryp (çümdürip) ölçemek usuly.

DIP-SLIP FAULT – *разрыв со смещением (по падению)* – (iniş ugry boýunça) süýşen ýaryлма. Gatlaklaryň tektoniki güýçleriniň täsirinden, esasan, iniş ugry boýunça geçýän ýaryлма. Mysal üçin, kesilip düşme, üste abanma, üste süýşme we b.

DIRECT DAMAGE – *прямой ущерб* – göni zyýan. Ýertitremesi netijesinde gönüden-göni saýgarylýan desga ýetirilen zeper (ýitgi). Binalara we desgalara, enjamlara, emläk we beýleki maddy gymmatlyklara (doly ýa-da bölekleyin) zeper ýetmegi we sosial ýitgileri (ölen, ýaralanan) öz içine alyp biler.

DIRECT LOSS – Seret: DIRECT DAMAGE

DISAGGREGATED ANALYSIS – *анализ деагрегационный* – deagregasiýa derňewi. Deagregasiýa derňewi edilende bolmagy mümkin seýsmik howplulygy derňemek üçin ýertitrede güýjüniň bolup biljek magnitudasy we gurluşuk meýdançadan ojaga çenli aralygy, ýertitremäniň gaýtalanma wagtyny, yrgyldysynyň döwri hasaba alyp kompýuterde sanalýar.

DISASTER – *стихийное бедствие* – tebigy betbagtçylyk. Duýulmaýan ýagdaýda adaty durmuşy bozýan maddy gymmatlyklary ýykýan dürli tebigy hadysa. Tebigy betbagtçylyga baha berip onuň getiren pidasynyň sany, ýukan-ýumranlygynyň möçberi, tebigy gurşaw we degen ýer çägininiň ölçegi boýunça kesgitlenilýär.

DISCONFORMITY – *стратиграфическое несогласие* – stratigrafiki näsazlyk. Dürli geologik sebäplere görä, olaryň käbir gatlaklaryň kesiminden düşüp galmagy bilen şertlenen has ýaş gatlaklaryň has gadymy gatlaklarynyň üstünde ýatyp, gatlaklaryň ýaş yzygiderliginiň bozulmagy.

DISCONTINUITIES – *поверхность раздела* – bölünişik çägininiň üsti. Jynslaryň maýuşgaklyk häsiýetiniň hem-de dykzlygynyň üýtgemegine şertlenen seýsmik tolkunlaryň tizliginiň çürt-kesik üýtgemeginiň geçýän Ýeriň içki gatlagynyň bölünişik çägininiň üsti.

DISCORDANCE – *discordантное залегание* – diskordant (sazlaşyksyz) ýatuş. Çökündi jynslarynyň gatlarynyň ýatuşy bilen böwsüp çykan magmatik intruziýalaryň ýatuşlarynyň arasyndaky näsazlyk.

DISCOVERED RESOURCES – *ресурсы открытые* – ачык (gaz, nebit we b.) baýlyklar (gor serişdeleri).

DISCOVERY COSTS – *затраты на поисковые работы* – gözleg işleriniň harçlary. Gözegçilik işlerini geçirmek için tehniki taslama we çenlik düzülip gözleg işleriniň çykdaýjylary meýilleşdirilýär.

DISCOVERY OF ADDITIONAL RESERVES – *прирост запасов* – gorunyň ösüşiniň artmagy, goruň artmagy. Täze nebit-gaz kânleriniň açylmagy netijesinde gorunyň ösüşiniň köpelmegi.

DISCRETE – *дискретный* – üzňe-üzňe, bölek-bölek, aýry-aýry (durýan). Mysal üçin, guýuda geçirilýän toplumlaýyn geofiziki gözegçilik ölçegleri üzňe-üzňe, yzygiderli däl.

DISCRETE AND CONTINUOUS MEASUREMENTS – *измерения дискретные и непрерывные* – üzňe we üznüksiz yzygiderli ölçegler. Seýsmik howpa baha berlende ýer gabygynyň seýsmik we geofiziki häsiýetnamasynyň üýtgemegine geçirilýän düzgün (grafigi) boýunça üzňe ölçegleri ýa-da üznüksiz yzygiderli monitoring.

DISINTEGRATION – *дезинтеграция* – dezintegrasiýa. Bitewi bölek bolan dag jynslarynyň eroziýanyň netijesinde ownuk düzüm böleklere bölünmegi.

DISJOINING – *раздвиг* – gapma-garşylykly şüýşme. Dartyлма güýçleriniň täsirinden emele gelen çatlamaalaryň ganatlarynyň (bloklarynyň) gapma-garşylykly tarapa şüýşmegi, açylyp giňelmegi.

DISJUNCTIVE DISLOCATION – *дизъюнктивные нарушения* – dizýunktiw bozulmalar. Dizýunktiw bozulmalar geologiýa düzümçeleriniň hereketi netijesinde parçаланан bölekleriniň tektonik bozulmalarynyň birnäçe görnüşleriniň umumy ady. Muňa gapma-garşylyk süýşme, süýşme, kesilip düşme, görterilip üstüne abanma, üstüne süýşme, şarýaž (uly üste süýşme) we ş.m. girýär.

DISJUNCTIVE MOVEMENTS – *дизъюнктивные движения* – dizýunktiw hereketler. Tektoniki güýçleriň täsirinden dag jynslarynyň gatlaklarynyň ilkinji ýatyşlarynyň ýarylmalar görnüşinde bozulmagy (mysal üçin, üzülip düşme, üstüne süýşme, gorst, graben).

DISLOCATION – *дислокация* – bozulma (dislokasiýa). Ýer gabygynyň kadaly (gorizontal ýa-da gorizontala golaý) ýatan dag jynslarynyň gatlaklarynyň ilkinji ýatyşlarynyň dürli tektoniki hereketleriniň täsiri netijesinde ozalky ýatuş ýagdaýlarynyň bozulmagy ýa-da üýtgemegi. Dislokasiýalar özleriniň bozuluş häsiýetleri boýunça iki topara, ýagny plikatiw (epinli) we dizýunktiw (ýaryлма) dislokasiýalara bölünýär.

DISSOLUBILITY – *растворимость* – ereýjiligi. Maddanyň erginde özara täsirlenmegi netijesinde suwuklyk halyna geçmegi hem-de onuň şeýle derejede siňdirmäge bolan ukyby.

DIVERGENT BOUNDARY – *дивергентная граница* – diwergent araçäk. Litosfera plitalarynyň araçäginde iki sany plitanyň biri-birinden gapma-garşylygyna

EARTHQUAKE CENTRE – *гипоцентр* – giposentr. Ýertitremäniň içki çuň ojagynyň merkezi.

EARTHQUAKE DUE TO COLLAPSE – *землетрясение от обвала* – denudasiýa (opuryлма) ýertitremeleri (ser. EARTHQUAKES).

EARTHQUAKE ENGINEERING – *сейсмостойкое строительство* – seýsmik ýagdaýa durnukly gurluşyk. 1. Seýsmik ýagdaýyň inersiýa güýçlerine çydamly jaýlaryň we binalaryň ulanmaklyk ukybyny ýitirmän, ýumrulma garşy durnukly gurluşyk görkezmek. 2. Raýat gurluşygy ylmynyň bölümi, binalaryň we desgalaryň seýsmik täsirde, ýelde we sunaminiň tolkununda özüni alyp barşyny, topragyň göterijilik ukybyny ýitirme ýagdaýyny hem-de seýsmika durnukly jaýlary gurmakda täze usulyýetleri we tehnologiýalary öwrenýän ylym.

EARTHQUAKE FLOW – *поток (рой) землетрясений* – ýertitreме topary (üýşmegi, toplumu). Bir ojakdan çykýan yzygider, birmeňzeş depginlilik derejeli ýertitremeler.

EARTHQUAKE FOCUS – *очаг землетрясения* – ýertitremaniň ojagy (giposentri). Ýer gabygynyň onlarça kilometr tutýan gurşawy, dag jynslarynyň üzülip başlaýan ýeri – ýertitremaniň içki çuň ojagynyň merkezi.

EARTHQUAKE FORCE – *сила землетрясения* – ýertitremaniň depginlilik güýji. Ýertitremaniň depginlilik güýjüniň ýere ýetiren täsirini (ýeriň ýüzünde topragyň sarsgynynyň depginliligini) häsiýetlendirmek üçin, adatça, umumy halkara kabul edilen XII ball derejeli ýertitreме şkalasyndan peýdalanylýar. Ýertitremaniň depginlilik güýji, esasan, episentral aralygyna, ojagynyň çuňlygyna, topragyň fiziki häsiýetine we ýerasty suwlaryň derejesine baglydyr.

EARTHQUAKE INTENSITY SCALE PROPOSED BY MEDVEDEV, SPONHEUER, KARNIK – (ser. SCALE OF EARTHQUAKE INTENSITY (MSK-64)

EARTHQUAKE MAGNITUDE (1) – *магнитуда землетрясения* – ýer sarsgynynyň magnitudasy. Ýertitremede ojakdan seýsmik tolkun görnüşinde çykan energiýanyň mukdary, şertli bellenen energiýa ölçeginiň 1-den 9-a çenli ölçegsiz ululygy. Magnituda boý we ýüzleý tolkunlar boýunça belli aralygyna we seýsmografyň ýazgydaky yrgyldynyň derejesiniň logarifmiki ululygy bilen kesgitlenilýän.

EARTHQUAKE MAGNITUDE (2) – *амплитуда землетрясения* – ýertitremaniň amplitudasy. Ýertitreме howpunyň esasy görkezijileri: – sarsgynyň depginliliği I, topragyň yrgyldysynyň tizlenmesi, topragyň tizliği we topragyň yrgyldysynyň amplitudasy. Amplituda – ýeriň ýüzüne çykan deformasiýanyň sm-däki ölçegi.

EARTHQUAKE MOMENT – *сейсмический момент землетрясения* – ýertitremaniň seýsmik ýagdaýy (pursat) M_0 . Ýertitreме ojagynyň ululyk ölçegine täsirini ýetirýän güýçler (üzülme meýdanynyň ölçeg ululygyna, süýşme modulyna

Ýeriň daşky sferalary: atmosfera, gidrosfera we biosfera degişlidir. Arasyndaky çäkler seýsmik tolkunlary, ýagny ýertitremelerde we emeli partlamalarda döreýän maýuşgak yrgyldylaryň kömegi bilen anyklanylýar. Seýsmik tolkunlar ýer gatlaklarynyň içinden geçip, öz ýolunda dürli dykzlykly ýa-da dürli hili faza ýagdaýyndaky (kristallik, amorf, suwuk) jisimleriň gabyklaryna duş gelýär. Şol dürli dykzlyk gurşawlaryň çäginde seýsmik tolkunlaryň tizligi böküş görnüşinde üýtgeýär. Şeýle böküş ýer üstündäki geofiziki gurallar arkaly belleniýär hem-de ýer şarynyň sferalardan durýandygyny kesgitlemäge mümkinçilik berýär. Ýeri düzýän jisimleriniň dykzlygy we onuň düzümi üýtgeýiş kadasy bilen baglanyşyklydyr, şonuň netijesinde Ýer dürli aýratynlyklary bilen häsiýetlendirilýän birnäçe sferalary bolan özboluşly üst görklerine bölünýär.

EARTH EXPANSION – *расширение Земли* – Ýeriň giňelmegi (ser. CONCEPT OF THE PULSATION AND EXPANSION OF THE EARTH – *концепция пульсации и расширения Земли*).

EARTH IS CORE – *земное ядро* – Ýeriň ýadrosy. Ýeriň gabygy we mantiýa sferasyndan aşakda ýerleşen üçünji in kiçi sferasy.

EARTH MAGNETISM – *земной магнетизм* – Ýer magnetizmi. Ýeriň magnetizmi örän uludyr, onuň kosmik jisim hökmünde häsiýeti bolup, Ýeriň daş-töwereginde magnit meýdanynyň bolmagy bilen şertlenendir.

EARTH RECORDER – *сейсмозапись* – ýertitremaniň seýsmik ýazgysy.

EARTH SURFACE – *земная поверхность* – Ýer üsti. Ýeriň daşky hadysalarynyň bolup geçýän üst görki.

EARTH TREMOR – *предвестник* – alamat, buşlukçu, önünden bildiriji. Ýer gabygynyň ýokarky gatlaklarynyň gysylma-dartylma ýagdaýynyň üýtgemegi, dag jynslarynyň deformasiýa we fiziki häsiýetleriniň üýtgemegine alyp barýar. Ýerasty suwlaryň düzüminiň we dinamikasynyň, geofiziki meýdanlaryň üýtgemegi, forşoklaryň bolmagy we b.

EARTH WAVE – *волна землетрясения* – ýertitremit tolkuny. Ýertitremit ojaýynda döreýän maýuşgak seýsmik yrgyldyly tolkuny. Esasy görnüşleri – dik tolkun, kesetolkun we ýüzleý tolkunlar.

EARTH'S CRUSTAL DEFORMATION – *деформация земной коры* – ýer gabygynyň şekilini üýtgetmegi (deformasiýasy). Geologiyada, tektoniki hereketleriň (süýşmeleriň) netijesinde dag gatlaklarynyň durkuny (şekilini, görnüşini) hem-de göwrümünü üýtgetmegi (ilkinji ýatyşlarynyň bozulmagy) – ýer gabygynyň deformasiýasy.

EARTHQUAKE (PREDICTION) FORECAST – *прогноз землетрясений* – ýertitremeleri çaklamak. Garaşylýan ýertitremit sarsgynyň boljak ýerine, wagtyna, güýjüne anyk maglumat bermek. Möhleti boýunça bölünýär – gysga (sagatlar-günler), orta (hepdeler-aýlar), uzak (ýyllar).

hereketlenmegi netijesinde kem-kemden daşlaşmagy zerarly täze gabyk emele gelýär.

DIVISION – *отдел* – bölüm. Geologiyada umumy stratigrafik şkalanyň birligi. Hek ulgamynyň (döwrüniň) aşaky bölümüne degişli mertebesiniň (ýarusynyň) çökündileri Köpetdagda giňden ýaýrandyr.

DJEBEL – *холм* – baýyr. 1. Otnositel belentlikde, adaty, 200m ýokary geçmeýän, ýapylary gowşak kesimlenen baýyrlar. Olar köplenç halatda dag etegini ýakalap uzalyp gidýärler. Şu adalga, köplenç, Demirgazyk Afrikanyň baýyrlyk-daglyk territoriýalaryny aňlatmak üçin ulanylýar. 2. Organizmleriň täsirinden emele gelen depe görnüşli gurluşlar. Mysal, biogerm, merjen baýyrlary, häzirki zaman rif gurluşlary (baýyrlary).

DOMINO EFFECT – *эффект домино* – domino täsiri. Bir topar zygyder biri-biriniň döremegine sebäp bolan hadysalaryň täsiri.

DOWNTHROW – *блоковый graben, сброс* – kerçli graben (çöken ýer), üzülip düşme. Ýer gabygynyň tektoniki güýçleriniň täsirinden, esasan, üzülip düşmeleri (seýrek üste abanmalaryň) emele gelen bloklar bilen çäklenip aşak çöken ýeri.

DOWNWELL – *даунвеллинг* – daunwelling. Örän uly subduksiýa zolagyndaky şahalaýyn aşak Ýeriň içine gidýän deňeşdirilende sowuk konwektiv ýokary dykzlykly çuň akymalar.

DRAIN – *осушать* – guratmak. Batgalygy guratmak.

DRAINAGE – *дренаж* – dreñaž (zeýkeş, suw ýygnaýjy). Dag jynslarynyň suwly gatlarynyň (toprak suwunyň) suw derejesini pese gaçyrmak üçin ulanylýan tebigy ganawlar ýa-da emeli dreñaž torunyň, turbalar ulgamynyň kömegi bilen topragy çalykdymak usuly.

DRAWDOWNS – *просадки* – çökmeklik. Ownuk dänejikli tozan jynsly (lýoss) gatlaklary suwuň täsirinden gurluşyny üýtgedip çökmeklik hadysa eýe bolup, ýeriň ýüzünde aýlaw görnüşli çökündileri emele getirýär.

DRILLING WELL – *бурение скважины* – guýyny burawlamak. Meýdanyň geologik gurluşyny öwrenmek, dag magdanlaryny we nebit-gaz gözlemek, inžener geologik gözegçilik geçirmek we b. işler üçin Ýeriň gaty gabygynda tegelek deşik edip guýy burawlanýar. Esasan, aşakdaky işlerden durýan buraw guýularynyň gurluşyk hadysasy: guýularyň buraw enjamlarynyň kömegi bilen dag jynslaryny owradyp çuňlaşdyrmak, buraw guýularynyň çuňlaşma hadysasynda onuň üstünü berkitmek, geçilen çuňlugyň dag jynslarynyň geologik hem-de geofiziki barlagyny geçirmek, guýyny onuň esasy barlag ýa-da önümçilik maksady üçin taýýarlamak. Guýy burawlama usulynyň birnäçe görnüş usullary bar: kolonko, kernsiz, urgy, sarsgynly, şaroşkaly, şnekli, termiki we başga.

DROWNED VALLEY – *затопленная долина* – suw basan dere. Deňiz suwy deräniň aýak ujuny basýar hem-de ony aýlaga öwürýär.

DRUMLIN – *друмлин (гряда)* – drumlin (erez). 1. Buzluk landsaftyna mahsus bolan relýefiň görnüşi. Drumlin, süýnmeklenen baýyrlykdan ybarat bolup, buzlugyň hereket edýän ugruna tarap uzalyp gidýär. Olaryň uzynlygy 2,5km, ini 100–150m, beýikligi 5–25m çenli hem-de uzyn oky buzlugyň hereketlenen ugruna ýönelen süýnmek şekilli morena materiallaryndan düzülen buzluk erezidir. 2. Eroziýa hadysasy netijesinde gatlaklaryň owulmagyndan emele gelen berk dag jynslaryndan durýan setir-setir gerişler.

DRY DENSITY MOISTURE CONTENT RELATIONSHIP – *соотношение плотности сухого грунта и содержанием влаги в нем* – gurak topragyň dykzlygy bilen onda saklanýan yzgaryň arasyndaky özara baglanyşyk.

DRY DENSITY OF SOIL – *плотность сухого грунта* – gurak topragyň dykzlygy. Gurak topragyň massasynyň onuň göwrümine bolan gatnaşyk birligi. Gurak topragyň dykzlygynyň möçberi kub metri, tonnalar hasabynda aňladylýar.

DUCTILE – *пластичный* – maýuşgak (çeýe). Dag jynslarynyň ýa-da topragyň daşky güýçleriň täsiri astynda öz formasyny çeýeligi sebäpli üýtgedip durmak ukybyna eýe bolan maýuşgaklyk häsiýeti.

DUCTILITY – *тягучесть* – süýnäjilik. 1. Minerallaryň süýnmeklik häsiýeti. 2. Goýulyk, şepbeşiklik, özlülük häsiýetler.

DUNE – *дюна, дюнный* – dýuna. Çägeleriň emele gelşi boýunça – ýel, derýa, köl, deňiz we dýuna çägeleridir. Dýuna çägeleri – çäge gerişleri we çäge depeleri, kate ýarymaý sypatda. Deňziň we kölüň seýrek ösümlikli çägeli kenar ýakasynda ýeliň üýşüren üýşmeklerinden emele gelen.

DYNAMIC ANALYSIS (METHOD) – *анализ динамический (метод)* – dinamiki derňeme (usuly). Seýsmik meýdanynyň deňlemesinden topragyň akselogramm yrgyldylaryny integrirläp san derejesini çykaryp jaýyň esasyňa täsir etmegiň hasabyny çykarmagyň dinamiki usuly.

DYNAMIC GEOLOGY – *динамическая геология* – dinamiki geologiýa. Bitewüleyin Ýerde we Ýeriň gabygynda bolup geçýän geologik hadysalaryň netijesinde ýer gabygyna ýetirýän özgermeleri we ýeriň ýüzüniň şekiline edýän täsirini öwrenýän geologiýa ylmynyň pudagy. Öz gezeginde, geologik hadysalar bölünýärler: daşky ýer ýüzündäki (ekzogen) we içki çuňluk (endogen) hadysalara. Ekzogen hadysalar Gün energiýasyna we tebigata baglydyr (tozma hadysasy, ýeliň, suwuň, buzuň, organizmleriň işleri, agramlyk güýji), çökündi dag jynslaryny emele getiriji hadysalardyr. Endogen hadysalar Ýeriň içki energiýasyna baglydyr (wulkanizm, ýertitremeleri, ýer gabygynda himiki, gyzygynlygyň, basyşyň täsirlerinden dag jynslarynyň gurluşynyň we mineral düzüminiň üýtgemegi), wulkaniki we metamorfiki dag jynslaryny emele getirýär.

DYNAMIC METAMORPHISM – *динамический метаморфизм* – dinamiki metamorfizm. Dinamiki metamorfizm – dag jynslarynda epin emele

getiriji deformasiýalaryň mehaniki güýçleriniň täsirinden jynslarda ýüze çykýan gurluşlaryň hem-de mineral düzüminiň özgermegi.

DYNAMIC VISCOSITY – *вязкость динамическая* – dinamiki özlülük (şepbeşiklilik). Suwuklyklarda dinamiki şepbeşiklilik we kinematiki şepbeşiklilige bölünýär. Suwuklyga sarp edilýän güýjüň täsiri astynda bölejikleriň şüýşmegine gaýtawul berilmeginiň bir görnüşi. Dinamiki özlülük, suwuklyk gatlagynyň 1 sm² meýdany 1 sm/sek çaltlyk bilen 1 sm aralyga süýşmeginiň garşylyk güýji. Dinamiki özlülük pauzalarda g/sm/sek hasabynda ölçenilýär. Nebit önümçiliginde udel şepbeşiklilik ulanylýar. Nebitiň şepbeşikliginiň suwuň şepbeşikligine bolan gatnaşygy, ony ölçeýän abzal – wiskozimetr.

E

EARLY MOTION – *первое вступление* – ýertitreme ýazgysynyň başlanyşy, şeýle hem çeşmede döredilen sarsgynyň ýazgysynyň başlanyşy. Ýer gabygynyň gysylan ýagdaýynda ilkinji tolkunýň ýazgysynyň ýokaryk tarap, dartylan ýagdaýynda ýertitreme ýazgysynyň başlanyşy aşak tarap bolar ýaly seýsmograf sazlanýlar.

EARLY WARNING – *раннее предупреждение* – öňünden duýdurma. 1. Ilatyň howpsuzlygy üçin wagtlaýynça adaty durmuş ýagdaýyndan düzgüni bozjak ýer sarsgyny barada güni wagtda öňünden duýdurma ulgamy. Bu ulgam onlarça (käte yüzlerçe) datçikleriň üsti bilen ýertitremesiniň ilkinji sekuntlarynda tolkunýň güýjüne baha berip öňünden duýdurýar, gerek bolsa awtomatika elektroüpjünçiligi söndürýär. 2. Ýertitreme bolup biljek zolaklary ýüze çykarmak hem-de onuň bilen bagly gurşawyň fiziki häsiýetnamalarynyň üýtgemeler geçýän ojaklaryny öňünden anyklamak.

EARTH – *Земля* – Ýer (Gün ulgamynyň planetasy). Ýer – Gün ulgamynyň üçünji planetasy. Ýeriň massasy Günüň massasyndan 333400 esse kiçidir. Ýer şar şekilli sypata eýe bolup, onuň diametri 12750 km-den artyrakdyr. Onuň massasy 5 981*10²¹ /baş sekstillion dokuz yüz segsen bir kwantillion/ tonna deňdir. Ýeriň ortaça dykzlygy 5,517 g/sm³ ybaratdyr. Ýer geoidiniň üstüniň umumy meýdany 510 mln.km² barabardyr, onuň meýdanynyň 149 mln.km² (29,2%) gury ýer, suw bolsa – 361 mln.km² (70,8%) tutýar. Ýeriň relýefiniň iň belent nokady Ewerest dagydyr (8882 m), has çuň çöketligi Ýuwaş okeany Marian çöketligidir (10869 m). Ýeriň çuňlugyna aralaşdygyňça onuň ýylylyk geotermiki gradiýenti 3° ýokarlanýar. Geotermiki gradiýent häzirkizaman orogeniki welaýatlaryň has aktiw zonalarynda 20° çenli ýokarlanyp biler, emma munuň tersine platformalarda, ylaýta-da galkanlarda, 1° çenli hatda ondan hem pese gaçmagy mümkin. Geofiziki maglumatlara görä, Ýer üç sany esasy içki sfera bölünýär: ýer gabygy (litosfera), mantiýa we ýadro (özeni).

FLUORESCENCE – *флуоресцентный, флюоресценция* – fluorescent, flýuoressensiýa. Her hili şöhleleriň täsiri astynda jisimleriň ýagtylanmagy.

FLUVIAL – *флювиальный* – flýuwial. Derýalaryň geologik işlerine degişli hadysalara dahyly bolan hadysalar üçin ulanylýan adalga.

FLUVIAL FACIES – *речная фация* – derýa fasiýasy. Derýa suwunyň şertlerinde emele gelen, özboluşly litologik düzümlü çökünci jynslar.

FLYSCH – *флиш* – fliš. Deňziň çuň ýerlerinde emele gelen sazlaşykly gaýtalanýan, meňzeş gurluşly, organiki galyndysyz çäge-toýunly galyň çökünci.

FLYSCH FACIES – *флишевая фация* – fliš fasiýasy. Deňziň pes ýerlerinde emele gelen meňzeş gurluşly, köpgatlykly, sazlaşykly gatlanýan galyň çökünciler.

FOCAL LENGTH (DISTANCE) – *фокусное расстояние* – fokus aralygy, episentral aralygy. Ýertitremeleriň ojağyna çenli bolan aralyk.

FOCUS – *фокус* – fokus, ojak, merkez. Ýertitremäniň bolup geçýän çuň ojağı (fokusy, merkezi).

FOLD (1) – *складка* – epilme, epin. Dag jynslarynyň ilkinji tekiz ýatan gatlaklarynyň maýuşgaklyk deformasiýasy netijesinde gasyňlanmagyndan emele gelen epilmeler.

FOLD (2) – *складчатый* – epinlenme. Tektonikada, ýer gabygynyň galyň gatynda tangensial basyşyň ýa-da başga sebäpleriň täsirinden dörän epinlenme gatlagy. Mysal üçin, Ýeriň giň meýdanında emele gelen epinlenme guşaklygy. Ýer gatlarunyň tolkun görnüşinde epinlenmesi.

FOLD SYSTEM – *складчатая система* – epinlenme ulgamy. Platformalaryň, mikrokontinetleriň aralygynda ýerleşýän, boýy 1000 km-den 3000 km çenli inçe uzyn, ini 200–300 km bolan daglyk epinlenme gurluşly (Köpetdag, Ural daglary).

FOLDBELT – *складчатый пояс* – epinlenme guşaklygy. Ýer gabygynyň tektoniki hereketleriň täsiri netijesinde örän giň meýdanynyň dag jynslarynyň gatlaklarynda emele gelen epinlenme guşaklygy. Çyzyklaýyn ölçegli inçe uzyn, boýy on müň km çenli, ini bir müň km çenli bolan epinlenme-üstüne süýşme gurluşykly galyň wulkaniki we çökünci gatlakly kontinentleriň arasynda ýerleşýän, magmatik we metamorfiki hadysalaryň işjeň gurluşy. Esasy guşaklyklar: Ýuwaş umman, Ural-Ohotsk, Ortaýer deňzi, Demirgazyk-Atlantiki we Arktiki.

FOLDED – *складчатый* – gatlakly. Mysal üçin, gatlakly dag ulgamy. Ýer gatlarunyň tolkun görnüşinde epinlenmesi.

FOLDED AREA – (seret: MOUNTAIN-FOLDED AREA)

FOLDED FOLD – *складка повторно смятая* – gaýtadan epin-epin bolan (epinlere owlan) gatlaklylyk.

FOLDING – *складкообразование* – epinlenme emele gelme. Tektonik hadysalaryň täsiri netijesinde ýer gabygynyň çökünci jynslardan durýan gatlaklarynda dürli hili epinleriň emele gelmegi. Epinlenme emele gelme hadysasynda giň

ELEVATION – *поднятие* – ýokary göterilme. Tektonik hereketleriň netijesinde ýer gabygynyň ýokary göterilen zolaklary.

ELONGATED ANTICLINE – *вытянутая антиклиналь* – süýnmek antiklinal. Tektonik hadysalary netijesinde çökünci jynslaryň epinlenmeginden dörän süýnmeklenen antiklinal epinlenme (struktura).

ELUVIAL – *элювиальный* – elýuwial. Tozan dag jynsynyň ýerinde galan önümi ýa-da elýuwial hadysasyna dahylly bolan emele gelmeler.

ELUVIUM – *элювий* – elýuwıý. Dag jynslarynyň ekzogen hadysasynyň täsirinden tozap owranmagy hem-de owrantgy materiallaryň ozalky orunlarynda garym-gatym bolup saklanyp galmagy. Elýuwıý çökünciler, adatça, saýlanmadykdyr hem-de gatlanmadykdyr.

EMANATION – *эманация* – emanasiýa (süýgüp gitme, bölünip aýrylma, şöhlelenme). 1. Radon radioaktiw (gazynyň) elementiniň ozalky ilkinji ady. 2. Häzirki wagtda emanasiýa diýlip, tebigy ýadro şöhleli hatarlary tebigy gaz görnüşli önümlerine düşünilýär.

EMBEDDING METHOD – *иммерсионный метод* – immersion usul. Dürli dykzlykly suwlukda çökerip, mikroskop astynda jisimiň ýagtylyk döwüjiliginiň görkezijisini kesgitleýän usul.

EMERGED – *надводный* – suw üsti (suwdan ýokardaky). Suw derejesinden ýokary çykyp duran dürli geologik emele gelmeler. Mysal üçin, suwuň ýüzüne çykyp duran suwasty wulkanlar, dag gerişleri, halka görnüşli merjenler we b.

EMERGENCY MANAGEMENT – *управление в чрезвычайных ситуациях* – adatdan daşary ýagdaýda dolandyrmak. Dörän adatdan daşary ýagdaýyna garşylyk görkezmek üçin hemme dolandyryş resurslary ýola goýmak we olary dolandyrmak wezipeleri (taýýar bolmak, ýagdaýa düşünmek, gurluşlaryň we mehanizmleriň iş meýilnamalary, dikeltmek üçin çäreleri) öz içine alýar. Şeýle hem bu hadysa bize, tebigy betbagçylyk bilen göreşmek ady bilen bellidir.

EMISSION – *эмиссия* – emissiýa (bölünip çykma). Wulkanlaryň çogup çykmalaryndan soňra, onuň agzyndan (kraterinden) wulkanik gazlaryň has güýçli derejede bölünip çykmagy.

END PARTION – *конечная фаза* – ahyrky faza. Ýertitremeleriň bolup geçmeginiň ahyrky fazasy (wagt tapgyry).

ENDOGENIC ROCKS – *глубинные породы* – çuňluk (endogen) jynslar. Endogen hadysasy netijesinde emele gelen çuňluk jynslary.

ENDOGENIC, ENDOGENOUS – *эндогенный* – endogen. Içki, çuňluk emele gelmeleri. Ýeriň içinde geçýän geologik hadysalar.

ENDOGENOUS PROCESS – *эндогенные процессы* – endogen (içki) hadysalar. Tektoniki, magmatiki, metamorfiki, fiziki, himiki üýtgame esasynda ýer gabygynda döreýän içki geologik hadysalar.

ENDOMORPHIC ZONE – *эндоморфная зона* – endomorf zolak. Intruziwleri gurşalyp alnan jynslar bilen galtaşýan zolagynda, ýagny olaryň süsňeme zonasynda ýüze çykýan çuňluk jynslar.

ENDOPUNCTATE – *пористый* – öýjük-öýjükli, öýjükli. Dag jynslarynda öýjükleriň umumy göwrümi öýjük-öýjüklik diýip atlandyrylýar. Nebit-gaz ýataklary öýjük-öýjükli dag jynslaryndan ybarat gatlaklarda ýerleşýärler. Uglewodorodly ýataklaryň gor baýlygy hasyplananda gatlaklaryň öýjük-öýjükliiliginiň uly orny bardyr we onuň netijeli (effektiw dinamiki) öýjük-öýjükliiligi hasaba alynýar.

ENDOTHERMIC – *эндотермический процесс* – endotermik hadysa. Ýylylygy siňdirilmegi bilen bile geçýän hadysa.

EN-ECHELON FOLDING – *куполообразные складки* – gümmez görnüşli epinler. Ýer gabygynyň gümmez görnüşli epinleriniň ýerleşşi.

ENERGY – *энергия (сила)* – energiýa (güýç). Geodinamik hadysalaryň döredijilik hem-de ýumrujylyk güçleri.

ENERGY CLASS – *энергетический класс* – energiýa klasy. Energiýa klasy (K) giň derejeli ölçeg aralygynda üýtgeýänligi sebäpli, ýertitrete ojaýyndan 10 km daşlygynda ýerden joul da çykan energiýanyň (E) logarifmi alynýar $K = \lg E$. Energiýa klasy 0-dan 18 çenli aralygynda üýtgeýär. Energiýa klasy K we magnituda M bilen belli bir aragatnaşyk bar, $K = 1,8M + 4$ ulanylýan ortaça formula. GDA-da energiýa klasy giňden ulanylýar.

ENERGY OF EARTHQUAKE – *энергия землетрясений* – ýertitremaniň energiýasy. Ýertitrete hadysasynda gurşawdan çykýan potensial (gurşawyň dag jynsyny ýukýan, süýşmede sürtülýän, seýsmik tolkunlary döredýän) energiýa.

ENGINEERING GEODYNAMICS (GEODYNAMICS ENGINEERING) – *инженерная геодинамика* – inžener geodinamikasy. Adamyň ýerine ýetiren, ýa-da meýilleşdirilen inženerçilik we hojalyk işleri bilen baglanyşykly ýer gabygynyň (topragyň) ýokarky gatlarýnda tebigy we adamlaryň täsiri bilen geologik hadysalarynyň emele geliş mehanizmini, dinamikasyny, ýerli zygiderlilikini öwrenýän inžener geologiýasynyň ylmy ugry. Inžener geodinamikasy dürli geologik şertlerde desgalaryň gurluşygy üçin inžener-geologik esaslandyryş meselelerini çözmek üçin döredilendir.

ENGINEERING GEOLOGY – *инженерная геология* – inžener geologiýasy. Inžener-gurluşyk işlerinde peýdalanylýan dürli geologik meseleleri çözmek bilen meşgullanýan geologiýa ylmynyň bir pudagy. Inžener geologiýasy geodinamiki hadysalaryň we dag jynslarynyň inžener nukdaýnazardan häsiýetlerini, gurluşyk şertleri hökmünde, şeýle hem her bir gurluşyklaryň netijesinde ýüze çykýan hem-de oňa haýsy-da bolsa öz täsirini ýetirip bilýändigini ähtimal hadysalary öwrenýän ylmydyr. Inžener geologiýasynyň esasy pudaklary: inžener petrologiýasy, inžener geodinamikasy, regional inžener geologiýasy, ýörite inžener geologiýasy, ýörite inžener geologiýasy we gazylma baýlyklary, ýataklaryň inžener geologiýasy, bularyň hemmesi inžener geologiýasynyň kemala gelen esasy ugurlarydyr. Şu

FLORESCENCE ANALYSIS – *люменесцентный анализ* – lüminissensiýa barlagy. Jynslaryň häsiýetlerini hil we san taýyndan öwrenmek üçin ulanylýan (şöhlenenme häsiýetine esaslanýan) usuly.

FLOURY – *пылеватость* – tozanjymaklyk. Düzümünde ýokary derejede tozan fraksiýalary bolan maýda däneli topraklar üçin ulanylýan adalga. Gury halýnda birzeýilli tozan gurluşlary materialdan ybaratdyr.

FLOW EARTH – *наносные отложения* – getirintgi çökündiler. Goňşy gatlaklaryň jynslarynyň owrantgylaryndan durýan getirintgi çökündiler.

FLOW FOLD – *складка течения* – akgyň epin. Deformasiýa hadysasynda gatlaklaryň ganatyndan kildine çenli üýtgemegi netijesinde emele gelýän maýuşgak akgyň epiniň bir görnüşü.

FLOW OF GROUND – *текучесть грунта* – topragyň akgyňlygy. Maýuşgak deformasiýanyň täsirinde topragyň sypatyny üýtgedip akmagy ýa-da topragyň gatlara bölünip süýşmegi.

FLOW OF SAND – *перенос песка* – çägäniň çökmegi (süýşmegi).

FLOW OF TIDE – *прилив* – daşgyn. Deňiz suwlarynyň daşgyny.

FLOW POINT – *температура текучести* – akma (süýkme) gyzgynlygy. Nebit gatançly dag jynslarynyň süýügi akma gyzgynlyk nokady.

FLOW SHEET – *технологическая карта* – tehnologik karta. Anyk işleri geçirmek üçin baş zawodyň hem-de enjamlaryň, olaryň şertli sypatdaky baglanyşygyny görkezýän tehnologik karta, nusga.

FLOW VALUE – *коэффициент пассивного давления грунта* – topragyň passiw basyş koeffisiýenti.

FLUCTUATIONS – *флуктуации* – nädogrylyk, çäkten çykmak. Fiziki meýdanyň ýa-da gurşawyň alamatlarynyň giňişlikde we wagt babatynda uly bolmadyk tötänden döreýän üýtgemeleri.

FLUID PRESSURE – *гидростатическое давление* – gidrostatik basyş.
1. Suw görnüşiniň erkin duran her bir nokadynda suwuň döredýän basyşy,
2. Suwuklygyň (suwuň ýa-da nebitiň) asuda ýagdaýdaky üstüne düşýän erkin basyşdan hem-de artykmaç basyşdan (suwuklygyň göwrüm agramynyň gözegçilik nokady çuňlugyna köpeltmekden) ybarat bolan şertli derejeden ýokardaky suwuklyk sütüniniň hemişelik basyşy.

FLUID TEXTURE – *флювидальная структура* – flüwidal gurluşy. Kristallary akym görnüşinde ýerleşen jynslaryň gurluşy.

FLUID – *флюид* – flüid, suwuklyk, gaz. Dag jynslarynyň öýjüklerindäki we jaýryklaryndaky akýan jisimler, suwuklyklar we gazlar (suw, nebit, tebigy gaz).

FLUORESCENCE ANALYSIS – *анализ люминесцентный* – lüminissensiýa barlagy. Jynslaryň dörän wagty, hil we san taýyndan öwrenmek üçin (şöhlenenme häsiýetine esaslanýan) şeýle hem paleoseýsmologiýada çatlamaalaryň emele gelen (uly jaýyrmalaryň gömlüp başlanan) wagtyny anyklamak üçin ulanylýan usuly.

FLANK – *склон* – ýapgyt, eňnit, ýapy, ýan, ganat. Mysal üçin, antyklinal ýa-da sinklinal epiniň ganaty (ýapysy), baýruň ýapgydy.

FLAT TOPPED FOLDS – *сундучные (коробчатые) складки* – sandyk (gapyrjak) görnüşli epinler. Gümmez bölegi tekiz häsiýete eýe bolan epinler.

FLAT-DIPPING – *пологонадающий* – ýasy ýapgytlanan. Antyklinal epiniň ganaty ýasy ýapgytly.

FLATLAND – *равнина* – düzlük. Düzlük diýen adalga, köplenç, özüni hakyky manysynda ýitirse-de, ýagny onuň üst görkünde birnäçe ululy-kiçili belentlikler hem-de peslikler duş gelse-de, adaty, şu adalga, otositel beýikli-pesli giň meýdany tutýan relýef şekiline düşünilýär. Düzlükler morfologik gurluşlarynyň aýratynlyklary boýunça üçe bölünýär: ýapgyt, aşak bükülen we tolkun şekilli (belentli-pesli) düzlükler. Olar emele gelişleri boýunça dörde bölünýär: abrazion (gyrdalma), akumulýatiw (çökme, toplanma), denudasion (ýuwup aýurma) we garyşyk düzlükleri.

FLEXURAL SLIP FOLDING – *флексурные складкообразования* – fleksura dyz görnüşli epin emele gelmegi. Gatlakly dag jynslarda onnositel süýşen gatlaklaryň fleksura bükülmesine şertlenen epin emele gelmeleri.

FLEXURE – *флексура* – fleksura (öwürüm), dyz görnüşli epin. Maýuşgak deformasiýanyň netijesinde gatlardaky gatlanjyklaryň maddalarynyň sozulmagyndan emele gelen dyz görnüşli epin. Fleksura wertikal kesimde gatlanjyklarynyň bükümleri bir ýagdaýda olaryň sozulmaklary bilen, emma başga bir ýagdaýda bolsa fleksuranyň çägindäki gatlanjyklar üzülere gelyänça sozulyp inçelýändigleri bilen häsiýetlendirilýär. fleksuralar ýatuş ugurlary boýunça käbir ýagdaýda kesilip düşmelere hem-de üste abanmalara geçýär. Başgaça aýdylanda fleksuralar plikativ dislokasiýadan dizýunktiw dislokasiýa geçýän gurluş şekili bolmak bilen, şu iki dislokasiýanyň arasyndaky geçiji pursatdyr.

FLOOD FRONT – *заводнения (фронт)* – suwlulandyрма (gerimi). Suwuň hereketlenip gelyän gerimi.

FLOOD PERFORMANCE – *заводнения (процесс, способность)* – suwlulandyрма (hadysasy, ukyplylygy).

FLOOD PLAIN LAKE AND DELTA LAKE – *озеро пойменное и дельтовое* – saý we dilkaw kölleri. Derýa joşanda, onuň suwunyň derýa deresiniň gapdalyndaky pes ýerleri doldurmagyndan saý kölüniň we deňiz bilen üzne bolan suwly hanalary dilkaw (delta) kölüniň emele gelmegine sebäp bolýar.

FLOODPLAIN – *пойма* – saý, çalpawlyk. Derýa joşanda, onuň suwunyň derýa deresiniň gapdalyndaky pes ýerleriň suw basýan çalpawlygy (saýy).

FLOODPLAIN ALLUVIUM – *аллювий пойменный* – arna çökündileri suw joşmalarynda emele gelyän inçe daneli çökündiler. Olar çäge çökündi we (gömge) gyrmaç çökündileri hem-de goýy reňk bilen häsiýetlendirilýär.

FLORA – *флора* – flora. Аýру-аýры territoriýalaryň ösümlükleriniň görnüş düzümi.

ylmyň ýöriteleşmegi hem-de differensirlenmegi netijesinde ýokarda ýatlanyp geçilenlerden başga-da onuň birnäçe ugurlary inžener seýsmologiýasy, inžener doňaklygy öwreniş, melioratiw inžener geologiýasy we b. ýüze çykyр başлады.

ENGINEERING GEOLOGY MAP – *инженерно-геологическая карта* – inžener-geologik karta. Inžener-geologik kartalar özünde köpsanly maglumatlary jemläp, hünärmenler üçin dag jynslarynyň hem-de topraklaryň mehanikasy boýunça aýratyn amaly ähmiýete eýedir. Şeýle kartalar üçin ýörite şertli belgileriň tertibi işlenip düzülendir.

ENGINEERING GEOPHYSICS – *инженерная геофизика* – inžener geofizikasy. Geofizika ylmyň tejribe ähmiýetli inžener gurluşlaryň esasy (binýadynyň aşagyndaky dag jynslaryny – topragy), şeýle hem inžener geologiýasynyň, gidrogeologiýanyň we gurluşyk meýdançalarynyň topraklaryň inžener nukdaýnazardan häsiýetlerini öwrenýän bölümi.

ENGINEERING HYDROGEOLOGY – *инженерная гидрогеология* – inžener gidrogeologiýasy. Gidrogeologiýa ylmyň şu wagtky toprak asty suwlaryň derejesini we ýagdaýyny hem-de onuň tehnogen (ynsan sebäpli) üýtgemelerini öwrenýän bölümi.

ENGINEERING SEISMOLOGY – *инженерная сейсмология* – inžener seýsmologiýasy. Seýsmologiýa ylmyň ýertitre hadysalarynyň inžener gurluşlara we onuň binýadynyň aşagyndaky topragy öwrenýän bölümi. Inžener seýsmologiýasynyň esasy meseleleri: ýer sarsgynyny depginlilik şkalasy boýunça kesgitlemek, topragyň fiziki häsiýetnamalary boýunça çaklama usullar boýunça güýçli ýer sarsgynynyň jaýlara ýetirip biljek täsirini anyklamak, topraklarda howply bolan seýsmik yrgyldylarynyň güýçlendirme täsirini öwrenmek, topraklaryň seýsmik durnuklylygyny güýçlendirme usullaryny öwrenmek, seýsmik taýdan etraplaşdyрма. Umumy seýsmologiýa, seýsmotektonika, inžener geologiýasy we gidrogeologiýa, gurluşyk mehanikasy, topragyň mehanikasy ýaly ylymlar Inžener seýsmologiýasy bilen berk baglanyşyklydyr.

ENTOGENE – *энтогенный* – entogen. Çökündi basseýnlerdäki sedimentasiýa şertleri.

ENVIRON – *среда* – tebigy ýagdaý, gurşaw. Mysal üçin, howa gurşawy, suw gurşawy, ýaşaýuş gurşawy we b.

ENVIRONMENT – *фацция* – fasiýa (keşbi). Ýer gabygynyň gatларында haýsy-da bolsa bir fizika-geografik ýagdaýda esasy geologik hadysalaryň netijesinde döreýän çökündi dag jynslarynyň litologik meňzeşligini emele getirýän aýratynlyk jemi. Faunasy bilen tapawutlanýan litologik düzümlü çökündi jynslarynyň emele geliş aýratynlyklaryny bellemek üçin ulanylýan adalga. Esasy geologik hadysalaryň netijesinde dörän ähli fasiýalar belli bir genetik görnüşe birleşdirilýär. Mysal, alýuwiý, eol, buzluk we b. genetik görnüşleri.

ENVIRONMENTAL CONDITIONS – *фациальные условия* – fasial şertler. Fasial ýagdaýy kesgitleýji fizika-geografik şertler.

EOLIAN – *эоловый* – eol, ýeliň getiren çökündisi. Ýel dag jynslaryny owardyp, mineral дәnejikleri howa göterip, ony 3 müň kilometre äkidip hem bilýär. Sahara çölüniň tozanyny Ýewropa ýa-da Türkmenistana eltip bilýär. Şeýlelikde, ýeliň döredijilikli işi çäge jynslaryny ýugnap üşürüp, çäge depeleri we dýunalary emele getirmekdir. Bu çökündiler eol çökündileridir, täzedan ýel bilen göçürilen çäge bolsa – eol çägesidir.

EOLIAN PROCESS – *эоловые процессы* – eol prosesleri (ýel hadysasy). Ýeliň geologik işjeňligi bilen baglanyşykly eol prosesleri. Esasanam çöllerde ýel dag jynslaryny owardyp mineral дәnejikleri howa göterip göçürmegi bilen baglydyr.

EON – *эон* – eon (baky). Era (eýýama) garanyňda islendik has uly geologik wagt birligi.

EONOTHEM – *эонотема* – eonotema. Orny boýunça has ýokary umumy stratigrafiki bölünişi.

EPEIROCRATON – *эпейрократон* – epeýrokraton. Kontinental kerçiň içki kratony (äpet uly ýer zolagy).

EPEIROGENIC MOVEMENTS – *эпейрогенетические движения* – epeýrogenek hereketler. Tektoniki hadysalar bilen baglanyşykly ýer gabygynyň gury ýerleriniň aýry-aýry meýdanynyň ýokary göterilmegi hem-de çökmegi.

EPEIROGENY – *эпейрогения* – epeýrogeniýa. 1. Ýer gabygynyň deformasiýasynda yklymlaryň hem-de umman basseýnleriniň emele gelmegi. Soňky wagtlarda şu adalga ýer gabygynyň giň zolagynyň asyrlar boýy haýallyk bilen aşak çökmegi ýa-da ýokary galmagy diýen manyda ulanylýar. 2. Ýer gabygynyň dik (wertikal) yrgyldyly tektonik hereketleri.

EPI – *эпи* – epi, şu goşulma özgerme, üýtgame diýen manyny aňladýar.

EPICENTER – *эпицентр* – episentri (ýertitremäniň üstki merkezi). Ýertitremäniň giposentriniň (çuňluk merkeziniň) ýeriň üstüne geçirilýän proyeksiýasy. Hasaplanyp çykarylan ýertitreme ojagynyň (giposentriniň) üstündäki iň golaý nokady.

EPICENTRAL DISTANCE – *эпицентральное расстояние* – ýertitremesiniň merkezi bilen (episentral) aralygy. Ýer ýüzündäki haýsydyr bir nokat bilen ýertitremesiniň merkeziniň arasyndaky aralyk.

EPICENTRAL ZONE – *эпицентральная зона* – episentri zolagy. Güýçli ýertitreme episentriň golaýyndaky zolak (topragyň iň güýçli sarsygyna sezewar bolan zolak ýeri).

EPICONTINENTAL SEA – *континентальное море* – yklym deňzi. Yklym massiwde ýerleşen ýalpak suwly deňiz.

EPIDIAGENESIS – *эпидиогенез* – epidiagenez. Diageneziň ahyrky ýagdaýy (fazasy).

FILTRATION – *фильтрация* – syzylma, süzülme. 1. Suwuklygyň maýdaja deşikli jisimlerden öz agramyna, kapillýar güýçleriň täsirinden syzylp geçmegi. 2. Suwuklygyň düzüminden gaýmalaşýan hem-de kolloid materiallary süzmek arkaly saýlap aýyrmak.

FINAL RESTING PLACE – *местозалегание* – ýatagyň orny. Nebitiň hem-de gazyň ýatan ýeri.

FINAL TIME SECTION – *результативный временной разрез* – jemleýji wagt kesimi. Seýsmobarlagyň umumy çuňluk nokatlar usuly boýunça geologik kesimi häsiýetlendirýän jemleýji wagt (tizlik) kesimi.

FINENESS MODULUS – *модуль размерности* – ölçeglik moduly. ABŞ-nyň granulametriki barlagynda standart elekleriň dürli modul iriligi peýdalanylýar (elekleriň dürli modul irilikleri N=1, 1.5, 3.4, 3.8, 4, 8, 16, 30, 50 we 100).

FINITE STRAIN – *конечная деформация* – ahyrky deformasiýa. Tektonik güýç täsiri astynda çökündi dag jynslarynyň oňnositel maýuşgaklygy sebäpli öz ýatuşyny üýtgetmeginiň ahyrky pellesi.

FIRST ENTRY – *первое вступление* – ýertitreme ýazgysynyň başlanyşy. Ýer gabygynyň gysylan ýagdaýynda ilkinji tolkunynyň ýazgysy ýokaryk tarap, dartylan ýagdaýynda ýertitreme ýazgysynyň başlanyşy aşak tarap bolar ýaly seýsmograf sazlanýlar.

FIRST PHASE EARTHQUAKE – *предварительная фаза (первый предварительный толчок) землетрясения* – ýertitremäniň başlangyç fazasy (awtoşok). Ýertitremäniň ilkinji sarsynglary (buşlukçysy).

FIRST PRELIMINARY SHOCK OF THE EARTHQUAKE – *первый предварительный толчок землетрясения* – ýertitremäniň birinji başlangyç sarsyngy.

FISSURE OF RETREAT – *трещина* – jaýryk, ýaryk, çat. Ýeriň gabygyndaky jaýryklardan ýeriň ýüzüne çogup atylyp çykýan magma.

FISSURE SPRING – *трещинный источник* – jaýryk çeşmesi. Jaýryklardan atylyp çykýan çeşmeler.

FISSURE WINGS – *крылья разлома* – çatlamanyň ganatlary. Çatlama bilen bölünen dag jynslarynyň bloklary.

FISSURING – *трещиноватость* – jaýryklylyk. Dag jynslarynyň jaýryklar arkaly böleklere bölünme häsiýeti.

FJORD – *фьорд* – ford. Deňiz kenarynyň kesimlenmegi netijesinde materige süşňap girýän insiz çuň goltuklar.

FLANK – *крыло* – ýapgyt, ýapy, ýan, ganat. 1. Tektonikada, epiniň, kesilip düşmäniň, üste süşmäniň we b. ganatlaryna düşünilýär. Mysal üçin, antiklinal ýa-da sinklinal epiniň ganaty (ýapysy), baýruň ýapgydy. 2. Geodeziýada, graduslara bölünen tegelek.

FERROMAGNESIUM – *железomagниевый* – demirmagniyli. Düzümünde magnisi hem-de demri bolan tutak (gara) reňkli minerallary we dag jynslaryny bellemek üçin ulanylýan adalga.

FIELD (1) – *залежь* – ýatak, kân. Ýer gabygynda gazylyp alynýan nebit ýa-da gaz gorlaryny saklaýan geografiki giňişlik. Ýataklar şekili boýunça bolünýärler: gatlak, damar, aýtym (linza) görnüşli, jaýryk we başgalar. Mysal üçin: Nebitiň we gazyň ýatagy.

FIELD (2) – *месторождение* – kân, ýatak. Ykdysady taýdan gazyp alma peýdaly hasyplanýlan Ýer baýlygynyň tebigy ýugnanan ýeri. Mysal üçin: magdanlaryň we gurluşyk materiallarynyň kâni.

FIELD DEPLETION – *истощение месторождения* – kâniň gorunyň azalmagy, arryklamagy. Nebit we gaz ýataklarynyň öndürjiliginin pese düşmegi.

FIELD GEOLOGY – *полевая геология* – meýdan geologiýasy. Geologiýanyň meýdan işlerini geçirmeginiň usullaryny öwrenýän bölümi.

FIELD GEOPHYSICS (1) – *полевая геофизика* – meýdan geofizikasy. Geofizikanyň meýdan işlerini geçirmeginiň usullaryny öwrenýän bölümi.

FIELD GEOPHYSICS (2) – *промысловая геофизика* – guýy (senagat) geofizikasy. Senagat we barlag guýularynda geologik gat-gat dag jynslarynyň düzüm dürlüliginiň fiziki häsiýetnamasynyň geofiziki barlagy.

FIELD MAP – *карта месторождения* – kânleriň nusgasy (kartasy).

FIELD SHOOTING – *съёмка полевая* – meýdanda alnyp barylýan surata düşürme. Geologik barlag işleri geçirmek maksady bilen baglanyşykly meýdanda alnyp barylýan surata düşürme (geologiýa-geofiziki, geohimiki, geomorfologik, radiometriki hem-de kartalaşdyrma burawlamasy we şol sanda kosmosdan surata düşürme).

FIELDWORK – *полевые (работы, исследования, съемки)* – meýdan (işleri, barlaglary, surata düşürmeleri).

FIGURE OF THE EARTH – *форма (фигура) Земли* – Ýeriň keşbi (figurasy). Ýeriň belentli we pesli şekiliniň kesgitlemesine baglylykda geodeziýada dürli koordinat ulgamlary döredilýär.

FILL – *отложения* – çöküdi. Geologik hadysalaryň netijesinde dörän dürli genезisli gelip çykyşly çöküdi minerallar. Mysal üçin, allýuwial çökündiler, eol çökündiler, deňiz çökündileri we b.

FILTER-AND-SUM METHOD – *метод фильтрации и суммирования* – ýilmama (filtrleme) we jemleme usuly. Ýertitreме ýazgylary kompýuterde teswirlenende ýilmama (filtrleme) we jemleme usuly ulanylýar.

FILTERING – *фильтрация* – süzülme (hadysa). Suwuklygyň öýjükli gurşawda (mysal üçin, tropik dag jynslary we beýlekiler) grawitasiýa dartuş güýçleriniň täsiri astyndaky hereketleri.

EPIFOCAL AREA OF EARTHQUAKES – *эпифокальная область землетрясений* – ýertitreмеде iň güýçli ýykgyňçylyk bolan (pleýstoseýst) zolagy.

EPIGENE – *эпигенный* – epigen. Ýeriň üstünde ýa-da ýeriň ýüzüne golaýda emele gelmeler barada ulanylýan adalga.

EPIGENESIS – *эпигенез* – epigenез. 1. Soňky hadysalar netijesinde dag jynslarynda ýüze çykyan täze jisimler. 2. Daşky faktorlaryň täsiri astynda jynslaryň mineral düzümleriniň üýtgemegi.

EPIGENETIC – *эпигенетический* – epigenetik, soň gelip çykan. 1. Gabap alýan jynslardan soňra emele gelen gazma baýlyklaryň kânleri baradaky ulanylýan adalga. 2. Çökündileriň epigenезine dahylly bolan geologik emele gelmeler barada ulanylýan adalga.

EPIGEOSYNCLINAL OROGENIC BELT – *пояса орогенные эпигеосинклинальные* – özgeren geosinklinalyň (öşän) guşaklygy. Geosinklinal sebitleriň ösüşiniň başlangyç tapgyrynda aman galyp ýerinde emele gelen gurluşa orogen guşaklygy diýilýär.

EPIGON – *эпигон* – epigon. Merkezi konusdan gapdala aýrylýan parazitik wulkanik konus.

EPIMAGMATIC – *эпимагматический* – epimagmatik (mineral). 1. Magmatik jynsda magma gatandan soň emele gelen minerallar. 2. Magmalaryň kristallaşmagynyň ahyrky stadiýasynda bolup geçýän effuziw jynslaryň ikinji sapa üýtgemegi.

EPIMORPHOSIS – *эпиморфоза* – epimorfoza. Mineralyň üst görkünüň ýüzleý üýtgemegi.

EPIPLATFORM OROGENIC BELT – *пояса орогенные эпиплатформенные* – orogen epiplatforma guşaklygy. Tektoniki hereketleriň işjeňleşmegi netijesinde platforma gurluşlarynyň ýerinde emele gelen daglaryň çyzyklaýyn uzalan ýerleri.

EPOCH – *эпоха* – zaman. Geologik ulgama degişli çökündileriň emele gelen wagty.

EQUAL BALANCE – *равновесие* – deň agramlylyk. Tektonik hereketleriň deň agramlylyk teoriýasy bilen düşündirilýän gipoteza.

EQUATION OF THE MACROSEISMIC FIELD – *уравнение макросейсмического поля* – makroseýsmik meýdanyň deňlemesi. Makroseýsmik meýdanyň deňlemesi, bu ýertitreме magnitudasynyň derejesi, oýagynyň çuňlugy, episentral aralygy, sebit koeffisiýentleri we topraklaryň ortaça seýsmik aýratynlyklary boýunça tekiz ýerdäki belli bir nokat üçin ýertitremesiniň depginlilik güýjüni kesgitlemäge mümkinçilik berýän matematiki gatnaşyk.

EQUATION OF THE SEISMIC REGIME – *уравнение сейсмического режима* – seýsmik düzgüniň deňlemesi. Gurluşyk meýdançasyndaky bolan belli birmeňzeş derejeli ýertitremesiniň güýji bilen we olaryň arasyndaky ýyllar bilen

ölçelýän aralyk ortaça wagtynyň matematiki baglanyşygy bu seýsmik düzgüniň deňlemesidir.

EQUIPMENT – *оборудование* – enjam, gural. Desgalary üpjün etmek üçin niýetlenilýän enjamlar. Mysal üçin, laboratoriya abzallary, buraw gurallary.

EQUIVALENT – *эквивалент* – ekwiwalent (deň dereje).

ERA – *эра* – era. Ýeriň taryhynyň geologik şkalasynyň iň uly taksonomik birligi.

ERATEM – *эратема (группа)* – eratema (topar). Geologiyada, eranyň dowamynda emele gelen umumy (planetar) dag jynslaryny birleşdirýän geohronologik hem-de stratigrafik bölünişigiň has uly taksonomik birligi.

ERODED – *эродированный* – erodirlenen, ýuwan. Suw akymalarynyň ýuwma täsirine düşen ýer üsti.

EROMOLOGY – *эромология* – eromologiya. Çöllükleri hem-de olarda bolup geçýän hadysalary öwrenýän ylym.

ERUPTIVE – *эруптивный* – eruptiw (çogup çykan). Ýeriň jümmüşinden magmanyň çogup çykmagy.

EROSION – *эрозия* – eroziya. Suw akymalarynyň dag jynslaryny owardyp alyp gitmegi.

ESCARPMENT – *эскарп* – eskarp (uçut). Ýer üstüniň çala ýapgytly ýerleriniň kert ýakaly uçudy.

ESTIMATED EARTHQUAKE – *расчетное (оценочное) землетрясение* – hasaplanan ýertitre. Binanyň taslamasy düzülende jaý düzümleriniň we olaryň keseleýin kesimleri hasaplanan ýertitre üçin sanalýar. Binanyň seýsmik täsirde göreriji we göreriji däl konstruksiýalarynda bolup biljek ýykylma getirmejek zeperler hasaplanan ýertitre üçin liniya-spektral usul boýunça berilýär (seret: LINEAR-SPECTRAL ANALYSIS).

ESTIMATION OF MAXIMUM MAGNITUDE – *оценка максимальной магнитуды* – maksimal magnituda baha bermek. Ýertitreme ojaklarynda bolup biljek maksimal magnituda baha bermek üçin – ýertitreme barada taryhy, instrumental seýsmologik gözegçiligiň, seýsmik taýdan işjeň gatlaryň ölçegi barada, geologik gurluşlaryň ölçegleriniň we maksimal magnitudanyň korrelýasiýasy barada, maksimal magnitudanyň we anomal geofiziki we geohimiki meýdanlar bilen korrelýasiya, maksimal magnitudanyň we seýsmik taýdan işjeňlik bilen korrelýasiya, geodeziki maglumatlar boýunça häzirki zaman tektoniki hereketleriniň depginliligi ýaly maglumatlaryň esasynda berilýär.

EVALUATION OF DIRECT DAMAGE – *оценка прямого ущерба* – göni ýitgä baha bermek. Ýertitremäniň göni ýitgileri (L, losses iňlisçe ýitgi) – ony düzýän birnäçe ýitgilerden durýar: ykdysady ýitgi (L1) – ýaşauyş jaýlaryň ýykylmasy sebäpli, ýerine täze jaýlar salmak, ykdysady ýitgi (L2) – senagat jaýlarynyň we binalaryň ýykylmasy sebäpli, ykdysady ýitgi (L3) – şäheriň infrastrukturasynyň

FAULT TROUGH (2) – *сбросовая впадина* – kesilip düşme çökedi. Kesilip düşme muldalary ýa-da grabenleri.

FAULT WALL – *крыло сброса* – kesilip düşme ganaty.

FAULT ZONE – *зона разломов или сбросов* – çatlamalar ýa-da kesilip düşmeler zolagy. Ýer gabygynyň kesilip düşmeler bilen parçalanyp bozulan zolagy.

FAULT-BLOCK – *тектонический блок* – tektoniki blok. Tektoniki hereketleriň netijesinde ýeriň aýry bölekleri (uçastoklary) çat açan tekizligi boýunça emele gelen hem-de ýaryklar bilen çäklenen bloklar.

FAULTED – *сброшенный* – kesilip düşen. Dag jynslarynyň tektonik hadysalaryň netijesinde ýolnup bozulmagy.

FAULTED MOUNTAIN – *сбросовая гора* – kesilip düşme dagy. Ýer gabygynyň tektoniki güýçler bilen baglanyşykly emele gelen dizyunktiw dag.

FAULTING – *сбросообразование* – kesilip düşme emele gelmeleri. Dizyunktiw dislokasiýalaryň netijesinde emele gelen kesilip düşmeler ýa-da ýolunma bozulmalary.

FAULT-SCARP – *сбросовый уступ* – kesilip düşme uçudy, kerti. Tektoniki hadysalaryň netijesinde ýarylmalar zerarly emele gelen kesilip düşmeleriň relýefde mese-mälim bildirip duran kert erňekleri.

FAUNA FACIES – *фауна фации* – fasiya faunasy. Kesgitli fasiya üçin mahsus bolan fauna.

FEATHEREDGING-OUT – *выклинивание, утоньшение* – pahnalanma, ýuwkalanma. Çökündi jynslaryň gatlaklarynyň ýuwkalyp, ýitip gitmegi.

FEATURE – *признак* – häsiýetli aýratynlyk, alamat. Dürli geologik hadysalaryň hem-de emele gelmeleriň häsiýetli aýratynlyklary (alamatlary). Mysal üçin, geologik gurluşyň aýratynlyklary, litologik alamatlary we b.

FEDSTOCK – *исходное сырье* – ilkinji çig mal. Ozal zähmet çekip gazylyp, işlenip, ösdürilip alnan we soňra işleniljek zatlar. Mysal üçin, gazylyp alnan magdan, ösdürilip ýetişdirilen pagta, gaýtadan işlemäge çig mal hökmünde peýdalanylýan heňiz arassalanmadyk nebit, gaz kondensatlary ýa-da tebigy gazlar.

FEIDJ – *фейдж* – feýj. Saharanyň dýunalarynyň arasynda ýerleşen giňişlik.

FELDER – *фельдер* – felder. Tafrogeneziň netijesinde ýüze çykýan poligonal, mozaiki häsiýete eýe bolan ýer gabygynyň bloklary.

FELSENMEER – *каменное море* – daş deňzi. Dag jynslarynyň doňaklykda tozap owranmagy netijesinde emele gelen gyçak daş bölekleriniň saçyndylary bilen basyrylan örän giň meýdany tutýan tekiz ýa-da çala eňňitlenen ýerler.

FENSTER – *тектоническое окно* – tektonik penjire. Üsti ýuwlup açylan tektoniki epinlenmäniň üzňe zolagy. Tektonik penjirede üsti açylan gatlamanyň ýaşy boýunça kiçidir, sebäbi üstüne abanan gatlaryň ýaşy garrydyr.

FAILURE BY RUPTURE – *разрывная деформация* – ýarylma deformasiýasy. Ýer gabygynyň çöküňdi gatlarynyň wertikal hem-de gorizonta hereketleriniň netijesinde ýarylyp, çöküňdi jynslara mahsus bolan üznüksizliginiň (tutuşlygynyň) bozulmagy. Şeýle ýagdaý haçanda ýer gabygyndaky güýç dag jynslarynyň soňky çägene ýeten mahalynda olaryň tutuşlygy bozulyp, ýarylmalaryň ýüze çykmagyna sebäp bolýar.

FAN-TALUS – *делювиальный конус выноса* – çykarylma çöňňesi (konusy). Dagdan inýän sil suwlarynyň we akar suwlarynyň emele getiren ýarym konus şekilli relýefi. Çykarylma konusy, esasan, ýokary akym tarapyndan başlap iri çagyl, ownuk çagyl, çäge, toýundan durýar. Çykarylma konusyň ululygy we ýapgytlygy gelýän silleriň ululygyna we getirýän materialyna baglydyr.

FAST FORMATION – *высокоскоростной пласт* – ýokary tizlikli gatlak. Kesim gatlarýň içinde ýokary tizlikli dag jynsly gatlama ýüze çykaryldy.

FAST WAVE – *высокоскоростная волна* – ýokary tizlikli tolkun. Ýokary tizlikli tolkunlar kristalik gaýa gatlarda bellige alynýar.

FAST ZONE – *зона высоких скоростей* – ýokary tizlikli zolak. Gurşawyň gatklaryň serhet tekizliklerinde seýsmik tolkun tizlikleriniň üýtgeýşini häsiýetlendirýän kesimde ýokary tizlikli gatlarýň zolagy anyklanyldy.

FAULT – *сброс* – kesilip düşme. Ýarçygyň dike golaý ýapgyt tekizligi boýunça dag massasynyň beýleki tarapyna garanynda syrylyp, kesilip aşak düşmegi. Syrylan we butnaman galan taraplaryna kesilip düşmäniň ýokarky we aşak düşen ganatlary diýilýär. Köplenç, kesilip düşmäniň ýarçygy tektoniki brekçiýalar bilen dolýar ýa-da damar magdany çöküp emele gelýär. Kesilip düşmeler daglarda köp duşýar, şeýle hem Günbatar Türkmenistanyň nebit-gaz ojaklarynda köp gabat gelýär (Çeleken we beýlekiler).

FAULT ANGLE – Seret: ANGLE OF INCIDENCE OF THE FAULT.

FAULT BRECCIA – *брекчия сбросов* – kesilip düşmeleriň brekçiýalary. Kesilip düşmeleriň täsirinden dag jynslarynyň owulmagyndan emele gelen brekçiýalar (gyçak burçly sementleşen çöküňdi).

FAULT FLAW – *сдвиг горизонтальный* – gorizonta süýşmeler. Dag jynslarynyň dik jaýryklar arkaly gorizonta süýşmegi.

FAULT LINE (TRACE) – *линия (след) разлома* – *çatlamanýň yzy*. Ýeriň ýüzüniň ýa-da çuňlukdaky gatlamalaryň ýarylma tekizligi bilen kesişýän çyzygy.

FAULT RIDGE – *структура раздробленная на блоки* – kerçlere bölünen gurluş.

FAULT SLIP CLEAVAGE – *ловушка сброса* – kesilip düşme duzagy. Nebitiň ýa-da gazyň kesilip düşmä şertlenip toplanmagy üçin duzak (petik).

FAULT TROUGH (1) – *рифт* – rift. Seýsmik, kä ýagdaýda wulkaniki hadysalaryň esasynda sebitleýin maştabynda emele gelen kesilip düşme çökedi.

ýykylmasy sebäpli, ykdysady ýitgi (L4) – şäheriň sosial-durmuş jaýlarynyň ýykylmasy sebäpli, ykdysady ýitgi (L5) – sosial (ilat) ýitgisi, ykdysady ýitgi (L6) – sosial ýitginiň ykdysady ekwiwalenti, ykdysady ýitgi (L7) – senagatyň we oba hojalygynyň esasy gaznasynyň we tutuş girdejisiniň ýitgileri, ykdysady ýitgi (L8) – hadysanyň netijesini ýok etmek üçin halas ediji toparlaryň we halas ediji maddy tehniki gymmatlyklaryň çykdajysy, ykdysady ýitgi (L9) - jemagat hyzmatlaryndan, ýaşaýyş jaýlardan gelmedik girdeji.

EVAPORATION – *испарение* – bugarma. Suwuklygyň buga öwrülmeği, gaýnama gyzgynlygyna ýetmeği hökman däl.

EVAPORITE – *испарение* – ewaporit. Erginden eredijiniň bugarmagynyň netijesinde çökdürilen çöküňdi. Suw erginlerinden hem-de bugarma kontraksiýalardan çökdürilen duz çökündileri.

EVENT – *событие* – hadysa, waka. Geologik hadysalaryň gidişi.

EVENT RISK – Seret: PHYSICAL RISK

EVOLUTION – *эволюция* – ewolýusiýa (ösüş). Geologiýada, dürli geologik döwürlerde bolup geçen ösüş hadysalarynyň barşy hem-de üýtgeýşi.

EXARATION – *экзарация* – ekzarasiýa. Buzluk eroziýasynyň dag jynslarynyň ýumrulmagyna sebäp bolýan umumy hadysa.

EXCESS – *превышение* – derejäniň artmagy. Nul derejäniň niwelir bilen surata düşürilende daýanç derejesiniň artmagy.

EXCHANGE WAVE – *волна обменная* – (polýarizasiýasyny, görnüşini) çalşan tolkun. Ýeriň dürli dykzlykly gatlarýndan serpigende polýarizasiýasyny (görnüşini) üýtgedip dik tolkunýň kese tolkuna ýa-da tersine öwrülmeği.

EXEDOFACIES – *экзодофация* – ekzodofasiýa. Tozma dag jynslarynyň fasiýal ýagdaýlary.

EXHALATION – *эксгаляция* – eksgalýasiýa. Wulkanlar atylanda ondan bölünip çykýan gazyň ýa-da buguň ilkinji başlangyç emanasiýasy.

EXOGENIC – *экзогенный* – ekzogen. Ýeriň üst görkünde bolup geçýän daşky güýçleriň täsirinden dörän geologik emele gelmeler.

EXOGENOUS PROCESSES – *экзогенные процессы* – ekzogen (daşky) hadysalar. Ýeliň, suwuň, organizmleriň dartýş güýjüniň esasynda ýer gabygynda döreýän daşky geologik hadysalar.

EXOTHERMIC PROCESS – *экзотермический процесс* – ekzotermik hadysa. Energiýanyň boşamagyndan onuň ýylylyk görnüşine geçmeği.

EXPERIMENTALLY – *экспериментально* – synag-seljeriş arkaly. Tejribä esaslanlyp toplanýan geologik maglumatlar.

EXPERT EVALUATION – *экспертная оценка* – bilermeniň (ekspertiň) bahalandyryşy. Bolan hadysa bilermenleriň pikirleriniň esasynda hil taýdan ölçegsiz ortaça berlen bahasy.

EXPLANATION – *условные обозначения* – şertli belgiler. Geologiýada grafik çyzgylarda kabul edilen umumy şertli belgiler.

EXPLOITATION – *эксплуатация* – ulanmak, peýdalanmak, ekspluatasiýa etme. Nebitiň, gazyň we b. gazma baýlyklaryň känlerini peýdalanmak.

EXPLORATION GEOPHYSICS – *разведочная геофизика* – barlag-agtaryş geofizikasy. Geologiýa ähmiýetli meseleleri çözmekde, ylaýtada gazylyp alynýan baýlyklary, şol sanda nebit we gaz ýataklaryny gözlemekde, şeýle hem tejribe ähmiýetli meseleleri çözüän geofizikanyň ugry.

EXPLORATION MATURITY – *степень изученности поисково-разведочными работами* – geologiýa işleri bilen öwreniliş derejesi.

EXPLORATION STAGES – *стадийность геолого-разведочных работ* – gözleg-barlag iş döwrüniň tapgyrlygynylygy. Has perspektiw etraplarda geofiziki hem-de geologik gözleg-barlag işleriniň, barlag burawynyň işleri bilen bilelikde geçirmek arkaly nebitiň ýa-da gazyň gözlegi bilen meşgullanýan kompaniýalaryň iş döwrüniň tapgyrlygynylygy. Meselem: ilki gözleg geçirilýär, eger gazma baýlyklarynyň ýatagynyň barlygy belli edilse, diňe şondan soň agtarma-barlag işleri geçirilýär.

EXPLORATION WELL – *разведочная скважина* – barlag-agtaryş guýusy. Nebit we gaz ýataklaryna senagat taýdan baha bermek üçin burawlanýan guýular. Barlag-agtaryş guýulary işleriň barlag-agtaryş tapgyrynda gazylyar. Barlag-agtaryş guýulary özleriniň niýetlenen maksatlary boýunça üç topara bölünýärler: 1. Barlag işleriniň mundan buýanky ugruny kesgitlemek, 2. Nebit we gaz känleriniň täze ýataklaryny açmak, 3. Ozal açylan nebit we gaz ýataklaryny ahyryna çenli agtaryp barlamak hem-de olary gazyp almaga taýýarlamak.

EXPLORE – *исследовать* – barlamak, derňemek. Öwrenmek üçin ylmy tarapdan barlag işlerini geçirmeklik.

EXPLOSION LAKE – *озеро вулканическое* – wulkaniki köl. Wulkanyň depesindeki ýa-da onuň ýarpydyndaky guýguç görnüşli çuňlaşmasynyň suwdan dolmagy.

EXPLOSIVE VIOLATIONS – *разрывные нарушения* – ýarylma bozulmalary. Ýarçygyň ýarpyt tekizligi boýunça dag massasynyň beýleki tarapyna garanynda syrylyp, kesilip aşak düşmegi (сброс), ýa-da göterilip üste abanmagy (взброс), üste süýşmeler (надвиг) we beýleki tektonik hereketleriň netijesinde emele gelen dürli görnüşli ýarylma bozulmalary.

EXPOSURE – *обнажения* – ýalazylyk. Dürli geologik hadysalaryň netijesinde dag jynslarynyň ýalazy görnüşde Ýer ýüzüne çykyr durmagy.

EXTRACTION – *экстракция* – çykarylma, ekstraksiýa. 1. Känlerden gazma baýlyklaryny saýlap çykarma ýa-da öndürme. 2. Garyndylardan jisimini saýlap aýurma.

EXTREME TENSION REGION – *тектонически нестабильная область* – tektoniki durnuksyz sebit. Tektoniki hadysalarynyň aktiw geçýän seýsmik welaýaty.

EXTRUSIVE ROCK – *экструзивные породы* – ekstruziw (gysylyp çykarylan) jynslar. Magma erginleriniň Ýeriň ýüzüne gysyp çykaryp gatamagyndan emele gelen jynslar.

EYE SKETCH – *глазомерная съёмка* – göz çaky bilen surata düşürme. Ýer gabygynyň üstki böleginiň gurluşuny öwrenmek üçin dürli geologik usullarynyň üsti bilen, şol sanda hem göz çaky bilen surata düşürme geçirmek.

F

FABRIC – *строение, структура, текстура* – gurluşy, strukturasy, teksturasy. Dag jynslarynyň gurluşy – ölçeg ululygynyň, şekiliniň, mineral däneleriniň kristallanmagynyň we b. aýratynlyklarynyň jemi. Dag jynslarynyň teksturasy, haýsydyr bir gurluş elementiniň (dänesiniň, gat-gatlygynyň, kristalynyň, mineral agregatynyň, ölçeg ululygynyň we b.) gaýtalanmagy.

FABRIC (DEFORMATION) – *структура (тектоническая)* – (tektoniki) gurluş. Ýeriň bir böleginiň geologiýa gurluşynyň tektoniki sypatlarynyň aýratynlyklarynyň jemi.

FABRIC-AXIS – *структурные оси, оси строения* – struktura oky, gurluşyň oky.

FACIATION – *фациация* – fasiýalaşma. Has giňden ýaýran iki ýa-da birnäçe organizmleriň agdyklyk etmegini häsiýetlendirýän ekologik assosiasiýanyň bir bölegi.

FACIES – *фация* – fasiýa (keşbi). Ýer gabygynyň gatlarynda haýsy-da bolsa bir fizika-geografik ýagdaýda esasy geologik hadysalaryň netijesinde döreýän çökündi dag jynslarynyň litologik meňzeşligini emele getirýän aýratynlyk jemi. Faunasy bilen tapawutlanýan litologik düzümlü çökündi jynslarynyň emele geliş aýratynlyklaryny bellemek üçin ulanylýan adalga. Esasy geologik hadysalaryň netijesinde dörän ähli fasiýalar belli bir genetik görnüşe birleşdirilýär. Mysal, alýuwiý, eol, buzluk we b. genetik görnüşleri.

FACIALOLOGY – *учение о фациях* – fasiýalar barada taglymat. Faunasy bilen tapawutlanýan litologik düzümlü çökündi jynslarynyň emele gelişiniň fizika-geografiki şertlerini dikeltmek bilen meşgullanýan ylym.

FAI ANOMALY – *аномалия Фая* – Faýa anomaliýasy (Faýanyň agramlyk güýjüniň anomaliýasy). Faýanyň agramlyk güýjüniň anomaliýalary grawimetriki barlag işlerinde topografiki beýiklik derejeleriniň hasaba alynmadyk ölçegleri.

FAIL – *провал* – opurym. Mysal üçin, karst boşluklarynyň üstündäki jynslarynyň çökmeginden emele gelen opurymlar.

FAILURE – *разрыв* – ýarylma. Tektonik hereketleriň netijesinde emele gelen dürli görnüşli ýarylma bozulmalary.

salýan topragyň durnukly gyrađeň çökmeýändigini bilen baglanyşykly desga esasynyň ýumrulmagy.

GROUND FREEZING – *замораживание грунта* – topragy doňdurmak. Suwly gatlaryň üstünden geçirilýän gazyp alma işlerini geçirmekde ownuk hem-de aram däneli topraklaryň berkligini üpjün etmek üçin ulanylýan usul. Doňdurmak usuly topragyň mäkämligine hem-de suwuň syzmazlygyna alyp barýar.

GROUND MOVEMENT – *движение грунта* – ýeriň, topragyň süýşmesi (hereketi). Topragyň süýşmesi ýeriň doňmagy, ýertitremesi, topragyň akması we beýleki geologik faktorlar sebäpli bolup geçýär.

GROUND UNDERGROUND WATER – *воды подземные грунтовые* – ýerasty toprak suwlary. Ýeriň ýüzüne golaý ilkinji suw geçirmeýän gorizontda ýerleşýän basyşsyz ýerasty suw.

GROUND WATER TABLE – *уровень (зеркало) грунтовых вод* – ýerasty suwlaryň üst derejesi. Dag jynslarynyň öz öýjük boşluklarynda suwy hem-de howany saklaýan – aerasiýa guşaklygynda suwuň kapillýar damarjyklar arkaly ýokary galmaklygy, örtüginde basyşsyz grawitasiýa suwy bölüp aýyryan üst. Ýerasty suwuň asuda ýa-da basyşly üst derejesiniň deňşdirilýän ýeriň tekizlige (ýa-da deňiz derejesine) görä kesgitlenilýän derejesi.

GROUND WATER TRENCH – *линейное положение уровня подземных вод* – ýerasty suwlaryň derejesiniň çyzyklaýyn ýagdaýy.

GROUND WATER UNCONFINED – *безнапорные подземные воды* – basyşsyz ýerasty suwlar. Üstki bölegi erkin suwly gorizontyň derejesiniň atmosferanyň basyşy bilen deňdeş ýagdaýdaky, ýagny atmosfera basyşyndan özge hiç hili basyş täsir etmeýän dag jynslarynyň gatlagynda ýerleşen suwlar.

GROUNDING – *основание (геол.)* – esas (binýat). Ýer gabygynyň çökündi jynslarynyň astyndaky hem-de Mohorowičiç araçägiň üstündäki kristalliki gatlak.

GROUNDWATER – *грунтовые воды* – toprak suwlary. Ýer üstünden aşaklygyna ilkinji düzüminiň durumly suwly gatlama bolup, ol mydama suwly gorizontdan ýokarda suw geçirmeýän birinji gatlamanyň üstünde ýerleşen suwlar. Ýerasty toprak suwlarynyň üstleri, köplenç, suw geçirmeýän gatlama bilen örtülmedik açyk asuda suw üstüne eýedir. Şoňa görä-de toprak suwlaryna käbir halatda basyşsyz suw hem diýip atlandyrylýar.

GRYPHON – *грифон* – grifon. Gaýnag suwly gatlakdan suwuň gyzgyn çeşmeler görünüşinde ýeriň üstüne çogup çykmagy.

GULF – *пропасть* – uçut. Çuň uçutly çöketlik.

GUYOT – *гайот* – gaýot. Öýjükli tekiz suwasty dag.

manyda uly territoriýada epinli welaýatlaryň hem-de epinli ulgamlaryň döremegine düşünilýär. Şu hadysanyň esasy manysy geologik jisimleriň (adatça, stratifisirlenen) dürli görnüşli hem-de ölçegli bükülmelerinden ybaratdyr.

FOOD AREA – *область питания* – iýmitleniş sebiti (regiony, zolagy). 1. Ýer üstüniň düşýän atmosfera ygallaryndan iýmitlenip suwlaryň derýa, köle, deňze akýan zolagy. 2. Dag jynslarynyň fiziki we mehaniki taýdan dargap we tozap çykarylýan ýer çäkleri. 3. Buzlygyň garly serhedinden ýokarlygyna, baslygan iri däneli garyň (firniň), iýmitleniş zolagy.

FOOTHILL – *предгорье* – dag etegi. Dagyň etegi, baýyryk ýerler.

FORCE OF GRAVITY – *сила тяжести* – dartuş güýji, agramlyk güýji. Ýeriň dartuş güýjüniň täsiri boýunça hususan-da dag jynslary dagyň etegine tarap syrylyp kolluwiý çökündilerini emele getirýär.

FORCE OF THE EARTHQUAKE – *сила землетрясения* – ýertitremäniň depginlilik güýji. Ýertitremäniň depginlilik güýjüniň ýere ýetiren täsirini (ýeriň ýüzünde topragyň sarsgynynyň depginliligini) häsiýetlendirmek üçin, adatça, umumy halkara kabul edilen XII ball derejeli ýertitreşe şkalasyndan peýdalanylýar. Ýertitremäniň depginlilik güýji, esasan, episentral aralygyna, ojağynyň çuňlugyna, topragyň fiziki häsiýetine we ýerasty suwlaryň derejesine baglydyr.

FORCED OSCILLATIONS – *вынужденные колебания* – mejbury, baglylykly yrgyldamalary. Ýertitreşmede beýik binalaryň mejbury yrgyldamalary, eger-de jaýyň hususy yrgyldysynyň ýygulygy daşky täsire gabat gelse rezonans yrgyldy döreýär.

FORECAST – *прогноз* – prognoz, çak etmek, çen etmek, çen edip hasaplamak. Nebit-gazly ýataklaryň gorunyň möçberini çen bilen hasaplamak, seýsmik hadysalaryň garaşylýan zolagynyň maglumatyny bermek, howa maglumatyny bermek.

FORECASTING AND RISK ASSESSMENT – *прогнозирование и оценка риска* – töwekgelçiligi çaklamak we baha bermek. Töwekgelçilik babatda jemgyýetçilik pikirini makullap emele getirmekde oýlanyşykly garaýşynyň gurluşyny tapmak.

FORECASTING OF NATURAL HAZARD – *прогнозирование природной опасности* – tebigy howpy çaklamak. Bellenen wagt içinde sebitde çaklanylýan howply tebigy hadysasynyň meýdanyny, depginliligini, ähtimallygyny (ýygulygyny), ösüş tizligini, täsiriniň dowamlylygyny kesgitleme tertibi.

FORELAND – *форланд* – forland. Aralygynda orogen hadysasy geçýän gaty massiwe (plita) ýanaşan epinli daglyk ýurduň daşky bölegi. Epinli dag zynjrlarynyň içki bölegi rýukland diýlip atlandyrylýar.

FORESHOCK – *форшок* – forşok. Belli bir ojak zolagynda ýertitreşe toplum sarsgynlarynyň içinde esasy iň güýçli sarsgyndan (urgudan) önünden geçýän forşoklar (gowşak ýertitremeler).

FORE-TROUGH – *передовой (краевой) прогиб* – alynky (gyra-çetki) aşak bükülme. Platformalaryň epinlenme zolagyna degişli esasy tektoniki gurluş diýlip hasaplanýan platforma bilen epinli dag gurluşynyň aralygynda ýerleşen zolagyň ýüzlerçe kilometre uzalyp gidýän assimetrik bükülmesi. Mysal üçin, Köpetdag etek aşak bükülmesi.

FORMATION – *формация* – formasiýa. Aýratyn bir zolakda paragenetik taýdan biri-biri bilen baglanyşykly bolan dag jynslarynyň hem-de minerallaryň topary.

FOSSIL WATER – *вода пластовая* – gatlama suwy. Nebit gözleg geologiýasynda nebitli gatlakda ýerleşýän, ýagny aşakdaky we ýokardaky suw geçirmeýän jynslardan bölünip aýrylan gatlaklardaky suwlar.

FOSSILIZATION – *фоссилизация* – fossilizasiýalaşma (daşa öwrülme hadysasy). Ömürlerini sürüp gutaran jandar we ösümlük galyndylarynyň organik maddalaryň mineral maddalar bilen orun tutulmagy zerarly daşa öwrülme hadysasy.

FOUNDATION (OF A BUILDING) – *фундамент (здания)* – jaýyň binýady. Jaýyň ýer üstünden aşakda ýerleşýän topraga zor salýan demir-beton bölegi.

FOUNDERING – *погружение (тектоническое)* – aşak çökmek. Tektonik hadysalaryň, ylaýta-da yrgyldy hereketleriň netijesinde ýer gabygynyň ägirt uly yeriniň aşak çökmegi.

FRACTION – *фракция* – fraksiýa, ülüs. Belli alamatlar boýunça bölünen ülüs bölegi, (çägäniň, magdanyň we ş.m.) nebite degişlilikde. Berlen gyzgynlygyň interwalynda gaýnamagy bilen baglanyşygy bolan fraksiýa distillýasiýasynyň netijesinde emele gelýän uglewodorodlaryň suwuk garyndysy.

FRACTURE – *разлом* – çatlama, ýarçyk. Ýer gabygynyň has çuňlugyna aralaşýan hem-de ep-esli çuňluga we giňlige eýe bolan uly dizýunktiw dislokasiýa.

FRAGILITY – *хрупкость* – portluk (döwülegenlik). Minerallaryň deformirlenmegine täsir edilende, onuň plastiki sozulmaklyga sezewar bolman portluk (döwülgenlik) häsiýeti.

FRAGILITY CURVES – *графики повреждаемости* – zeper ýetmeginiň grafigi. Bolup biljek seýsmik täsirler sebäpli binalara zeper ýetmeginiň grafigi görnüşi. Dürli zeper derejelerine laýyk gelýän zeper grafigi, seýsmik derejä baglylykda dürli derejelere zeper ýetmek ähtimallygyny görkezýär. Şeýle hem, empirik maglumatlara, bilermenleriň pikirine ýa-da hasaplamalaryna esaslanýan dürli görnüşli binalar üçin alyp bolýar.

FRAGMENTING OF CONTINENTS – *расчленение континентов* – yklymlaryň (kontinentleriň) böleklere bölünmegi. Alym Ritteriň teoriýasy boýunça yklymlaryň dikleýin we keseleýin bölünmegi mümkindir.

FRESH WATER – *пресность* – minerallaşmagyň mukdary. Bir litr suwda gury galyndynyň 1 gramdan az saklaýan tebigy suwlar.

GRAVIMETRIC EXPLORATION – *гравиметрическая разведка* – grawimetrik barlag. Geofizikada, grawibarlag agtaryş usuly bilen gözleg işiniň geçirilmegi. Ýerasty jynslarynyň dykzlyk we agramlyk güýjüniň häsiýetlerini kesgitlemek üçin grawitasion meýdanyň üstüniň üýtgemesine esaslanyp, geofiziki usul bilen gözleg işiniň geçirilmegi.

GRAVIMETRIC SURVEY – *гравиметрическая съёмка* – grawimetrik surata düşürme. Grawimetrik usul bilen surata düşürme işini geçirmek.

GRAVIMETRY – *гравиметрия* – grawimetriýa. Geofizikanyň Ýeriň agramlyk güýjüniň meýdanyny öwrenýän bölümi. Meýdan şertlerinde Ýeriň üstüniň dürli nokatlarynyň agramlyk güýjüniň ýaýraýşyny öwrenýän ylym. Grawimetriýa agramlyk güýjüni, onuň gradiýentini, üstki derejesiniň egrisiniň hem-de asgysynyň üýtgemegini öwrenýär. Geodeziki grawimetriýa Ýeriň agramlyk güýjüniň şekilini öwrenýär. Gözleg grawimetriýasy (grawibarlag) Ýeriň grawitasion meýdanyny öwrenmegi esasynda gazma baýlyklaryň barlagyny geçirýär.

GRAVITATION – *гравитация* – grawitasiýa. Bütindünýä dartýşy, jisimleriň özara dartýşy bilen häsiýetlenilýän materiýa hadysasy.

GRAVITATIONAL ANOMALY – *аномалия гравитационная* – Ýeriň agramlyk güýjüniň meýdanynyň bellenen çäginde üýtgemegi (grawitasion anomaliýa).

GRAVITATIONAL EXPLORATION – *гравитационная разведка* – grawitasiýa (grawimetrik) barlagy. Meýdan şertlerinde Ýeriň üstüniň dürli nokatlarynyň agramlyk güýjüniň ýaýraýşynyň barlagy.

GRAVITATIONAL GLIDING – *гравитационное сползание* – grawitasion süýşme. Dag emele gelme hadysasy bilen baglanyşykly geýýän asly jynslaryň örtüginin ep-esli süýşmegi. Dag emele gelme hadysasy bilen baglanyşykly dörän grawitasion süýşmelere Merkezi Köpetdagyň Markow brahiantiklinalynyň ýapysyndaky tektoniki süýşme hakyky mysal bolup biler.

GRAVITATIVE DIFFERENTIATION – *гравитационная дифференциация* – grawitasion differensiasiýa. Magmatik erginleriň jisimleriniň (magmanyň) agramlyk güýjüniň täsiri astynda bölünmegi. Grawitasion differensiasiýa nebit-gaz geologiýasynda örän uly ähmiýete eýedir.

GRAVITATIVE WATER – *гравитационная вода* – grawitasion suw. Agramlyk güýjüniň täsiri astynda dag jynslarynyň jaýryklaryndan, boşluklaryndan akýan suw.

GRAVITOMETER – *гравитометр* – grawitometr. Udel agyrlıgy ölçemek üçin gural.

GRAVITY ANOMALY – *гравитационная аномалия* – Ýeriň agramlyk güýjüniň meýdanynyň bellenen çäginde üýtgemegi (grawitasion anomaliýa).

GROUND FAILURE – *разрушение основания сооружения* – desga esasyň ýumrulmagy. Desga zeper ýetmegine alyp barýan ýa-da oňa uly howp

ulgamlarynda hukuk we kadalaşdyryjy binýady kämilleşdirmek, birnäçe ikinji gerejeli baglanyşykly geçýän wezipeler.

GONDWANA – *Гондвана* – Gondwana (çöken kontinent). Häzirki Hindi ummanynyň ýerinde bütin paleozoý eýýamynyň dowamynda hem-de mezozoýyň başlaryna çenli bar bolan Ýer şaryndaky gadymy yklym. Şol yklym Awstraliýany, Hindistany bitewüligine, Günorta Afrikany, Arap ýarymadasyny, Antarktidany we Amerikanyň ýarysyna çenli diýen ýaly Günorta Amerika öz içine alypdyr.

GOULT STAGE – *гольтский ярус* – golt mertebesi. Mel ulgamynyň aşaky bölümüne degişli (alba laýyk gelýän) mertebe.

GRABEN – *грабен* – graben. Ýer üstüniň bir böleginiň aşak çökmegi netijesinde emele gelen iki tarapy gorstlar bilen gabalyp, eňňitleri kert basgançakly çöketlik. Grabenler morfologik taýdan ýer üstüniň örän uly uzalyp giden çöketligi hökmünde häsiýetlendirilýär. Olar, köplenç, köl suwy bilen basyrylypdyr ýa-da derýalaryň akymlyry bilen ýuwulupdyr. Şeýle grabenlere Baýkal kölüniň tutýan çöketligi, Bazel we Mans arasyndaky Orta Reýniň grabeni mysal bolup biler.

GRADE – *уклон* – ýapy, eňňit. Gorizonta ýagdaýdan islendik gyşarma.

GRAIN SIZE ANALYSIS – *гранулометрический анализ* – granulometrik analiz. Dag jynslarynyň granulometrik düzümini kesgitlemegiň jemi.

GRANITE – *гранит* – granit, doly kristallik, esasan, orta däneli siňdirijiligi pes bolan magmatiki çuňluk jynsy. Granit jynsyny emele getiriji minerallar: kwars, kaliý-natriý meýdan şpaty. Granitiň udel agramy $2,6-2,7 \text{ g/sm}^3$. Granit Kareliýada, Kolm ýarymadasynda, Kawkazda, Uralda, Sibirda we Orta Aziýada giňden ýaýrandyr. Granit berk dag jynslaryna degişlidir we gurluşykda örtük serişdesi, heýkelleri ýasamakda köp ulanylýar.

GRANITIZATION – *гранитизация* – granitizasiýalaşma. Düzümi we gurluşy granitiňkä golaýlaşýan dag jynslarynyň himiki hem-de mineralogik düzüminiň üýtge me hadysasy.

GRANULOMETRIC COMPOSITION – *гранулометрический состав* – granulometrik düzümi. Dag jynslarynyň granulometrik düzüminiň jynsda aýry- aýry ululykdaky fraksiýalaryň agramy boýunça tutýan orny.

GRAPHIC INSTRUMENT – *самopiшующий прибор (самопишущий)* – özi ýazýan enjam. Geofiziki we beýleki görkezijileri diagramm ýa-da başga görnüşli kagyza ýazýan enjam.

GRAVEL – *гравий* – jyglym. Topragyň bölekleriniň iriligi 60 mm-den 2 mm çenli bolan fraksiýasy. Jyglymlar fraksiýalary boýunça üçe bölünýär, iri – 63–20 mm, aram – 20–6,3 mm, ownuk – 6,3–2,0 mm.

GRAVIMETER – *гравиметр* – grawimetr. Ýeriň agramlyk güýjüni, dartuş güýjüni, erkin gaçmanyň tizlenmesini ölçýän gural. Olaryň dürli hili görnüşleri bar. Mysal üçin, Bolideniň grawimetri, Frostyň grawimetri, Hoýtyň grawimetri, GS-12, ГАК-ПТ we başgalar.

FRETTING – *размыв* – ýuwulma. Dag jynslaryny suw akymlyrynyň, buzluklaryň, ýelleriň we b. hadysalaryň ýuwup owratmagy hem-de şol owrantgylaryň akymlyr bilen alnyp gidilmegi.

FRICTION PENDULUM SUPPORT – *опора фрикционно-маятниковая* – sürtülme-maýatnik daýanjy. Jaýlaryň we binanyň wibrasiýasyna gözegçilik etmek üçin gurnalán ýüzleri sfera görnüşli taýdyrýan we taýýan elementli enjam, ýertitre zor salmalardan jaýyň seýsmik durnuklylyk işiniň häsiýetnamasyny gowulandyrýar.

FRINGING REEF – *береговой риф* – kenar (gyradaky) merjeni. Kenara galtaşýan merjen rifi.

FRONT DELTA LAYERS – *передовые дельтовые слои* – alynky delta gatlagy. Derýa deltasynyň ýapysynda ýa-da onuň hanasynyň inýän ýerinde ýapgyt ýatýan derýa çökündileriniň gatlagy.

FROST WEATHERING – *выветривание морозное* – doňaklyk dargama. Dag jynslarynyň ýaryklara düşýän suwuň wagtal-wagtal doňmagy netijesinde olaryň dargap tozmagy.

FUNCTION – *принцип действия* – işleýiş usuly. Göz önünde tutýan maksady, wezipesi, borjy.

FURROW – *сбросовая линия или след* – kesilip düşme çyzygy ýa-da узы. Kesilip düşmäniň ýeriň üst görkünüň tekizligini kesip geçýän çyzygynyň mese-mälim bildirip durýan узы.

G

GAMMA – *гамма* – gamma. Magnit meýdanynyň 10 ergstede deň bolan zor salma birligi.

GAMMA BACKGROUND – *гамма-излучение (фон)* – gamma-şöhle ýaýraýşy (fony). Radioaktiv jisimleriň goýberýän elektromagnit şöhle ýaýraduş fony.

GAMMA RAYS – *гамма-лучи* – gamma şöhleler. Predmetleriň içinden geçmäge ukyply ýadro reaksiýasynda ýüze çykýan gysgajyk elektromagnit tolkunlar diýlip hasaplanýan, göze görünmeýän şöhleler.

GAMMA SHOOTING – *гамма-съемка* – gamma gözegçiligi, radiometriki gamma surata düşürme. Tebigy gamma şöhlenenmesi usuly arkaly ýerasty baýlyklaryň goruny anyklamak üçin geçirilýän barlag.

GAMMA-GAMMA LOG – *гамма-каротаж* – gamma karotaży. Buraw guýusynyň nilinde dag jynslaryndan ýüze çykýan tebigy gamma şöhlenenmesiniň derejesini goýberilýän karotaž zondunyň kömegi bilen öwrenmek – gamma karotaž barlagy.

GAP FAULT – *открытый сброс* – ачык kesilip düşme. Dizýunktiv dislokasiýalar bilen baglanyşykly ganatlarynyň arasynda käbir giňişligi emele getirýän kesilip düşme.

GAP SIZE – *величина разрыва* – ýarylmanyň (ýarçygyň) ululygy. Çatlamanyň ters taraplarynda ýerleşýän iki ýanaşyk nokadyň ýarylmany netijesinde tekizlikde süýşmegi.

GAS – *газ* – gaz. Nebit bilen ugurdaş duşýan hem-de öz düzüminde metandan başga-da agyr gaz görnüşli udlerodlary (etany, propany, butany we başgalary) saklaýan tebigy gaz.

GAS ESCAPE – *выделение газа* – gazyň bölünip çykmagy. Ýer gabygyndan gazyň uly basyş zerarly çykmagy.

GAS POOL (RESERVOIR) – *залежь газовая* – gaz ýatagy. Gazyň haýsy-da bolsa öýjük-öýjükli dag jynsyna (kollektora) ýalňyz ýerasty toplanmasy.

GAS SURVEYING – *газовая съемка* – gaz surata alnyşy. Gazyň (Nebitiň) çykýan ýerini gözlemek üçin ulanylýan geohimiki usul. Şu usul toprakda uglewodorod gazlarynyň saklanmagyna esaslanandyr.

GASH – *разрыв* – ýarylma. Ýer gabygynda tektoniki güýçleriň täsirinden emele gelýän çuň dar depressiýa.

GEARING – *гьяр* – gýar. Orta umman gerşiniň wulkaniki hem-de seýsmik hadysalaryň bolýan rift zolagyndaky üsti açyk ýer gabygynyň jaýrygy.

GELIFLUCTION – *гelifлюкция* – geliflyukasiýa. Soliflyukasiýa diýen adalganyň sinonimidir. Ýeriň tozap owranan gabygy suw bilen baýlaşanda onuň haýallyk bilen aşak sypma hadysasy. Şu hadysa ýokarky giňişlikde garlaryň ereýän mahalynda, onuň suwuň çuň bolmadyk ömürlik doňaklygynyň gatlagyndan syzylyp bilmezligi sebäpli bolup geçýär. Şeýle hadysa şonuň ýaly-da daglyk etraplarda häzirki buzlanmanyň bolan ýerlerinde-de gözegçilik edilýär.

GEMOLOGY – *геммология* – gemmologiýa. Gymmat baha daşlar baradaky ylym.

GENERAL SEISMIC ZONING – *общее сейсмическое районирование (ОСР)* – umumy seýsmik etraplaşdyrma (etraba bölme). Umumy seýsmik etraplaşdyrmakda goýlan mesele – uly seýsmik taýdan işjeň zolaklary anyklamak, döwlet derejesinde geljekde özleşdiriljek ýerleriň seýsmik töwekgelçiligini peseltmek üçin çägiň seýsmik howpuna baha berilýär. Ýeriň zolaklary seýsmik howpuň (depginliligiň iň ýokary derejesi boýunça) kartografik çäk ýerleri, daş-töweregindäki ýerlerden birmeňzeşligine bölünýär. Seýsmik etraplaşdyrmagyň çözmeli meselesi we masştaby boýunça şeýle bölünýär: jikme-jik seýsmik etraplaşdyrma sebit (welaýat) derejesinde, seýsmik mikroetraplaşdyrma – ýerli (şäher, etrap) derejede. Seýsmik 7, 8 we 9 ball derejeli seýsmik etraplarda 1982-nji ýyldan bäri gurluşyk işleri “СНиП II-7-81* – Строительство в сейсмических районах” kadalaşdyryjy nama esasynda geçirilýär.

GENETIC SOIL HORIZON – *генетические горизонты почвы* – genetiki toprak gözýetim ýaýlasy. Topragyň aýratynlykda emele gelmeginde, gatlaklaryň üstüne parallel ýerleşýän birmeňzeş topragyň gatlary.

GLACIFICATION – *гляцификация* – glyasifikasiýalaşma. Suwuň buza öwürülme hadysasy.

GLACIOGENIS – *гляциогенный* – glyasiogen. Buzlaryň täsirinden emele gelmeler.

GLACIOLOGY – *гляциология* – glyasiologiýa. Buzluk hakyndaky ylym.

GLIPTOGENESIS – *глиптогенез* – gliptogenez. Ekzogen faktorlary gury ýeriň keşbini özgertmek boýunça ähli hadysalaryň jemi. Gliptogeneziň netijesinde has aýdyň ýüze çykmagy relýefiň gaýtadan üýtgemegidir.

GLOBAL SEISMICITY – *глобальная сейсмичность* – global seýsmiklilik (seýsmik taýdan işjeňlik). Ýertitreme ojaklarynyň Ýer togalagynda wagt içinde ýerleşşi. Esasan, ojaklaryň aglaba köpüsi umman içindäki gerişlerde, kontinental çatlamalarda ýerleşýär.

GLYPTOLITHS – *глиптолиты* – gliptolit. Ýeliň gyrdan daşy.

GLACIOLIST – *гляциолист* – glyasiolist. Materik buzlanma teoriýasynyň tarapdarlary.

GLACIOLOGIST – *гляциолог* – glyasiolog. Buzluklaryň fiziki häsiýetlerini öwrenýän hünärmen.

GOALS AND OBJECTIVES OF SEISMIC RISK – *цели и задачи сейсмического риска* – seýsmik töwekgelçiligiň maksady we wezipeleri. Seýsmik töwekgelçiligiň esasy maksady seýsmik howply zolaklarynda ýüze çykmagy mümkin ýertitremeler bilen baglanyşykly durmuş, ykdysady we ekologik ýitgileriň möçberini peseltmekden ybarat bolup durýar. Maksada ýetmek üçin onuň bilen bagly birnäçe esasy meseleler çykýar: barlanýan çäkleriň seýsmik howpuna baha bermek, çäkleriň seýsmik howpuna gowşak goraglylygyny kesgitlemek we peseltmek boýunça teklipleri taýýarlamak, çäkleriň seýsmik töwekgelçiligine baha bermek we seýsmik töwekgelçilikleri peseltmek, ýertitremelere we olaryň getirip biljek ýaramaz netijelerine taýýarlygy ýokarlandyrmak, çäkleriň seýsmik jikme-jik we mikroetraplaşdyrmagyň kartalaryny taýýarlamak, ýertitremeler sebäpli ýüze çykmagy mümkin bolan göni we gytaklaýyn ykdysady, ekologik we durmuş taýdan ýitgilere baha bermek, çägiň seýsmik töwekgelçiliginiň kartasyny düzmek, durmuş köçülikleýin we ýaşaýyş jaýlaryň, durmuş üpjünçiligi ýaly ýokarlandyrylan jogapkärçilikdäki obýektleriň seýsmik durnuklylygyny güýçlendirmek, şeýle hem olary ýangynlar, partlamalar, zyýanly we howply maddalaryň syzylyp çykmagy görnüşindäki ikilenç hadysalaryň döremek howpy bolan obýektleri berkitmek, ýertitremeleriň netijelerini ýok etmek, ýitgileri azaltmak, seýsmik täsirlerde ilatyň durmuş üpjünçiliginiň ygtybarlylygyny ýokarlandyrmak boýunça guramaçylyk-tehniki çäreleri durmuşa geçirmek, ýertitremelere we olaryň getirip biljek ýaramaz netijelerini ýok etmek boýunça taýýarlygy ýokarlandyrmak, seýsmik howpsuzlyk, öňünden duýduryş, gaýtadan dikeldiş, ýertitremeleriň netijelerini ýok etmek

eredijiligine esaslanýar. Çeşmäniň gyzgynlygy konsentrasiýasyna görä (silikat geotermometri ýa-da natriniň, kaliniň we kalsiniň konsentrasiýasyna görä) kesgitlenilýär.

GEO THERMY – *геотермия, геотермика* – geotermiýa, geotermika. Geofizikanyň Ýeriň jümmüşinde bolup geçýän ýylylyk hadysasyny öwrenýän bölümi.

GEOTUMOR – *геотумор* – geotumor. 1930-njy ýylda H. Haarman tarapyndan ossillýasion gipotezanyň esasynda girizilen adalda. Geotumor – Ýer gabygynda bolup geçýär (syrylyp düşme).

GEO FOUNDATION – *геоундация* – geoundasiýa. Wan-Bemmelen tarapyndan 1933-nji ýylda Ýer gabygynyň hem-de ýokarky mantiýanyň jisimleriniň garym-gatym bolup şüýşmegi, onuň geohimiki ewoluýusiyasy hem-de differensiasiyasy bilen şertlenip, Ýer gabygynda ilkinji aşak bükülmeleri hem-de ýokary göterilmeleriň döremegine sebäp bolupdyr diýen gipoteza hödürlenipdi. Onuň garaýşyna görä, ýokary mantiýanyň massasynyň göwrüminiň üýtgemegi hem-de süýşmegi fiziki-himiki hadysalar hem-de, ilkinji nobatda, Mohorowičiç araçäginiň üstüne ýakyn ýerleşen gabbro-eklogitiň fazalaýyn özgermegine baglydyr.

GEYSER – *гейзер* – geýzer. Wagtal-wagtal atylyp çykýan gyzgyn çeşmeler.

GHANATS (QANATS) – *кяризы (подземные ирригационные каналы)* – kärizler. Suw üpjünçiligi üçin niýetlenip el bilen gazylyan dikan-süm ulgamy. Adatça, guýularyň diametri 1 metre çenli, onuň çuňlugy bolsa 40-50m çenlidir. Kärizler ilkinji (başlangyç) guýudan tä ahyrky guýa çenli çuňluklary kem-kemden peselip çala ýapgytly tunel emele getirýär hem-de ahyrsoňunda ýeriň ýüzüne joýa görünüşinde ýap gazylyp akdyrylýar. Ilkinji käriz desgasy Eýranda biziň eýýamyzdan takmynan 2000 ýyl mundan ozal gurlup başlanypdyr. Türkmenistanyň çäginde şeýle kärizleriň ýüzlerçesi gazylypdyr, olaryň kä birleri henize çenli suw üpjünçiliginde ulanylýar.

GLACIAL LAKE – *озеро ледникового* – buzluk köli. Ereýän buzlukdan emele gelen köl, onuň iýmit serhedi we ýerleşýän ýeri buzlugyň garly serhedinden ýokarlygyna, baslygan iri däneli garyň (firniň) zolagy.

GLACIATION, GLACIERIZATION – *оледенение* – buzlanma, buzluk. I. Ýer taryhynyň ösüşiniň dürli döwürlerinde, dürli hili sebäplere görä dörän galyň buz örtükleri. Mysal üçin, polýuslaryň ýerleşişiniň üýtgemegi, gün şöhesiniň üýtgemegi we b. II. Ýer ýüzünde mälum bolan ähli buzlanmalary öz içine alýan buz hem-de gar örtükleri. Buzlaryň, esasan, üç görnüşi tapawutlandyrylýar: a). gury ýer buzlugy – buzlar hem-de buz örtügi görnüşli buz toplanmalary; b). deňiz buzlugy – deňiz hem-de umman suwlarynyň üstünde bir ýyllyk ýa-da köp ýyllyk buz toplanmalary; ç). ýerasty buzlugy – ömürlük buz doňaklygy.

GEOANTICLINE – *геоантиклиналь* – geoantiklinal. 1. Ýer gabygynyň uly ýeriniň uzak wagtyň dowamynda haýallyk bilen hereketlenip ýokary göterilen sebitleýin zolagy. 2. Ýer gabygynyň položitel şekile eýe bolan örän uly antiklinal gurluşy.

GEOBASIN – *геобассейн* – geobasseýn. Ýer gabygynyň äpet uly çöken zolagynyň galyň çökündi materiallar bilen dolsa-da epinlenme hadysasynyň geçmedik geosinklinal görnüşli gurluşy.

GEOCHEMICAL ANOMALY – *аномалия геохимическая* – geohimiki görkezijiniň çäkden çykmagy (anomaliýasy).

GEOCHEMICAL EXPLORATION – *геохимическая разведка* – geohimiki barlag. Ýeriň gatlarynyň organiki galyndysyny we himiki düzümini, giňişlikde hem-de hronologik kanuna laýyklykda ýaýraýuşlaryny barlamak we geohimiki görkezijileriniň çäkden çykýan ýerlerini hasaba almak.

GEOCHEMICAL MAP – *геохимическая карта* – geohimiki karta. Geologiýanyň maglumatlary esasynda aýratyn bir meýdana mahsus bolan elementleriň konsentrasiýasyny görkezýän karta.

GEOCHEMISTRY – *геохимия* – geohimiýa. Ýeriň himiki düzümini, giňişlikde hem-de hronologik kanuna laýyklykda ýaýraýuşlaryny, onuň dürli gatlardaky himiki elementlerine termodinamiki hem-de fiziki-himiki şertleriň ýetirýän täsirini, ýaýraýuşlaryny we migrasiýalaryny, mundan başga-da olaryň kesgitli dag jynslary bilen aragatnaşykda tebigy topar düzümlerini we şol elementleriň assosiasiyasyny öwrenýän ylym.

GEOCHRON – *геохрон* – geohron. 1. Litostratigrafik birlige laýyk gelýän geohronologik wagt interwaly. 2. Geologik wagtyň standart birligi.

GEOCHRONOLOGY – *геохронология* – geohronologiýa (geologik ýaş hasaplama). Geologik emele gelmeleriň absolýut ýaşlaryny (eýýamlar, döwürler, zamanlar hem-de geologik asyrlar – millionlarça ýyl hasabynda) hasaplama, minerallaryň hem-de dag jynslarynyň ýaşlary radioaktiw elementleriň dargamagyna, şeýle hem organizmleriň ýaýraýuşyna esaslanandyr. Absolýut geologik ýaş kesgitlemekde dürli radioaktiw usullardan (geliý usuly, toriý usuly, uran usuly we b.) peýdalanylýar.

GEOCHRONOMETRY – *геохронометрия* – geohronometriýa. Geologik wagty ölçemek.

GEODEPRESSION – *геодепрессия* – geodepressiýa. Ýer gabygynyň tektoniki hadysalary netijesinde emele gelen uly sebitini tutýan çöketlik.

GEODESY – *геодезия* – geodeziýa. Ýer bitewüligini, onuň aýry-aýry bölekleriniň şekillerini hem-de möçberini (ölçeplerini) öwrenýän ylym. Geodeziýa iki bölümden ybaratdyr: ýokarky geodeziýa – Ýeri tutuşlygyna öwrenýän we sada geodeziýa, topografiýa – Ýeriň aýry-aýry böleklerini öwrenýär. Geodeziýanyň esasy

wezipesi geoidiň şekilini (formasyny) we onuň möçberini (ölçegini) barlamakdyr. Munuň esasy wezipelerinden biri-de ýer üstüniň aýry-aýry böleklerini dürli ýollar bilen ölçäp, olary dürli ölçegli kartalarda hem-de nusgalarda şekillendirmekdir.

GEODIMETER – *геодиметр* – geodimetr. Aralygy anyk ölçemek üçin geodeziki gural.

GEODYNAMIC ANALYSIS – *геодинамический анализ* – geodinamiki derňew. Geologik gurluşlaryň emele gelmeginiň yzygider gözegçilik ulgamynyň derňewi, paleodinamiki usulda täzedan gurmak, geodinamiki nusgalary gurmak, ýer baýlyklarynyň emele gelmeginiň we bir ýere toplanmagynyň nusgasyny gurmak.

GEODYNAMIC DEPTH FACTORS – *геодинамические глубинные факторы* – geodinamiki çuňluk ýagdaýlary. Ýer ýüzüniň aşagynda ýeriň çuňluklaryndaky bolup geçýän hadysalar. Olara 1) ýokary mantiýada bolup geçýän gönüden-göni daşky ýadro bilen bagly bolan konwektiw hereketler, 2) ýadrodan ýokary galýan mantiýa plýumy (ergin magma jisiminiň goýu magma girmegi, esasanam litosfer plitalar çakyşanda), 3) astonosferada bolup geçýän gönüden-göni içki mantiýa bilen bagly bolan konwektiw hereketler, 4) lateral (esasy ugrunda bolmady) kysymdaş bolmadyk we litosferanyň tektoniki yzygider stratigrafik bozulmalary.

GEODYNAMIC MAP – *геодинамическая карта* – geodinamiki karta. Litosfera plitalarynyň tektonikasynyň ýörelgelerine esaslanyp gurlan tektoniki kartanyň bir görnüşi.

GEODYNAMIC POTENTIAL – *геодинамический потенциал* – geodinamiki kuwwat. Ýeriň çuňlugyndaky geodinamiki hadysanyň öz täsirini we kuwwatyny ýetirip biljek meýdan çägi.

GEODYNAMIC SETTING – *геодинамическая обстановка* – geodinamiki ýagdaý. Ýer ýüzüniň we ýeriň çuňluklaryndaky toplumlaýyn (magmatiki, gurluş we epinlenme emele gelmeleri, çöküncü çökdürilme (sedimentasiýa), geomorfologik, lateral we beýleki hadysalarynyň jemlenmesi.

GEODYNAMICS – *геодинамика* – dinamiki geologiýa (geodinamika). Ýeriň gabygynda bolup geçýän geologik hadysalaryň netijesinde ýer gabygyna ýetirýän özgermeler we ýeriň ýüzüniň şekiline edýän täsirini öwrenýän geologiýa ylmynyň pudagy.

GEOEVOLUTIONISM – *геоэволюционизм* – geowolýusionizm. Geologik hadysalaryň ewolýusiýasy barada düşünje.

GEOGENESIS – *геогенезис* – geogenezis. Ýeriň emele gelşi. Ýeriň döreýşi barada dürli hili çaklamalar hem-de teoriýalar bar.

GEOGRAPHY OF SOILS – *география почв* – toprak geografiýasy. Topragyň ýerleşiş çäklerini we olaryň geografiki gurşaw bilen gatnaşygyny öwrenýän toprak ylmynyň bölümi.

bolup, esasanam uzak geologik wagtyň dowamynda iki tektoniki zolaklaryň arasynda döreýär.

GEOSYNCLINE – *геосинклиналь* – geosinklinal. I. Ýer gabygynyň uzak geologik wagtyň dowamynda çöküncü jynslarynyň toplanyp dolan gatlarynyň uzalyp gidýän aşak бүкүлме zolagy. II. Ýer gabygynyň platforma gapma-garşylykly bolan iň esasy tektoniki elementi. Geosinklinallar üçin epinlenmeleriniň, effuziw hem-de intruziw magmatizm, örän galyň (birnäçe kilometre ýetýän) çöküncü jynslara häsiýetlidir. Geosinklinallaryň stadiýalarynyň ösüşlerinde, esasan, şu aşakdakylar tapawutlandyrylýar: 1. embrional ýa-da başlangyç döwri; 2. çöküncüleriň uzak wagtlap galyň çökdürilmegi ýa-da kämillik döwri; 3. galyň gatlaryň epinlenmek döwri; 4. orogenez ýa-da dag emele geliş döwri, 5. orogenezden soňky denudasiýa netijesinde daglaryň tekizlenmek döwri 6. regenerasiýa ýa-da daglaryň täzedan döremek döwri. Geosinklinallaryň esasy ösüş fazasy – Ýer gabygynyň kesgitli meýdanynyň aşak бүкүлме döwründen başlap, olaryň epinli daglyk ýurduna öwürilmegidir.

GEOTECHNICAL PROCESS – *геотехнические процессы* – geotehniki hadysalar. Topragyň häsiýetini oňatlaşdyrmak üçin ulanylýan hadysalara degişli umumy adalga. Olara: sementleşme, wibroflotasiýa, wibrodykzylaşma we başgalar degişlidir.

GEOTECTOGENESIS – *геотектогенез* – geotektogenez, tektogenez. Ýer gabygynyň gurluşynyň döremegindäki hem-de onuň bitewüligine ösüşiniň tektoniki hereketleriniň hem-de hadysalarynyň jemi.

GEOTECTONICS – *геотектоника* – geotektonika. Geologiýa ylmynyň bir pudagy bolup, Ýeriň tutuşlygyna hem-de onuň gabygyny, geologik gurluşlaryny, olaryň ýaýraýuş we taryhy ösüş hadysasynda belli bir tertipde ýerleşmeleriniň sebäplerini hem-de şol dürli gurluşly dag jynslarynyň özara gatnaşyklaryny öwrenmek bilen meşgullanýan ylym. Ol tektoniki strukturalarynyň ösüşiniň hem-de tektoniki hereketleriň taryhynyň we çöküncü dag jynslary bilen baglanyşykda magmatik hadysalaryň yzygiderliligini hem-de tektoniki özgermelerini öwredýär.

GEOTHERMAL ENERGY – *геотермальная энергия* – geotermal energiýasy. Ýeriň çuňluk ýylylygyny peýdalanmagyň hasabyna alynýan energiýa.

GEOTHERMAL GRADIENT – *геотермический градиент* – geotermiki paý dereje (gradiýent). Ýeriň jümmüşine gyzygynlygyň müdimilik guşaklygyndan aşak aralaşdygyça her 100 metr çuňlukda dag jynslarynyň gyzygynlygynyň üýtgemegi (artmagy). Dag jynslarynyň gyzygynlygynyň Ýeriň ýüzünden çuňlaşdygyça ýokarlanmagy.

GEOTHERMOMETER – *геотермометр* – geotermometr. Çeşmelerden ýa-da guýulardan çogup çykýan gyzygyn suwlaryň himiki düzümlerini kesgitlemek arkaly çuňlukda ýatýan geotermal rezewuarlaryň gyzygynlygyny kesgitlemek usuly. Şu usul gyzygynlygyň üýtgemegi bilen baglanyşykda kesgitli minerallary

GEOPHYSICAL SURVEYING – *геофизическая разведка* – geofiziki barlag. Geofiziki barlaglaryň dag jynslarynyň fiziki häsiýetiniň üýtgeýşini kesgitlemek üçin guýular burawlananda alynýan maglumatlar deňşdirilende peýdalanylýan, galyberse-de meýdanynyň operatiw hem-de tygşytly barlagyny üpjün edýän usullaryň jemi.

GEOPHYSICS – *геофизика* – geofizika. Ýeriň fiziki häsiýetlerini hem-de onuň gaty, suwuk we gaz-howa gabyklarynda bolup geçýän fiziki hadysalary öwrenýän ylmlaryň toplumu. Ýer şarynyň gaty, suwuk we gaz halyndaky (atmosfera we gidrosfera bilen bilelikde) gatlaklaryndaky hadysalary hem-de olary fiziki häsiýetlerini (ýeriň agramlyk güýjüni, dykzlygyny, içki gurluşyny, magnitliligini, seýsmik hadysalary; b.) öwrenmek bilen meşgullanýan ylym. Ol geologiýada, ylaýta-da gazylyp alynýan baýlyklary, şol sanda nebit we gaz ýataklaryny gözlemekde hem-de geologik kartalary düzmekde has giňden ulanylýar. Geofizika ylmynyň çözüän meseleleri boýunça bölünýär, olar: barlag geofizikasy, inžener geofizikasy, deňiz geofizikasy, nebit-gaz geofizikasy, meýdan geofizikasy, guýy barlag geofizikasy, ýadro geofizikasy, sebit (litosfera we yklym derejede) geofizikasy, magdan geofizikasy, gurluş (struktura) geofizikasy, atmosfera geofizikasy.

GEOPHYSIOGRAPHY – *геофизиография* – geofiziografiýa. Ýer baradaky ähli mümkin bolan bilimleriň sintezi.

GEOSCIENCE – *наука о Земле* – Ýer hakyndaky ýlym. Ýer baradaky ylmlaryň toplumu. Şu adalga asyl mazmuny boýunça «geologiýa esaslary» diýen mana laýyk gelýär.

GEOSPHERES – *геосферы* – geosferalar. Seýsmo-geologik usullaryň maglumatlaryna esaslanyp Ýeriň düzümi hem-de dykzlygy boýunça K.Bulleniň nusgasy boýunça aýry-aýry konsentrik sferik örtüklere bölünýär, olar: ýer gabygy (A), astonosferany içine alýan ýokarky mantiýa (B), mantiýanyň geçelge örtügi (C), aşaky mantiýanyň (D) içinde mantiýanyň esasy örtügi D', ýadronyň üstündäki örtügi D'', daşky ýadro (E), ýadronyň geçelge örtügi (F) we içki ýadro (G).

GEOSTATIC – *геостатический* – geostatik. Ýer gabygynyň jümmüşinden ýokarda ýerleşen dag jynslarynyň gatlarynyň agram salyş petrostatik basyşyna çydam berip bilmek ukyby.

GEOSTATIC PRESSURE – *геостатическое давление* – geostatik basyş. Ýer gabygynyň jümmüşinden ýokarda ýerleşen dag jynslarynyň gatlarynyň agram salyş basyşy.

GEOSUTURE (1) – *мобильный шов* – gallaw (mobil) guşaklyk (sep). Ýer gabygynyň tektonik hadysalarynyň has aktiw geçýän ýerleri. Mysal üçin, çuň çatlamaalaryň sepleri.

GEOSUTURE (2) – *разлом глубинный* – çuň çatlama. Ýer gabygynyň bir-näçe yüz kilometr çuňlugyna aralaşýan, geosinklinal welaýatlara degişli

GEOHAZARDS – *опасные геологические процессы и явления* – howply geologik hadysalar.

GEOHYDROLOGY – *гидрогеология* – gidrogeologiýa (geogidrologiýa). Ýerasty suwlaryň emele geliş kanunlaryny, ýerleşişini, ýaýraýşyny hem-de olaryň geologik işlerini, daş-töwerekdäki dag jynslarynyň himizmine hem-de beýleki düzümine ýetirýän täsirini, olaryň ýeriň ýüzüne çykyş ýollaryny, ýerasty suwlaryň gorlaryny öwrenmek bilen meşgullanýan ylym.

GEOID – *геоид* – geoid. Ýeriň hakyky şekili. Geoidiň şekili astronomiýa hem-de geodeziýa ölçegleri arkaly öwrenilýär.

GEOLOGICAL COLUMN – *геологическая колонка* – geologik sütün (kesim). Ýer gabygynyň kesgitli territoriýasynyň ýer üsti barlaglaryň hem-de buraw guýularyň maglumatlaryna görä, şol ýeriň gatlarynyň gurluşyny, düzümini, ýaşynyň stratigrafiki zygiderliginiň dikli tekizlikde grafiki kesimde şekillendirmek.

GEOLOGICAL COLUMN – *сводный геологический разрез* – erkin jemleýji geologik kesim.

GEOLOGICAL CROSS SECTION – *геологическая интерпретация* – geologik kesim. 1.. Geologik gözegçilik kesim ugry. 2. Kesimde gatlaryň dikleýin keşbi. Kesimde dag jynslarynyň, ýarymalaryň, geologik gurluşlaryň we beýlekileriň keşbi. Kä halatlarda dag jyns düzümini, önümligi görkezýär.

GEOLOGICAL INTERPRETATION – *геологическая интерпретация* – geologik teswirleme. Barlag geçirilýän territoriýanyň geologik gurluşy barada netije çykarmak üçin geologik maglumatlary teswirleme.

GEOLOGICAL INTERPRETATION OF GEOPHYSICAL DATA – *геологическое истолкование геофизических данных* – geofiziki maglumatlaryň geologik düşündirilişi. Geofiziki gözegçilik maglumatlaryň teswirlemesi esasynda derňelýän ýeriň geologik gurluşy barada düşünje bermek.

GEOLOGICAL MAP – *геологическая карта* – geologik karta. Topografik esasynda kesgitli meýdanyň geologiýasyny (şol sanda tektonikasyny), dürli geologik emele gelmeleri hem-de olaryň özara gatnaşyklarynyň ýaýraýşyny görkezýän karta. Oňat düzülen geologik karta surata düşürilýän meýdanyň geologik gurluşyny gorizont tekizlikde şekillendirýär.

GEOLOGICAL PROCESS – *геологические процессы* – geologik hadysalar, proses, ösüş. Ýeriň düzümini, gurluşyny, topografiýasyny we çuň gurluşyny üýtgedýän fiziki-himiki prosesler. Geologik prosesleriň ýeriň taryhyna, düzümine, ýer gabygynyň gurluşyna ýa-da relýefiň üýtgemegine girizilen netijeler bilen dikeldilip öwrenilýär. Geologik hadysalar – dag jynslaryny emele getiriji we minerallary owradyjy hadysalardyr. Öz gezeginde geologik hadysalar dag jynslarynyň we minerallaryň ýatýş şertleriniň, relýefiň emele gelmegine we üýtgemegine hem-de ýer gabygynyň üýtgemegine sebäp bolýar. Geologik

hadysalar bölünýärler: daşky ýer ýüzündäki (ekzogen) we içki çuňluk (endogen) hadysalara. Ekzogen hadysalar Gün energiýasyna we tebigata baglydyr (tozma hadysasy, ýeliň, suwuň, buzuň, organizmleriň işleri, agramlyk güýji), çökündi dag jynslaryny emele getiriji hadysalardyr. Endogen hadysalar Ýeriň içki energiýasyna baglydyr (wulkanizm, ýertitremeleri, ýer gabygynda himiki, gyzgynlygyň, basyşyň täsirlerinden dag jynslarynyň gurluşynyň we mineral düzüminiň üýtgemesi), wulkaniki we metamorfiki dag jynslaryny emele getirýär.

GEOLOGIC-TIME UNIT – *шкала геологического времени* – geologik wagt şkalasy.

GEOLOGY – *геология* – geologiýa. Ýer hakyndaky ylym bolmak bilen, onuň esasy öwrenýän obýekti ýer gabygydyr. Onuň esasy wezipesi Ýeri we ýer gabygynyň gurluşyny hem-de onuň ösüşini häsiýetlendirmekden, ýagny Ýeri öwrenmeklige taryhy nukdaýnazardan çemeleşmekden hem-de onuň planeta döwründen başlap, tä häzirki durkuna çenli geçen uzak ýoluny anyklamakdan ybaratdyr. Ol, özüniň dowamyny Ýeriň içki jümmüşiniň sferalaryny, şol sanda ýer gabygyny, onuň himiki we maddy düzümini, fiziki häsiýetini, geologik ösüş taryhyny we b. çuňňur öwrenýän dürli geologik dissiplinalarda – mineralogiýa, geohimiýa, geofizika, geotektonika, taryhy geologiýa we beýleki geologik ylmlarda tapýar.

GEOMAGNETIC AXIS – *геомагнитная ось* – geomagnit oky. Ýeriň dipol magnit meýdanynyň oky.

GEOMAGNETIC DECLINATION – *геомагнитное склонение* – geomagnit gyşarmasy. Geografiki we magnit meridianlarynyň arasyndaky burç (eger burç gündogara tarap bolsa položitel, geografik meridiandan günbatara tarap otrisatel hasap edilýär).

GEOMAGNETIC EQUATOR – *геомагнитный экватор* – geomagnit ekwatory, Ýeriň magnit okuna perpendikulýar geçýän in uly töwerek.

GEOMAGNETIC FIELD – *геомагнитное поле* – geomagnit meýdany. Ýeriň geomagnit meýdany.

GEOMAGNETIC INCLINATION – *геомагнитное наклонение* – geomagnit egilmesi. Geomagnit polýuslarda kompasyň magnit dili 90° dik galýan bolsa onuň burçy peselip ekwator da 0° gorizonta ýagdaýa gelýär (magnit güýjenmesiniň we gorizonta tekizligiň arasyndaky burç).

GEOMAGNETIC LATITUDE – *геомагнитная широта* – geomagnit giňligi. Ýeriň geomagnit ekwatoryndan saýgarma nokadyna çenli burçuň derejesi.

GEOMAGNETIC MERIDIAN – *геомагнитный меридиан* – geomagnit meridiany. Magnit meýdanynyň güýjenme çyzygynyň ýeriň üstüne bolan proyeksiýasy, Demirgazyk we Günorta polýuslaryň üstünden geçýär.

GEOMAGNETIC POLES – *геомагнитные полюса* – geomagnit polýuslary. Dipol magnit meýdanynyň okunyň Ýer bilen kesişýän nokady. Tapawutlandyrylýar

Demirgazyk we Günorta polýuslary. Polýuslarda kompasyň magnit dili 90° dik galýar. Wagtyň üýtgemegi bilen polýuslaryň ýerleşiji üýtgeýär.

GEOMAGNETISM – *геомагнетизм* – geomagnetizm. Ýer örän uly magnitlilik häsiýete eýedir. Ýeriň magnetizmi, onuň kosmik jisim hökmünde hasiýeti bolup, Ýeriň daş-töwereginde magnit meýdanynyň bolmagy bilen şertlenendir. Geomagnetik ýa-da magnit meýdanynyň emele geliş problemi birnäçe çylşyrymly hem-de heniz çözülmek meselelerinden durýar. Ýeriň magnetizminiň tebigatyny düşündirmek üçin birnäçe gipotezalar hödürleňdi, olaryň arasynda in esasylyary ferromagnetik hem-de elektrik gipotezalarydyr.

GEOMAGNETISM MAP – *геомагнитная карта* – geomagnit kartasy. Ýeriň magnetizminiň kartasy.

GEOMORPHOLOGY – *геоморфология* – geomorfologiýa. Ýer üstüniň şekillerini, onuň daşky alamatlaryny öwrenmek hem-de ýazyp beýan etmek bilen meşgullanýan ylym. Geomorfologiýa diňe bir aýry-aýry şekilleriň we relýefiň daşky görnüşini ýazyp beýan etmek bilen çäklenmeýär. Onuň esasy wezipesi şol şekilleriň we relýefiň geografiki ýaýraýşyny, emele geliş hem-de ösüş aýratynlyklaryny anyklamakdyr.

GEOMYTHOLOGY – *геомифология* – geomifologiýa. Ýeri öwrenmekde we ony gadymy rowaýatlar bilen ylmy taýdan baglamakda täze ylmy ugur.

GEONOMY – *геономия* – geonomiýa. Geologiýany hem-de fiziki-geografiýany öz içine alýan ylmy pudak.

GEOPHOSICS – *геоплозия* – geoploziýa. Ýeriň bedenindäki bolup geçýän partlama efektleri öwrenýän ylmy pudak.

GEOPHONE – *геофон* – geofon. 1. Ýer gabygynyň ýokary gatlarýnda ýaýran ses tolkunlarynyň sesini ýazmak üçin niýetlenen gural (geofon). 2. Ýertitremäniň seýsmik tolkunlaryny kabul edýän gural.

GEOPHOTO – *аэрогеологическая съемка* – aerogeologik surata düşürme. Geologiýada uçarlar arkaly aerousullar ulanyp geçirilýän geologik surata almaklyk.

GEOPHYSICAL ANOMALY – *аномалия геофизическая* – geofiziki görkezijiniň çäkten çykmagy (nädogrulygy, anomaliýa).

GEOPHYSICAL EXPLORATION – *геофизическая разведка* – geofiziki barlag. Geofiziki barlaglaryň dag jynslarynyň fiziki häsiýetiniň üýtgeýişini kesgitlemek üçin guýular burawlananda alynýan maglumatlar deňeşdirilende peýdalanylýan, galyberse-de meýdanynyň operatiw hem-de tygşytly barlagyny üpjün edýän usullaryň jemi.

GEOPHYSICAL FIELDS – *геофизические поля* – geofiziki meýdanlar. Ýer togalagynyň gurluşyny peýdaly baýlyklaryň gözlegini we ýatýş şertlerini öwrenmek üçin Ýeriň tebigy ýa-da emeli döredilen fiziki meýdanlaryndan magnit, agramlyk güýjüniň, tebigy elektriki, geotermiki, maýyşgak tolkunlarynyň, elektromagnit we b. ulanylýar.

ISOCLINAL – *изоклиальный* – izoklinal. Epinlenmeleriň izoklinal sypata eýe bolan gurluşyň ok tekizliklerine parallel ýatan ganatly epinler.

ISOCLINAL LINE – *изоклина* – izoklina. Kartalardaky birmeňzeş magnit egilme (gyşarma) nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISODYNAMIC LINE – *изодинама* – izodinama. Kartada magnit meýdanynyň birmeňzeş nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOGAL – *изогала* – izogala. Deň derejeli agramlyk güýçleriniň deňdeş aňlatmalarynyň nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOGAM – *изогамма* – izogamma. Deň derejeli magnit meýdanynyň aňlatmalaryny görkezýän nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOGEOTHERM – *изогеотерма* – izogeoterma. Kartalardaky ýer gabygynyň birmeňzeş gyzgynly nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar. Käbir halatda muňa geoizoterm diýlip atlandyrylýar.

ISOGEOTHERMAL MAP – *геоизотермическая карта* – geoizotermiki karta. Birmeňzeş gyzgynly ýerleri birleşdirýän çyzyklar, gradiýentler, geotermiki basgançaklar bellenýän geologik karta.

ISOGON – *изогона* – izogona. Birmeňzeş magnit gyşarma nokatlaryny birleşdirýän kartanyň çyzyklary.

ISOGRADE – *изограда* – izograda. Birmeňzeş gyzgynly hem-de basyşly şertlerde emele gelen metamorfik jynslary görkezýän diagrammadaky çyzyklar.

ISOHEIGHT – *изогипса* – izogipsa. Kartada deňiz derejesinden birmeňzeş, otnositel kesgitli derejä eýe bolan ýokary görterilmäniň ýa-da aşak çökmäniň meňzeş ululykly nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOHOLINE – *изогалина* – izogalina. Umman suwlarynyň birmeňzeş duzlulygyny görkezýän nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOLINE – *изолиния* – izoliniýa, izoçyzyk. Haýsy-da bolsa bir ölçegiň birmeňzeş ululykdaky nokatlaryny birleşdirýän kartanyň çyzyklary.

ISOPACH – *изонахита* – izopahita. Stratigrafiýada, birmeňzeş ýaşly çökdüleriň birmeňzeş galyňlygy bolan ýerlerini birleşdirýän çyzyklar.

ISOSEIST LINE – *изосейста* – izoseýsta. Kartalarda ýerttitreme sarsgynynyň depginlilik güýjüniň bal ölçeginde birmeňzeş nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOSTASY – *изостазия* – izostaziýa, deňagramlylyk. Ýer gabygynyň ýokary görterimleri bilen aşak çökmeginiň arasyndaky deň agramlylyk ýagaýy.

ISOSTATIC ANOMALY – *изостатическая аномалия* – izostatiki anomaliýa. Dag jynslarynyň massiwiniň izostatik deňagramlylyk ýagdaýyndan gyşarmagy.

ISOSTATIC COMPENSATION – *изостатическая компенсация* – izostatik kompensasiýa. Dag jynslarynyň gatlama basyşynyň deňleşmeginiň kesgitli çuňlugynda geçýän çuňluk kompensasiýasy diýlip atlandyrylýan konsepsiýa.

Н

HABITAT – *среда обитания* – ýaşaýuş gurşawy, mesgeni. 1. Organizmleriň biosenozynyň, populýasiýasynyň (köpelişleriniň), ýaşaýuşlarynyň biotik hem-de abiotik tebigy gurşawly şertleriniň umumy toplumu. 2. Organizmleriň esasy mesgeni, olaryň ýaýran ýerleriniň tebigy gurşawy, ýaşaýuş şertleri üçin ulanylýan adalga.

HACHURE – *штрих (гашура)* – çyzyk (ştrih, gaşura). Topografik kartalaryň inçe çyzyklary.

HADE – *наклон* – eňňit, ýapgyt. 1. Dag jynslarynyň gatlaklarynyň, tektoniki bozulmalaryň eňňit ýatuşy. 2. Tektoniki bozulmalaryň (kesilip düşmeleriň) sazlaşykly ýa-da sazlaşyksyz ýatuşlary. 3. Iniş burçy.

HADE WITH THE DIP – *согласное падение (залегание) сброса* – kesilip düşmäniň sazlaşykly eňňit ýatuşy.

HADING – *наклонный, падающий* – eňňitli, ýapgytly. Dag jynslarynyň gatlaklarynyň eňňitli (ýapgytly) ýatuşy.

HAIRLINE – *визирная линия* – wizir çyzygy. Geodeziýada, wizirleýji çyzyk.

HALATION – *ореол* – ýaýrama çägi. Geologik emele gelmeleriň ýaýrama çägi. Mysal üçin, magdanyň düzümine girýän elementleriň ýaýraýan meýdany.

HALF-EDGE SEAM – *крутопадающий пласт* – kert (dik) eňňitli gatlak. Eňňidiň iniş burçy 45° barabar bolan gatlak.

HALOKINESIS – *соляная тектоника* – duz tektonikasy. Ýokary basyşyň täsirinden maýuşgak duz massasynyň ýokaryk görterilmegi netijesinde ýüze çykýan gümmez görnüşli sypata eýe bolan geologik gurluşlaryň jemi. Şeýlelikde, emele gelen duz gümmezleri köpsanly kesilip düşmeler bilen parçalanandyr hem-de köplenç, gümmezi örtýän we güberip galýan çökdünderde nebit känleri ýerleşendir.

HAMMADA – *гаммада (плато)* – gyr, hammadada (arap sözünden hammadada). Hammada Demirgazyk Amerikanyň ep-esli territoriýasyny tutýan daşly çöllügiň ady. Daşly çöllügiň esasy aýratynlygy diňe bir jandarlardan mahrumlygy bolman, eýsem onuň gyra mahsus bolan bütin durkunyň gaýaly-daşly häsiýete eýedigidir. Şeýle daşly çöllük üçin demirgazyk Saharanyň çöllügi mahsusdyr.

HANGER – *висячий бок* – asma (üstki) ýan. Ýarylma tektoniki bozulmalaryň, gatlamalaryň, damarlaryň asma kerçleri (ýa-da üstki gapdaly), mysal üçin, kesilip düşmäniň asma kerçi (gapdaly).

HANGING VALLEY – *висячая долина* – asma dere. Bir deräniň hanasynyň ikinji bir esasy deräniň hanasyndan ep-esli derejede ýokarda ýerleşmegi zerarly, onuň hanasyna kert bolup goýulmagyndan emele gelen görnüş.

HANGING WALL – *висячее крыло* – asma ganat. 1. Ýer gabygynyň ýarylma tekizliginiň üstünde ýerleşen dag jynslarynyň massasy. 2. Damaryň ýa-da magdanyň üstünde ýerleşen dag jynslarynyň massasy (ýa-da gatlamanyň üstki gapdaly).

HAZARD – *опасность* – howp. Tebigatyň, jemgyýetiň ýa-da tehnologiýanyň (adamlara, durmuşyna, saglygyna, abadançylygyna, emlägine, ykdysady obýektlere, daşky gurşawa) howp salýan hadysasy ýa-da ýagdaýy.

HAZARD ANALYSIS – *анализ опасностей* – howplulyklary (hatarlylyklary) derňemek. Infrastrukturalary, gurluşuk obýektleri ýa-da ilyaty goramak üçin önüni alyş geçirmeli çäreleriň we ýetiriljek zyýana baha bermekde edilen netijeler.

HAZARD ASSESSMENT – *оценка риска (опасности)* – töwekgelçilige (howpa) baha bermek (ser. RISK ASSESSMENT)

HAZARD FREQUENCY – *частота возникновения опасности* – howpuň ýüze çykma ýygylgy. Obýektiň belli bir çäginde wagtyň birliginde howply hadysanyň ýüze çykmagynyň sany. Düzgün bolşy ýaly, belli bir derejeli depginlilik (güýji weýran ediji) we 1 ýyl möhlet bilen hasaplanýar.

HAZARD RECURRENCE PERIOD – *период повторяемости опасности* – howpuň gaýtalanma döwri. Kesgitlenen meýdanyň çäginde (obýektde) bolup geçýän howply hadysalaryň arasyndaky wagt aralygydyr. Düzgün bolşy ýaly, belli bir depginlili (weýran ediji güýçli) howp üçin hasaplanýar.

HEAD PRESSURE OR STATIC – *гидростатистический напор* – gidrostatik zor salma (basyş). Suwuklygyň potensial energiýasynyň basyşyna şertlenen zor salmanyň şertli derejesinden ýokardaky basyş.

HEAD VELOCITY – *скоростной напор* – çaltlaşan zor salma. Suwuklygyň kinematik energiýasynyň basyşyna şertlenen zor salma.

HEAD WAVE – *волна головная* – baş tolkun. Mäkäm dykyz gatлага belli bir kritiki burç tarapyndan gelen tolkun, tekizlik boýunça ýaýrap, onuň her bir nokady yrgyldynyň çeşmesi bolup biler (Guýgensin prinsipi).

HEAD WAVE PATH – *путь пробега головной волны* – esasy (baş) tolkunýň geçen ýoly. Ýertitreme ojagyndan kabul edijä çenli baş tolkunýň geçen ýoly.

HEAD WAVE THEORY – *теория головных волн* – baş tolkunýň teoriýasy. Belli bir dykyzlykly, basyşykly, gyzgynlykly we beýleki häsiýetleriniň bir bada üýtgeýän araçäginde emele gelýän energiýanyň teoriýasy (mysal: reaktiw samolýotyň sesiň tizligini geçende emele gelen ury).

HEADING – выработка – işläp çykarma. Gazma baýlyklarynyň süm kysymly ýerasty gazylar arkaly işlenip çykarylyşy.

HEAD-WAVE ARRIVAL TIME – *время вступления головной волны* – baş tolkunýň gelen wagty. Ýertitreme ojagyndan kabul edijä baş tolkunýň gelen wagty.

HEAD-WAVE ARRIVAL TIME CURVE – *годограф вертикальной волны* – dik tolkunýň godografy. Seýsmik zondirleme barlagynyň grafiginde

IONIUM AGE – *геологический (ионный) возраст* – geologiýa (ion) ýaşı. Ilki başda hem-de kesgitlenip anyklanylandan soňra uran bilen deňagramly ion atomlarynyň sany boýunça kesgitlenilýän geologiýa ýaşı.

IONIZATION – *ионизация* – ionizasiýalaşma. Haýsy-da bolsa maddanyň ýa-da gurşawyň bitarap ionlary hem-de atomlary bilen položitel ýa-da otrisatel zarýadlanan, ýagny bitarap atomlardan ýa-da molekulalardan ionlaryň hem-de elektronlaryň emele gelme hadysasy.

IONOSPHERE – *ионосфера* – ionosfera. Atmosferanyň stratosferadan ýokarda ýerleşen, ýagny ýeriň üst görkünden takmynan 80 km belentlikden başlanýan hem-de ýokarlygyna 500 km çenli ýaýylyp ýatan bölegi.

IRREVERSIBILITY – *необратимость* – yzyna gaýtmazlyk. Geologik hadysalaryň aglaba köpüsiniň, şol sanda organizmleriň ewolýusion ösüşiniň yzyna gaýtmazlyk kanuny.

ISLAND – *остров* – ada. Deňziň, kölüň ýa-da derýanyň içinde ýerleşip, daş-töweregi suw bilen gabap alnan gury ýer bölegi. Adalaryň emele gelişleri boýunça kontinental, wulkanik, organogen (merjen) we b. tapawutlandyrylýar.

ISOANOMAL – *изоаномалия* – izoanomaliýa. Çäkden çykmalarynyň deňdeş aňlatmalarynyň nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOBARA – *изобара* – izobara. Kartalardaky, şonuň ýaly-da himiki diagrammalarda basyşyň deňdeş aňlatmalarynyň nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOBASE – *изобаза* – izobaza. Ýeriň üstüniň birmeňzeş göterilýän ýa-da çökyän nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOBATH – *изобата* – izobata. Kartalarda suw basseýnleriniň birmeňzeş çuňluklarynyň nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOBUTANE – *изобутан* – izobutan. Izobutan dahylly izooktany almak üçin ulanylýan ýokary hilli awtomobil hem-de awiasion ýangyjyny öndürmek üçin komponentleriniň biri. Izobutan – şahalanýan gurluşa eýe bolan metan hatarly, gaz görnüşli uglewodorod.

ISOCHORE – *изохора* – izohora. Iki sany stratigrafik birligiň arasyndaky birmeňzeş interwal çyzygy.

ISOCHRONICITY – *изохронность* – izohronalylyk. Geologik wakalary ýa-da hadysalaryň izohronalylygy. Seýsmologiýada, seýsmik tolkunlaryň amplitudasynyň onuň ýygylgyndan (ýa-da periodyndan) bagly bolmazlygy (fiziki yrgyldylarda amplitudasy we periody arabaglanyşyklydyr).

ISOCHRONIC MAP – *карта изохрон* – izohron kartasy. Seýsmik tolkunlaryň belli bir wagtda baryp ýeten nokatlaryny birleşdirip görkezýän karta.

ISOCHRONE – *изохрона* – izohrona. Seýsmologiýada, seýsmik tolkunlaryň belli bir wagtda baryp ýeten nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar. Geologiýada, geologik wagtlary ýa-da hadysalary bir wagtda geçýän nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

INTERVAL DIPMETER – *наклономер* – ýapgydy ölçeýji. Ýeriň we gatklaryň ýapgydny ölçemek üçin niýetlenen ýapgyt ölçeýji enjam.

INTRAGEOSYNCLINE – *интрагеосинклиналь* – intrageosinklinal. Geosinklinal sebitdäki içki geosinklinal.

INTRAMAGMATIC – *интрамагматический* – intramagmatik. Magmanyň içinde emele gelmeler. Mysal üçin, magmatik jynslaryň içinde ýerleşen gazma baýlyklaryň känleri.

INTRATELLURIC – *интрателлурический* – çuňluk, intratellurik. Çuňluk şertlerinde dürli hadysalaryň bolup geçmegi. Mysal üçin, kristallaşmanyň intratellurik fazasy, ýagny magmanyň ýeriň astynda kristallaşma wagty.

INTRODUCTION – *вступление* – başlangyç we giriş (pursady). Seýsmogrammada ýertitremler tolkunynyň ilkinji başlangyç impulsy (P-tolkunynyň girişi).

INTRUDED – *интрузивный* – intruziw, süsňän, plutonik. Çuňluk geologik emele gelmeler. Dag jynslarynyň içine süsňän magmatik jisimler üçin ulanylýan adalga. Mysal üçin, çuňluk jynslary – magmanyň aşaky böleginde emele gelýän jynslar.

INTRUSION – *интрузия* – intruziýa, süsňeme. Magmatik jisimiň ýer gabygyna girmek hadysasy.

INTRUSION TECTONICS – *интрузивная тектоника* – intruziw tektonika. Intruziýa hadysasy bilen baglanyşykly tektonik wakalar.

INVERSE PROBLEM – *обратная задача* – tersine işlenilýän mesele. Geofiziki usullar arkaly ýeriň peýdaly baýlyklarynyň gözleginde tersine işlenilýän mesele çözülýär, meýdan gözegçiliginde alnan maglumatlaryň teswirlenmesi esasynda derňelýän ýeriň geologik kesim gurluşy barada fiziki häsiýetleriniň we käniň (ojagyň) ölçegleriniň nusga-şekili gurulýar.

INVERSION OF THE GEOMAGNETIC FIELD – *инверсия геомагнитного поля* – geomagnit meýdanynyň üýtgemesi, inwersiýasy. Ýeriň geologik taryhynda wagtal-wagtal gaýtalanmak bilen polýuslaryň ýeriniň 180° çalyşmagy.

INVERTED FOLD – *залегание опрокинутое (перевернутая складка)* – tektoniki hereketleriniň netijesinde gatklaryň ýüzinleýin agdarylmagy.

INVESTIGATION – *исследование* – barlaglar. Dürli ylmy pudaklarda geçirilýän barlaglar. Nebit geologiýasynda geçirilýän barlaglara – kompressor guýularyň barlagy, nasosly guýularyň barlagy, işlemän duran guýularyň barlagy, zogdurup atylýan guýularyň barlagy, önüm alynýan guýularyň barlagy we ş.m. girýär.

ION – *ион* – ion. Otrisatel (anion) ýa-da položitel (kation) elektrik zaryadlanan hem-de özbaşdak ýa-da otnositel özbaşdak kristallaryň bölejiklerinden ybarat bolan ýa-da ergindäki, seýrek gaz görnüşli ýagdaýdaky bölejiklerden durýan atom ýa-da atomlar topary.

dikleýin okunda gatlaryň çuňluk derejeleri we keseleýin oky boýunça tolkunlaryň gelen wagtlary boýunça dik tolkunynyň godografy gurulýar.

HEALTH, SAFETY, AND ENVIRONMENT – *охрана труда, безопасность и окружающая среда* – zähmet goragy, howpsuzlyk we daşky gurşaw.

HEAT FLOW – *тепловой поток* – ýylylyk akymy. Ýeriň jümmüşinden gelip gowuşýan hem-de ýylylyk geçirijiligi, konweksiýa we şöhlelenme zerarly goýberilýän ýylylyk akymy.

HEAVE – *горизонтальное смещение* – gorizonttal süýşme. Gatlamanyň kesilip düşmeginiň tekizligine görä gorizonttal süýşmegi.

HEAVING SAND – *подвижные пески* – süýşýän çägeler. Ýeliň geologik işleri bilen baglanyşykly ýüze çykyan urgun halyndaky süýşýän zol çägeler.

HEAVY SOILS – *тяжелые грунты* – agyr topraklar. Ýokary toýun fraksiýaly hem-de dykyz gurluşly gaty konsentrasionalardan düzülen topraklar.

HEDREOCRATON – *хедреократон* – hedreokraton. Kratonlaryň bir görnüşi. Tektonik taýdan durnukly kontinental kraton (äpet uly mäkäm ýer zolagy).

HEIGHT – *высота* – beýiklik, altituda. Geologik emele gelmeleriň altitudasy (absolýut beýikligi). Mysal üçin, epilmäniň beýikligi.

HEIGHT ABOVE SEA LEVEL – *высота над уровнем моря* – deňiz derejesinden belentligi.

HEIGHT OF CAPILLARY RISE – *высота капиллярного поднятия воды* – suwuň kapilýar galyşynyň belentligi.

HEIGHT OF FOLD – *высота складки* – gatlamanyň beýikligi. Gümmez sypatly strukturanyň beýikligi.

HEIGHT OF INSTRUMENT – *высота инструмента* – instrumentiň belentligi. Geodeziki surata düşürilende instrumentiň belentlik derejesi.

HEMICRYSTALLINE – *полукристаллический* – ýarym kristallik. Mysal üçin, ýarym kristallik porfir gurluşy – esasy massanyň ýarysy kristallik, ýarysy bolsa çüýşe bolan jynslaryň porfir gurluşy.

HERCYNIAN FOLDING – *складчатость герцинская* – gersiň epinlenmesi. Gersiň epinlenmesi dewon döwrüniň ahyrynda başlap, tä perm-trias döwürlerinde tamamlanan tektogenez siklini öz içine alýan hadysa. Şol siklini dowamynda ýer gabygynyň kesgitli geosinklinal welaýatlarynda güýçli epinlenme hadysalary, emma platformalarda bolsa tolkun görnüşli yrgyldy hereketler geçipdir. Şeýlelikde, ýokarky paleozoý ýer gabygynyň kesgitli ýerleriniň tektonik sikli gersin epinlenmesiniň täsirine düşendigi bilen häsiýetlendirilýär.

HERCYNIDES – *герциниды* – gersinidler. Orogeneziň nirede bolup geçendigine garamazdan dewonyň ahyrlaryna başlap, perm-trias döwürlerinde tamamlanan gersin tektogenez emele gelen dag emele gelme tapgyrynyň umumy ady.

HETEROGENEITY, HETEROGENOUS – *гетерогенный, разнородность, неоднородность* – birmeñzeş dällik, geterogen.

HETEROTAXIAL – *гетеротаксиальные (отложения)* – geterotaksial (çökündiler). Faunalary we floralary bilen tapawutlanýan meñzeş fasiýaly bir döwre degişli çökündiler.

HIATUS – *перерыв* – arakesilme. Stratigrafiýada, gatlaklaryň zygiderli ýatýşlarynyň dürli sebäplere görä, olaryň bir böleginiň stratigrafik kesimden düşüp galmagynyň netijesinde, gatlaryň ýaş babatda zygiderliginiň bozulmagy.

HIATUS IN SEDIMENTATION – *перерыв в последовательном напластовании* – zygiderli gatlaklanmadyk arakesilme. Dag jynslarynyň has ýaş gatlarunyň birnäçe gatlaýyklary goýberip, has gadymy gatlaryň üstünde stratigrafiki taýdan näsazlyk, sazlaşyksyz ýatmagy. Näsazlyk dürli-dürlüdir: burç sazlaşyksyzlygy, ýaşynyň näsazlygy, ýerli näsazlyk we b.

HIGH – *поднятие* – ýokary göterilme. Tektonik hereketleriň netijesinde ýer gabygynyň tegeklelen gümmezi bilen häsiýetlendirilýän ýokary göterilme geologik gurluşy.

HIGH-AMPLITUDE ENERGY – *энергия динамически выраженных волн* – uly amplitudaly energiýa. Özünüň ýokary dinamiki güýjüni açyk bildirýän tolkunlar.

HIGH-DENSITY DATA – *данные с низкой кратностью наблюдений* – pes takykly az sanly gaýtalanyp öwrenilen maglumat. Seýsmologiýada anyk takyk bolmadyk maglumat bilen işlenende ojagyň koordinatynda we çuňlugynda, energiýa güýjünde we beýleki häsiýetnamalarynda näsazlyk we tapawutlyk ýüze çykýar.

HIGH-ENERGY SEISMIC SOURCE (HESS) – *мощный сейсмический источник* – güýçli seýsmik çeşme. Seýsmik barlag gecirilende güýçli seýsmik yrgyldynyň çeşmesi bolan gidrawliki wibrator.

HIGH-FOLD SEISMIC DATA – *данные с высокой кратностью наблюдений* – köp gezek gaýtalanyp öwrenilen ýokary takykly maglumat. Anyk ýokary takykly maglumat bilen işlenende näsazlyklar ýüze çykmaýar alnan netije şübhesiz bolýar.

HIGH-QUALITY TIME SECTION – *высокоинформативный временной разрез* – ýokary maglumatly wagt kesimi. Seýsmobarlagyň umumy çuňluk nokatlar usuly boýunça geologik kesimi häsiýetlendirýän ýokary maglumatly wagt (tizlik) kesimi.

HILLSIDE WASTE – *делювий склонов* – ýapy delýuwıýasy. Dag ýapysynyň ownuk däneli çökündileri.

HINGLAND – *нагорье* – daglyk ýer. Giň we beýik galdyrylan, galkynan, uzalyp gidýän, her dürli dag elementlerini (aýratyn dag massiwleri, üsti tekiz ýerleri, çökertlikleri) öz içinde jemleýän daglyk ýer.

INTERDIGITATION – *вклинивание (осадочных пород)* – çökündi jynslarynyň pahnalanmagy (şine görnüşinde girmegi).

INTERFACE – *граница раздела* – bölüm araçağı. 1. Ýeriň sferalarynyň bölünme çağı, 2. Suw bilen nebit galtaşma tekizliginiň araçağı.

INTERGLACIATION – *межледниковые* – buzluk aralygyndaky. Iki buzlanmanyň aralygyndaky klimaty, haýwanaty, ösümligi we wagty bilmek üçin ulanylýan adalga.

INTERLAYER – *прослойка* – gatlaýyk. Umumy litologik ýa-da stratigrafik alamatlara eýe bolan çökündileriň birleşmelerini aňlatmak üçin erkin ulanylýan adalga.

INTERMITTENCE – *периодичность* – döwürleýin, wagtal-wagtal. Geologik wakalaryň, hadysalaryň we b. bolup geçmeginiň möwsümleinligi (wagtal-wagtallaýynlygy), gaýtalanyp durmagy.

INTERMOUNTAIN – *межгорный* – dag aralygyndaky. Mysal üçin, dag aralygyndaky бүкүлме-merkezi ýokary göterilmeleriň arasyndaky intergeosinklinalyň ornunda ýerleşen бүкүлме (peslik).

INTERMOUNTAIN BASIN – *межгорная впадина* – dagara çöketligi. Ýer gabygynyň güýçli dag emele geliş hadysalary bilen baglanyşykda orogen hereketleriniň ikinji döwründe ýüze çykýan otirisatel strukturalar.

INTERNAL AGENCY – *внутренний процесс* – içki hadysalar. Ýeriň jümmüşinde bolup geçýän geologik hadysalar.

INTERPENETRATION (1) – *взаимопроникновение* – özara içine aralaşma hadysasy. Mysal üçin, inýeksiýa mahalynda magma erginini gabap alýan jynslara aralaşyp, içine siňmegi.

INTERPENETRATION (2) – *интерпретация (геофизических данных)* – (geofiziki maglumatlary) geologik taýdan teswirleme. Barlag geçirilýän ýeriniň geofiziki maglumatlardan netije çykarmak üçin geologik maglumatlary teswirleme. Onuň esasy wezipesi – geofiziki anomaliýalaryň kanuna laýykly baglanyşygyny geologik faktorlara (strukturalaryň kesgitli görnüşlerine hem-de ululyklaryna, dag jynslarynyň göwrüm-süzülme häsiýetlerine, düzümindäki gazma baýlyklarynyň konsentrasiýalaryna) esaslanyp teswirleme berilýär.

INTERPOLATION – *интерполирование* – interpolirleme, aralyk ýagdaýyny tapmak. Geologik hadysalaryň, ýüze çykmalaryň, emele gelmeleri we b. käbir kesgitli alamatlaryň esasynda olaryň aralyk ýagdaýyny tapmak.

INTERSECTING – *пересечение* – kesip geçme. Intruziw damarlaryň çökündi jynslarynyň gatlaruny kesip geçmegi.

INTERVAL – *интервал* – ara, aralyk. Guýunyň sütüniniň wertikal boýunça iki nokadynyň arasyndaky aralyk. Geçirilýän monitoring ölçegleriň wagt aralygy.

INTERVAL CHANGE METHOD – *метод угловых несогласий* – burç näsazlyk usuly (gatlamanyň galyňlygynyň üýtgemegini kesgitlemek usuly).

doňmagyndan emele gelen magmatik jisim ýa-da massiw. Petrologiýada magmatik materiallaryň (erginiň) her hili emele gelişli dag jynslarynyň boşluklaryna siňmek häsiýeti ýa-da olaryň içine süsňäp girmegi.

INLAND EARTHQUAKE – *континентальное землетрясение* – yklym (materik, kontinent) ýertitremesi. Häzirki geologik zamanyň kontinenti daş-töweregi kem-käsleýin deňizler ýa-da ummanlar bilen gabalan gury ýer böleginiň seplerinde (guşaklykda) bolan ýertitrete.

IN-PLACE (IN-SITU) RESOURCES – *ресурсы недр* – ýer jümmüşiniň baýlyklarynyň gor serişdeleri.

IN-SITU – *внутрипластовый* – gatlamanyň arasynda. 1. Suw geçirmeýän jynslar bilen örtülen belli bir basyşly gatlamanyň arasynda toplanan uglewodorodlar. 2. Öz ornunda emele gelen, öz ýerinde emele gelen, umuman, gatlama içinde emele gelen.

INSOLATION – *инсоляция* – insolyasiýa. Dag jynslarynyň üstüne gün şöhleleriniň ýylylygynyň täsiri.

INSTANT OF SHOT – *момент взрыва* – partlama pursaty. Partlama pursatynyň anyk wagty, sekundyň bölegi hem seýsmologiýada we sesmobarlagda ýalňyşlyk berýär (gaýaly toprakda 1 sekuntda tolkun 5–7 km geçýär).

INSTRUMENTAL SEISMOLOGICAL STUDIES – *инструментальные сейсмологические исследования* – instrumental seýsmologik barlaglar. Seýsmik stansiýalaryň gözegçilik ulgamynyň ýertitrete materiallarynda, umumy çözmeli meseleler bilen bir hatarda topragyň süýşme maglumatyny alyp bolýan seýsmologik gözegçiligiň görnüşi.

INTENSITY – *интенсивность* – intensiwlik, depginlilik, depgin. Epinlenmäniň depgini, eroziýanyň depgini, epine zor salmanyň depgini, metamorfizmiň derejesiniň depgini we b.

INTENSITY OF EARTHQUAKE – *интенсивность землетрясения* – ýertitremäniň depginlilik güýji. Ýertitremäniň depginlilik güýjüniň ýere salan täsirini häsiýetlendirmek üçin adatça umumy kabyl edilen XII (VII, X) bally ýertitrete şkalasyndan peýdalanylýar. Ýertitremäniň depginlilik güýji $I_0 = 1,5M - 3,5 \lg h + 3$, I_0 – episentrdäki depginlilik güýji, M – magnitudasy, h – ojağynyň km-de çuňlugy. Esasan, sarsgynyň depginlilik güýji magnituda we ojağynyň çuňlugyna baglydyr, şeýle hem topragyň fiziki häsiýeti we ýerasty suwlaryň derejesi özüniň täsirlerini ýetirip bilerler.

INTERACTION – *взаимодействие* – özara täsiri. Çygyrlaryň özara täsirleri.

INTERBED – *прослойка* – gatlajyk. Haýsy-da bolsa çökündi jynslarynyň gatlaklarynyň arasynda ýerleşen başga hili düzümlü, gurluşly ýa-da teksturaly otnositel ýuka gatlajyk. Umumy erkin ulanylýan adalga.

INTERCONNECTION – *взаимная связь* – özara baglanyşyk. Geologik hadysalaryň, wakalaryň, emele gelmeleriň we b. özara baglanyşygy.

HISTOGRAM – *гистограмма* – gistogramma. Dag jynslarynyň mehaniki düzüminiň basgançak sütünler görnüşli çyzgylarynyň grafiki şekillendirmek usuly.

HODOGRAPH – *годограф* – godograf. Seýsmik tolkunlaryň uzaklygynyň wagta baglylykda geçen ýolunyň egrisi.

HOLD WATER – *связанная вода* – baglanyşykly suw. Kapilýar dartýş ýa-da adsorbsiýa güýçleriň täsiri astynda topragyň öýjüklerinde saklanyp galan hereketsiz hem-de dag jynslarynyň gaty mineral bölekleri bilen fiziki ýa-da himiki baglanyşykly suw.

HOLE – *шурф* – şurf, dik gazylan çukur, barlag guýusy. 1. Magdan gözleginde çuňlugy 25 metre çenli, giňligi 1,5–2 metr, köplenç dik ýa-da ýapgyt gazylan çukur (paleoseýsmik tranşeyä). 2. Buraw guýusynyň nili.

HOLOCENE – *голоцен* – golosen. Dördülenji döwrüň ýokarky bölümine degişli pleýstosenden häzirki zamana çenli bolan geologik wagt aralygy.

HOMOBLAST STRUCTURE – *гомобластовая структура* – gomoblast gurluşy. Metamorfik jynslarynyň ilkibaş mineralyň üýtgemegi netijesinde birmeňzeş däneli (gomoblast) gurluşy.

HOMOCLINE – *гомоклираль, моноклираль* – gomoklinal, monoklinal. 1. Özbaşdak monoklinaly ýadyňa salýan tektonik struktura (gatlaklaryň birmeňzeş ýapgytlanyp ýatmagy bilen häsiýetlenýändir). 2. Gatlaklaryň uly aralyga birmeňzeş ýapgytlanyp ýatmagy bilen häsiýetlendirilýän özbaşdak monoklinal tektonik struktura.

HOMOGENEOUS INCLUSION (HOMOLOGUE) – *гомогенное включение* – gomogen gatanç. Geterogen gatanjyň gapma-garşysy bolup, genetiki taýdan birmeňzeş gatançlardan durýan minerallar. Mysal üçin, bazaltlaryň düzümindäki oliwin gatançlary çuňluk mantiýanyň oliwin jynslarynyň owrantgylaryndan habar berýär.

HOMOMORPHISM – *гомоморфизм* – gomomorfizm. Himiki taýdan tapawutly bolup, jisimiň kristallik sypatlarynyň birmeňzeş bolmagy. Paleontologiýada, birnäçe organizmleriň filogenetik taýdan aýry, sypatlarynyň birmeňzeş bolmagy.

HOMOSEISM – *гомосейсты* – gomoseýstler. Ýertitremäniň giposentrinden ýeriň üstüne bir wagtda gelýän seýsmik tolkunlary birleşdirýän gomoseýsmik egri çyzyk

HOMOTAXY – *гомотаксия* – gomotaksiýa. Gatlaklanmalaryň uzygiderlikleriniň bir meňzeşligi.

HOMOTHETIC – *гомотетический* – gomotetik. Geometrik meňzeşlige eýe bolan relýef görnüşi barada ulanylýan adalga.

HONEYCOMBED STRUCTURE – *пористая текстура* – öýjükli tekstura. Ikinji derejeli minerallar bilen boşluklary dolmadyk öýjük-öýjükli jynslaryň teksturasy.

HOOD – *чехол (крышка)* – örtük (gapak). Geologiyada, köp meýdany tutýan galyň maddalary bellemek üçin ulanylýan adalga. Mysal üçin, magmatik jynslarynyň örtügi.

HOKED SPIT – *морская коса* – deňiz seňneri. Deňiz tolkunlarynyň hem-de suw akymalarynyň emele getiren çägesow uzyn zolagy. Mysal üçin, Çelekeniň Gopolja seňiri.

HORIZON – *горизонт* – gatlama (gorizont). 1. Galyň bolmadyk (ýuka), emma özüne mahsus häsiýeti bolan gatlama, 2. Geologiyada, özüniň birmeňzeş jynslary ýa-da düzümini ep-esli mukdarda haýsy-da bolsa faunalaryň ugrunyň ýa-da görnüşiniň kybapdaşlygy bilen tapawutlanýan litolik gatlaklar.

HORIZON A – *горизонт А* – A gorizonty (gatlama). Topragy çüýrüntgili elýuwial gorizonty.

HORIZON B – *горизонт В* – B gorizonty (gatlama). Topragy elýuwial gorizonty.

HORIZON D – *горизонт D* – D gorizonty (gatlama). Topragyň aşagyndaky heniz gozgalmadyk enelik jynslar.

HORIZON MARKER – *горизонт маркирующий* – belli (aýan) gorizont (gatlama). Dag jynslarynyň örtük hem-de aşaky gatlaklaryndan aňsatlyk bilen kösençsiz tapawutlandyrylýan hem-de uzalyp ýatyşy boýunça mese-mälim durnukly bolan gatlama ýa-da gatlama seriýalary.

HORIZONTAL FAULT – *горизонтальный сброс* – gorizont kesilip düşme. Kesilip düşmäniň dikleýin süýşmezden keseleýin süýşmegi.

HORST – *горст* – gorst. Ýer gabygynyň käbir yerleriniň iki ýa-da köpsanly tektonik çatlamalar bilen kesilip çäklenen kerç görnüşli süýnmek beýikligi.

HOT STOP – *горячие точки* – möwç urýan ýer. Ýer gabygynyň ýokary derejeli magmatik hem-de gidrotermal işjeňlige eýe bolan anomalýaly, ýokary ýylylyk akymly möwç urýan meýdany.

HUE – *цвет* – reňk. Minerallaryň aýratynlyklaryny häsiýetlendirýän fiziki konstantlarynyň biri.

HUMID – *влажный* – çygly, yzgarly. Çyglylyk göterim hasabynda dag jynsynyň düzümindäki suwuň mukdaryny görkeziji.

HUMIDITY – *влажность* – çyglylyk, yzgarlylyk. (ser. MOISTURE).

HYBRIDIZATION – *гибридизация* – azma, dyryklaşma, gibridleşme. Enelik magmalardan, düzümi boýunça tapawutlylykda magmanyň başga materiallary özleşdirmegi netijesinde magmatik jynslaryň üýtgemegi.

HYDRATION – *гидратизация* – gidratizasiýalaşma. Suwuň gatnaşmagy bilen baglanyşykly mineralyň emele gelme ýa-da haýsy-da bolsa madda himiki birleşme reaksiýasy.

HYDRATOGENESIS – *гидратогенезис* – gidratogenezis. Normal halyndaky suw erginlerinden duzlaryň kristallaşmagy ýa-da çökdürilmegi.

1939-njy ýylda M=5 ýertitrete bolup geçýär. Şol wakalardan soň gönükdirilen ýertitrete we gönükdirilen seýmiki işjeňlik adalgalary girizilýär.

INERT – *инертный* – inert. Reaksiýa girmeyän, ýagny inert jisimler (gazlar). Inert jisimler beýleki jisimler bilen reaksiýa girmäge ukypsyzdyr.

INERTIAL DAMPER – *демпфер инерционный* – inersion dempferi. Jaýlary we binalary güýçli ýertitremeleriň zor salmasyndan goranmak üçin inersiyä togtadyjy pružinaly mehanizmde oturdylyan agyr massaly beton blok, dempfer hökmünde ulanylýar. Dünýä tejribesinde (Taýbeý 101) beýik gatly jaýyň 88–92-nji gatlaryň arasynda maýatnik hökmünde oturdylyan 660 tonnalyk polat şar, ýene-de jaýyň depesinde oturdylyan iki sany 6 tonnalyk yrgyldy togtadyjy maýatnikler ulanylýar.

INFILTRATION – *инfiltrация* – infiltrasiýa, siňme. Ýer üstüniň atmosfera ygallarynyň, suwlarynyň ýer gabygyna – dag jynslaryna hem-de topraga, olaryň öýjüklerine, jaýryklaryna, boşluklaryna, aşaky gatlaklaryna we b. siňmegi.

INFILTRATION – *просачивание* – syzdyrma, siňme. Ýer üstüniň atmosfera ygallarynyň suwlarynyň ýer gabygyna – dag jynslaryna hem-de topraga, olaryň öýjüklerine, jaýryklaryna, kapilýar öýjüginde we başga boşluklardan ýeriň dartuş we kapilýar güýçler netijesinde syzylp geçmegi, siňmegi.

INFILTRATION ZONE – *зона инfiltrации* – süzülip geçýän zolagy. Suwlaryň süzülip geçýän zolagy, ýer gabygynyň ýokarky gatlary.

INGRESSION – *вторжение* – ingressiýa, süsňeme. Suwuň gury ýeri (kontinenti) tektonik hadysalaryň netijesinde bölekleýin basmagy.

INGRESSION – *ингрессия* – ingressiýa, süsňeme. Suwuň gury ýeri (kontinenti) tektonik hadysalaryň netijesinde bölekleýin basmagy.

INGRESSIVE OCCURENCE – *ингрессивное залегание* – ingressiw ýatuş. Deňiz suwunyň gury ýeriň gadymy relýefini (mysal üçin, gadymy dere we b.) üzlem-saplam basmagy hem-de çökündileriň endigan ýaýramanlygy sebäpli olaryň paleorelyefe laýyklykda sazlaşyksyz transgressiw ýatmagy. Şeýle ýagdaýda paleorelyefiň belentlikleri hüjüm eden deňziň çökündilerinden mahrumdyr.

INHARMONIOUS FOLDING – *складчатость дисгармонированная* – disgarmonik (sazlaşyksyz) epinlenmeler.

INITIAL PHASE OF RESEARCH – *начальная фаза изысканий* – gözegçiligiň başlangyç döwri. Gurluşyk geçiriljek meýdançasyny esaslandyrmak üçin jikme-jik geçirilen gözegçiligiň başlangyç döwri.

INITIAL SEISMICITY – *исходная сейсмичность* – başlangyç (ilkinji) seýsmik işjeňligi. Kadalaşdyryjy nama boýunça gurluşyk geçiriljek çägi üçin umumy seýsmik etraplaşdyrma kartasyndan alnan seýsmik işjeňlik, gaýtalanma möhletleri we ortaça topragyň şertleri.

INJECTED – *внедрение, инъекция* – intruziýa, süsňeme. 1. Magmatik ýer gabygyna girmek hadysasy. 2. Magmatik ýer gabygynyň aşagynda (içinde)

INCLUSION – *включения* – gatanç. 1. Minerallardaky gatançlar. 2. Ekzogen gatançlar – daşky täsirleriň netijesinde emele gelen gatançlar.

INDEX – *индекс* – indeks, görkeziji. 1. Stratigrafiýada, her bir stratigrafiki bölünişige (gatlak, pagsa, gorizont we b.) bir ýa-da birnäçe latyn harplary bilen belenenilýär, 2. Simwol indeksi.

INDICATOR – *индикатор* – indikator, alamat. 1. Hidrogeologiýada ýerasty suwlaryň akymynyň ugruny hem-de tizligini kesgitlemek üçin ulanylýan (reňkleýji jisimler, duzlar we beýlekiler) jisimler. 2. Gazma baýlyklaryň gözleg alamatlary. 3. Radioaktiwligiň alamatlary. 4. Geohimiki şertleriň alamatlary we b.

INDICATORS OF QUANTITATIVE ASSESSMENT OF GEOLOGICAL PROCESSES – *показатели количественной оценки геологических процессов* – geologik hadysalaryna san taýdan baha bermegiň görkezijileri. Geologik hadysalaryna san taýdan baha berlende birnäçe görkezijileri bahalandyrylýar, olar: beýleki çäkler bilen deňeşdirilende belli wagt aralygynda onuň *işjeňliginiň* güýjenmesi, *geodinamiki kuwwaty* – ýeriň çuňluklaryndaky geologik hadysalarynyň öz täsirini ýetirip biljek çägiň san taýdan görkezijisi, belli wagt aralygynda meýdan çägiň *depginliliginiň* üýtgemesi, hadysa (hereketlere, ýitgä, zyýançylyga) *sezewar bolan* ýeriň (göwrüminiň) hemme degişli ýeriň meýdanyna (göwrümine) bolan gatnaşyk derejesi.

INDICATORS OF SEISMIC RISK – *показатели сейсмического риска* – seýsmik töwekgelçiligiň görkezijileri. Aýry-aýry gurluşyk obýektler, çäkler, şäher, sebit üçin kesgitlenen seýsmik töwekgelçiligiň görkezijileri ilatýň seýsmik howpsuzlygyny üpjün etmek meselesiniň ýagdaýy baradaky maglumatlary özünde saklaýan we seýsmik töwekgelçiligi peseltmek boýunça çäreler toplumynyň sanawy.

INDIRECT DAMAGE – *косвенный ущерб* – gytaklaýyn zyýan (ýitgi). güýçli ýertitremesi netijesinde gös-göni zeper ýetmegi. Ol, mysal üçin, infrastruktura desgalarynyň işiniň bozulmagy, önümçiligiň togtadylmagy, ykdysady we ykdysady gatnaşyklaryň kesilmegi sebäpli dörän ykdysady ýitgileri, meselem, çaga dogluş defisitiniň ýüze çykmagy bilen baglanyşykly sosial ýitgileri hem öz içine alyp biler. Betbagtçylygyň täsirine, şeýle hem syýasy, daşky gurşaw we beýleki zyýanyň görnüşleri girýär, şol sanda zyýra-zyýra (kiçi tolkun) effekti diýip atlandyrylýar.

INDIRECT LOSS – Seret: INDIRECT DAMAGE

INDIVIDUAL RISK – *индивидуальный риск* – şahsy töwekgelçilik. Aýratyn adamlaryň (jemgyýetiň agzasy, iş ýa-da beýleki toparlaryň agzasy) bir ýyla barabarlygynyň ölmeginiň töwekgelçiligi ýa-da 100 million sagada deňelen barabarlygy.

INDUCED SEISMICITY – *наведенная сейсмичность* – gönükdirilen seýmiki işjeňlik. 1935-nji ýylda ABŞ-da suw howdany seýsmik däl ýerde gurulýar. Şondan bir ýyl soň ilkinji gönükdirilen ýertitre, iki ýyldan soň sany 100-e ýetýär,

HYDRAULIC GRADIENT – *гидравлический градиент* – gidrawlik gradiýent. Hidrostatik basyşa şertlenen gradiýent.

HYDROCARBON – *углеводород* – uglewodorod. Uglewodorodlar, uglerodyň suwuk, gaty hem-de gaz halyndaky himiki birleşmeleri, mysal üçin, nebit.

HYDROCHEMISTRY – *гидрохимия* – gidrohimiýa. Ýeriň dürli geosferalaryndaky tebigy suwlaryň dürli fiziki ýagdaýdaky material baglanyşyklaryny hem-de olaryň daşky gurşawda bolup geçýän fiziki, himiki we biologik hadysalar bilen baglanyşykly olaryň üýtgemeginiň kanuna laýyklygy baradaky ylym.

HYDRODYNAMICS – *гидродинамика* – gidrodinamika. Daşky güýçleriň täsiri astynda suwuklyklaryň hereketi hem-de onuň ýanaşan jisimler bilen otositel hereketi arkaly ýüze çykýan mehaniki özara täsiri hakyndaky ylym.

HYDROGENIC SEDIMENTS – *гидрогенные осадки* – gidrogen çökündiler. Suw erginlerinden çökdürilmäniň netijesinde emele gelen çökündiler.

HYDROGEOLOGICAL BASIN – *гидрогеологический бассейн* – gidrogeologik basseýn. Dürli hili gidrogeologik gurluşlaryň arterial basyşly basseýnini, toprak-jaýryk basyşsyz suw basseýnini we b. özünde jemleýän basseýn. Gidrogeologik basseýn iýmitleniş, suw ýygnaýuş, suwy üstünden geçiriş hem-de sarp ediş welaýatlaryndan durýar. Gidrogeologik basseýnler iki hili tapawutlandyrylýar: 1. açyk hili gidrogeologik basseýnler bilen araçägiň bolmagy bilen birlikde, garyşyk – aralyk gidrogeologik basseýne geçiş welaýatynyň araçägi şertli bolan basseýn, 2. Ähli tarapyndan gidrogeologik massiwler hem-de dag epinlenmeleri bilen çäklenen basseýn.

HYDROGEOLOGICAL CONDITIONS – *гидрогеологические условия* – gidrogeologik şertler. Gidrogeologik şertler ýer gatynyň dag jynslarynyň litologiki düzümine we suw saklaýjylygyna, ýatyşyna, akdyryjylyk häsiýetine, hiline we mukdar göwrümine, tebigat şert-düzgüniň aýratynlygyna bagly bolan alamatlaryň toplumu.

HYDROGEOLOGICAL MAP – gidrogeologik karta. Topografik esassa kesgitli meýdanyň gidrogeologiýasyny, gidrodinamikasyny we gidrohimiýasyny, şol sanda suwlaryň we ýatýş şertleriniň ýaýraýşyny görkezýän karta. Düzülen gidrogeologik karta, surata düşürilýän meýdanyň gidrogeologik derejelerini gorizont tekizlikde şekillendirýär.

HYDROGEOLOGY – *гидрогеология* – gidrogeologiýa. Ýerasty suwlaryň emele geliş kanunlaryny, ýerleşişlerini, kanunalaýyk ýaýraýşyny hem-de olaryň dag jynslary bilen baglanyşygyny, daş-töwerekdäki jynslarynyň himiki we beýleki düzümine ýetirýän täsirini, ýeriň üstüne çykyş ýollaryny hem-de gollaryny öwrenýän ylym.

HYDROGRAPHY – *гидрография* – gidrografiya. Umman, deňiz, köl suwlarynyň, kenaryaka sebitleriň hem-de derýa suwlarynyň fiziki ýazgysyny bermek bilen meşgullanýan ylym.

HYDROSPHERE – *гидросфера* – gidrosfera, Ýeriň suw örtügi. Atmosfera bilen Ýeriň gaty gabygynyň arasyndaky üzňelikde ýerleşýän suw bolup, adaty, ol ummanlaryň, deňizleriň, kölleriň, derýalaryň, batgalyklaryň, şonuň ýaly-da ýerasty suwlaryň toplumu.

HYDROSTATIC LEVEL – *гидростатический уровень* – suwuň gidrostatiki (pýezometriki) derejesi. Guýuda, şurfda ýerasty suwuň ýetýän derejesi.

HYDROSTATIC PRESSURE – *гидростатическое давление* – gidrostatik basyş. 1. Suw görnüşiniň erkin duran her bir nokadynda suwuň döredýän basyşy, 2. Suwuklygyň (suwuň ýa-da nebitiň) asuda ýagdaýdaky üstüne düşýän erkin basyşdan hem-de artykmaç basyşdan (suwuklygyň göwrüm agramynyň gözegçilik nokady çuňlugyna köpeltmekden) ybarat bolan şertli derejeden ýokardaky suwuklyk sütüniniň hemişelik basyşy.

HYPERGENESIS – *гипергенез* – gipergenez (uly masştabda özgerme). Atmosferanyň, gidrosferanyň we janly organizmleriň toplumlaýyn täsiri astynda minerallaryň ýer ýüzünde himiki we fiziki özgermegi (üýtgemegi). Şeýle hem gipergenez ýüze çykanda ýer gabygynyň emele gelmegi we ýataklaryň okislenme zolagynda tebigy baýlyklaryň, topragyň emele gelmegi we ş.m. döremegi.

HYPOCENTER – *гипоцентр* – giposentr, ýertitremäniň çuňluk merkezi, ojagy. Ýeriň maddasynyň içinde çatlama ugry boýunca süýşmeleriň emele gelen ýeriniň merkezi.

HYPOTHESIS OF ISOSTASY – *гипотеза изостазии* – izostaziya ylymy çaklamasy. Izostaziya gipotezasy tektoniki hereketleri deňagramlylyk teoriýasy bilen düşündirýän çaklama. Izostaziya gipotezasy, kesgitli çuňlukda (kompensasiýalaşma çuňlugynda) dag jynslarynyň basyşy Ýer şarynyň şol çuňlugynyň ähli ýeri boýunça birmeňzeşdir diýen çaklamadan ybaratdyr. Şu gipoteza, dag jynslarynyň massasynyň dürli dykzlygynyň, ýagny onuň az bolan ýerleriniň dykzlygy ýokary dykzlykly ýerleriniň üstüne «gaýup» çykýan diýen pikiri ündeýär.

HYPSOMETRIC MAP – *гипсометрическая карта* – gipsometrik karta. Ýer üstüniň we deňiz düýpleriniň beýiklikleri izogipsler bilen görkezilen karta.

HYPSOMETRY – *измерение высот (гипсометрия)* – gipsometriya, belentligi ölçemek. Geodeziýanyň absolýut we otnositel beýiklikleri kesgitleýän bölümi. Haýsydyr bir arada beýiklikleriň ýaýraýşy.

HYSTERESIS DAMPER – *демпфер гистерезисный* – gisterezis dempferi. Jaýlaryň we binalaryň esasynyň topragyna we beýleki şertlerine görä güýçli ýertitremelerinden goranmak üçin olara ýaramly bolan gisterezis dempferiň haýsy-

da bolsa dört topara bölünýän, bir görnüşi saýlanyp alynýar. Gisterezis dempferleriň her haýsysynyň öziniň artykmaçlygy we ýetmezçiligi bar, olar: suwuk şepbeşikden-maýuşgak, gaty şepbeşikden-maýuşgak, metalliki şepbeşikden-suwuk, we gury sürtülme görnüşleri.

I

ICHNOFACIES – *ихнофация* – ihnofasiya. Gadymy geologik döwürlerde ömür süren haýwanlaryň durmuş şertleri bilen baglanyşykly yzlaryň galan çökündi jynslaryň fasiýasy.

IDEALIZED – *схематический* – sudury görnüşinde. Çyzgyda sudury görnüşinde şekillendirmeler.

IDENTIFICATION – *отождествление* – meňzeşlik, deň hasap edilme, barabar etmek, deň saýmak.

IDENTITY – *идентичность* – meňzeşlik, deňdeşlik, biri-birine deňlik, barabarlyk.

IDIOGENITES – *идиогениты* – idiogenitler. Mineral agregatlarynyň olary gabap alýan jynslar bilen bir wagtda emele gelen kánler.

IDIOGENOUS – *сингенотический, идиогенный* – singenetiki, idiogen. Bilelikde ýa-da bir wagtda emele gelmeler (minerallar).

IDIOMORPHIC – *идиоморфный* – idiomor. Birmeňzeş kristallik häsiýetli jyns emele getiriji minerallary aňlandyrmak üçin ulanylýan umumy adalga.

IGNEOUS ROCKS – *магматические горные породы* – magmatiki dag jynslary, Ýeriň gabygynda ýa-da ýokary mantiýada dörap ýeriň ýüzüne çogup çykyp doňýan magma erginden döran we düzümi boýunça iki topara bölünýär – esasy (bazaltly) we turşy (granitli).

IMAGE – *изображение* – şekillendirme, nusga, görkezme. Geofiziki gözegçilik maglumatlaryň teswirlenmesi we baha bermesi esasynda derňelýän ýeriň (gurşawyň) geologik gurluşynyň nusgasyny gurmak.

IMPERCEPTIBLE EARTHQUAKE – *незаметное землетрясение* – bildirmeýän ýertitre. Kiçi klasly ýertitremeler $K=2-8$, depginlilik güýji $I=1-2$ ball.

IMPERMEABILITY – *непроницаемость* – siňdirmezlik, geçirmezlik. Dag jynslarynyň suwuklyklary siňdirmezlik, geçirmezlik häsiýeti.

INCLINATION – *наклонение* – ýapgytlanma, gyşarma. 1. Dag jynslarynyň gatlarunyň ýapgytlanmagy. 2. Magnit diliniň (strelkasynyň) gyşarmagy (magnit güýjenme wektorynyň we gorizont tekizligiň arasyndaky burçunyň üýtgemegi).

INCLINED ANTICLINE – *асимметричная антиклиналь* – simmetrik däl antiklinal. Bir ganaty beýleki ganatyna garanynda ýapgydrak ýa-da dikrāk antiklinal.

LUMINESCENCE – *люминесценция* – lüminissensiýa. Gazyň, suwuň we gaty jisimleriň sowuk halda şöhlelenme (ýagtylanma) häsiýeti.

LUSTER – *блеск* – öwüşgin. Minerallaryň agregatlarynyň, esasan, ýagtylygy serpikdirijilik görkezijisine hem-de hiline bagly bolan fiziki häsiýetleriniň bir aýratynlygy. Adatça, minerallaryň metallik hem-de metallik däl öwüşgini tapawutlandyrylýar. Öwüşginlikleriň käbirleri minerallary dogry kesgitläp bölüşdirmek üçin birinji derejeli alamat bolup hyzmat edýär.

M

MACROSEISMIC STUDIES – *макроейсмические исследования* – makroseýsmik barlaglar. Seýsmologik barlaglaryň esasy ornunyň bölegini tutýan, ýerttreme hadysasynyň ýeriň ýüzüne çykyşynyň ball derejeleriniň ýaýraýşynyň konfigurasiýasyna we ojagyna baha berýän, seýsmik düzgüni we gurşawyň gurluşy barada maglumat alýan barlaglar.

MACROZONING – *макроейсмрайонирование* – makroseýsmik etraplaşdyrma. Güýçli bolup geçen ýerttremelerden soň, episentral zolagynda MSK-64 depginlilik şkalanyň alamatlaryna esaslanyp makroseýsmik etraplaşdyrma işleri geçirilýär.

MADE GROUND – *насыпной грунт* – gum, çökündi üýşmegi. Geologik hadysalaryň netijesinde dörän dürli genezisli çökündi minerallar. Mysal üçin, allýuwial çökündiler, zol çökündiler, deňiz çökündileri we ş.m.

MAGMA – *магма* – magma. Magma – köplenç, silikat düzümlü, Ýeriň gabygynda ýa-da ýokary mantiýada dörap ýeriň ýüzüne çogup çykyр doňýan ergindir. Düzümi boýunça magma iki topara bölünýär – esasy (bazaltly) we turşy (granitli).

MAGMATIC BREEDS – *магматические горные породы* – magmatiki dag jynslary, Ýeriň gabygynda ýa-da ýokary mantiýada dörap ýeriň ýüzüne çogup çykyр doňýan magma erginden dörän we düzümi boýunça iki topara bölünýär – esasy (bazaltly) we turşy (granitli).

MAGMATISM – *магматизм* – magmatizm. Magmatizm – magmanyň işjeňligi bilen baglanysykly ähli geologik prosesleriň jemi. Magmatizm hadysasyny effuziw (daşky wulkanizm) we intruziw (içki plutonizm) prosesleri birleşdirýär.

MAGNETIC (RESONANCE) LOGGING – *магнитный каротаж* – magnit karotažy. Kesim gatlaruny anyklamak üçin guýunyň düýbüne çenli geçirilýän magnit häsiýetnamasynyň karotaž barlagy.

MAGNETIC ANOMALY – *аномалия магнитная* – magnit anomaliýasy (nädogrylylygy). Ýeriň togalagynyň ýa-da zolag çägininiň düzüm dürlüliligi bilen baglylykdaky bolan magnit anomaliýasy.

MAGNETIC CARD – *карта магнитная* – magnit (meýdanynyň) kartasy. Gatlaklardaky dag jynslarynyň magnit häsiýetiniň ýeriň ýüzündäki magnit meýdanyna edýän täsiriniň kartasy.

ISOTHERM – *изотерма* – izoterma. Ýeriň aýry-aýry yerlerinde howanyň ýyllyk, aýlyk ýa-da haýsy-da bolsa başga kesgitli döwrüň ortaça gyzygynlygyny kartada görkezýän çyzyklar.

ISOTHISM – *изотизма* – izotizma. Gorizonta orogeniki süýşmeleriň ortaça nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

ISOTROPIC – *изотропный, изотропность* – izotrop, izotroplylyk. 1. Jisimleriň hemme tarapa fiziki häsiýeti bir bolan aýratynlygy. Mysal üçin, gidrogeologiýada izotrop jynslar diýlip dikligine hem-de keseligine suw siňdirijilik we başga häsiýetleri meňzeş bolan jynslara düşünilýär. 2. Ähli ugurlar boýunça birmeňzeş fiziki häsiýetli emele gelmeler.

ISOTROPY – *изотропия* – izotropiýa. Obýektleriň fiziki häsiýetleriniň hemme tarapa birmeňzeş bolan aýratynlygy bolmak bilen gazlar, suwuklyklar, gaty jisimler üçin mahsusdyr. Izotropiýa anizotropiýanyň gapma-garşysydyr.

ISOVARIATIONAL – *карта вековых или годовых изменений* – asyrylyk ýa-da ýyllyk üýtgeме kartasy. Ýer magnetizminiň asyrylyk ýa-da ýyllyk üýtgemeginiň kartasy.

J

JACKHAMMER – *бурильный молоток* – buraw çekiji, perforator. 1. Gaty jynslarda kiçi diametrli burawy gol bilen urlup aýlandyrmak üçin enjam, 2. Buraw guýusynyň ekspluatasion obsadka kolonnasyna deşik deşmek üçin enjam. Buraw çekiji pneumatiki hem-de elektriki bolup biler.

JOINT – *стык, (трещина)* – sep, (jaýryk). 1. Gatlaklaryň jaýryk atyp böleklere bölünmegi, 2. Gatlanma tekizligi, 3. Birleşýän ýeriň sepi, 4. Tektoniki ýarylma.

JOINT HINGE – *шарнир (шарнир складки)* – şarnir (epinlenmäniň şarniri). Epin okunyň gatlamanyň üsti bilen kesişmeginden emele gelýän çyzyk.

JOINT OF RETREAT – *трещина сжатия* – sykylma jaýrygy. Dag jynslarynyň dürli sebäplere görä göwrüminiň kiçelip gysylmagy netijesinde jaýryklaryň emele gelmegi.

JOINT SETS (SYSTEM, FAMILY) – *система трещин* – jaýryklaryň ulgamy. Giňişlikde birmeňzeş orýentirlenen hem-de biri-birleriniň aradaşlygy deňdeş bolan jaýryklary emele getirýän gurluşa eýe bolan ulgam.

JOINTY – *трещиноватый* – jaýryklan. Dag jynslarynyň üstüniň jaýryklar bilen bezelmeği.

JOULE – *джоуль* – joul. Inlis fizigi Joulyň (1818–1889) ady bilen bellenilýän Halkara birlik ulgamynyň (SI) ýylylyk energiýasynyň we mukdarynyň aňlatmasy hökmünde ulanylýan iş birliги. Seýsmologiýada, ýerttremede çykan (E) energiýanyň ölçegi – joul.

JUNCTURE – *шов, снай* – sep, tiki. Tektonikada, iki sany uly geologik gurluşy birleşdirýän regional çatlama.

JUNCTURE OF PLATES – *сочленение плит* – plita sepişigi. Tektonikada plitalary geosinklinal sebitler bilen sepleşýän çatlamalary.

JURA, JURASSIC – *юра (юрский период)* – ýura (ýura döwri). Mesozoý eýýamyna degişli bolan ikinji döwrüniň (ulgamynyň) gysgaldylan ady. Döwrüň dowamy 54 mln ýyl, başlan wagty 180 mln ýyl ozal.

JUVENILE – *ювенильный* – ýuwenil. 1. Ýer üstüne çykyr, geologik aýlanyşyga gatnaşmadyk emele gelmeler. 2. E.Zýussyň garaýşyna görä, ilkinji emele gelişli, ýagny endogen güýçler bilen baglanyşykly buglaryň hem-de çuň jümmüşlerde ähtimal, magmadan bölünip çykyan kisloroddan we wodoroddan olaryň dislosirlenen atomlaryndan emele gelen magmatik (çuňluk) suwlar.

JUXTA-EPIGENESIS – *наложенный эпигенез* – üst-üstleýin epigenez. Epigenez bilen baglanyşykda minerallaryň, dag jynslarynyň, şol sanda gazma baýlyklarynyň özgermegine ýa-da täzeden emele gelmegine alyp barýan gaýtadan (soňra) geçen hadysalar.

К

KAINOZOIC (CENOZOIC) ERA – *кайнозойская эра, кайнозой* – kaýnazoý eýýamy, kaýnozoý. Ýeriň geologik taryhynyň mezozoýdan soňra başlan hem-de şu günlere çenli dowam edip gelýän eýýamy. Kaýnozoý üç sany geologik döwre bölünýär: paleogen, neogen we antropogen (ýa-da dördülenji döwür). Şu eýýamyň esasy aýratynlygy güýçli tektonik hereketleriň (Alp epinlenmesiniň) geçmegi hem-de organik dünýäsiniň pajarlap ösmegidir. Onuň ýene-de bir aýratynlygy dünýädäki nebit we gaz kânleriniň uly böleginiň kaýnozoý ýaşly çökündilerinde ýerleşmegidir. Kaýnozoý eýýamynyň başlan wagty 65 million ýyl ozal.

KAOLIN – *каолин, белая глина* – kaolin, ak toýun. Esasan, kaolinit ýa-da galluzit mineral bölejiklerinden durýan külke däneli ak ýa-da açyk reňkli toýunsow jyns.

KARST – *карст* – karst. Ýer gabygynda aňsatlyk bilen ereýän duz, angidrit, gips, hekdaşy ýaly dag jynslaryny suw eredip olarda her dürli sypatda köwleriň, boşluklaryň jemini öz içine alýan çylşyrymly boşluk emele gelme hadysasy. Şeýle hadysalar Türkmenistanda, Köýtendagda, Köpetdagda we başga ýerlerde giňden ýaýrandyr. Uly karst köwekleri opurylanda ýertitrete emele gelip bilýär.

KARST LAKE – *озеро карстовое* – karst köli. Ýer gabygynda aňsatlyk bilen ereýän duz, angidrit, gips, hekdaşy ýaly dag jynslaryny suw eredip olarda her dürli sypatda köwleriň, boşluklaryň suwdan dolmagy. Mysal: Köwata ýerasty köli.

KARST TOPOGRAPHY – *карстовый рельеф* – karst relýefi. Karst hadysalary bilen baglanyşykly emele gelen relýef. Hek jynslaryndan durýan

LONGSHORE – *береговой, литоральный* – kenar, litoral. Deňziň kenar sebitindäki daşgyn hem-de gaýtgyn çäginin arasyndaky deňiz kenarynyň pes zolagy. Şol zolakda tolkunlaryň we daşgyn-gaýtgyn akymynyň çökündileriniň çökdürilmegi geçip, onuň aşaky çyzygy gaýtgynyň in ýokary derejesiniň ýaýran ýerine çenli ýetýär. Şol zolak deňizleriň her birinde özboluşly häsiýete eýedir. Litoral zolaga gaýaly kenarlaryň käbir ýerlerinde, ýagny gaýanyň dik inýän kenarynda düýpden bolmazlygy mümkindir, onuň tersine, kenaryň has ýalpak ýerlerinde daşgyn-gaýtgyn wagtynda kenaryň birnäçe kilometr giňişligi suw bilen basyrylýar ýa-da suwdan boşaýar. Şeýle ýagdaýa Türkmenistanyň Hazar deňziniň kenar sebitinde-de gözegçilik edilýär.

LOOSE – *сыпучий (рыхлый)* – ürgün, külke, (gowşak, ýumşak). 1. Dykzylaşmadyk, gowşak. 2. Baglanyşyksyz, sementleşmedik.

LOOSE CLASTIC ROCKS – *рыхлые обломочные породы* – ýumşak owrantgy jynslar. Ozalky jynslardan owranyp emele gelen ýumşak çökündi (dänejikleri > 2mm) dag jynslarynyň toplumu. Ýumşak owrantgy jynslar iki topara bölünýärler: ýylmanan we ýylmanmadyk.

LOOSE ROCK – *рыхлая (несвязанная) порода* – gowşak (baglanyşyksyz) jyns. 1. Dykzylaşmadyk, gowşak dag jynsy. 2. Baglanyşyksyz, sementleşmedik dag jynsy.

LOOSE SOIL – *рыхлые грунты* – gowşak (ýumşak) topraklar. Ozalky jynslardan owranyp emele gelen ýumşak çökündi (dänejikleri > 2mm) dag jynslarynyň toplumu (çagyl, jyglym, çäge).

LOST RECORD STRATA – *стратиграфический перерыв наблюдаемый* – gözegçilik edilýän stratigrafiki arakesilme. 1. Gatlaklanmanyň yzygiderliliginiň arakesilmegi, 2. Pagsanyň gatlaklarynyň bir böleginiň düşüp galmagy, 3. Geologik kesimdäki arakesilme.

LOVE WAVE (L) – *волна Лява (L)* – Lýawa tolkun (L). Ýertitrete ýeriň üstünde emele gelýän yüzleý tolkun, ýeriň bölejiklerini diňe gorizonta herekete getirýär.

LOWER BEND – *мульда или шарнир синклинали* – sinklinalyň muldasy ýa-da şarniri. Sinklinalyň okara görnüşli merkezi.

LOWER LIMB – *лежачее или нижнее калено (крыло)* – ýatan ýa-da aşaky ganaty. Kesilip düşmäniň aşaky ýatan ganaty.

LOWERING OF SEA LEVEL – *понижение уровня моря* – deňiz derejesiniň peselmegi. Hazar deňziniň derejesiniň peselmegi.

LOWLAND – *низменность* – peslik, gol. Ýer üstüniň gözýetimdäki giň ýaýlyp giden meýdandaky oňositel beýiklikleri deňiz derejesinden 200 metre çenliligi bilen tapawutlanýan tekiz bolan relýef şekili. Olar morfologik hem-de genetiki aýratynlyklary boýunça, köplenç, deňziň düýbi bolan. Mysal üçin, Günbatar Sibir pesligi.

LOCAL SURVEY – *полевая съёмка в целях геологической разведки* – geologik barlag işleri geçirmek maksady bilen baglanyşykly meýdanda alnyp barylýan surata düşürme.

LOCUS – *месторасположение* – ýerleşen ýeri. Gatlamanyň ýeriň üstüne iň ýüzleý ýerleşen ýeri.

LOCUS OF FOUNDERING – *центр оседания* – aşak çökme merkezi.

LODE – *жила* – damar. Ýer gabygyndaky dag jynslary ýa-da nebit bitumy bilen dolan jaýryklar. Damarlar birnäçe görnüşi boýunça tapawutlandyrylýar: ýönekeý, çylşyrymly, şaha-şaha, basgançak görnüşli we b.

LOESS – *лесс (пылеватые породы)* – lýoss (tozly jynslar). Örän maýdaja, çägeden iri toýundan ownuk däneleri, 0,005–0,05mm düzülen, köplenç, gatlaksyz, ýumşak, sarymtyl-çalymtyl reňkli, esasan, ýel bilen çökdürilen eol çökündileri. Kwarsyň, meýdan şpatynyň, kalsitiň gýçak bölejiklerinden we başga minerallaryň, az mukdardaky toýunlaryň garyndysyndan durýar. Toz çökündileriniň iň galyň çökdürilen ýeri Hytaýda Huanhe derýasynyň ýakasynda bolup, onuň galyňlygy 400m ýetýär.

LOESSAT – *лессоподобный, лёссовидный* – toz görnüşli. Mysal üçin, Günorta-Gündogar Türkmenistanyň çäginde Köpetdagyň eteginde toz görnüşli topraklar duş gelýär.

LOESSILIFICATION – *лессификация* – tozlaşma. Amatly fizika-geografiki şertlerde eol çökündilerine mahsus bolan lýossilaryň emele gelmegi.

LOESSLAND – *лессовая земля* – toz topury. Tozlardan durýan toprak.

LOG SHEETS – *каротажная диаграмма* – karotaž diagrammasy. Geçirilen karotaž işleriniň jikme-jik ýazgysy. Karotaž barlaglarynyň ýazgysy bilen bir hatarda, adatça, geçirilen işleriň maglumatlary we şertleri baradaky ýazgyny saklaýan diagramma.

LOGGING – *геофизические исследования (в скважине)* – (guýularyň) geofiziki barlaglary. Guýuda dürli usullar arkaly geçirilýän karotažy.

LOGGING TOOL – *скважинный зонд* – guýu zondy (karotaž geçirilende).

LONG AXIS – *ось антиклинали* – antiklinalyň oky. Antiklinal gurluşly gurluşyň uzyn oky.

LONG SPACING CURVE – *кривая каротажа, полученная при большом радиусе зонда* – barlagy uly radiusly zondlananda alnan karotaž egrisi.

LONGITUDINAL FOLD – *продольная складка* – uzaboýuna ýatan epin. Epinlenmäniň umumy ýatuşynyň okuna parallel ýatan epin.

LONGITUDINAL WAVE (P) – *продольная волна (P-волна)* – seýsmik maýuşgak (“ilkinji” P) boý tolkun. Ojak gurşawynda emele gelen maýuşgak dag jynslarynyň özüniň ýaýraýan ugrunyň yzygider gysylma-dartyлма atdyryp deformasiýany geçirýän göwrüm tolkunlar. P-tolkun kese tolkundan 1.75 esse çalt gidýär we suwuk jisimlerden hem geçýär.

gatlaryň eremeği netijesinde döreyän köpsanly gysgajyk derejikleriň tory bilen örtülip, soňra bolsa karst guýguçlarynyň emele gelmegi bilen häsiýetlendirilýän çarkandakly (kesimlenen) relýef. Karst diýen adalga aslyýetinde Adriatik deňziniň demirgazyk kenar sebitinden demirgazyk-gündogara tarap ýaýran, ýagny ozalky Ýugoslawiýada ýerleşen Karst gyrynyň adyndan gelip çykandyr.

KATAARCHEAN – *катаархейский* – kataarheý. Ýeriň geologik taryhynyň arheý eýýamyndan ozalky wagtda emele gelen dag jynslar (gneýsler, granitler we b.) üçin ulanylýan adalga. Kataarheý emele gelmeleriniň geologik ýaşlary radioaktiw elementleriň dargamagyna esaslanýan usullaryň kömegi bilen amala aşyrylýan. Mysal üçin, Kola ýarymadasynyň emele gelmeleriniň ýaşı kaliý-argon usuly arkaly amala aşyrylyp, 3 milliard ýyl aralygyndaky geologik wagta barabar diýlip kesgitlenilýär.

KATAGLYPH – *катаглиф* – kataglif. Çökündi jynslarynyň katagenez döwründe ýokardaky ýerleşen gatlaklaryň aşaky gatlar uly basyş salmagy netijesinde ýüze çykýan iýeroglifleriň teksturasy.

KATAOROGENIC – *катаорогенический* – kataorogenik. Aşakdan täsir edýän güýçler we gysylmalardan geosinklinalyň daga öwrülme hadysasy.

KATASEISM – *катасейсм* – kataseýsm. Ýer gabygynyň ýertitre ojağyna tarap hereketi.

KELVIN SCALE – *шкала Кельвина* – Kelwiniň şkalasy. Gyzgynlygyň absolýut şkalasy.

KERN-STONE – *крупнозернистый песчанник* – iri däneli çägedaşy.

KEY MAP – *обзорная карта* – syn kartasy, synlama kartasy. Nusgada kese kesimiň geçýän çyzygynyň ýerleşişini görkezýän karta.

KEY WELL – *опорная скважина* – daýanç guýusy (skwažinasy). Heniz burawlanyp öwrenilmedik etraplarda geçirilýän hem-de nebitiň we gazyň gerek pursatynda peýdalanyljak gorlaryny taýýarlamak üçin gözleg-barlag işleriniň ugurlaryny kesgitlemek maksady bilen ýer çuňluklarynyň geologik gurluşyny öwrenmek meselelerini göz önünde tutýan çuň guýu. Şeýle guýularda barlaglaryň iň uly toplumu göz önünde tutulýar.

KEYSTONE – *замок свода* – gümmeziň sepi. Gümmeziň ganatlarynyň seplesýän ýeri.

KEYSTONE OF FOLD – *замок складки* – epiniň sepi. Epinleriň ganatlarynyň seplesýän ýeri.

KICK OUT – *выброс* – akyp çykmak, zogdurylmak. Gatlama basyşynyň güýjüniň gidrostatik zor salynmasyndan ýokary geçmegi netijesinde gatlama suwuklygynyň guýusynyň sütüni boýunça zogdurylyp çykmagyna alyp barýan ýagdaýy.

KIDNEY STONE – *галька* – ýulmanan daş. Diametri 1–10 sm bolan akar suw, ýa-da deňziň suwy bilen ýulmanan daş.

KILLED – *разрушенный, уничтоженный* – ýumrulan, ýok edilen. 1948-nji ýylyň weýrançylykly ýerttitremesi ýumrulan şäheri elektroenergiýasyz goýdy.

KIMBERLITE – *кимберлит* – kimberlit. Porfir gurluşly ultra esasly jynslarynyň pirop düzümlü (piroply perioditler, seýrek piroply oliwinitler hem-de piroksenitler) gatançlary hökman bolmagy bilen häsiýetlendirilýän gipabissal ultraesasly jyns.

KINDRED – *породная ассоциация* – jyns assosiasiýasy (topary). Dag jynslarynyň kesgitli toplumyny, ýagny olaryň utgaşykly baglanyşyklaryny hem-de käbir halatda laterial özgermeleriniň aýratynlyklaryny häsiýetlendirýän litologik toplumu ýa-da utgaşmasy.

KNAP – *гребень* – geriş. Kiçiräk baýyrlaryň gerişleri.

KNICKPOINT – *порог* – bosaga. Derýa hanasynyň kese kerti.

KOP – *гора* – dag. Üzňelikde daş-töwereginden 200 metrden belende galýan beýiklik.

KOTOVITE – *котовит* – kotowit. Galtaşma-metasomatik känlerde forsterit, klinogumit, lüdwinit, şpinel we başgalar bilen duşýan çalymtyl reňksiz mineral.

KOUM – *кум* – gum. Orta we Merkezi Aziýanyň çägeli çölleri ýa-da çäge alalarynyň toparlary.

KRYOTURBATION – *криотурбация* – krioturbaşiýa. Kesimdäki gatlaklaryň çylşyrymly dispersli dag jynslarynyň dürli hili şekilleri emele getirýän tekstura sypatlary.

KRYPTOGENE – *криптоген* – kriptogen. Dag jynslarynyň näbelli emele gelmeleri.

KYR – *плато* – üsti tekiz belentlik. Deňiz derejesinden has ýokary göterilen üsti otnositel tekiz relýefli belentlik. Mysal üçin, Türkmenistanyň demirgazyk-günbatarynda ýerleşen Tüwergyr, Gaplaňgyr.

L

LACCOLITH – *лакколит* – lakkolit (lokkalit). Magma ojagynyň ýeriň üstüne çykyp bilmän, çökündi gatlaklarynyň arasynda sowap doňup galan hem-de daş-töweregi gurşalyp alnan çökündi jynslarynyň gatlaklary bilen sazlaşykly ýerleşen kömelek görnüşli güberçek intruziw jisim. Eger intruziw jisimiň üstündäki çökündi gatlary ýuwulup aýrylsa, onda lakkolitiň üsti açylyp dag görnüşinde somalyşyp durýar. Mysal üçin, Krymdaky Aýu-Dag, Kawkazdaky Maşuk, Železnaýa, Razwalka daglary we başgalar.

LADE – *устье* – aýagy, gutarýan ýeri. Derýanyň deňze, köle we b. guýýan ýeri.

LAGOON – *лагуна* – laguna (köl). Deňziň kenar sebitiniň ýalpak ýerleriniň seňnerler bilen bölünip aýrylan deňiz ýakasyndaky ýalpak suwly tebigy köl.

LITHOLOGIC MAP – *литологическая карта* – litologik karta. Kesgitli geologik ýaşly çökündi jynslaryň dürli hilleriniň ýaýran welaýatlaryny geografik esasynda görkezýän karta. Şeýle kartalarda jynslaryň maddy düzümleri, gatançlary, mahsus teksturalary we başga aýratynlyklary şertli belgiler bilen görkezilýär. Litologik kartanyň litifasial we paleogeografik esasy tapawudy, olarda çökdürilme hem-de ýuwulma sebitlerinde fizika-geografik şertler görkezilmeyär.

LITHOLOGIC THINNING-OUT – *литологическое выклинование* – litologik pahnalanma. Çökündi jynslarynyň gatlaklarynyň käbirleriniň galyňlygyny kem-kemden pahnala görnüşinde gyýlyp (ýukalyp) gutarmagy.

LITHOLOGY – *литология* – litologiýa. Çökündi dag jynslaryny öwrenýän ylym.

LITHOSPHERE – *литосфера* – Ýer gabygy (litosfera). Ýeriň ýokarky daşky gaty gabygy we ýokary mantiýanyň bölegi litosfera girýär. Litosfera ýer gabygyny, ýagny Ýeriň ýokarky sial gabygyny hem-de ksenolitleri, oliwin-piroksenli düzüme eýe bolan jynslary öwrenmeklige esaslanýlyp, Mohorowičiň çäginde bölünýän Ýeriň ýokarky mantiýasynyň ýokarky bölümini öz içine alýar. Litosferanyň galyňlygy kesgitli däl, ol kontinentleriň astynda 50 km-den 100 km-e çenli aralykdadyr. Litosfera astonosferanyň işjeň guşagy hasaplanylýar. Litosferanyň aşaky araçägi astenosfera gatlagynyň derejesinden geçirilýär. Ol astonosferanyň üstünde ýerleşen hem-de ýer gabygyndan we ýokarky mantiýadan durýan bölegidir.

LITHOSPHERE SUBOCEANIC – *литосфера субокеаническая* – subokeanik litosfera. Umman hem-de kontinental gabygyň seplesmesiniň geçiş zolagy.

LITHOSPHERIC PLATE – *литосферная плита* – ýer gabygynyň plitasy. Olar seýsmik işjeň, wulkaniki we tektoniki işjeň zolaklar bilen çäklenendir. Ýeriň ýokarky daşky gaty gabygynyň we ýokarky mantiýasynyň ýokarky bölümini öz içine alýan segment görnüşli bölegi (plitasy). Litosfera plitasynyň galyňlygy kesgitli däl, ol kontinentleriň astynda 50 km-den 100 km-e çenli aralykdadyr. Litosfera plitalarynyň araçäginde iki sany plitanyň biri-birinden gapma-garşylygyna hereketlenmegi netijesinde kem-kemden daşlaşmagy zerarly täze gabyk emele gelýär (diwirgensiýa) hem-de olaryň çakyşan ýagdaýy – konwergensiýa.

LOCAL ANOMALY – *аномалия локальная* – lokal (belli ýere degişli) nädogrylylyk. Ýerde ýatan magdanyň (jisimiň) geofiziki meýdanyň izoliniýa keşbini üýtgedýän lokal anomaliýasy.

LOCAL FORECAST (PROGNOSIS) – *прогноз локальный* – lokal (ýerli) prognos (çen etme). Umumy ulgamyň çäklerinde geçirilen ýerli çäk üçin çen etme.

LOCAL METOMORPHISM – *контактовый (местный) метаморфизм* – (ýerli) galtaşma metamorfizmi. Magmanyň çökündi jynslaryny böwsüp geçmegi netijesinde gabap alýan jynslar bilen intruziw jisimleriniň galtaşmalarynda emele gelýän üýtgeşmeler.

konstruksiýasynda liniýa bolmadyk täsirler dörese (jaýrylmak, süşmek) onda empiriki koeffisiýentler girizilýär.

LINKAGE – *сочленение* – sepişik. Gurluş elementleriň aralaryny birleşdirýän sepişigi.

LIQUEFACTION OF SOIL – *разжижение грунта* – topragyň suwuklanmasy. Ýertitreme mahalynda çyg topragyň goýy suwuklyk ýaly özüni alyp barmagy.

LIQUID PHASE – *жидкая фаза* – suwuklyk fazasy.

LIQUID STATE – *жидкое состояние* – suwuklyk ýagdaýy. Jisimiň suwuklyk ýagdaýynyň akgyňlygy.

LIQUATION – *ликвация* – likwasiýa. Metallurik hadysalarynda bolşy ýaly, suwuk magmanyň aşaky gyzgynlygynda iki sany biri-birine gatyşmaýan suwuklyga bölünme hadysasy.

LISTVENTIZATION – *лиственнизация* – listwenitizasiýalaşma. Hidrotermal ergininiň täsiri astynda ultra esasly we esasly jynslaryň üýtgemek hadysasy.

LITHIFICATION – *диагенез, литификация, окаменение* – diagenез, litifikasiýa, daşa dönme. 1. Diagonез – çökündi dag jynslaryny emele getirýän hadysalaryň jemi. 2. Litifikasiýa – çökündiler çökenden soňra, olaryň gatap dag jynslaryna öwürmäge eltýän hadysasy. 3. Daşa dönme – ýumşak çökündileriň daşa öwürülme hadysasy.

LITHOGEN, LITHOGENEOUS – *литогенный* – litogen. 1. Köplenç, gazma baýlyklarynyň känleri üçin ulanylýan adalga. 2. Daşa dönen organizmleriniň gaňnyllary üçin ulanylýan adalga. Mysal üçin, polip merjenleri.

LITHOGENESIS – *литогенез* – litogenез. Çökündileriň we çökündi dag jynslarynyň emele getirýän hadysalaryň toplumu.

LITHOLOGIC AND FACIES MAP – *карта литолого-фациальная* – litologo-fasial karta. Haýsy-da bolsa kesgitli geologik wagtyň aralygyndaky çökündileriň düzümi hem-de emele geliş şertleri şekillendirilen karta. Ýöne geologlaryň arasynda dürli hili pikirler bolup, olaryň içinde iki sany garaýuş öňe sürülýär: 1. litologo-fasial kartada ozaly bilen fasiýal ýagdaýlar, çökündileriň düzümi, izopahitler, owrantgy materiallaryň getirilen ugry, akymyň ugry, käbir halatlarda teksturalaryň dürli görnüşleriniň ýaýraýuşlary, çökündileriň diagenезiniň geohimiki ýagdaýlary görkezilýär, 2. litologo-fasial kartalarda çökündileriň görnüşleri (çäge, toýun, karbonatlar) hem-de olaryň käbir alamatlary ýa-da aýratynlyklary görkezilýär. Nukdaýnazarlaryň birinjisine laýyklykda düzülen kartalar çökündileriň düzümi we emele geliş şertleri baradaky düşüňjani has çuň düşündirýär.

LITHOLOGIC FACIES – *литологические фации* – litologik fasiýalar. Çökündi jynslarynyň litologik aýratynlyklaryna (maddy düzümine) eýe bolan fasiýalar.

LAGOONAL SEDIMENTS (DEPOSIT) – *лагунное отложение* – laguna çökündiler. Laguna çökündileri, adatça, ýalpak suwly basseýnleriň sebitlerindäki ýaly çala şor ýa-da öte şor (duzly) bolmagy ähtimaldyr. Duza öte baýlaşan lagunlar nahar we kaliý duzlaryň, gipsiň, angidridiň, dolomitiň toplanmagy bilen häsiýetlendirilýär.

LAKE – *озеро* – köl. Dünýä ummany bilen aragatnaşygy bolmadyk, gury ýerdäki içi suwly dürli ululykdaky köller. Olaryň bütin ýer togalagyndaky tutýan meýdany takmynan 25 million km² barabardyr. Dünýädäki iň uly köl Hazar deňzidir (438 müň km²), iň çuň bolsa Baýkal kölüdir (1741m). Köller özleriniň emele gelişleri hem-de häsiýetleri boýunça dürli-dürlüdür (akmaýan köller, wulkanik köller, böwetli köller, buzluk kölleri, derýa kölleri we b.).

LAMELLATED – *слоистый* – gat-gat, gatlakly. Gat-gat (slanes) tekstura – magdanlaryň ownuk biri-birine parallel jaýryklylygy. Gatlaklaryň ýukajyk plastinalaryndan durýan gatlakly häsiýete eýe bolan görnüşleri. Mysal üçin, slýuda, slanes, kömür we b. minerallar.

LAMINATION – *наслоение* – gatlaklanma. Owrantgy materiallaryň gatlaklanyp çökdürilme hadysasy.

LAND – *земля, суша* – ýer, gury ýer. Şu adalga Ýer planetasy hökmünde ulanylman, köplenç, haýsy-da bolsa bir ýeriň ornuny ýa-da onuň aýratynlygyny häsiýetlendirmek üçin ulanylýar. Mysal üçin, hasylsyz ýer, gury ýer, kömürlü ýer, batgalyk ýer, şor ýer, suw basan ýer we b.

LAND AREA – *материковая область* – yklym (materik) sebiti. Gury ýere mahsus bolan sebitler.

LAND FACET – *единица районирования местности* – ýerleri etraplara bölmekligiň birligi.

LAND FORM ELEMENT – *элемент ландшафта* – landşaftyň düzümçesi. Landşaftyň kesgitli alamatlary boýunça tapawutlanýan hem-de oňa mahsus bolan elementleri.

LAND SEDIMENTS – *континентальные отложения* – kontinental çökündileri (ser. CONTINENTAL SEDIMENTS).

LAND SUBSIDENCE – *оседание грунта* – topragyň çökmegi. Dürli sebäplere görä, ýer üstüniň aşak çökmegi.

LAND SYSTEM – *районирование территории* – çägi etraplaşdyрма, etrapa bölme. Ýeriň zolaklaryny haýsy-da bolsa häsiýetiniň (relýef şekili boýunça, emele gelişiniň, birmeňzeş klimatik hem-de geologik şertleriniň hem-de kybapdaş topografik birliklerden durýan ýerleri) daş-töweregindäki ýerlerden birmeňzeşligine bölmek. Mysal üçin, sebitiň meýdanyny nebit-gazlylyk häsiýeti boýunça etraplaşdyрма.

LANDFALL, LANDSLIDE, LANDSLIP – *оползень* – süşgün (syrylyp düşme). Ýer gabygynyň bir böleginiň daglaryň hem-de belentlikleriň ýapylaryndan

ýokarky gatlaklarynyň uzak wagtyň dowamynda, öz agramyny haýallyk bilen ýa-da örän çalt aşak syrylyp gaýtmagy. Süýşgünler dürli hili sebäpleriň täsirinden emele gelýär. Esasan, suwly gorizontlaryň suwa baýlaşmagyndan hem-de ýokarky gatlaklaryň agram salmagyndan ýüze çykýar.

LANDFORM – *форма рельефа* – relýefiň keşbi. 1. Geodinamiki hadysalaryň täsirinden emele gelen ýer üstüniň relýef formalary. Adatça, içki güýçler, köplenç, relýefiň položitel elementlerini döredýär, daşky güýçler bolsa, içki güýçleri döreden belentliklerini düzleýär. Şeýlelikde, şu iki güýjüň gapma-garşylykly göreşi netijesinde ýeriň üst görkünüň dürli relýef formalary döreyär. 2. Ýer üstüniň topografiýasy.

LANDMARK – *репер* – belgi. 1. Ýeriň üsti niwelirlenip kesgitli nokady bellenen hem-de onuň deňiz derejesinden näçe belentdedigi bellenen, haýsy-da bolsa desganyň diwarynyň ýüzüne oturdylan ýa-da ýeriň ýüzünde dakylan ýörite gazyk görnüşli belgi. 2. Ugur almak üçin goýulýan ýörite geodeziki belgiler ýa-da gazyk.

LANDSCAPE – *ландшафт* – landşaft. 1. Geomorfologiýada relýefleriň genezisi boýunça biri-birine bagly bolan toplumu. 2. Dürli geografiýa düzümçeleriniň – relýefiň, ösümligiň, klimatyň, haýwanlaryň, adamlaryň hojalyk işleriniň biri-birlerine täsir edýän hem-de özara baglanyşykly bolan belli bir meňzeşlik alamat jemi bilen kesgitleýän sebit.

LANDSLIDE EARTHQUAKES – *оползневые, обвальные землетрясения* – süýşgün, opurylma ýer titremeleri (ser. EARTHQUAKES).

LARGE VELOCITY CONTRAST – *большая скоростная граница* – ýokary tizlikli araçägi. Gurşawyň çökündi gatlaklaryň serhet tekizliklerinde seýsmik tolkun tizlikleriniň üýtgeýşini häsiýetlendirýän kesimiň aşaky bölegi ýokary tizlikli araçäk – binýat gaty.

LARGE-SCALE MAP – *карта крупномасштабная* – iri ölçegli karta. Geologik kartalaryň ölçeginiň 1:50000 (ondan hem iri – 1: 25000 we b.) masştaba eýe bolan hem-de aýry-aýry ýerleriniň geologik gurluşlaryny ýüze çykarýan görnüşi.

LARGE-SCALE-CONSTRUCTION (LSC) PROJECTS – *здания и сооружения массового строительства* – köpçülikleýin jaýlaryň we binalaryň gurluşygy.

LASER – *лазер* – lazer. Optiki generator – örän insizje hem-de kuwwatly ýagtylyk çogdumynyň çeşmesi. Lazeriň esasy bölegi deňeşdirme insizje jisimiň burçunda ýokary derejeli depginli (intensiw) şöhläniň ýörite çeşmesi bolup hyzmat edýär. Ol şäher gurluşygynda, geodeziki gözegçiliginde hem-de geologik desgalary (tunelleri, garymlary, şahtalary, turbaýollary we s.m.) geçirmekde ýa-da gurmakda gabat gelýän dürli meseleleri çözmek hem-de olara derňew işleri geçirmek üçin ulanylýar.

LIMESTONE – *известняк* – hekdaşy. CaCO₃ düzülen, adatça, kalsitden ybarat bolan çökündi dag jynsy. Hekdaşlary emele gelişleri boýunça: biogen, hemogen ýa-da himiogen hem-de gatyşyk (biogen we hemogen) görnüşleri tapawutlandyrylýar.

LIMIT – *предел* – çäk. Geologik hadysalaryň gaýry emele gelmeleriniň ýaýraýşynyň çägi.

LIMIT OF ELASTICITY – *предел упругости* – maýuşgaklyk çägi. Zor salynmanyň sähelçe ýokarlanmagy jisimiň (materialyň) süýügip akmagyna alyp barýan çägi.

LIMIT OF ERROR OF ANALYSIS – *предел погрешности анализа* – barlagyň ýalňyşlygynyň çägi.

LIMY SOIL – *известковая почва* – hekdaş topragy. Hekdaşlaryň hasabyna döran toprak.

LINE – *линия* – çyzyk. 1. Uzalyp ýatan çyzygy, 2. Çatlama çyzygy, 3. Gadymy kenar çyzygy, 4. Gatlaşma çyzygy.

LINE OF CORRELATION – *линия корреляционная* – korrelýasiýa çyzygy. Aýry-aýry kesimleriniň çökündileriniň geologik ýaşyny kesgitlemek üçin olary özara deňeşdirmeklige niýetlenilen deňeşdirme çyzyklary.

LINE OF DISLOCATION – *линия дислокации* – dislokasiýa çyzygy. Galtaşmalaryň ozalky ýatýşlarynyň üýtgemegine sebäp bolýan bozulmalaryň (dislokasiýalaryň) çyzyklary. Şeýle çyzyklar kristallarda hem bolýar.

LINE OF EQUAL INTERVALS (ISOCHORE) – *линия равных интервалов* (изохора) – meňzeş interwallaryň çyzyklary (izohorlar).

LINEAMENT – *линеament* – lineament. Ýer gabygynyň başlangyç ösüş tapgyrynda, käbir halatda onuň bütin ösüş taryhynda çuňluk çatlama bilen baglanyşykly planetar häsiýete eýe bolan çyzyklaýyn ýa-da ýaýyk görnüşli gurluşlar, struktura elementler.

LINEAR INCREASE OF VELOCITY WITH DEPTH – *линейное увеличение скорости с глубиной* – çuňlaşmak bilen (gatlaryň dykzlaşmagy sebäpli) göni barabarlykda tolkun tizlikleriniň galmagy.

LINEAR STRATIFICATION – *линейная слоистость* – çyzyklaýyn gatlaklylyk. Gatlamanyň keseleýin kesiminde gatlaklaryň boýu ininden üç esseden uzyn bolsa – çyzyklaýyn gatlaklylyk.

LINEARITY, LINERATION – *линейность* – çyzyklaýynlylyk. Geologik gurluşlaryň çyzyklaýyn ýerleşşi.

LINEAR-SPECTRAL ANALYSIS (METHOD) – *анализ линейно-спектральный (метод)* – liniýa-spektral (çyzyk-spektral) barlagy (usuly). Binanyň seýsmik durnuklylygyny liniýa-spektral usul barlagy boýunça, seýsmik täsiriniň mukdar derejesi jaýunyň konstruksiýanyň hususy spektr ýygylgy we yrgyldy şekiline baglylyk koeffisiýentleri bilen çykarylýar. Eger-de jaýyň

desgalaryň we beýleki ýitgi elementleriň sanawy), ç) töwekgelçilik zolagyna girýän desgalaryň we beýleki elementleriň goragsyzlyk ýitgisiniň derejesi (mukdary).

LEVELLING POLE – *нивелирная рейка* – niwelir reýkasy. Niwelirmek üçin ulanylýan ýörite reýka.

LEVELLING SURVEY – *нивелирование* – niwelirleme, barlaglary deňleşdirme. Üst görkdäki derejäniň üstünden ýer üstüniň belentlik (beýiklik) nokadyny kesgitlemek, ýagny deňleşdirip kybapdaş etmek. Niwelirleneniň üç görnüşi bar: 1. trigonometrik, 2. geometrik we 3. barometrik.

LEVELLING TAPE – *нивелирная лента* – niwelir lenta. Niwelirlenende reýka bilen guralyň aralygyny ölçemek üçin ulanylýar.

LICENSE – *лицензия* – ygtyýarnama (lisenziýa). 1. Döwlet edaralary tarapyndan kesgitli ýeriň belli çuňluklarynyň nebitini ýa-da gazyny gözlemäge ýa-da gazyp almaga kompaniýa berilýän ygtyýar hem-de şol ygtyýary tassyk edýän hukuk (resminamasy). 2. Ýeňilliklerden peýdalanmak ýa-da pulsuz peýdalanmak üçin edilýän rugsat. 3. Oýlanyp tapylan zadyň ulanmaklyga, haýsydyr bir önüm öndürmeklige berilýän hukuk.

LICENSE FOR RESEARCH AND EXPLORATION – *лицензия на исследование, разведку* – barlag işi, barlag işini geçirmäge rugsatnama. Döwlet kompaniýasynyň kesgitli etrapda geologik barlag işlerini geçirmäge berilýän ygtyýar.

LIFTED BLOCK – *блоковое поднятие* – kerçli galma (ýokary görterilme). Ýer gabygynyň dizýunktiw dislokasiýalar netijesinde gorst görnüşli bloklaýyn ýokary görterilme.

LIGHT (LIGHT-GRAVITY) OIL – *нефть легкая* – ýeňil nebit. Nebitiň udel agramy seýrek 0,70 aşak we 1,00 ýokary bolup, adadça, 0,89 çäklerde üýtgeýär. Aşak udel agramly nebit (ýeňil nebit), bir tarapdan, olary himiki häsiýetlere (galapyn metan uglewodorod düzümlü), beýleki bir tarapdan, fraksion düzümleri (ýokary benzin düzümlü) bilen şertlenmegi mümkin.

LIGHT HOLE – *воронка провала* – opurylma guýgujy. Suwda aňsat ereýän dag jynslarynyň (hekdaşy, gips, duz, angidrid we b.) eremeginden katst hadysalarynyň ýaýran etraplary bilen baglanyşykda döreýän guýguç görnüşli opurylma.

LIGHT SOIL – *грунт легкий* – ýeňil toprak. Orta we iri däneli fraksiýalaryň agdyklyk edýän ujypsyz mukdarly tozan we toýun bölejiklerinden durýan hem-de otositel çala dykzlaşan topraklar.

LIGNITICATION – *лигнитификация* – lignitleşme. Ösümlük galyndylarynyň çala kömürleşme hadysasy.

LIMAN – *лиман* – liman. Derýanyň aýagyndaky aýlag ýa-da deňziň kenaryndaky ýalpak, kiçi aýlag (köl). Mysal üçin, Azow we Gara deňziň kenarlaryndaky aýlaglar.

LIME SHALE – hekli toýunsow slanes. Hekli toýunsow garyşyk gat-gat dag jynsy.

LATE-GLACIAL – *позднеледниковый* – giçki buzlanma. Iň soňky buzluk hadysasynyň gutaran wagtyndan başlaýan döwür.

LATE-MAGMATIC – *позднемагматический* – giçki magmatik. Magmanyň esasy hadysasynyň gutaran wagtyndan başlaýan döwür.

LATE-OROGENIC – *позднеорогенический* – giçki orogenik. Dag emele gelmäniň esasy hadysasynyň gutaran pursatyndan başlaýan döwür.

LATERAL – *латеральный* – lateral. Gapdallaýyn, esasy bolmadyk, gapdala uzakda. Mysal üçin, lateral atylyş – merkezi wulkanlaryň ýapgydyndaky esasy kraterden uzakda atylmaklyk, lateral krater – lateral atylyşda emele gelen krater.

LATERAL LAP – *поперечное перекрытие аэроснимков* – aerosuratlaryň keseleýin üstüniň basdyrylyşy, gaýtadan örtülmegi.

LATERAL PROFILE – *профиль-поперечный (разрез)* – kese-kesim ugry. Ýer gabygynyň gurluş elementlerini kesgitli aralykda wertikal tekizlikde görkezýän nusga.

LATERAL SECTION – *поперечный разрез* – kese kesim, kesim. Geologik gurluş düzümçeleriniň (strukturalaryň) şekiliniň, galyňlygynyň, fraksiýalarynyň we b. üýtgeýişiniň kese kesimde şekillendirilişi.

LATERAL SHEAR – *боковой сдвиг* – gapdala süýşme. Dizýunktiw dislokasiýasy netijesinde bloguň gapdala süýşen görnüşü.

LATERAL SPREAD – *боковая деформация* – gapdal deformasiýasy. Jaýryk atandan jynslaryň suwa baýlaşyp suw galmagy ýa-da aşakda ýatan jynslaryň maýyşgaklanyp süýgüp akmagy netijesinde ýüze çykýar.

LATEST TECTONICS – *новейшая тектоника* – häzirki zaman tektonika. Neotektonika (täze tektonikanyň) häzirki zaman we iň soňky kaýnozoy hadysalarynyň öz içine alýan wagtyny kesgitleýär. Tektoniki hereketleriň gözegçiligi üç topara bölünýär – 1) geologo-geomorfologik; 2) ýertitre ojaklarynyň mehanizmini gurmak; 3) düzgünli geodeziki gözegçilikler.

LATE-TECTONIC – *познетектонический* – giçki tektonik. Tektonik hereketleriniň esasy geçmeginiň gutaran pursatyndan başlaýan döwür.

LATITUDE – *широта* – giňişlik. Ýer ýüzündäki her bir nokadyň (bekediň) ýerleşişini görkezýän iki ölçegiň biri.

LAURASIA – *Лавразия* – Lawraziýa. Demirgazyk ýarym şarda ýerleşip, paleozoyyň ikinji ýarymynda kem-käsleýin mezozoyda öz ömrüni süren gipotetik yklym (materik).

LAURENTIAN REVOLUTION – *складчатость лаврентьевская* – lawrentiýa epinlenmesi. Kanada galkanymda arheýde bolup geçen epinlenme.

LAVA – *лава* – lawa. Ýer gabygynyň jaýryklarynyň ýa-da wulkanlaryň kraterleriniň içi bilen ýeriň ýüzüne çogup çykýan gyzygyn suwuk ýa-da goýy magmatik massa. Sowanyndan soňra ol özboluşly wulkanik dag jynsyny döredýär.

LAYER – *слой, (прослойка)* – gat, gatlak, (gatljayk). Umumy litologik ýa-da stratigrafik alamatlara eýe bolan çökündileriň birleşmelerini aňlatmak üçin erkin ulanylýan adalga. Umman gat gatlaklanmagyň iň kiçi birligidir.

LAYER MAP – *гипсометрическая карта* – gipsometrik karta. Gury ýer üstüniň relýefiniň beýikli-pesligi gorizontlar bilen görkezilen karta.

LAYER VELOCITY CURVE – *график пластовых скоростей* – toprak gatlarunyň tizlik godografy. Seýsmobarlagyň umumy çuňluk nokatlar usuly boýunça geologik kesimi häsiýetlendirýän ýokary maglumatly tizlik kesimiň godografy.

LAYER-CAKE – *наслоение пластов* – gatlaklaryň gatbarlanmagy (gatlaklanmagy). Owrantgy materiallaryň gatlaklanyp çökdürilme hadysasy (gatbarlanmagynyň zygiderlilik konsepsiýasy).

LAYERED – *расслоённый* – gatlaklara bölünen. Dag jynslarynyň gatlaklara bölünmesi.

LAYERING – *напластование, слоистость* – gatlaklanma, gat-gatlyk, gatlaklylyk. Kesimde gat-gatlygyň (düzüminiň, dänesiniň iriliginiň, reňkiniň we beýleki häsiýetleriniň) gaýtalanmagy. Grawitasiýa netijesinde çökündileriň gatlaklanmagy. Çökündi jynslar üçin häsiýetli bolan gatlaklylyk.

LAYOUT (1) – *проект, проектирование* – taslama, taslama düzme. Haýsy-da bolsa geologik ediljek desganyň ýerleşişiniň umumy nusgasy.

LAYOUT (2) – *расположение* – ýerleşen ýeri. 1. Ýagdaýy. 2. Ornaşan ýeri. 3. Topografik ýagdaýy. 4. Relýefi. 5. Keşbi.

LAYOUT (3) – *расстановка пунктов (возбуждения или приема)* – (partlama we kabul ediji) ýerleşiş beketleri ýerli-ýerinde goýmak (belleşdirmek).

LAYOUT CHART – *схема профилей* – kese-kesim ugurlarynyň (profilleriň) çyzgy-nusgasy. Kese-kesim ugurlarynyň seýsmik maglumatlarynyň hem-de çyzgy-nusgasynda profilleriň ýerleşişiniň esasynda karta gurmak.

LEACH – *выщелачивание* – eräp ýuwulma. Süzülýän suwuň jynslardan erän duzlaryň bölünip aýrylma hadysasy.

LEACHATE – *продукт вымывания* – eräp ýuwulmanyň önümi.

LEAD – *свинцовый (возраст по свинцу)* – gurşun (gurşun boýunça / geologik/ ýaşy). Geologik emele gelmeleriň absolýut ýaşlaryny radiogen gurşun boýunça kesgitlenilýän geologik ýaş.

LEAD-RUBBER SUPPORT – *опора свинцово-резиновая* – gurşun-rezin daýanjy. Jaýlary we binalary güýçli ýertitremeleriň zor salmasyndan goranmak üçin seýsmik izolýasiýasy jaýyň binýadyndan geçýän sarsgyny, daşky topragyň täsirinden üzňe edip goramak üçin ulanylýan gurşun-rezin daýanjy.

LEAK – *просачиваться* – syzdyrmak. (Seret: BLEED)

LEAP(ING) – *нарушения* – bozulma (dislokasiýa). Ýer gabygynyň normal (gorizontal ýa-da gorizontala golaý) ýatan dag jynslarynyň gatlaklarynyň

ilkinji ýatyşlarynyň dürli tektoniki hereketleriniň täsiri netijesinde ozalky ýatýş ýagdaýlarynyň bozulmagy ýa-da üýtgemegi. Dislokasiýalar özleriniň bozulýş häsiýetleri boýunça iki topara, ýagny plikatiw (epinli) we dizýunktiw (ýarylma) dislokasiýalara bölünýär.

LEAST TRAVEL TIME – *наименьшее время пробега* – iň gysga wagtda gelen. Ýolda birnäçe gezek serpikmän göni gelen tolkununyň wagty.

LEASTONE – *слоистый песчаник* – gatlakly çägedaşy. Çägedaşlarynyň, esasan, granulometrik düzümleriniň üýtgemegi bilen baglanyşykly bolan gatlaklylygy.

LEDGE ROCK – *коренная порода* – asyl, kök jyns. Geologik hadysalaryň täsiri netijesinde ozalky ornundan gozgalmadyk hem-de tozma hadysasynyň täsirine düşmedik magmatik, metamorfik we çökündi dag jynslarynyň umumy ady.

LEFT-LATERAL STRIKE-SLIP – *левосторонний сбросо-сдвиг* – çep taraplaýyň süýşüp we kesilip aşak düşmegi. Esasy Köpetdag çatlamasynyň ugrunda emele gelen gatlarýň çep taraplaýyň süýşüp we kesilip aşak düşmegi.

LEGEND – *легенда (условные обозначения)* – legenda (şertli belgiler). Nusgalarda, kartada, kesimlerde ulanylýan şertli belgiler.

LEHMANN BORDER – *граница Леманн* – Lemann çägi. Ýokarky mantiýada 220 km-den başlap 400 kilometr aralyga çenli seýsmik tolkunlaryň tizliginiň peselen gatlagy (Low Velocity Zone).

LEMURIA – *Лемурия* – Lemuria. Güman edilýän gadymy Gondwana yklymynyň bir bölegi.

LENGTH – *длина* – uzynlygy. Mysal üçin, epinleriň uzynlygy, grabeniň uzynlygy, geologik gurлуşyň (strukturalaryň) oklarynyň uzynlygy.

LENGTHWISE SECTION – *продольный разрез* – uzaboýuna kesim. Dürli maksatlar üçin niýetlenen hem-de islendik meýdanyň kesgitli ugry boýunça uzaboýuna geçirilýän geologik kesim (ýa-da profil).

LENS OUT – *выклинивание* – pahnalanma. Gatlaklaryň galyňlyklarynyň haýsy-da bolsa bir tarapa pahnala görnüşinde ýukalyp gitmegi.

LEVEL (1) – *ватерпас (уровень)* – waterpas (suwuklyk dereje enjamy). Uzyn reýkanyň ortasyna dury silindriň niline gorizontal ýagdaýda suwly düwmejik ýerleşdirilen waterpas enjam.

LEVEL (2) – *уровень* – üst dereje. Tekizligiň gorizontal üst görki.

LEVEL LING-BOX – *нивелир* – niwelir. Ýer üstüniň belentlikleriniň nokatlaryny kesgitlemek üçin hyzmat edýän geodeziki enjam. Niwelir, esasan, iki bölekden durýar: seredilýän turba we derejeli reýka.

LEVEL OF RISK – *степень риска* – töwekgelçiligiň derejesi. Töwekgelçiligiň derejesine üç ugur boýunça baha berilýär. A) seýsmik howplulyk (hatarlylyk), b) töwekgelçilige duçar bolujylyk topary (adamlaryň, töwekgelçilik zolagyna girýän

PARAMETERIZATION OF SEISMIC EFFECTS – *параметризация сейсмических воздействий* – seýsmik täsirini häsiýetleşdirme. Seýsmik täsiri boýunça häsiýetleşdirme iki standart we ýerli (lokal) görnüşlere bölünýär. Standart täsiri gurluşyk meýdançasynyň topragyň sarsygyna bolan depginlilik ýagdaýy ýa-da topragyň yrgyldysynyň in ýokary tizlenmesiniň esasynda kesgitlenilýär. Lokal täsiri anyk belli seýsmotektoniki (çatlamalar, bozulmalar) we ýerli topragyň häsiýetnamasynyň şertleri boýunça kesgitlenilýär.

PARAMETERS OF THE DAMAGE – *параметры ущерба* – ýitginiň häsiýetnamasy. Töwekgeçilige baha bermekde anyk we abstrakt baýlyklarynyň doly zaýa bolmagy we adamlaryň jan saglygyna, durmuş hiliniň peselmegi, durmuşyň eşretlerini ýitirmek, maddy zeper ýetmegi hasaba alynýar. Ýitgi häsiýetnamasy boýunça toparlara bölünýär: ölüme, şikeslilige, fiziki çykdaýa, ykdysadyýetiň çökmegine, sosial ýagdaýyň çökmegine, daşky gurşawa ýetirjek täsirine.

PARENT – *материнские породы* – enelik toprak emele getiriji dag jynslary. Mysal: ýeriň üstki enelik dag jynslarynyň fiziki hem-de himiki dargamagynyň hasabyna emele gelen tebigy toprak.

PASS – *горный перевал* – dag gädigi. Dag gerişleriniň antiklinal okunyň tektonik hereketleriniň täsirinden käbir ýerleriniň aşak çökmeginden dörän has pes hem-de geçmesi aňsat bolan gädik ýerleri.

PEAK ACCELERATION – *пиковое ускорение* – tizlenmäniň in ýokary derejesi. Akselografyň ýertitrete P tolkun ýazgysynyň (1/3 wagt aralygyndaky) tizlenmäniň (amplitudasynyň) in ýokary derejesi.

PEAK FORCE – *пиковое усилие (на грунт)* – topraga maksimal basyş (zor salyş). Daşky güýçleriň bir taraplaýyn ýa-da hemme taraplaýyn täsirinden topragyň göwrüminde kiçelip gysylmagyna garşylyk görkezilende şol pursatyň in ýokary basyşy (zor salyşy).

PEAK GROUND VELOCITY – *пиковая скорость грунта* – toprak tizliginiň ýokary derejesi. Welosimetriň ýertitrete P tolkun ýazgysynyň (1/3 wagt aralygyndaky) tizlenmäniň (amplitudasynyň) in ýokary derejesi.

PEAK SPECTRAL ACCELERATION – *максимальное спектральное ускорение* – tizlenmäniň spektoryndaky in ýokary dereje. Keseleýin tolkunyň tizlenmesiniň spektor grafigindäki in ýokary derejesi.

PEBBLESTONE, PEBBLENESS – *галька* – ýulmanan daş. Diametri 1–10 sm bolan akar suw ýa-da deňziň suwy bilen ýulmanan daş.

PEDIMENT – *педимент (предгорная скалистая равнина)* – dagyň daşly, gaýaly etek düzlügi. Dag massiwleriniň arasyndaky tekiz ýa-da çala eňnit esasy jynslardan düzülen üsti ýuka ýumşak gatlama bilen örtülendir – pediment.

PEDOGENESIS – *педогенез* – pedogenez. Topragy emele getirýän himiki, biologik, mineralogik we geofiziki hadysalaryň toplumu.

MAGNETIC FIELD STRENGTH – *напряженность магнитного поля* – magnit meýdanynyň güýjenmesi. Magnit däl gurşawda, ýeriň magnit meýdanynyň güýjenmesi ölçenilýär. Mysal üçin, magnit obserwatoriýalarda üzüksiz geomagnit meýdanynyň elementleriniň düzüjileri D, H, Z we geomagnit meýdanynyň güýjenmesiniň doly wektory T magnitowarisiýon stansiýada ýazga geçirilýär.

MAGNETIC VARIATIONS – *магнитные вариации* – magnit meýdanynyň üýtgemesi. Ýeriň magnit meýdanynyň ýadroaky toklaryň ýa-da daşky magnitosfera täsirinde geomagnit meýdanynyň wagt babatynda üýtgemesi (daşgyn we sutka anomaliýalary).

MAGNETIC-DRUM – *магнитный барабан* – magnitli tegelek silindr (baraban). Dag jynslarynyň arasyndan magnit häsiýetli magdanlary saýlamakda ulanylýar.

MAGNETIC-FIELD – *магнитное поле* – magnit meýdany. Ýeriň magnit meýdany beýleki (endigan magnitli sferanyň, yklym (kontinentleriň), sebitleýin, local we anomal) magnit meýdanlarynyň jeminden durýar. Ýeriň normal magnit meýdany günün dowamynda 30–80 gamma üýtgeýär. Ýeriň magnit meýdanyna Günün hem täsiri bar. Günün ýüzünde bolýan partlamalar Ýerde magnit tupanyny döredýär.

MAGNETICTAPE – *магнитная лента* – magnit lentasy. Ses we beýleki maglumatlar ýazmada ulanylýar. Magnit lentasy, köplenç, geofiziki gözegçiliklerde ulanylýar.

MAGNETOMETER – *магнитометр* – magnitometr. Ýeriň magnit meýdanynyň doly wektoryny (T) ýa-da onyň geomagnit düzüjilerini (H, D, Z) ölçýji enjam. Magnitometr gurluşy we wezipesi boýunça bölünýär: kwant, proton, torsion, ferrozontly we b.

MAGNETOMETRIC – *магнитометрический* – magnitometriki. Ýeriň magnit meýdanynyň dartgynlylygyny ölçäp geçirilýän barlaga magnitometriki (sýomka) surata düşürme ýa-da magnitometriki gözegçilik.

MAGNETOMETRIC EXPLORATION – *магнитометрическая разведка* – magnitometriki barlag. Ýeriň geomagnit meýdanynyň dartgynlylygyny we dag jynslarynyň magnit häsiýetiniň üýtgeýişini kesgitlemek üçin geofiziki barlag usullarynyň biri.

MAGNETOSPHERE OF THE EARTH – *магнитосфера Земли* – Ýeriň magnitosferasy. Magnitosfera Ýeriň magnit meýdanynyň ýaýramagynyň sebiti bolup, ýeriň ýakyn giňişligi we ýokarky atmosferany öz içine alýar. Kosmosyň ionlaşdyryjy şöhlenmesinden gorag hökmünde hyzmat edýär.

MAGNIFICATION – *усиление* – güýçlendirme. Mysal üçin, gaz çüwdüriminiň güýjemegi.

MAGNITUDE (1) – *магнитуда (величина)* – magnituda (energiýanyň ululygy). Ýertitrete ojakdan seýsmik tolkunlar görnüşinde çykan energiýanyň

mukdary. 1935-nji ýylda amerikan alymy Ç.Rihter tarapyndan şertli bellenen energiýa ölçeginiň 1-den 9-a çenli ölçegsiz ululygy, boý we ýüzleý tolkunlar boýunça standart aralygynda standart seýsmografyň ýazgydaky yrgyldynyň derejesiniň logarifmiki ululygy bilen kesgitlenipdir.

MAGNITUDE (2) – *единица измерения силы землетрясения* – ýertitrete güýjüniň ölçeg birligi. Ýertitremaniň energiýasynyň güýjüniň 1-den 9-a çenli ölçegsiz şkala boýunça ölçegsiz logarifmiki ululyk.

MAGNITUDE SCALE (1) – *шкала магнитуды* – magnituda şkalasy. Ýertitrete seýsmik tolkun görnüşinde çykan energiýanyň mukdary, 1935-nji ýylda amerikan alymy Ç.Rihter tarapyndan şertli bellenen energiýa ölçeginiň 1-den 9-a çenli ölçegsiz logarifmiki ululyk.

MAGNITUDE SCALE (2) – *сейсмичность* – seýsmik taýdan işjeňlik. Seýsmik taýdan işjeň etraba seýsmik hadysalaryň iru-giç bolan ýa-da boljak etraby degişli. Seýsmik taýdan işjeň etrap, ýertitrete ojaklarynyň ýerleşşi, ýertitremeleriň wagtal-wagtallygy, güýji we energiýasy bilen häsiýetlendirilýär.

MAIN LAYER OF REFLECTION – *основной отражающий слой* – esasy serpidirýän gatlak. Gatlaryň içinde esasy serpidirýän akustiki gatlak.

MAIN PROFILE – *основной профиль, (магистраль)* – esasy kesim (profil), magistral. Geologiýa-geofiziki gözegçilik işi kesim ugry boýunça alnyp barylýar.

MAIN SHOCK – *основной толчок* – esasy sarsgyn (urgy). Ýertitrete toplum sarsgynlarynyň (forşoklaryň we afterşoklaryň) içinde iň güýçlüsi.

MAINLAND – *материк* – yklym. Hemme tarapy deňizler we ummanlar bilen gabalyp alnan gury ýer, mysal üçin – Afrika.

MAINLINE – *основная линия (профиль)* – esasy magistral (ugry, kesimi). Geologiýa-geofiziki gözegçilik işi kesim ugry boýunça alnyp barylýar

MAINSAIL – *грот* – gowak. 1. Giň agyzly çuň bolmadyk gowak. 2. Karst gowagyň ýeriň ýüzüne çykmagy.

MANAGEMENT OF RISKS – *управление рисками* – töwekgelçilikleri dolandyrmak. Ýertitrete hadysasynyň netijesinde bolup biljek adam we maliýe ýitgileriň ähtimallygyny azaltmak üçin geçiriljek toplumlaýyn çäreleriň we dolandyryş çözgüdiň jemi. Tebigy hadysanyň döremeginiň töwekgelçiligi dolandyrmagyň toplumlaýyn tapgyrynda esasy orun onuň bolmagynyň ähtimallygyna we töwekgelçiligine obýektiv baha bermäge, dogry we çalt önüni alyş çäre görmäge bagly. Şeýlelikde, töwekgelçiligi dolandyrmak töwekgelçilige baha bermek bilen gönüden-göni baglydyr. Töwekgelçiligiň ähtimallygyny azaltmak üçin geçiriljek çäreleriň we dolandyryş çözgütleriň ýitgini azaltmakda ýeterligi ýa-da ýetmezligi bilen kesgitlenýär. Şol sebäpli geçirilen çäreleriň täsirini kesgitlemek üçin alternatiw ýagdaýda ykdysady täsirine seredilýär.

MANIFOLD – *трубопровод (магистраль)* – turba ýoly, turbageçiriji. Suwuklygy, gazy uzak ýere eltmek üçin guralan turba ýoly.

PALEOGEOLOGY – *палеогеология* – paleogeologiýa. Nebit, kömür gorly etraplaryň geologik gurluşyny öwrenmek üçin şol geçen zamanyň paleogeologik kartasy düzülýär.

PALEOLITH – *палеолит* – paleolit. Iň gadymy daş döwri, iň gadymy adamyň serişde gurallaryny daş gyçagyndan ýasaýan döwrüdir. Paleolit döwri dördülenji döwrüň, takmynan 2 mln ýyl ozal başlap biziň eýýamymyzdan ozal 10 müňünji ýylda şol döwrüň birinji buzlanmasyna çenli bolan wagty öz içine alýan taryhy döwür.

PALEOMAGNETIC METHOD – *палеомагнитный метод* – paleomagnit usuly. Taryhy bolan keseleýin hereketleri (dag jynslary emele gelende magnit güýjenme wektorynyň ilkinji ugry boýunça) ýüze çykarýan geofiziki usul.

PALEOMAGNETISM – *палеомагнетизм* – paleomagnetizm. Dag jynslary döwründe Ýeriň magnit meýdanynyň täsirinden magnitleşýär we öz magnitleşmesini soňky geologik döwürlerde saklaýar, şol hem bize Ýeriň magnit meýdanynyň göçme hereketini (ewolýusiýasyny) öwrenmäge we geçen döwürleriň paleomagnit şkalasyny düzmäge ýardam edýär.

PALEOMORPHISM – *ранний метаморфизм* – irki metamorfizm. Paleozoý döwründe himiki we fiziki (gyzgyňlyk, basyş) sebäplere görä dag jynslarynyň gurluşynyň teksturasynyň we mineral düzüminiň üýtgemesi.

PALEONTOLOGY – *палеонтология* – paleontologiýa. Paleontologiýa – gazylyp tapylýan daşa öwrülen haýwanlaryň we ösümlikleriň goýan yzlaryny we galyndylaryny öwrenýän biologik ylym. Paleontologiýa daşa öwrülen galyndylaryň haýsy döwürde ýaşap geçendigini, olaryň durmuş taryhy ewolýusiýasyny, haýsy döwürde gyrlandyklaryny, wagt we giňişlikde haýwanlaryň hem ösümlikleriň çalyşmagyny we b. öwrenýär.

PALEOSEISMOLOGY DISLOCATIONS – *палеосейсмодислокации* – gadymy seýsmik bozulmalar. Ýer gabygynyň dag jynslarynyň gatlaklarynyň ilkinji ýatyşlarynyň gadymy ýertitrete hereketleriniň täsiri netijesinde ozalky ýatyş ýagdaýlarynyň bozulmagy ýa-da üýtgemegi.

PALEOSOIC, PALEOZOIC – *палеозой* – paleozoý. Paleozoý – Ýeriň geologiýa eýýamynyň başyndan soň üçünji eýýamdyr. Paleozoý eýýamynyň dowam eden wagty 300-350 mln ýyl, ol 6 döwre bölünýär: başlangyjy 1. kembriý, 2. ordowik, 3. siluriý, 4. dewon, 5. daşkömür, 6. perm.

PANGAEA – *Пангея* – Pangeýa. Çaklama boýunça aýry-aýry geologik döwürlerde hemme kontinentleri Ýer togalagynda birleşdiren superkontinent.

PANTHALASSA – *панталасса* – pantalassa. Çaklama boýunça aýry-aýry geologik döwürlerde hemme (umman görnüşli ýer gabykly) ummanlary Ýer togalagynda birleşdiren super umman.

OPEN-CAST – *разрез* – kesim. Dik wertikal tekizlikde ýeriň geologik gurluşynyň grafiki suraty – geologik kesim diýip atlandyrylýar.

OPERATIONAL – *эксплуатационный* – ulanyş, peýdalanylýan, işledilýän (guýular).

OPERATOR – *оператор* – önümçilik (geofiziki gözegçilik) enjamynyň işine gözegçilik amala aşyruýan adam, hünärmen (operator).

ORDOVICIAN – *ордовикский* – ordowik. Ýeriň geologiýa eýýamynyň paleozoý eýýamynyň (aşakdan ikinji) 5-nji döwri. Ordowik döwri üç bölüme – aşaky, ortaky we ýokarky bölümlere bölünýär. Ordowik döwrüniň başlan wagty 500 mln ýyl ozal, dowam eden wagty takmynan 70 mln ýyl.

ORE – *руда, рудный* – magdan, magdanly. Düzümi peýdaly (almak ugrunda) komponentli bolan dag jynsyna ýa-da minerala magdan diýip kesgitleme berilýär.

ORE-BEARING – *рудноносный* – magdan düzümlü. Çuňluklardan ýokary galan magdan düzümlü erginlerden magdan emele gelýär.

OROCLINE – *ороклиналь* – oroklinal. Daglyk epinlenme welaýatyň örän uly süýşmeler bilen bagly egrelmesi.

OROGENESIS, OROGENY – *горообразование, орогенез* – dagyň emele gelmegi, orogenez. Intensiw ýokary gysylma netijesinde galýan tektoniki hereketiň, gatlaklanmanyň, kesilmäniň we dag jynslarynyň owranmagy dagyň emele gelmegine getirýär. Bu hadysa orogenez diýip kesgitleme berilýär.

OROGENIC – *орогенный* – dag emele getiriji, orogen. Geosinklinal welaýatlarda intensiw ýokary galýan tektoniki hereketlerden emele gelen dag epinmelere orogen ösüşi diýilýär.

OXIDATION, OXIDATING, OXIGENATING – *окисление* – 1. Himiki elementniň kislorod bilen birleşmesi (okislenme, turşama). – *коррозия*. 2. Howanyň we suwuň täsiri astynda dag jynslarynyň üýtgemegi (poslama, korroziýa).

Р

PALEOCENE – *палеоцен* – paleosen. Paleogen döwrüniň aşaky bölümi, onuň iň irki geologik taryhynyň zamany.

PALEOGENE – *палеоген* – paleogen. Kaýnazoý eýýamynyň iň irki birinji döwri. Döwrüň dowamy 42 mln ýyl, başlan wagty 67 mln ýyl ozal. Paleogen 3 bölüme bölünýär – paleosen, eosen we oligosen.

PALEOGEODYNAMICS (HISTORICAL) – *палеогеодинамика (историческая)* – (taryhy) paleogeodinamika. Geologik taryhda bolup geçen geodinamiki hadysalary – litosfera plitalaryň öňki keşbini, eden hereketlerini, biri-birine galtaşan ýerlerini we özara baglanyşygyny dikeldýän geodinamikanyň bölümi.

MAN-MADE EARTHQUAKE – *техногенное землетрясение* – tehnogen ýertitremeler. Adamyň tebigata edýän täsirinden döreýän: uly suw howdanlar gurlanda, uglewodород almak üçin gatlaklar suw bilen doldurylanda, ýadro partlamasynda döreýän ýertitremeler.

MANTLE – *мантия Земли* – Ýeriň mantiýasy. Seýsmik tolkunlar ýer gatlaklaryny içinden geçip, öz ýolunda dürli dykzlykly ýa-da dürli hili faza ýagdaýyndaky (kristallik, amorf, suwuk) jisimleriň gabyklaryna duş gelýär. Ýer dürli aýratynlyklary bilen häsiýetlendirilýän birnäçe sferalary özboluşly üst görklerine bölünýär. Şolaryň biri mantiýa, ol hem Mohorowičiç we Wihert-Gutenberg çäkleriň (ýokarky mantiýa 70–670 km we aşaky mantiýa 670–2890 km) arasynda ýerleşýär.

MAP – *карта* – karta. Ýer gabygynyň kesgitli zolagynyň geologik gurluşyny kabul edilen ölçegli topografiki kartalarynyň esasynda grafiki şekillendirilmegi. Olaryň dürli görnüşleri bardyr (geotermiki, gidrogeologik, inžener-geologik, tektoniki, paleogeografiki we b. kartalar).

MAP A (SEISMIC INTENSITY) – *карта А (сейсмической интенсивности)* – A karta (seýsmik depginlilik). Russiýa Federasiýasynda, umumy seýsmik etraplaşdyrma kartasynyň (OCP-97) toplumynda A, B, C kartalary görnüşde görkezilýär. A görnüşli kartasy köpçülikleýin gurluşyk işlerinde ulanylýar, onda kesgitlenen ýerleriň 50 ýylyň dowamynda depginlilik derejesiniň 10% artdyrmasyň ähtimallygyna rugsat berilýär ýa-da 90% depginliliğiň üýtgemejekdigi kesgitlenýär.

MAP B (SEISMIC INTENSITY) – *карта В (сейсмической интенсивности)* – B karta (seýsmik depginlilik). B görnüşli kartasy jogapkärli desgalar we 16 gatdan beýik bolan jaýlar üçin ulanylýar, onda kesgitlenen ýerleriň 50 ýylyň dowamynda depginlilik derejesiniň 5% artdyrmasyň ähtimallygyna rugsat berilýär ýa-da 95% depginliliğiň üýtgemejekdigi kesgitlenýär.

MAP C (SEISMIC INTENSITY) – *карта С (сейсмической интенсивности)* – C karta (seýsmik depginliliğiň). C görnüşli kartasy aýratyn jogapkärli desgalar üçin ulanylýar, onda belli bir kesgitlenen ýerde 50 ýylyň dowamynda depginliliğiň derejesiniň 1% artdyrmasyň ähtimallygyna rugsat berilýär ýa-da 99% depginliliğiň üýtgemejekdigi kesgitlenýär.

MAPPING – *нанести на карту* – karta geçirmek, kartada bellemek.

MAQUETTE – *макет* – maket, nusga, şekil, sypat.

MARINE GEOPHYSICS – *геофизика морская* – deňiz geofizikasy. Deňziň düýbüniň gurluşyny we onuň aşagyndaky gaty litosferada geofiziki usullar bilen bolup geçýän fiziki hadysalary öwrenýän ylym.

MARKER-HORIZON SPEED – *скорость в маркирующем горизонте* – aýan çelgi gatlakdaky tizlik. Dag jynslarynyň örtük hem-de gurşayan gatlaklaryndan aňsatlyk bilen tapawutlandyrylýan mese-mälim durnukly bolan çelgi gatlakdaky tolkunynyň tizligi.

MARKPOINT – *контрольный пункт* – barlag nokady (punkty, beked).

MARK-SENSE – *наносить метки* – bellik etmek.

MARL – *мергель* – mergel. Düzüminiň köpüsi (80%-e çenli) hek daşy, galany toýun materially bolan çökündi dag jynsy.

MASSIF – *массив* – massiw, dag massiwi. Erkin ulanylýan adalga, esasan: 1. ölçegi belli bolmadyk intruziw bedeni aňlatmak üçin, 2. platformanyň kristalliki esasynyň belent bölegini, 3. uly çatlamalar degmedik belent ýerler, 4. merjen düzüjileriň massiwi.

MATERIAL – *материал* – material, çig mal, jisim, serişde (gurluşyk serişdeleri).

MATURATING – *развитие* – ösüş. Seýsmik işjeň sebitde wagtyň geçmegi bilen seýsmik işjeňligiň ortaça ýagdaýyndan aşak düşmegi seýsmik ähtimallyk howpunyň ösüşine getirýär.

MAXIMUM ACCELERATION OF THE SOIL – *максимальное ускорение грунта* – topragyň ortaça maksimal tizlenmesi. Topragyň asuda ýagdaýyndan maksimal tizlenme ýagdaýyna geçmeginiň täsiriniň spektry.

MAXIMUM CREDIBLE (DESIGN) EARTHQUAKE – *максимальное расчетное землетрясение (мрз)* – hasaplanyp çykarylan maksimal depginli ýertitre. mümkinçiligi az bolsa-da onuň iň güýçli depginlilik ýa-da süýşme täsiri boýunça infrastrukturalara, gurluşyk desgalara ýetirip biljek zyýany boýunça hasaplanyp çykarylan iň güýçli ýertitre. Gurluşyk meýdançasynda 1000 ýylyň dowamynda bolmagy mümkin maksimal depginli ýertitremaniň ball derejesi umumy seýsmik etraplaşdyrma kartasynyň toplumyndan alynýar. Binanyň ýa-da desganyň gurnalan meýdançasynda, şeýle hem onuň hyzmat ediş döwründe, ortaça 2500 (käbir ýagdaýda 10000) ýyldan 2% ýüze çykma ähtimallygy bilen gaýtalanyp biljek iň ýokary depginlilik derejesini kesgitleýän ýertitre.

MAXIMUM EXCURSION OF WAVELET – *максимальная амплитуда импульса* – impulsyň iň aňryçäk gerimi (maksimal amplitudasy). Elektrobarlagda ýere goýberilýän toguň ossilografdaky impulsyň maksimal amplitudasy.

MAXIMUM MAGNITUDE EARTHQUAKE – *землетрясение максимальной силы* – maksimal güýçli (depginli) ýertitre. mümkinçiligi az bolsa-da onuň iň güýçli depginlilik ýa-da süýşme täsiri boýunça infrastrukturalara, gurluşyk desgalara ýetirip biljek zyýany boýunça taryhy maglumatlar esasynda iň güýçli ýertitre. Gurluşyk meýdançasynda 1000 ýylyň dowamynda bolmagy mümkin maksimal depginli ýertitremaniň ball derejesi umumy seýsmik etraplaşdyrma kartasynyň toplumyndan alynýar.

MAXIMUM SPECTRAL ACCELERATION – *максимальное спектральное ускорение* – maksimal tizlenme täsiriniň spektry (geçişi).

OCEAN – *океан* – umman. Yklymlary we adalary gurşap alýan Ýeriň suw gabygy. Ummanlaryň meýdany 361 mln km², göwrümi 1370 mln m³. Ummanlaryň aşagynda Ýeriň gabygynyň galyňlygy 8–10 km, granit gatlagy ýokdur.

OCEANIC CRUST – *земная кора океаническая* – umman görnüşli Ýer gabygy. Ummanlaryň aşagyndaky Ýeriň 56% tutýan daşky gabygy. Ortaça galyňlygy 25 km çenli. Ýokarky mantiýadan seýsmik maglumatlar boýunça Mohorowičiň çägi bilen bölünýär. Iki gatdan ybarat: ýokarky – çökündi gat, ortaky – granit gaty ýok, aşaky, ikinji – granulit-bazalt gatdan durýar.

OFFSET-DEPENDENT AMPLITUDE DECAY – *убывание амплитуды с удалением от источника* – ojakdan (partlamadan) daşlaşdygyça (sarsgynyň, tolkunynyň) amplitudasynyň peselmegi.

OIL – *нефть* – nebit. Ýeriň çöküntgi gabygynda ýerleşýän, örän wajyp gazylyp alynýan, ýagly ýangyç suwuklygy. Nebit dykzlygy boýunça üç topara – ýeňil agramly 0,65–0,87 g/sm³, orta agramly 0,871–0,91 g/sm³ we agyr 0,911–1,05 g/sm³ agramlylara bölünýär. Nebit düzümi boýunça hem üç topara – az kükürtli < 0,5%, kükürtli 0,5–2%, ýokary kükürtli >2% bölünýär. Nebiti gyzdyryp saýlamadan /kreking/ benzin, ligroin, kerosin, dizel ýangyjy we mazut alynýar.

OIL AND GAS BEARING REGION – *область нефтегазоносная* – nebit-gazly sebit (zolak). Birzeýilli nebit-gazly gatlarý özünde jemleýän geologik gurluşlarynyň azda-kände meňzeş bolan birnäçe nebitli etraplary öz içine alýan örän uly meýdan. Adatça, olar uly geologik gurluşlar bilen baglydyr. Meselem: Murgap çökeltigi, Merkezi Garagum gümmezler zolagy we beýlekiler.

OIL AND GAS GEOPHYSICS – *геофизика нефтегазовая* – nebit we gaz geofizikasy. Nebit we gaz gorlarynyň gözleginde we çaklamalarynda ulanylýan geofiziki usullar.

OIL-RIG – *буровая вышка* – buraw diňi (wyşkasy). Ýer gabygy burawlananda turbalary sallap-çykarmak üçin ulanylýan metaldan desga.

OIL-AND-GAS-BEARING – *нефтегазоносный (пласт)* – nebit-gazly (gatlama). Öýjük-öýjükli dag jynslaryndan ybarat bolan gatlamanyň üsti syzdyryjylygy az bolan toýunly gatlama bilen bürelse, uglewodorod döremäge şertli ýerlerde, gatlama nebit-gazly bolmaga doly esas bar.

OLIGOCENE – *олигоцен* – oligosen. Oligosen bölüminiň gysgaldylan ady, 1854-nji ýylda Beýrih tarapyndan açylan paleogen döwrüniň ýokarky bölümi.

ONLAP (1) – *несогласное (трансгрессивное) залегание* – ýaşy boýunça garry gatklaryň deňiz suwy bilen basylyp ýüzi ýuwulup üstünde näsaz ýatýan ýaş gatklaryň emele gelmegi.

ONLAP (2) – *постепенное затопление суши* – deňiz suwunyň gury ýeri barha basmagy.

ONSET OF WAVE – *вступление волны* – tolkunynyň girişi. Ýer gabygynyň gozgalan ýagdaýynda ilkinji gelen tolkunynyň ýazgysy.

NONMETALLIC MINERALS – *нерудные (неметаллические) полезные ископаемые* – magdan däl (metal däl) gazylyp alynýan ýer baýlyklary. Magdan däl ýer baýlyklary bölünýärler: 1. magdan däl mineral çig mal (asbest, gips, apatit, talk, barit, meýdan şpaty, gymmat baha daşlar, kükürt, duzlar, fosforitler we b.); 2. tebigy gurluşyk materiallaryna (granit, bazalt, diabaz, hekdaşlary, mergel, toýun, çäge, jyglym, çagyl we b.). Magdan däl ýer baýlyklary durmuşda, oba hojalygynda, senagatda işlenen we işlenmedik görnüşinde ulanylýar.

NORMAL AMPLITUDES OF GROUND VIBRATIONS – *нормальные амплитуды колебаний грунта* – topragyň adaty yrgyldy amplitudalary. Adaty umumy seýsmik etraplaşdyrma kartasynda tekiz ýerlerde ýertitremesiniň depginlilik güýjüne laýyk gelýän seýsmik häsiýetler bilen ortaça topraklar üçin ulanylýan gorizontaly yrgyldylarynyň amplitudalary, tizlikleri we tizlenmeleri.

NORMAL SHOCK – *землетрясение с нормальной глубиной* – adaty çuňlukly ýertitre. (ser. DEPTH OF THE HEARTH).

NUCLEAR – *нуклеар* – nuklear. Gadymy platformalaryň kristallik binýadynda diametri 400-3800 km bolan halka görnüşli gurluş.

O

OBDUCTION – *обдукция* – obduksiýa (aşagyna süýşürmek). Umman görnüşli plitalaryň ýer gabygynyň süýşüp kontinental plitalaryň gyrak ujunyň üstüne süýşmegi. Şonda üstüne süsňelýän plita beýleki plitanyň aşak süýşmegine ymtylýar we beýleki plitanyň aşagy boýunça we gapdala hereket edýär.

OBJECT'S SEISMIC STABILITY – *сейсмостойкость объекта* – desganyň seýsmik durnuklylygy. Seýsmik ýagdaýa desganyň ulanmaklyk ukybyny ýitirmän ýykylma garşy durnukly gurluşyk görkezmek.

OBSERVATION – *наблюдение* – gözegçilik. Seýsmik hadysalara garaşylýan etraplarynyň maglumatyny bermek üçin toplumlaýyn geofiziki gözegçilik işlerini uzygider geçirmek.

OBSERVATION POINT – *пункт наблюдения* – gözegçilik nokady (bekedi).

OBSERVATIONAL SEISMOLOGY – *сейсмологическая обсерватория* – seýsmologik obserwatoriýa. Toplumlaýyn seýsmologik gözegçilik işlerini geçirýän ylmy edara.

OBSERVATORY – *обсерватория* – obserwatoriýa. Geofiziki, astronomiki, metereologik we b. gözegçilik geçirilýän ylmy edara.

OBSERVED TRAVEL TIME – *наблюденное время пробега* – geçen ýolunyň wagty. Ýertitre ýazgylar teswirlenilende ojakdan seýsmik stansiýa çenli P we S tolkunlaryň geçen ýolunyň wagtlyry.

MEAN PEAK GROUND ACCELERATION – *среднее максимальное ускорение грунта* – ortaça topragyň maksimal tizlenmesi. Topragyň asuda ýagdaýyndan maksimal tizlenme ýagdaýyna geçme täsiriniň spektory.

MEASURED TRAVEL TIME – *наблюденное время пробега* – gözegçilikde geçen ýolunyň wagty. Ýertitre ýazgylar teswirlenilende ojakdan seýsmik stansiýa çenli P we S tolkunlaryň gözegçilikde geçen ýolunyň wagtlyry.

MEASUREMENT – *измерение* – ölçemek, gözegçilik ölçeglerini geçirmek. Seýsmik işjeň etraplarda seýsmik howpa baha bermek üçin toplumlaýyn geofiziki monitoring geçirilende guýularda suwunyň gyzgynlygyny we çuňluk derejesini, radon gazyň bölünip çykyşyny (emanasiýasyny), ýeriň geodeziki hereketlerini, ýeriň tebigi elektrik potensialyny we beýleki görkezijilerini wagtly-wagtyna ölçemek.

MEASUREMENT ERROR – *погрешность измерений* – ölçegleriň nädogrylylygy (ýalňyşlylygy). Ölçelýän ölçegiň hakyky derejesinden ýa-da ortaça derejesinden ýalňyşlygy bolup, ölçegleriň takyklygynyň häsiýetnamasydyr. Mysal üçin, ýokary takyk niwelirleme gözegçiliginde 1 km uzaklyk aralygynda ölçegleriň nädogrylylyk rugsady 0,7 mm-re çenli.

MECHANICAL IMPACTOR – *ударный источник* – urgy guraly (çeşme). Gurluşyk işleri geçiriljek meýdançalaryň seýsmik ýagdaýyny, gidrogeologik we topragyň inžener-geologik häsiýetini anyklamak we yrgyldy döretmek üçin urgy guraly ulanylýar.

MECHANISM OF THE EARTHQUAKE CENTER – *механизм очага* – ojagyň mehanizmi. Güýçli ýertitreme ojagynda birden belli bir dag jynslarynyň göwrümi üzülme tekizligi boýunça süýşýär. Şol ojakda bolan gysylma-dartylma deformasiýa oklaryny anyklamak üçin, onuň töwergindäki hemme stansiýalaryň ýazgylarynyň ilkinji göwrüm tolkunlarynyň ýokarlygyna ýa-da aşaklygyna süýşme (+, –) belgileriniň kömegi bilen ojagyň mehanizmi gurulýar.

MENACE – *угроза* – howpa. Adam pidalaryna we agyr şikes ýetmelere, jemgyýetiň durmuş hereketini bozulmagyna, material, ykdysady, ekologik we başga ýitgilere getirip biljek hadysanyň howpy. Bölünýär: geljekde döräp biljek gizlin, ýekeleýin, uzygider, toplumlaýyn häsiýetli, tebigy, biologik, ekologik we tehnogen howplar. Her bir howpuň dorejek ýeri, boljak ähtimallygy, depginliligi we ýygyllygy bilen häsiýetlendirilýär.

MESOZOIC – *мезозой* – mezozoý (mezo – ortanjy) eýýamy. Ýeriň taryhynyň dowamynda paleozoý eýýamyndan soňky – mezozoý eýýamy, 248 million ýyl ozal başlap, kaýnozoy eýýamyndan ozal bolupdyr. Üç döwre bölünýär: trias, ýura we hekdaşy.

METAMORPHIC ROCKS – *метаморфические горные породы* – metamorfiki dag jynslary. Himiki erginleriň hem-de fiziki gyzgynlygyň we basyşyň

sebäplerine görä dag jynslarynyň gurluşynyň (strukturasynyň, teksturasynyň) we mineral düzüminiň üýtgemesinden emele gelen metamorfiki dag jynslary.

METAMORPHISM – *метаморфизм* – metamorfizm. Himiki we fiziki (gyzgyňlyk, basyş) sebäplere görä dag jynslarynyň gurluşynyň (strukturasynyň, teksturasynyň) we mineral düzüminiň üýtgemesi.

METHOD – *метод, методика* – usul, usulyýet. Geofiziki usul bilen açylan magdan käni. Ýertitrete ýazgylarynyň işleniş usulyýeti.

METHOD OF RESISTANCE – *метод сопротивления* – elektrik garşylyk görkezijilik usuly. Elektrobarlag usullarynyň biri. Jynslaryň elektrik toguna garşylyk görkezijiligini ölçemeklige esaslanýlan geofiziki barlag agtaryş usuly. Guýy geofiziki barlaglarynda has giň ulanylýar.

METHOD OF SEISMIC RIGIDITIES – *метод сейсмических жесткостей* – seýsmik (akustiki) gatylyklar usuly. Gurluşyk meýdançalarda seýsmik taýdan mikroetrplaşdyrma geçirilende etalon meýdançanyň toprak dykzlygy bilen deňeşdirme seýsmik bala artdyrma goşulmada ulanylýan seýsmik gatylyklar usuly.

METRE – *метр* – metr. Si sistemasynda esasy uzynlygyň ölçegi.

MICROCONTINENT – *микроконтинент* – mikrokontinent. Esasan, ummanlardaky suw içindäki tekiz belentlikler, kä ýagdaýda ýukajyk (25–30 km) ýer gabykly kontinental görnüşli adalar.

MICROSEISMS – *микросейсм* – mikroseymsler, mikrotolkunlar. Suwdan, ýelden tehnogen täsirlerden ýerde döreyän ownuk zygider pes ýygyllykly seýsmik tolkunlar.

MID-OCEAN RIDGE – *срединно-океанический хребет* – orta-umman gerşi. Hemme ummanyň düýbünde emele gelen örän uly 2–3 km beýkligi bolan tektoniki we geomorfologik gurluşy (gerşi). Olaryň diňe biri suwuň ýüzüne çykýar, ol hem Islandiýa adasydyr.

MIGRATION – *миграция, перемещение* – göçmek, ýerini çalyşma, migrasiýa. Göçme hadysasy haýwanlarda, osümlüklerde, himiki elementlerde, uglewodorodlarda gabat gelýär. Ýer gabygynyň çäginde suwuň, gazyň täsiri sebäpli uglewodorod jisimleri ýerini çalşyp başga ýerlere ýerleşip nebit-gaz ýataklaryny döredýärler.

MIGRATION OF EARTHQUAKE FOCI – *миграция очагов землетрясений* – ýertitrete ojaklarynyň göçmegi. Giňişlikde we wagt içinde seýsmogen zolagyň ugrunda ýertitrete ojaklarynyň göçmegini öwrenmek, indiki boljak ýertitremäni çaklamakda ýardam berýär.

MINERAL – *минерал* – mineral. Ýeriň çuňlugynda emele gelen tebigy bir meňzeş gaty fiziki we himiki düzümlü geohimiki hadysalarda emele gelen Ýer gabygyny düzüän bölejigi. Ýeriň ýüzünde üç müňe golaý mineral bellidir.

NEANDERTHAL – *неандерталец* – neandertally. Adamzadyň osüş döwrüne degişli, ýerden gazylyp tapylyan irki we orta paleolit döwründe ýaşan adam. 1886-njy ýylda Dýusseldorf şäheriniň golaýynda Neander derýasynyň düzlüğinden ilkinji gezek gazylyp tapylypdyr.

NEAR SUPPRESSION – *зона малых скоростей* – pes tizlikli zolak. Gurşawyň gatklaryň serhet tekizliklerinde seýsmik tolkun tizlikleriniň üýtgeýşini häsiýetlendirýän kesimde, ýeriň ýüzüne golaý pes tizlikli gat zolagy.

NEAR-SURFACE TRANSMISSION – *распространение волн в верхней части разреза* – kesimiň ýokarky böleginde tolkunlaryň ýaýraýşy.

NEAR-SURFACE VELOCITY INFORMATION – *данные о скоростях в верхней части разреза* – kesimiň ýokarky böleginde tolkun tizlikleriniň maglumaty.

NEAR-SURFACE VELOCITY VARIATIONS – *изменения скорости в зоне малых скоростей* – pes tizlikli zolakda (gatlarda) tizlikleriň üýtgeýşi.

NEOGENE – *неоген* – neogen. Kaýnazoý eýýamynyň ikinji döwri, 2.5 mln ýyl ozal geçen döwür, takmynan döwrüň dowamy 23.5 mln ýyl.

NEOLITH – *неолит* – neolit. Adamzadyň osüş döwrüne degişli, daş asyrynyň soňky döwri, paleolitden soň emma бүрүнч asyryndan öň.

NEOTECTONICS – *неотектоника* – neotektonika (täze tektonika). Miosen döwründen soňky gurluşlary we ýeriň gabygynyň ösüşiniň soňky siklini öwrenýän geotektonikanyň aýratyn bölümi.

NERITIC SEDIMENT – *неритовые осадки* – nerit (ýalpak ýeriň) çökündileri. Deňziň nerit (kontinentiň deňiz gyrasyndaky ýalpak, çuňlugy 200 metre çenli bolan ýeriniň) kisloroda we organiki jandarlara baý zolagynda emele gelen çökündiler. Nerit çökündileri baş fasiýa (görnüşe) bölünýär: I. Aralyk görnüşli: 1) buzluk-deňiz, 2) eol-deňiz, 3) opurylma-deňiz. II. Gyçak owrantgy bölekliler: 1) brekçiy we konglomerat, 2) çägeler, 3) toýunlar we gyrmançalar. III. Gyçak owrantgy wulkanogen bölekliler: wulkaniki brekçiyler we tuflar. IV. Himiki-organogen: 1) demir magdanlary, 2) marganes magdanlary, 3) kremnili çökündiler, 4) glaukonit çökündiler, 5) fosfat çökündiler, 6) hekdaşy we dolomit çökündiler. V. Abissal çökündä meňzeşler (pseudobabissal): 1) hekdaşly gömgeler, 2) kremnili gömgeler.

NOISE MEASUREMENTS – *замеры уровня шумов* – seýsmik güwwüldiniň (sesleriň) ölçegleri. Töweregi gurşap alýan seýsmik güwwüldini bellige almak üçin tromograf peýdalanylýar. Şeýle hem, tromograf bilen topragyň lokal seýsmik aýratynlyklaryny kesgitlemek boýunça, HVSR-seljermesi barlag agtaryş usuly bilen litologiýa taýdan gatlar bölmäge mümkinçilik berýär.

NONEXCEEDANCE PROBABILITY – *вероятность непревышения* – artdyrmazlygyň ähtimallygy. Depginlilik güýjüniň bellenen derejesinden artdyrmazlyk ähtimallygy örän az.

NATURAL DISASTER – *природная катастрофа* – tebigy weýrançylyk, betbagtçylyk. Uly weýrançylyga, betbagtçylyga, 10 adamdan köp bolan ýitgilerine we 100-den köp ýaralanma ýetirýän tebigy (ýel, sil, ýertitre, ýangyn) hadysalary.

NATURAL GAS – *газы природные* – tebigy gazlar. Ýeriň jümmüşinde emele gelýän ýangyç uglewodород gazlary. Esasy komponenti metan.

NATURAL HAZARD – *опасность природная* – tebigy howp: 1. Litosferanyň, gidrosferanyň, atmosferanyň, biosferanyň adamlara, durmuşyna, saglygyna, abadançylygyna, emlägine, ykdysady obýektlere, daşky gurşawa howp salýan hadysasy. 2. Belli bir wagtyň içinde belli bir sebitde belli bir görkezijiler (depginlilik, ýygylyk we ş.m.) bilen howply tebigy ýa-da tehniki-tebigy hadysanyň ýa-da onuň işjeňleşmeginiň howpy. 3. Ykdysadyýetiň belli bir obýekti bilen baglanyşykly bolmadyk tebigy gurşawyň birinde bolup biljek howply waka

NATURAL HAZARD INTENSITY – *интенсивность природной опасности* – tebigy howpuň depginliliği. Bir wagtyň içinde çykan energiýanyň we howply tebigy (tehn-tebigy) hadysanyň weýran ediji güýjüniň görkezijisidir. Her bir hadysa üçin, onuň göwrümüne, zeper ýetiren ýerine, tizligine ýa-da gar, suw, howa massalarynyň hereket edýän beýleki görkezijilerine baglylykda olar üçin aýratyn depginlilik berilýär. Ýertitremeler, sunamiler, güýçli ýeller we käbir beýleki tebigy howplar üçin umumy kabul edilen depginlilik şkalalary işlenip düzülen.

NATURAL RISK ANALYSIS – *анализ природного риска* – tebigy töwekgelçiligi anyklamak. Tebigy howpuň infrastrukturalara, gurluşuk desgalara ýetirip biljek zyýanyna we howpuň derejesine baha bermek. Adaty aşakdaky ýerine ýetirmelilerden ybarat: 1) desganyň içindäki tebigy howpuň giňişlikde we wagty içinde ösüşini kesgitlemek, 2) ykdysady desgalaryň, ilatyň we daşky gurşawyň bu howpuň gowşaklygyna baha bermek, 3) aýry-aýry howplardan we bir topar howpdan ýitgileriň bahasyny, şol howplardan bolup biläýjek zyýany we ýüze çykmagyň gaýtalanma ýygylygyny bahalandyrmak, 4) tebigy töwekgelçiligi dolandyrmak.

NATURAL RISK MAP – *карта природного риска* – tebigy töwekgelçiligiň kartasy. Kesgitlenen çägiň her bir nokadynda ykdysady desgalaryň we ilatyň tebigy howplardan bolup biläýjek ýitgilerini kesgitleýän grafiki resminama (karta).

NATURAL RISK OBJECT (RECEPTOR) – *объект природного риска* – tebigy töwekgelçiligiň obýekti. Sebitde ýerleşýän we sezewar bolan ilata, binalara, desgalara, ulaglara, peýdaly ýer baýlyklaryna, ösümlige we haýwanat dünýäsine tebigy we tehnogen töwekgelçiligi döredýän çeşmesi (obýekti).

NATURAL RISK SOURCE – *источник природного риска* – tebigy töwekgelçiligiň çeşmesi. Ykdysadyýete, ilata ýa-da sebitiň tebigy gurşawyna ýaramaz täsir edýän ýa-da täsir edip biljek tebigy howp.

NATURAL SAFETY – *безопасность природная* – tebigy howpsuzlyk. Пату, ykdysady desgalary we daşky gurşawy tebigy howplardan goramagyň ýagdaýy.

MINERALIZATION – *минерализация* – minerallaşma, mineral duzlar bilen baýlaşma. 1. Suwuklygyň, gazyň ýa-da magma ergininiň düzüminden magdanly we magdansys minerallaryň çöküp toplanma hadysasy. Mysal üçin, organiki galyndynyň ýa-da ösümligiň minerallaşmasy. 2. Suwuklygyň (organiki däl) mineral duzlaryň ionlary bilen doýmagy. Mysal üçin, topragyň mineral duzlaryň ionlary bilen doýma hadysasy (minerallaşmasy).

MINERALOGENESIS – *минералообразование* – minerallaryň döremegi. Minerallar dürli ýagdaýda döreyärler: gaty dag jynsynyň owranmagyndan hem mineral duzly suwdan, deňizleriň düýbünde, termodinamiki şertlerde, güýçli şerebeli suwlardan çöküp, fiziki we himiki şertleriň üýtgemeginde, jaýryklarda magmanyň täsirinden, magma we metamorfoz dag jynsynyň owrantgysyny suw bilen başga ýere baryp ýygnalmasyndan. Käbir şertlerde ösümlüklere ýelmeşip gips, duz we beýleki minerallar emele gelýär.

MINERALOGY – *минералогия* – mineralogiýa. Minerallar hakyndaky ylym. Mineralogiýa ylymy iň gadymy ylymlarynyň biridir. Öz köklerini daş asyryndan başlap, adam ilkinji ýaraglaryny daşlaryň arasyndan nefrit, kremen ýaly minerallary saýlap ulanypdyrlar. Mineralogiýa ylymy dag-magdan gazuw işleri bilen bagly bolup ösükdir we XIX asyryň ahyrynda himiýada Mendeleýewiň periodiki ulgamynyň açylmagy has hem oňa badalga beripdir.

MINERALS – *полезные ископаемые* – gazylyp alynýan peýdaly baýlyklary (magdanlar, ýangyçlar, gurluşyk materiallary, suwlar).

MINERY – *полезные ископаемые* – 1. magdany ачык ýа-da ýапык usulda gazyp аlýан kärhana, 2. dag-magdan käni.

MIOCENE – *миоцен* – miosen. Каўнозоу döwrüň, neogen ulgamyň aşaky bölümi, 7 mln ýyl ozal tamamlanan döwür, takmynan döwrüň dowamy 19 mln ýyl.

MOBILISM – *мобилизм* – mobilizm. XX asyrdа geotektonikada uly kontinental massalaryň, litosfer plitalarynyň keseleýin hereketlerde ýer gabygynyň gysylma we dartylma hadysalaryny öwrenýän täze döran ugur.

MODAL ANALYSIS – *модальный анализ* – modal derňewi. Modal derňewinde gurluşyň içki dinamiki aýratynlyklaryny, esasanam binanyň hususy yrgyldysynyň ýygylygynyň, döwrüniň (periodynyň) we şekiliniň nazary we hasaplaýuş kesgитlenmegi.

MODEL OF EARTHQUAKE SOURCES – *модель очагов землетрясений* – ýertitreме oяklarynyň nusgasy (modeli). Seýsmik howpa baha bermek üçin, seýsmik maglumatlar bankynyň (katalogyň) esasynda gerek bolan zolaklar üçin belli bir wagt aralygynda bolup geçen hemme ýertitremeleriň (energiýa güýji, oяak çuňlугy, ýerleşýän koordinatlary boýunça) üç ölçegli ýertitreме oяaklarynyň nusgasy.

MODELING – *моделирование* – nusgasyny taýýarlama, şekillendirme. Geofiziki gözegçilikde alnan maglumatlaryň teswirlemesi esasynda derňelýän ýeriň

geologik (ýatak kâniniň) kesim gurluşy barada fiziki häsiýetnamasy we ölçegleri bilen nusga-şekilini bermek, ýa-da ýertitrete ýazgysyny işläp, onuň episentrindäki sarsgynyň depginliliginiň izoseýst kartasyny gurmak.

MODULUS, MODULE – *модуль* – görkeziji, modul, koeffisiýent, modul kerçi. 1. Fiziki täsirli deňlemesinde üýtgeýän derejelerde durnukly (alamatsyz we wektor ugry bolmadyk) köpeldiji, mysal üçin gysylma moduly, süýşme moduly. 2. Belli iş wezipesini ýerine ýetirýän desga, gurnama jaýy, stansiýa, gural, enjam we b. bloklar (bileleşikler).

МОНОРОВИЧИК DISCONTINUITY, МОНОРОВИЧИК'S SURFACE – *разрыв (поверхность) Мохоровичича* – Mohorowičiçiň bölünişik çägi (M, Moxo). Ýokarky mantiýadan seýsmik maglumatlar boýunça Ýer gabygy Mohorowičiçiň çägi bilen bölünýär. Kontinentlerdäki Ýeriň daşky gabygynyň ortaça galyňlygy 35–40 km, ýaş daglyk welaýatlarynda 50–70 km, kontinentiň gyralarynda 25–30 km, ummanlarda 10–15 km. Seýsmik boýtolkunynyň tizligi 7,5 km/sek bölünişik çäginde 8,2 çenli galýar

MOIST – *влажный* – çygly. Çyglylyk göterim hasabynda dag jynsynyň düzümindäki suwuň mukdaryny gökeziji.

MOISTURE – *влажность* – çyglylyk, yzgarlylyk. Çyglylyk göterim hasabynda dag jynsynyň düzümindäki suwuň mukdaryny gökeziji. Çyglylyk bu görnüşlere bölünýärler: 1 – absolýut, 2 – agramlyk, 3 – tebigy, 4 – göwürüm, 5 – otositel (özgelere garanda), 6 – doly, 7 – getirme.

MOISTURE CAPACITY – *влажёмкость* – çyglylyk. Bir maddanyň agram ýa-da göwürüm birliklerinde görkezilen belli bir mukdarda çyglylygy siňdirmek we saklamak ukyby.

MOLASSES – *моласса* – mollasa. Mollasa, çaknyşýan materikleriň geodinamiki şertlerde emele gelen birnäçe km galyňlykda bolan klastiki materiallaryň deň däl paýlanmagy bilen, aşagynda deňiz (mergel, çägedaşy) we ýokarsynda kontinental konglomeratyň gatlagydyr. Gysgaça dag ýuwlanda emele gelýän geologik çökündileriň toplumu.

MONITORING – *мониторинг* – yzygider gözegçilik geçirmek, barlamak, gözegçilik etmek, maglumat toplamak. Daşky gurşawda bolup geýýän tebigy hadysalara we ýaşayuş durmuş jähtde bolýan üýtgemelere geçirilýän hemişelik ulgam gözegçiligi. Seýsmik howpa baha bermek üçin ýer gabygynyň seýsmik we geofiziki häsiýetnamasynyň gözegçiliginiň üznüksiz yzygiderli monitoringi.

MONOCHROMATIC WAVE – *волна монохроматическая* – monohromatiki tolkun. Sinusoid görnüşli birmeňzeş yrgyldyly tolkun.

MONOCLINE – *моноклинал* – monoklinal. Gatlaklaryň uly aralyga birmeňzeş ýapgytlanyp ýatmagy bilen häsiýetlendirilýän özbaşdak tektoniki gurluş birligi (struktura elementi).

MONOTYPIC WAVE – *волна монотипная* – birgörnüşli tolkun. Ýeriň dürli dykzly gatларыndan serpigende polýarizasiýasyny (görnüşini) üýtgetmeýän dik ýa-da kese tolkunlar.

MONTANE – *горный, гористый* – dag (ulgamy), daglyk ýer.

MONTANUM – *выпячивание* – güberilip çykma. Gatlarda güberilip çykma hadysasy.

MORPHOLOGY OF SOIL – *морфология почв* – toprak morfologiýasy. Toprak morfologiýasy profil ugrunyň kesim gurluşyny (üýtgeýän gatlaklary we olaryň galyňlygyny), reňkini, düzümini, dykzlygyny, özlüligini, gurluşyny, çyglylygyny, däneleriniň ululygyny, goşulma bolmagyny, minerallaryň täze emele gelşini we ş.m. öwrenýär.

MOUNTAIN-FOLDED AREA – *горно-складчатая область* – daglyk epinlenme welaýat (guşaklygy). Akkresiýa (tektoniki hadysasynyň täsirinden kontinentleriň owranyp ösmegi) we kolliziýa (çaknyşma netijesinde dag-epinlenmeleriniň we galyň terrigen çökündileriň emele gelmegi) hadysalaryň esasynda emele gelen welaýat. Iki görnüşe bölünýär – içki kontinental guşaklygy we gyрак-bujak kontinental. Köpetdag daglyk epinlenme zolagy Turan we Eýran plitalarynyň kolliziýasynyň mysaly.

MUD VOLCANO – (seret: AIR VOLCANO)

MUDFLOW – *сель* – sil. Gysga wagtyň içinde güýçli ýagan ygalyň netijesinde dag eteginde döreýän güýçli we depginli akym.

MULTI-FREQUENCY VIBRATION DAMPER – *многочастотный успокоитель колебаний (мук)* – köpýygylykly yrgyldyny togtadyjy. Beýik binanyň wibrasiýasyna gözegçilik etmek üçin gurnalan enjam ulgamy, seýsmik zor salmalardan jaý bilen bir ýygylykda yrgyldaýar. Bu ulgam belli birnäçe gatlardan diafragm görnüşinde (özünüň hususy yrgyldyly bolan inersiýa dempferi hökmünde işleýän) konsol sütünleri oturdylýar, bu jaýa binagärlik görkünü hem berýär.

N

NATIONAL SEISMIC ZONING MAP – *Национальная карта сейсмического районирования* – Milli seýsmik etraplaşdyrma kartasy (seýsmik sebitlere bölmegiň Milli kartasy). Seýsmik taýdan işjeň zolaklary anyklamak, döwlet derejesinde geljekde özleşdiriljek ýerleriň seýsmik töwekgelçiligini peseltmek, çägiň seýsmik howpuna baha bermek üçin ýeriň zolaklaryny seýsmik howpuň (depginliligiň iň ýokary derejesi boýunça) kartografik çäk ýerlere, daş-töweregindäki ýerlerden birmeňzeşligine bölünip Milli seýsmik etraplaşdyrma kartasy gurulýar we her 10 ýyldan täzelenip durýar. Gurluşyga degişli (şol sanda nebit-gaz, geologiýa pudaklarynda) islendik taslama düzülende ol ýerleriň seýsmik işjeňligini getirip, soň kybap taslamak hökmandyr.

SCALE EMS-98 – *шкала EMS-98* – EMS-98 şkalasy. Häzirki zaman Ýewropada ulanylýan ýertitre depginliliginiň topraga bolan sarsgynlyk güýjüniň 12 ballyk derejesiniň häsiýetlendirýän makroseýsmik şkala EMS-98 (12 ballyk şkalalar biri-birinden özüniň ýerli aýratynlygy bilen tapawutlanýar).

SCALE IFZ – *шкала ИФЗ* – Ýeriň fizikasy institutynyň şkalasy. Ýertiremäniň depginlilik güýjüniň ýere, adamlara, predmetlere salan täsirini häsiýetlendirmek üçin Moskwanyň Ýeriň fizikasy institutynyň kabyly eden şkalasy. Bu şkala, adaty, umumy XII bally ýertitre şkalalaryna meňzeş (Merkalli, MSK-64), onuň esasynda “СНИП-11-7-81 Строительство в сейсмических районах” kadalaşdyryjy resminama alnan. Ýertiremäniň depginlilik güýji, esasan, oýagyň çuňlugyna, topragyň fiziki häsiýetine we ýerasty suwlaryň derejesine baglydyr.

SCALE KANAMORI – *шкала Канамори* – Kanamori şkalasy. Örän güýçli ýertiremeleriniň magnituda ölçeginiň şkalasy, çatlamanýň uzynlygy (100 km-den az bolmadyk) we süýşmesiniň derejesi hasyba alynýar. Uzynlygy 100 km bolan çatlama ýagdaýynda magnituda Rihteriňki bilen gabat gelýär.

SCALE MERCALLI – *шкала Меркалли* – Merkalli şkalasy. Ýertitre depginliliginiň topraga bolan sarsgynlyk güýjüniň 12 ballyk derejesini häsiýetlendirmek şkalasy, 1901-nji ýylda Ýewropada Merkalli tarapyndan düzülen. Şkalanyň esasynda jaýlaryň seýsmik yrgyldysyna baha bermek, topragyň ýagdaýyna we adamlaryň duýgularyna esaslanýar. Häzirki wagtda onuň Merkalli MM we Merkalli K3 görnüşleri ulanylýar.

SCALE OF EARTHQUAKE INTENSITY (MSK-64) – *шкала интенсивности МСК-64* – seýsmik depginliligiň MSK-64 şkalasy. Awtorlarynyň birinji harplary boýunça – Medwedew (SSSR), Sponhewer (GDR), Karnik (ÇSR) – 1964-nji ýylda düzülen, Merkalli MM şkalasynyň üýtgedilen görnüşi. Depginlilik XII derejä bölünýär, I-den XII çenli her birine san we hil taýdan häsiýetlendirilýär, I-den V çenli ýertiremäniň duýluşyna görä, VI-dan XII çenli – sarsgynyň ýetiren zyýançylygyna görä düzülen. Depginliligi anyk we çalt kesgitlemek üçin MSK-64 şkala boýunça gysgaça ulgamaşdyrylan görkezmeleriniň *bellikleri* we olaryň düşündirmesi. *Jaýlaryň görnüşleri (tipleri)*: A kysymly – toýundan, çig kerpiçden we daş garylan toýundan salnan agaç bilen karkaslanmadyk oba jaýlary. B kysymly – 10 we ondan pes markaly sementli laýa kesilen daşdan, bişen we silikat kerpiçden örülen. A kysymly agaç bilen karkaslanan jaýlar. W kysymly – seýsmika garşy çäre görülmedik: karkaslanyp 25 markaly sementli laýa kesilen daşdan, bişen we silikat kerpiçden örülen we agaçdan gowy salnan jaýlar. G kysymly – seýsmika garşy çäre görülen iri kerçli we karkas jaýlar, agaç pürslerinden çapylyp salnan. D kysymly – seýsmika garşy çäre görülen 7 balla çydamly iri panelli jaýlar. E, Ž kysymly – seýsmika garşy çäre görülen 8 we 9 ballara çydamly jaýlar. *San taýdan* (adamlaryň, predmetleriň, jaýlaryň, jaýryklaryň, we b.) *häsiýetlendirilişi*: Ýeke-täk

PEEL-OFF TIME – *временная поправка* – wagt boýunça düzediş. Käbir sebäplere görä seýsmik stansiýa ulgamynda sagatlary anyk işlemese wagt boýunça düzediş berilýär.

PELITE – *пелиты* – pelitler. Ululygy 0,01 mm-den kiçi we gelip çykyş boýunça dürli çökündi dag jynslarynyň bölejiklerinden düzülenler pelit diýip atlandyrylýar.

PENETRABILITY, PENETRABLENESS – *проницаемость* – geçirijilik, syzdyryjylyk. Dag jynsynyň öz içinden, öýjüklerinden, jaýryklaryndan we başga boşluklaryndan gazy, bugy, suwy, nebiti we ş.m. geçirijiligi ýa-da syzdyryjylygy diýmek bolar.

PERICLINAL UNCONFORMITY – *периклинальное залегание* – tektoniki hereketleriniň netijesinde gatlaklaryň gümmeziň bujagynda ýatuş görnüşi.

PERICLINE – *периклинал* – periklinal. Antiklinalyň gümmez görnüşli depesinden, şarnir (tekizligi) ýapylyp, gatlaklaryň iki tarapa gaçmagy bilen häsiýetlendirilýär.

PERIOD – *период* – döwür (period). 1. Ýeriň geologiýa ösüş taryhynda dag jynslary birleşdirýän geohronologik hem-de stratigrafik bölünişigiň eýýamy düzýän geologik wagt. Mysal üçin, paleozoý eýýamy 6 döwre (ulgama) bölünýär, döwür öz gezeginde iki ýa-da üç zamana (bölüme) bölünýär, zaman (bölüm) birnäçe asyrlara (mertebä) bölünýär. Şeýlelikde, geologik wagt birliginde (geohronologik) bölünişik eýýam (era) döwür-zaman-asyr, çökündi dag jynslarynyň stratigrafik bölünişiginde topar-ulgama-bölüm-mertebe-swita. 2. Ýertitre ýazgysynda tolkunlaryň döwri.

PERM – *пермский* – perm. Ýeriň geologiýa eýýamynyň paleozoý erasynyň (eýýamynyň) iň soňky, iň ýaş 6-njy döwri. Perm döwri aşaky we ýokarky bölümlere bölünýär, döwürüň dowam eden wagty 50 mln ýyl.

PERMANENT DEFORMATION – *остаточная деформация* – galan deformasiýasy. Ýer gabygynyň ýokary böleginde tektoniki hadysalaryň netijesinde dag jynslarynyň gatlaklara zor salnandan soň durkuny üýtgetmek (galan deformasiýa).

PERMISSIBLE GROUND PRESSURE – *допускаемое давление на грунт* – topraga ygtyýar berilýän basyşyň çägi. Bina esasyňyň göteribilijilik çägi, oňa salynýan agramlyk derejesi bilen jaýyň çökmesi baglanyşykly bolup, onuň agramlyk derejesiniň esasyňyň meýdan kwadratynyň birligine bolan gatnaşygy – topraga düşýän basyş.

PETRIFICATION, PETRIFYING – *окаменение* – daşa öwrülme. Uzagyndan (mln. ýyl) haýwanlaryň we ösümlükleriň organiki jisimleriniň mineral jisimler bilen çalyşmasyndan emele gelen daşa öwrülmelelere – halk arasynda «Hydyr gören daş» hem diýilýär.

PETROGENESIS – *петрогенезис* – petrogenesis. Dag jynslarynyň döreýişini we gelip çykyşyny öwrenýän taglymat.

PETROGENETIC – *петрогенетический* – petrogenetiki. Petrogenetika – dag jynslynyň gelip çykyşyny kesgitleýär.

PETROGRAPHY – *петрография* – petrografiýa. Geologiýanyň dag jynslarynyň düzümini we döreýşini öwrenýän bölümi.

PETROLEUM – *нефть* – nebit. (Seret: OIL).

PETROLIC – *нефтяной (пласт)* – nebitli (gatlama). Öýjük-öýjükli dag jynslaryndan ybarat bolan gatlamanyň üsti syzdyryjylygy az bolan toýunly gatlama bilen bürelse, uglewodород döremäge şertli ýerlerde, gatlamanyň nebitli bolmagyna doly esas bar.

PETROLIFEROUS – *нефтеносный (район)* – nebitli (etrap). Birnäçe goňşy nebit çykýan ýerleriň gatlaklanma birleşigine, ýa-da başga birmeňzeş ýerleri birleşdirýän häsiýetiň birligine nebitli etrap diýilýär.

PETROPHYSICS – *петрофизика* – petrofizika. Petrografiýanyň dag jynslarynyň fiziki häsiýetiniň onuň düzümi, gurluşy we döreýşi bilen baglanyşygyny öwrenýän bölümi.

PETROTECTONICS – *петротектоника* – petrotektonika. Petrografiýanyň täzeden kristallaşan dag jynslarynyň tektonikasyny (gurluşyny) öwrenýän bölüm.

PHENOMENON (natural) – *явление* – hadysa, waka. Geologik hadysalaryň hem-de wakalaryň gidishi.

PHYSICAL – *материальный, физический* – maddy, fiziki.

PHYSICAL QUANTITY – *физическая величина* – fiziki ululyk. Topragy, jisimiň alamatynyň ýa-da hadysanyň san taýdan häsiýetlendirilişi. Fiziki ululygyň hili, görnüşi, ölçegi, san taýdan birligi we ululygy bardyr. Ony bellemek üçin latyn ýa-da grek elipbiýiniň uly harplary, kiçi harplary, ýokarky we aşaky indeks harplar we sanlar ulanylýar. Mysal üçin, ýertitreme hadysasynda ulanylýan fiziki ululyklar, olar: M – magnitudasy, E – energiýasy: K – energiýa klasy, I – depginliligi, I₀ – episentrindäki depginliligi, H – ojağynyň çuňlugy, O – ojağyndaky wagty, P, S, L – boý, kese we Lýawa tolkunlaryň gelen wagtlary, 7₂ – depginliligi 7 ball, indeks n=2 gaýtalamaklyk derejesi (1000 ýylyň dowamynda depginliligi 7 ball ýertitreme bolmagynyň mümkinçiligi).

PHYSICAL RISK – *риск физический* – fiziki töwekgelçilik. Belli bir ýitgä sezewar bolan obýektde negatiw ýagdaýlaryň sany görnüşinde (weýran bolan we zeper ýeten binalaryň sany, ekinçilik ýerinden peýdalanmakdan çykan ýerler, belli bir agyr derejeli adatdan daşary ýagdaýlaryň sany we ş.m.) ýitgileriň görkezijisi.

PHYSICAL WEATHERING – *выветривание физическое (механическое)* – fiziki (mehaniki) dargama. Fiziki (mehaniki) dargama howanyň gyzgynlygynyň üýtgemeginden, jaýryklarda suwuň doňup-çözülmeğinden, haýwanlaryň we ösümlikleriň, bugarma we kristallaşma täsirlerine baglydyr.

PHYSICOCHEMICAL – *физико-химический* – fiziki-himiki. Dag jynslarynyň düzümini anyklamak üçin fiziki-himiki barlag geçirilýär.

RUBBLE – *галька, щебень* – ýulmanan daş, çagyly. Diametri 1–10 sm bolan akar suw, ýa-da deňziň suwy bilen ýulmanan daş.

RUST-PREVENTIVE – *противокоррозионный* – poslama (korroziýa) garşy. Deňiz içindäki desgalarda poslama (korroziýa) garşy çäreler geçirilýär.

S

SADDLE – *седло* – örküç, geriş. Antiklinal gurluşyň gerşi.

SAG – *прогибаться* – ýaý bermek, bükülme.

SAGING – *оседание (деят.)* – çökme. Gatlaklaryň çökmeği.

SALINA – *солончак, соляной промысел* – şorluk ýer, duz senagat kärhanasy. Jebeldäki duz senagat kärhanasy.

SALINCE, SALINCY, SALINSE – *выступ* – çykyt, tüňni. Ululygy çaklaňja antiklinalyň ýa-da gomoklinalyň ganatynyň aşak çöken tektoniki tüňnüsi – burny diýlip atlandyrylýan tektoniki gurluşlarynyň bir görnüşi. Gomoklinalyň tüňnüsine bolsa, monoklinal burun diýilýär.

SALINENESS, SALTNESS – *солённость* – duzlulyk, şorlulyk. Tebigy suwuň himiki aýratynlygy – öz içinde duzlary eretmekdir. Şorlulyk üç derejä bölünýär – 1-nji, 2-nji, 3-nji.

SALINITY – *минерализация, солённость* – minerallaşma, mineral duzlar bilen baýlaşma, şorlulyk. Suwuklygyň /organiki däl/ mineral duzlaryň ionlary bilen doýmagy.

SAND – *песок* – çäge. Dag jynslarynyň owranmagyndan emele gelen ownuk owrantgyly gowşak dag jynsy. Esasan, kwarsyň, meýdan şpatyň (monomineral we polimineral) dänelerinden düzülendir. Dänesiniň ölçegi boýunça çäge dört topara bölünýär: 1. iri däneli 1–2 mm, 2. irimçik däneli 0,5–1 mm, 3. orta däneli 0,25–0,5 mm, 4. ownuk däneli 0,01–0,25 mm. Emele gelşi – ýel, buzluk, derýa, köl, deňiz we dýuna çägelidir.

SAND-BAR – *песчанная коса* – çägesow zolak. Suwuň çägeden tebigy böwet sypatly ýasan inçe-uzyn zolagy, bir uju kenar bilen birleşen, ikinjisi deňziň içine uzalyp gidýär.

SAND-CLAY – *песчано-глинистый* – çägesow toprak. Düzüminde çägesi köpräk toýny azrak topraklar.

SANDED – *покрытый песком* – çäge bilen bürelen.

SAND-GRAVEL – *песчано-гравийный* – jyglym gatyşyk çäge.

SANDY – *песчаный* – çäge, çöl, çägeli. Mysal üçin, çäge gerşi, çägeli toprak, çöl ösümlikleri.

SARMATIAN – *сарматский ярус* – sarmat mertebesi. Ýokarky miosen döwrüniň aşaky mertebesiniň ady.

baha bermekden gönüden-göni baglydyr, töwekgelçiligiň ähtimallygyny azaltmak üçin geçiriljek çäreleriň we dolandyryş çözümleri ýitgini azaltmakda ýeterligi ýa-da ýetmezligi bilen kesgitlenýär. Şol sebäpli geçirilen çäreleriň täsirini kesgitlemek üçin alternatiw ýagdaýda ykdysady täsirine seredilýär.

ROCK HEAD – *верхний слой крепкой породы* – berk dag jynslarynyň ýokarky gaty.

ROCK, ROCKY GROUND – *грунт скальный* – gaýa topraklary. Seýsmik alamatlary boýunça, sarsgyny gowşatmak ýa-da güýçlendirmek ukyby boýunça toprak dört derejä (kategoriýa) bölünip gaýa toprak I derejä girýär. Gaýa topragyň mineral däneleriniň gurluşynyň kristallanma we sementleşme aýratynlyklarynyň arabaglanyşykly bolan magmatik, şeýle hem ýer gabygynda himiki, gyzgynlyk, basyş sebäplere görä dag jynslarynyň gurluşynyň we mineral düzüminiň üýtgemesinde dörän (granit, bazalt, mermer, konglomerat) gysylmaýan, suw geçirmeýän dag jynslarynyň topary girýär.

ROCK-FALL – *камнепад* – daş harsaňy. Wagtal-wagtal tebigy hadysalar bilen baglylykda dag jülgesine daş harsaňy inýär.

ROCK-OIL – *нефть* – nebit. (Seret: OIL).

ROCKS – *горные породы* – dag jynslary. Dag jynslary bölünýär: çöküňdi, magmatik, metamorfik. Çöküňdi dag jynslaryna, suw gurşawynda, seýrek howadan – ýel bilen, dagdan inýän buzlugyň täsirlerinden maýdaja owranan jynslar çöküp çöküňdi dag jynsy emele gelmelere, magmatiki dag jynslaryna, Ýeriň gabygynda ýa-da ýokary mantiýada döräp ýeriň ýüzüne çogup çykyp doňýan magma erginden dörän we düzümi boýunça iki topara bölünýär – esasy (bazaltly) we turşy (granitli), metamorfiki dag jynslaryna, litosferada (ýer gabygynda) himiki, gyzgynlyk, basyş sebäplere görä dag jynslarynyň gurluşynyň we mineral düzüminiň üýtgemesinde dörän dag jynsy.

ROCKSLIDE – *обвал, оползень* – opurylma, süýşgin. Gatlaklarda suwda aňsatlyk bilen ereýän duz, angidrit, gips, hekdaşy ýaly dag jynslaryny suw eredip olarda boşluklary emele getirýär. Opurylma dürli hili sebäpleriň täsirinden emele gelýär. Esasan, suwly gorizontlaryň suwa baýlaşmagyndan hem-de ýokarky gatlaklaryň agram salmagyndan ýüze çykýar.

ROCK-TAR – *сырая нефть* – doly arassalanmadyk (çig) nebit. Çig nebit, tebigy ýagdaýyndaky gazylyp çykarylan nebit.

ROCKY – *скалистый* – gaýaly, gaýa görnüşli.

ROD – *нивелирная рейка* – niwelir reýkasy (ölçeg agajy). Niwelirmek üçin ulanylýan ýörite aralyklara bölünen ölçeg agajy, reýka.

RODMAN, RODMEN – *речник* – reýka göterip-tutuju. Topografiki, geologik meýdan surata düşürmesinde (sýomkada) önünden ýöräp sanly reýkany göterip-tutuju.

ROOF – *кровля* – dag jynslarynyň üstki gatlagy.

PHYSIOGRAPHIC – *физико-географический* – fiziki-geografiki. Toprak, howa (klimat), ýeriň relýefiniň sebitleri boýunça fiziki-geografiki kartalar düzülýär we fiziki-geografiki etraplaşdyrma geçirilýär.

PIEZOMETRIC LEVEL – *пьезометрический уровень* – suwuň gidrostatiki (pýezometriki) derejesi. Guýuda ýerasty suwuň (nebitiň) ýetýän derejesi.

PILING – *свая* – pürs, paýa. Jaýlaryň binýadynyň, dik kakylan paýalaryň dag jynslaryna bolan sürtülmä garşylyk ukybyny ulanmak arkaly, agram salmasyny geçirmek.

PIT-HOLE – *шурф* – şurf, dik gazylan çukur, barlag guýusy. Magdan gözleginde çuňlugy 25 metre çenli, köplenç, dik ýa-da ýapgyt gazylan çukur.

PLAN – *план* – nusga, çäre, maksat.

PLATE MOVEMENT – *движение плит (платформ)* – plitalaryň hereketleri. Hemme litosfer plitalar we olaryň araçäkleri biri-birine garanynda elmydama hereketde.

PLATE TECTONICS – *тектоника плит* – plitalaryň tektonikasy. Litosfera plitalarynyň hereketiniň we özara baglanyşygynyň teoriýasy bilen alymlar ýertitremeleri, wulkaniki hadysalary we daglaryň emele delmegini Ýeriň gaty gabygynyň uly kerçleriniň köptaraplaýyn hereketleri bilen düşündirýärler.

PLATE TECTONICS CONCEPT – *концепция тектоники плит* – litosfer plitalaryň tektonikasyna esasy garaýyş. Ýeriň ýokarky daşky gaty gabygynyň we ýokarky mantiýasynyň ýokarky bölümini öz içine alýan iki sany plitanyň biri-birinden gapma-garşylygyna hereketlenmegi netijesinde kem-kemden daşlaşmagy zerarly täze gabyk emele gelýär (diwirgensiýa we spreading) hem-de olaryň çakyşan ýagdaýy (konwergensiýa, subduksiýa we kolliziýa). Bu esasy garaýyş ýertitremeginiň, wulkan hadysalarynyň we dag emele gelmeleriniň döreýişini düşündirýär.

PLATFORM – *платформа* – platforma. Tektoniki taýdan durnukly, kontinental görnüşli ýer gabygynyň gatly gurluşly (aşaky – epinlenme kristallik binýady, ýokarky – çöküňdi, magmatik üsti otnositel tekiz gatlakly) segment.

PLEISTOCENE – *плейстоцен* – pleýstosen. Ýeriň ösüş taryhynda dördünji döwrüniň ortaky bölümü. Pleýstosende Ýeriň umumy howasynyň sowan döwri, geografiki orta giňliklerde aram-arab giň yklymy bürän buzluklaryň bolan döwri.

PLEISTOSEIST AREA (REGION) – *плейстосейстовая область* – pleýstoseýst töweregi. Ýertitremede iň uly sarsgynlaryň we ýukan-ýumrançylygyň bolan ýeri.

PLEISTOSEIST AREA OF EARTHQUAKES – *плейстосейстовая область землетрясений* – ýertitremede iň güýçli ýykgyňçylyk bolan (pleýstoseýst) zolagy.

PLICATIVE DISLOCATION – *пликативные (складчатые) нарушения (дислокации)* – plikatiw dislokasiýa (bozulma). Dag jynslarynyň gatlaklarynyň

ilkinji ýatýşlarynyň dürli tektoniki hereketleriniň täsiri netijesinde ozalky ýatýş ýagdaýlarynyň bozulmagy ýa-da üýtgemegi häsiýetleri boýunça iki topara, ýagny plikativ (epinli) we dizýunktiv (ýarylma) dislokasiýalara bölünýär. Umman Ýer gabygynda bozulma bilen geçilmedik çatlama ýok hasap edilýär (geologiýada).

PLIOCENE – *плиоцен* – pliosen. Ýeriň ösüş taryhynda neogen döwrüniň ýokarky soňky bölümi. Pliosen gatklaryň üstünde dördünji döwrüň gatklary ýatýarlar. Günbatar Türkmenistanyň nebite baý gatlamalary pliosene degişlidir.

POACHINESS – *влажность* – çyglylyk, yzgarlyk. Çyglylyk göterim hasabynda dag jynsynyň düzümindäki suwuň mukdaryny gökeziýidir. Çyglylyk beýlekilere bölünýärler: 1 – absolýut, 2 – agramlyk, 3 – tebigy, 4 – göwrüm, 5 – otositel /özgelere garanda/, 6 – doly, 7 – getirme.

POINTS – *балл* – ball. Ýertitremäniň depginlilik güýjüniň ýere salan täsirini häsiýetlendirmek üçin şertli san. Ýeriň ýüzünde topragyň sarsgynynyň depginliligini häsiýetlendirmek üçin GDA döwletlerinde XII ball derejeli ýertitremler şkalasyndan MSK-64 awtorlarynyň harplary boýunça Medwedew, Sponhewer, Karnik – 1964-nji ýylda düzülen esaslar ulanylýar. Olardan başga-da ABŞ-da Merkali MM, Ýewropada – EMS, şeýle hem Rossi-Foreliniň X bally, Ýaponiýada ball derejeli – Shindo şkalalardan peýdalanylýar. Ýertitremeler bölünýär: gowşak (1-4 ball), güýçli (5-7 ball) we örän güýçli, weýrançylykly (8 balldan ýokary).

POINTS OF THE SCALE MSK-64 – *балл шкалы MSK-64 – MSK-64* şkalasynyň baly. Ýertitremlerde adamlaryň we haýwanlaryň täsirine, ýer ýüzündäki üýtgeşmelere, seýsmometrik gurallaryň ýazgysyna, seýsmik taýdan berkidilmedik binalara zeper ýetmek derejesi bilen kesgitlenýän sarsgynyň depginlilik baly.

POROSITY – *пористость* – öýjük-öýjüklilik. Dag jynslarynyň öýjük-öýjüklilige, karst boşluklyga, köwejiklere we başga hili boşluklara şertlenen ähli boşluklaryň umumy göwrümi. Öýjükleriň umumy göwrüminiň dag jynsynyň göwrümüne bolan gatnaşygyna öýjük-öýjükliligiň koeffisiýenti diýilýär. Öýjük-öýjüklilik ölçegi boýunça üç topara bölünýär: 1. kapilýardan uly bolan $> 0,5$ mm, 2. kapilýar $0,5-0,0002$ mm, 3. subkapilýar $< 0,0002$ mm. Ondan başga-da öýjük-öýjüklilik umumy (absolýut fiziki) we netijeli (dinamiki) toparlara hem bölünýär. Nebit-gazyň gory hasaplananda dag jynslarynyň netijeli (effektiw dinamiki) öýjük-öýjükliligi hasaba alynýar.

POTENTIAL SOURCES OF EARTHQUAKES – *потенциальные очаги землетрясений* – ýertitremler bolaýmagy mümkin (potensial) ojaklar. Gadymy taryhy arheologik maglumatlar boýunça weýrançylykly ýertitremler bolan, häzirk wagtda “ukuda” ýatan, ýöne seýsmik taýdan has hatar seýsmogen zolagynda ýerleşýän ýertitremler bolaýmagy mümkin (potensial) ojaklar.

PREDICTION – *прогнозирование* – çaklamak. Seýsmik hadysanyň garaşylýan zolagy we bolmagy mümkin wagty çaklamak.

bilen tutuş ýapylandyr. Has geljegi uly ýerler 1/50000 ölçegde gaýtadan geologik surata düşürme bilen örtülýär.

RETICULATION – *палетка* – paletka, nusga. Şeýle ýertitremler ýazgylary işlenilende, ojagyň seýsmik görkezijileri (magnitudasy, ojak çuňlugy, stansiýadan bolan daşlygy, ojakdaky wagty, episentridäki depginliligi) kesgitlenende ýertitremeler we daşdan gelen sarsgynlar üçin dürli paletkalar ulanylýar.

RIFTOGENESIS – *рифтогенез* – riftogenez, kesilip düşme çökediniň emele gelmegi. Astonosfera jisiminiň ýokary galanda ýer gabygyny süýşürp kesilip düşme çökediniň emele gelmegi.

RIPPLE EFFECT – *эффект ряби* – zyýra-zyýra (kiçi tolkun) effekti. Zyýra-zyýra (kiçi tolkun) effekti – giňişlikde we wagt içinde “suwdaky tegelekler ýaly” ýaýran betbagtçylyk özünü köp ýyllaryň içinde diňe täsir eden çäklerinde duýdurmagy däl-de, eýsem serhetlerinden has uzakda hem duýduryp bilmegi.

RISK – *риск* – töwekgelçilik, howp. 1. Belli bir wagtda tebigy ýa-da tehnogen howpuň adamlaryň ömrüne we saglygyna, infrastrukturalara, gurluşuk desgalara, ykdysadyýete, tebigata (flora, fauna, suwa, topraga, atmosfera) ýetirip biljek zyýany we howpuň ähtimallyk derejesi. Howpuň ähtimallyk kabul edilen derejeleri – “örän beýik”, “beýik”, “ortaça”, “uly bolmadyk”, “kiçi” we “örän kiçi”. 2. Wagty we ýeri kesgitlenen boljak howpuň negatiw netijeleri.

RISK ANALYSIS – *анализ риска* – töwekgelçiligi anyklamak. Tebigy ýa-da tehnogen howpuň infrastrukturalara, gurluşuk desgalara ýetirip biljek zyýanyna we howpuň derejesine baha bermek.

RISK ASSESSMENT – *оценка риска* – töwekgelçilige baha bermek. Töwekgelçilik babatda jemgyýetçilik pikirini makullap oýlanyşykly garaýşynyň gurluşyny tapmak. Töwekgelçilige, birinjiden, san taýdan (obýektiw) mukdaryny bilmek, gaýtalanyşynda, ojak çuňlugyna we hadysanyň çylşyrymlylygyna düşünmekde, ikinjiden, hil taýdan (subýektiw) bolup biljek howpa jemgyýetiň garaýşyna we etmeli hereketlerine baha bermekdir. Howpuň hil taýdan ähtimallyk kabul edilen derejeleri – “örän beýik”, “beýik”, “ortaça”, “uly bolmadyk”, “kiçi” we “örän kiçi” şkalasy boýunça bahalandyrylýar. Töwekgelçilige baha bermek çaklama usulyýetine degişli bolup, taryhy maglumatlary, modelini gurmak, bilermenleriň pikirini we beýlekileri hasaba alnandan soň hem, töwekgelçilige baha berlende belli bir näbellilik derejesi galýar.

RISK MANAGEMENT – *управление природным риском* – tebigy töwekgelçiligi dolandyrmak. Tebigy hadysasynyň netijesinde bolup biljek adam we maliýe ýitgileriň ähtimallygyny azaltmak üçin geçiriljek toplumlaýyn çäreleriň we dolandyryş çözüdiň jemi. Tebigy hadysanyň döremeginiň töwekgelçiligi dolandyrmagyň toplumlaýyn tapgyrynda esasy orun onuň bolmagynyň ähtimallygyna we töwekgelçiligine obýektiw baha bermäge, dogry we çalt önüni alyş çäre görmäge bagly. Şeýlelikde, töwekgelçiligi dolandyrmak töwekgelçilige

RESIDUAL DEFORMATION – *остаточная деформация* – galan deformasiýasy. Ýer gabygynyň ýokary böleginde tektoniki hadysalaryň netijesinde dag jynslarynyň gatklara zor salnandan soň durkuny üýtgetmek (galan deformasiýa).

RESILIENCE – *упругость* – maýuşgaklyk, çeýelik. Daşyndan täsir edýän güýç bilen basyş edilenden soň dag jynsynyň öz ilkinji sypatyny we göwrümini alsa ol häsiýete maýuşgaklyk ýa-da çeýelik diýilýär.

RESISTANCE OF SOIL TO COMPRESSION – *устойчивость (сопротивление) грунтов сжатию* – topragyň dykzylanma garşylyk görkezmegi, durnuklylygy. Daşky güýçleriň bir taraplaýyn ýa-da hemme taraplaýyn täsirinden topragyň göwrümünde kiçelip gysylmagyna garşylyk görkezmek.

RESISTANCE OF THE SOIL SHEAR (SHIFT) – *сопротивление грунтов сдвигу* – topragyň şüýşmelere garşylyk görkezmegi, durnuklylygy. Toýunsow topraklaryň bir böleginiň beýleki bölegine galtaşýan garşylykly süýşme güýjenmesine ýarpyşma päsgelçiligini döretmegi.

RESISTANCE TO CHIPPING – *сопротивление скалыванию* – döwürmä (ýarylma) garşylyk görkezmek. Tangensal güýçleriň täsirinden gaty we port dag jynslarynyň ýarylma garşylyk görkezmek.

RESISTANCE TO FRICTION – *сопротивление (устойчивость) трению* – sürtülmä garşylyk görkezmek. Topraklaryň bir tarap böleginiň beýleki tarap bölegine galtaşýan garşylykly tangensal güýçleriň täsirinden sürtülme päsgelçiligini döretmek.

RESOILING – *восстановление почвы* – topragy öňki durkuna getirmek. Magdan baýlygy alnyp gutarandan soň şol ýeriň topragyny öňki kaddyna getirmek.

RESOLIDIFICATION – *повторно затвердевать* – gaýtadan gatamak. Wulkaniki hadysalar geçýän ýerlerde dag jynslarynyň eräp we gaýtadan gatamaklyk gabat gelýändir.

RESONANCE – *резонанс* – rezonans, ýaň (ýaňyň täsiri). Eger-de jaýyň hususy yrgyldysynyň ýygylgy daşky täsire gabat gelende, onuň amplituda derejesiniň birden galmagy hadysasy. Jaýlary ýertitremeleriň zor salmasyndan goramak, olary rezonansa saljak yrgyldy energiýany dargatmak we rezonansa düşürmezlik üçin dempferlemek usuly ulanylýar.

RESOURCES – *запасы* – gory. Ýerasty baýlyklaryň gory (magdan – tonnada, altyn – kilogramda, almaz – karatda we b.) hasaplanylýar. Ýerasty magdan baýlyklaryň gory 4 topara bölünýär: A, B, C_1, C_2 . Birinji üçüsine A, B, C_1 – “senagat ähmiýetli gor” diýilýär, C_2 – “öňinçä öwrenilen gor” diýilýär.

RESURVEY – *повторная съёмка* – gaýtadan geçirilen surata düşme, gözegçilik. Ýerasty baýlyklaryň goruny anyklap hasaplamak üçin toplumlaýyn geologiýa-geofiziki gözegçilikler we burawlama işleri gaýtadan geçirilýär. Häzire çenli Türkmenistanyň çägi Döwlet geologik surata düşürmegiň 1/200000 ölçegdäkisi

PRESSURE – *давление* – basyş. Gatlamanyň ýa-da ýatagyň ýagdaýyny häsiýetlendirýän basyş.

PRESSURE LINES – *гидроизопьезы (линии равных давлений)* – (deňdeş basyşly çyzyklar) gidropýezalar. Kartada basyşa eýe bolan suwly gatlaryň üstündäki birmeňzeş basyşlaryň nokatlaryny birleşdirýän çyzyklar.

PREVENTION – *превентивность* – önüni alma, ýol bermezlik. Ýertitremäniň ikilenç täsirinden abanýan howpuň we betbagtçylygyň önüni almak ekologik, biologik, himiki, ýangyn we beýleki ýitgileriň töwekgelçiligini azaltmak üçin görülýän çäreler.

PREVENTIVE MEASURES – *превентивные меры* – önüni alyş çäreleri. Ýertitremeler ýeriň jümmüşinde döreyär, şonuň üçin olary gönüden-göni barlap we ölçäp bolmaýar. Seýsmik taýdan işjen zolaklarda, tebigy howpdan gutulyp bolmajak ýerlerde, ýertitremeden geljek zyýanyň önüni almak boýunça çäreleri geçirmek mümkindir. Ilki bilen gurulýan binalaryň we desgalaryň taslamalary düzülende kadalaşdyryjy resminama hökmünde seýsmik etraplaşdyрма kartasy ulanylýp ygtybarlylygyny üpjün edýän ýörite çäreler geçirilen E we Ž kysymly 8–9 ballara çydamly jaýlar gurulýar. Köne ozal salnan jaýlarda ýitgini azaltmak üçin inžener-tehniki çäreler berkitme işleri geçirilýär. Dünýä tejribesinde birnäçe mysallar bar, ýertitremler heläkçiliginiň önünden duýulmasy we ilaty habardar etmegi bilen hadysanyň netijesi peseldildi we adatdan daşary ýagdaýa taýýarlyk görüldi. Şeýle hem her bir güýçli ýertitremeden soň geçirilen hasaplamalar seýsmik töwekgelçiliginiň önüni almak üçin çykarylýan çykdaýlaryň şol ýertitremeleriň getiren netijelerini aradan aýyrmak üçin çykarylýan çykdaýlardan az möçberli bolýandygyny görkezdi. Şeýlelikde, önüni alyş çäreleriniň getirýän onyň netijeleri çykarylýan çykdaýlar bilen deňeşdirilende has ýokarydyr.

PROBABALISTIC ANALYSIS SEISMIC HAZARD – *вероятностный анализ сейсмической опасности* – ähtimal bolup biljek seýsmik howpy (hatarlygy) derňemek. Bolmagy mümkin seýsmik howp derňelende – ojak usulynyň modelini, ýertitremleriniň gaýtalanma wagtyny, güýçli ýer süýşmede peselip gitmeginiň baglylygyny, aç-açan we tötänden näbelli artdyrmaklaryny hasaba almakdan ybarat.

PROCESS ACTIVITY – *активность процесса* – hadysanyň işjeňligi. Belli bir wagtda hadysanyň ýüze çykyşlarynyň bellenen ýerleriniň umumy meýdanynyň, çak edilýän çäkleriň umumy meýdanyna we bu ýüze çykyşlaryň emele gelen wagtyna bolan gatnaşygy.

PROFILE – *профиль* – kesim, profil, kese-kesim ugry. Dik wertikal tekizlikde ýeriň geologik gurluşynyň grafiki suratyna – geologik kesim diýip atlandyrylýar. Kese-kesim ugry – iki nokadyň arasyndaky geologiýa-geofiziki we b. gözegçiligiň grafigini ýa-da kesim gurluşyny görkezmek.

PROGNOSIS – *прогноз* – prognoz, çak etmek, çen etmek, çen edip hasaplamak. Seýsmik hadysalaryň garaşylýan zolagynyň maglumatyny bermek, hepdäniň howa maglumatyny bermek.

PROGRADING – *размывание* – suwuň (topragy) köwmesi, oýmasy, ýuwması.

PROJECT – *проект, проектирование* – taslama, taslama düzme. Haýsy-da bolsa bina ediljek desganyň ýerleşişiniň umumy nusgasy.

PROLUVIUM – *пролювий* – prolyuwıy. Adatça, çöllük welaýatlarda wagtlaýyn akýan atmosfera ygallaryň dag eteginde pesräk ýerlerde siliň emele getiren prolyuwial çökündileri.

PROSPECTED – *разведанный* – barlanan, derňelen. Nebit çykýan känler agtarylyp barlanan.

PROSPECTOR – *складчатость протерозойская* – agtaryp tapýjy, gözlegçi. Ýer üstüniň we jümmüşiniň gözlegçisi.

PROTEROZIAN REVOLUTION – *протерозойская складчатость* – proterozoý epinlenmesi. Ýeriň geologiýa eýýamynyň başyndan soň ikinji proterozoý erasynda bolup geçen epinlenme.

PROTEROZOIC – *протерозой* – proterozoý. Proterozoý – Ýeriň geologiýa eýýamynyň başyndan soň ikinji eýýamydyr. Proterozoý eýýamnyň başlan wagty 2 milliard 600 million ýyl ozal, dowam eden wagty 2 milliard ýyla çenlidir. Bu döwürde, organiki dünýä gaty skelet almadyk wagty. Eýýamnyň ahyrynda oňurgasyz haýwanlar emele gelýär.

PUBLIC AWARENESS – *осведомленность общественности* – jemgyýetçiligiň (ilatyň) habardarlygy. Adam pidalaryny we agyr şikes ýetmeleri azaltmak, töwekgelçiligi peseltmek maksady bilen ilaty abanýan howpda özlerini alyp barmak tertibini we etmeli hereketlerini düşündirip habardar etmegiň gidişi.

PULSATION HYPOTHESIS – *гипотеза пульсационная* – pulsasiýa (urguly) ylmy çaklamasy. W.Buheriň ylmy çaklamasynyň esasynda M.A.Usow we Obruçew tarapyndan goldanan we kämilleşdirilen Ýeriň tapgyrlyýyn giňelmeginiň we esasy roly gysylmasynyň netijesinde dagyň emele gelmegi bilen baglaşdyrýarlar.

PURPOSE OF PROTECTION – *цель защиты* – goragyň maksady. Seýsmik töwekgelçilige baha bermegiň we howpy derňemegiň esasynda tebigy hadysadan soň ahyrky boljak ýagdaýyny hasaba almak.

PUSH – *толчок* – sarsgyn. Ýertitreme, wulkan partlama hadysasy ýa-da ýadro partlamasy bilen baglanyşykly ýerasty seýsmik sarsgynlar.

PUY – *вулкан* – wulkan (ýanardag). Ýokary mantiýada döräp, Ýeriň gabygyndaky jaýryklardan ýeriň ýüzüne çogup atylyp çykýan magmanyň, gurumyň, dag jynslarynyň bölekleriniň geologik konus sypatly emele getirmesi (dagy). Wulkanlar 3 topara bölünýärler: hereketdäki, uklan we sönen.

REGRESSION – *регрессия, регрессивный* – deňziň yza çekilmegi (regressiýa), deňiz yza çekilende emele gelen (regressiw). Gatlamanyň regressiw ýatlyşy, deňziň yza çekilişini görkezýär.

REGRESSIVE UNCONFORMITY – *регрессивное залегание складки* – deňziň yza çekilmegini (regressirlemegini) aňladýan gatlaklaryň ýatlyş ýagdaýy.

REGULATIONS – *нормативные документы* – kadalaşdyryjy namalar. Seýsmik 7, 8 we 9 ball derejeli ýertitreme boljak etraplarda 1982-nji ýyldan bäri gurluşyk işleri “СНП II-7-81* – Строительство в сейсмических районах” kadalaşdyryjy nama esasynda geçirilýär.

REGURGITATION – *извержение* – atylup çykma, böwsüp çykma. Ýeriň gabygyndaky jaýryklardan, ýokary mantiýada döräp, ýeriň ýüzüne magmanyň, gurumyň, dag jynslarynyň bölekleriniň çogup atylup çykması.

RELATIVE MEASUREMENTS – *измерения относительные* – deňeşdirme (otnositel) ölçeglerini geçirmek. Fiziki ululyk derejesiniň onuň ilkinji derejesine garamakdaky ölçegi ýa-da wagt babatynda üýtgeýän geomagnit meýdanynyň iki beketde sinhron deňeşdirme (otnositel) geçirilen ölçegleriň aratapawudy

RELICT – *реликт* – galyndy. Geologik döwürleri ýa-da salýan galan organizm.

RELIEF – *рельеф* – relýef. Içki (endogen), daşky (ekzogen) geologik hadysalarynyň täsirinde emele gelen ýer üstüniň gurluşy.

REMANENCE – *остаточное намагничивание (горных пород)* – dag jynslarynyň galan magnitliliği. Daşky magnit meýdanyny emeli aýrylan ýerinde dag jynslarynyň öz daşynda magnit meýdanyny getirme ukyby.

REMOTE EARTHQUAKE – *удаленное землетрясение* – daşdaky ýertitreme. Ýertitreme ýazga geçirilen ýerinden (stansiýadan) onuň ojagyna çenli çäk 1000 km we ondan uly bolan ýagdaýy.

REMOVAL CONE – *конус выноса* – çykarylma konusy. Dagdan inýän sil suwlarynyň we akar suwlarynyň emele getiren ýarym konus şekilli relýefi..

REPACKING – *переуплотнение (горных пород)* – dag jynslarynyň has dykyzlanmagy. Dürli fiziki hadysalarda (basuş, gyzygynlyk) toýun çökündileriniň artykmaç gaty dykyzlanmagyny emele getirýär.

REPRODUCTION COST – *стоимость восстановительная* – 1. Howpuň ýaramaz täsiri netijesinde dörän zeper-zyýany aradan aýrup abatlaýuş işinden soň obýektiň bahasy. 2. Zeper ýeten ýa-da ýitirilen desgany şol bir meýdançada birmeňzeş desga bilen çalyşmagyň ýa-da ony dikeltmegiň bahasy.

RESEARCH – *исследование* – barlaglar. Dürli ylmy pudaklarda geçirilýän barlaglar. Nebit geologiýasynda geçirilýän barlaglara – kompressor guýularyň barlagy, nasosly guýularyň barlagy, işlemän duran guýularyň barlagy, zogduryp atylýan guýularyň barlagy, önüm alynýan guýularyň barlagy we b.

REEF – *риф* – merjen düzüji, rif. Deňizde üýşmek bolup ýaşaýan merjen düzüji (korallar) jandar.

REFERENCE – *эталон* – etalon (nusga, görelde). Beýleki ulgam ölçeglerine geçirmek üçin özüniň fiziki standart ululygyny saklaýan ölçegi (metriň etalony).

REFINEMENT OF THE INITIAL SEISMICITY – *уточнение исходной сейсмичности* – başlangyç seýsmik işjeňligini anyklamak. Başlangyç seýsmik işjeňligini anyklamak, bu umumy seýsmik etraplaşdyrma kartasy boýunça alnan gurluşyk geçiriljek meýdanyndaky topragyň adaty yrgyldy häsiýetnamalary, seýsmotektoniki ýagdaýynyň seýsmik depginliligi baradaky maglumatlary täze maglumatlaryň esasynda ugrukdyrup seýsmik howpa düzediş girizmek.

REFLECTED WAVE – *волна отраженная* – serpigene tolkun. Ýeriň dürli dykzlykly gatlaryndan ýa-da suwuň ýüzünden tolkunlaryň serpikmegi zerarly hem-de seýsmik tolkunlaryň traýektoriyasy boýunça gaýdyp gelýän seýsmik tolkunlaryň seýsmik belleýjä ikinji gezek gelip gowuşmagy.

REFRACTED WAVE – *волна преломленная* – döwlen tolkun. Ýeriň dürli dykzlykly gatlaryndan ýa-da ýeriň ýüzünden tolkunlaryň serpikmegi zerarly döwölüp gelmegi.

REGION – *регион* – sebit. Ykdysady-geografik, geologik we başga aýratynlyklary boýunça birigen ýurduň birnäçe welaýatlary ýa-da birnäçe uly etraplary. Mysal üçin, Hazar ýaka sebiti.

REGIONAL – *региональный* – sebitleýin. Bir ýa-da birnäçe welaýatlara degişlilik.

REGIONAL ANOMALY – *аномалия региональная* – sebit nädogrylylygy (giň ýere degişli anomaliýa). Ýerde çuň ýatan jisimleriň ýa-da/we giň çäklerde geofiziki meýdanyň izoliniýa keşbini üýtgedýän sebit anomaliýasy.

REGIONAL GEOPHYSICS – *региональная геофизика* – sebit geofizikasy. Litosfera plitalaryň gurluşyny we dinamikasyny, şeýle hem ýer gabygynyň sebitlyk derejelerde geofiziki usullar arkaly öwrenýän ylym.

REGIONALIZING – *районирование* – etraplaşdyrma, etraba bölme. Ýeriň zolaklaryny haýsy-da bolsa häsiýetiniň birmeňzeşligine bölmek. Sebitiň meýdanyny nebit-gazlyk häsiýeti boýunça etraplaşdyrma.

REGISTRATION OF EARTHQUAKES – *регистрация землетрясений* – ýertitremeleri bellige almak. Ýertitremede şertlendirilen seýsmik tolkunlaryň ýeriň ýüzünde emele gelen yrgyldamalary dürli görnüşli enjamlaryň kömegi bilen ýazga geçirmek.

REGRESS – *регрессировать* – yza çekilmek (regresirlemek). Regresirlemek adalgasy deňiz bilen baglylykda ulanylýar. Kenar ýakasynyň ýeri galanda ýa-da deňziň düýbi aşak düşende ýuwaş-ýuwaş suw yza çekilýär. Mysal üçin, Çelekeniň ýanynda Hazar deňziniň kenaryny wagtal-wagtal onlarça ýyldan suw basýar, käte yza çekilýär.

Q

QTY, QUANTITY – *количество, количественный* – san, san taýdan, mukdar. Mukdar – desganyň daşky kesgitligini: onuň ululygyny, sanyny, göwrümini we b. parametrlerini görkezýär. Dag jynslarynyň litolog düzümini, öýjükliiligini, nebit-gazlylygyny we beýlekileri.

QUAGMIRE – *болото, трясина* – batgalyk, çalpaw. Çalpawy guratmak.

QUAKES – *землетрясения* – ýertitremeler (ser. EARTHQUAKES)

QUALITATIVE INTERPRETATION – *качественная интерпретация* – hil taýdan teswirleme. Geofiziki gözegçilik maglumatlaryň teswirlenmesi esasynda derňelýän ýeriň geologik gurluşy barada (fiziki häsiýetleriniň ululyk ölçeg derejesiz) düşünje bermek.

QUANTIMETER – *дозиметр* – dozimetr. Dozimetr – dag jynslarynyň ýadro (neýtron) şöhesiniň ýaýraduşynyň mukdaryny ölçeyän abzal.

QUANTITATIVE ANALYSIS – *анализ количественный* – mukdar barlagy. Barlanýan desganyň özünde jemleýän düzümleriniň, ionlarynyň, radikallaryň we b. ölçelýän usullarynyň jeminiň san taýdan barlagyna mukdar barlagy diýilýär.

QUANTITATIVE INTERPRETATION – *количественная интерпретация* – mukdar, san taýdan teswirleme. Derňelýän ýeriniň geofiziki maglumatyndan netije çykaryp geologik gurluşlaryň ölçegleri (strukturalaryň kesgitli görnüşleri hem-de ululyklary, ýatuşynyň çuňluklary, dag jynslarynyň düzümindäki gazma baýlyklarynyň konsentrasiýalary) bilen teswirlemek. San taýdan teswirlemede göni we ters meseleler çözülýär. Göni goýlan mesele çözülende – belli bolan tektoniki gurluşyň üstünde döreyän geofiziki (magnit, grawitasiýa we b.) meýdany sypatlandyryp şekilini (kartasyny) gurmak. Geofiziki gözleg we barlag işlerinde, köplenç, tersine işlenilýän mesele çözülýär, gözegçilikde alnan maglumatlaryň (geomagnit kartasynyň, seýsmik tizlikleriň) esasynda derňelýän ýeriň geologik kesim gurluşy barada fiziki häsiýetleriniň ululyk dereje (gurluşyň ölçegleri – ini, boýy, düzümi we b.) bilen nusga-şekilini gurmak.

QUARTERNIZATION – *образование четвертичного основания* – dördünji döwür gatlaklarynyň esasyň emele gelmegi.

QUARTZY SAND – *кварцевый песок* – kwars çägesi. Çökündi owrantgy dag jynsy, düzümi – kwars dänesi, az mukdarda çakmak daşy, halsedon, slýuda, glaukonit we has az mukdarda toýun gatanjy. Aýna kombinatynyň çig maly.

QUATERNARY – *четвертичные отложения* – dördünji geologik döwrüniň çökündileri (gatlaklary). Ýeriň ösüş taryhynda dördünji geologik döwrüniň gatlaklary doly kesitlerde pliosen (neogen döwrüne degişli) gatlaklarynyň üstünde ýatýarlar.

QUICKSANDS – *пльвуны* – akgyň, akýan (suwdan doýgun) toprak. Suwdan doýgun gatlaryň üsti açylanda herekete gelýän goýy suwuklyk iki topara bölünýärler: ýalan akgyň we hakyky akgyň topraklara.

R

RADIACMETER – *радиационный дозиметр* – radiasiýa dozimetri. Dag jynslarynyň ýadro şöhlesini ýaýraduşynyň mukdarynyň derejesini ölçeýän abzal.

RADIOMIGRATIONAL HYPOTHESIS – *гипотеза радиомиграционная* – radiomigrasiýa ylmy çaklamasy. Belousowyň ylmy çaklamasynyň esasynda ýer gabygyndaky radioaktiw maddanyň konsentrasiýasy baglanyşykda, ýeriň gabygy gyzanda onuň bölekleriniň eremek bilen bilelikde ýokary galmagyna, sowanda bolsa peselmegine sebäp bolýar.

RAMMED – *утрамбованный* – basgylan. Çöküdi dag jynslarynyň aşagyndaky basgylan gatlak.

RAMPING – *сползание* – syrylyp düşme. Syrylyp düşen gatlak.

RATIO OF THE SEISMIC REGIME – *коэффициент сейсмического режима* – seýsmik ýagdaýyň koeffisiýenti. Taslama üçin umumy seýsmik etraplaşdyrma kartasynda görkezilen ortaça bolup geçýän belli bir derejeli seýsmik sarsgynyň depginlilik güýjüniň arasyndaky döwür wagtynyň matematiki garaşma pursatynyň üýtgemegini göz önünde tutup, ýertitremelerde topragyň adaty amplituda häsiýetlerine düzediş koeffisiýenti berilýar.

RATIO OF VALUES OF M AND I – *соотношение величин M и I* – magnitudanyň M we depginliliğiň I derejeleriniň gatnaşygy (barabarlygy). Ýertitrete güýjüniň derejesi boýunça şertli atlandyrylýar: gowşak, aram, güýçli, örän güýçli we weýrançylykly. Ortaça çen bilen ojaklary çuň bolmadyk ýertitremeler üçin: *gowşak* – magnitudasy 2,8-den 4,3-e çenli ýeriň ýüzündäki depginliliği 3-den 6-a çenli, *aram* – magnitudasy 4,3-den 4,8-e çenli ýeriň ýüzündäki depginliliği 6-dan 7-ä çenli, *güýçli* – magnitudasy 4,8-den 6,2-ä çenli ýeriň ýüzündäki depginliliği 7-den 8-e çenli, örän güýçli – magnitudasy 6,2-den 7,3-e çenli ýeriň ýüzündäki depginliliği 9-dan 10-a çenli, *weýrançylykly* – magnitudasy 7,3-den 9-a çenli ýeriň ýüzündäki depginliliği 11-den 12-ä çenli,

RAVINE – *ущелье* – jülge. Adatça, mäkäm dag jynslardan durýan ýerlerde emele gelýän insiz beýik kötel eňňitli dag deresi, köplenç, çuňlugy ininden uludyr. Diwarlary kert inýän (käbir ýagdaýda diwarlarynyň aýry-aýry ýerleri asyl-asyl bolup duran) suwsuz hanaly dar hem-de çuň dere.

RAW TIME – *нескорректированное время* – düzediş girizilmedik wagt. GPS boýunça işlemeýän stansiýalaryň wagtyna düzediş girizilýär. Ýertitrete pursatynda anyk wagt, sekundyň bölegi hem uly täsir edýär (1 sekunda tolkun 2–7 km geçýär), şol sebäpli ojak wagtlarynda tapawutlyk ýüze çykýar. Daglarda hem köp gabat gelýär.

READINESS – *готовность* – taýýarlyk. Abanyň howpuň we betbagtçylygyň önünden görülyän guramaçylykly hereketler we çäreler, şol sanda ilaty wagtyndan ön habardar etmek, adamlary we emlägi guramaçylykly göçürmek üçin taýýarlyk.

READINESS TO RESIST (EARTHQUAKE) – *готовность противостоять (землетрясению)* – (ýertitremeden) goranmaklyga taýýar bolmak. Ýertitremeden goranmaklyga taýýar bolmaklyk bu bolup biljek adaty ýagdaýyň ätiýaçlyk çärelerini görmek. Ilaty we ýerleri ýertitremeden goramak boýunça hereket etmegiň meýilnamalaryny hem-de dolandyryş ulgamlaryny işläp taýýarlamak. Ilatyň habarlylygynyň hem-de olaryň antiseýsmik çärelere gatnaşmagynyň derejesini ýokarlandyrmak. Ýertitrete mahalynda we ýertitremeden soň ilata dessin hereket etmegi öwretmek boýunça çäreleri işläp taýýarlamak we durmuşa geçirmek, jaýlary tebigy betbagtçylyklardan ätiýaçlandyrmak.

RECORDING – *регистрация, регистрирующий* – hasaba almak, bellige almak, hasaba alýan.

RECOVERY – *восстановление* – gaýtadan dikeltme. Tebigy hadysadan soň ilatyň ýaşayş sertini dikeltmek ýa-da gowulandyrmak, şeýle hem geljekde töwekgelçiligi peseltmek üçin düzedişleri hasaba almak babatda geçirilýän çözümler we hereketler. Dikeltmek we täzeçe gurnamak betbagtçylygyň howpuna azaltmak üçin çäre görmekde, ýalňyşlary düzetmekde we täzeçe taýýarlamakda mümkinçilik berýär.

REDRAWING – *изменение* – üýtgame, özgerme. Himiki we fiziki (gyzgyňlyk, basyş) sebäplere görä dag jynslarynyň gurluşynyň (strukturasynyň, teksturasynyň) we mineral düzüminiň üýtgemesi. Geologiyada her hili üýtgame ýa-da özgerme gabat gelýär: magdan käniniň düzüminiň üýtgemesi, mineralyň üýtgemesi, gidrotermal dag jynslarynyň özgermesi, metablastik dag jynslarynyň özgermesi, magdan känleriniň golaý ýanyndaky dag jynslarynyň üýtgemesi, emele gelen çöküdi dag jynslarynyň üýtgemesi.

REDUCE VULNERABILITY – *снижение уязвимости* – gowşak goraglylygy peseltmek (azaltmak, aşaklatmak). Seýsmik taýdan gowşak goraglylygy peseltmek üçin şäherleri we şäherleriň infrastrukturasy taslananda iň az ýitgi bolar ýaly toplumlaýyn çäreler geçirip gurmaly (olardan esasy: seýsmik tolkunlara çydamly jaýlar, gurluşyk meýdançany inžener geologiyä gözegçilik geçirip amatly toprak ýagdaýy bilen saýlap almaly, gerek bolsa topragyň çalyşmaly we dykyzlandyrmaly)

REDUCING SEISMIC RISK – *снижение сейсмического риска* – seýsmik töwekgelçiligi peseltmek. Güýçli ýertitrete biziň ýitirip biljek adam ömürlerini we emlägini azaltmakda seýsmik töwekgelçiligi peseltmek boýunça döwletiň we jemgyýetiň uzak möhletli toplumlaýyn (ýolbaşçylyk, hukuk, sosial, ykdysady, öwrediş, ylym, bilim, jaýlary berkitmekde inžener-tehniki, guramaçylyk we b.) hereket-çäreleri.

SOIL-FORMATION ROCKS – *почвообразующие породы* – enelik dag jynslary. Ýeriň üstki enelik dag jynslarynyň himiki dargamagyň hem-de fiziki tozap owranmagyň hasabyna emele gelen toprak.

SOIL-FORMATION, SOIL-FORMING – *почвообразование* – topragyň döreýşi. Enelik dag jynslarynyň ýa-da ýeriň ýokarky gatlagy klimatyň, ösümligiň, haýwanlaryň, relýefiň, adamyň we wagtyň gatnaşyklarynda darganda toprak emele gelýär.

SOLE – *подошва* – esas, düýp, daban, etek. Gatlamanyň etegi. Struktura elemente düşek bolup hyzmat edýän dag jynslary. Mysal üçin, magdan gatlamanyň aşaky esasy, dagyň etegi, jaýyň düýbi.

SOLIDNESS – *твёрдость* – gatylyk. Gatylyk – mehaniki täsire garşylyk görkezme. Minerallaryň gatylygy, adaty, standart gatylyk Moasyň şkalasy boýunça deňşdirilip kesgitlenilýär. Mineralogiýada minerallary anyklamak üçin başga belli etalon mineral bilen beýlekileriň ýüzüniň sypjyrtma ukybyna esaslanyladyr. Şonuň üçin Moasyň 10 ballyk gatylyk şkalasy ulanylýar. Gatylyk etalon minerallar: 1 – talk, 2 – gips, 3 – kalsit, 4 – flýuorit, 5 – apatit, 6 – ortaklaz, 7 – kwars, 8 – topaz, 9 – korund, 10 – almaz.

SOLIFLUCTION – *солифлюкация* – soliflyukasiýalaşma. Polýar ýurtlarda ýa-da beýik daglyk ýerlerde baýyrlaryň ýa-da ýapylaryň ýüzleri eräp suwdan doýgun topragyň syrylyp aşak akma hadysasy.

SONDE – *зона* – zond. Elektrik, magnit, radioşöhle we b. geofizika gözegçiliklerde guýynyň içine sallanylýan barlag enjamy.

SOUNDER, SONAR – *эхолот* – eholot. Deňziň çuňlugyny ölçemekde ulanylýan gidroakustiki ses bilen işleýän enjam.

SOUNDING – *зондирование* – barlamak, zondirmek. Geofiziki usullar arkaly ýeriň ýüzünde ýa-da guýuda geologik gat-gat dag jynslarynyň düzümiň fiziki häsiýetnamasynyň barlagy.

SOURCE – *источник* – çeşme, gözbaş. Ýerasty suwunyň toplanyp ýer üstüne öz-özünden tebigy şertlerde çykmaklygy, radioişjeň çeşme, ses (akustik) çeşme we ş.m.

SOURCE ROCKS – *почвообразующие породы* – deslapky dag jynslary (seret: SOIL-FORMATION ROCKS)

SPATIOTEMPORAL – *пространственно-временной* – giňişlikde we wagt içinde. Geofiziki gözegçilik parametriniň wagt babatynda we giňişlikde häsiýetnamasynyň üýtgeýşi.

SPECIALIZATION – *специализация* – ýöriteleşdirme, aýratynlaşma. Paleontologiýada daşky gurşawa görä organizmleriň ewolýusiýa häsiýetini ýitirip bir taraplaýyn ösmegi.

SPECIFIC RISK – *риск дифференцированный* – differensirlenen (aýratyn) töwekgelçilik. (Seret: DIFFERENTIAL RISK)

SPECTRAL ANALYSIS – *спектральный анализ* – spektral barlagy. Minerallaryň himiki düzümini kesgitlemek üçin geçirilýän usul. Spektral barlagy optiki we rentgen barlaglara bölünýär.

– takmynan 5%, köp – takmynan 50%, köpüsi – takmynan 75%, *Zyýançylyklaryň (zeperleriň) koeffisiýentleri*. Ýetip biljek zyýançylygyň koeffisiýent derejesi 0 – 5.0 çenli belenilýär: 0-njy dereje – göze görünýän zeper ýok, 1-nji dereje – ýeňil zyýançylyk (jaýyň suwagynda uly bolmadyk jaýryk çat açmagy), 2-nji dereje – orta-aram zyýançylyk (diwarda uly bolmadyk jaýryk, suwagyň gopmagy, çerepisanyň gaçmagy, tüsse çykarlarda jaýryk), 3-nji dereje – agyr zyýançylyk (diwarda uly aňrsyna geçýän jaýryk, tüsse çykarlaryň ýykylmagy), 4-nji dereje – ýykylma (diwarlaryň ýykylmasy, karkaslaryň içiniň ýykylmasy, jaýlaryň bölekleriniň ýykylmasy), 5-nji dereje – opurylma (jaýlaryň doly ýykylmasy). Mysal: A kysymly jaýda 6 ball – (zyýançylygyň derejesi) 2.0, 7 ball – 3.0, 8 ball – 4.0, 9 ball – 5.0 opurylma. Ž kysymly jaýlarda 6 balla çenli täsiri ýok, 7 ball – 1.0, 8 ball – 1.5, 9 ball – 2.5 agyr zyýançylyga ýetenok. *Şkalanyň topar taýdan alamatlary*: a) Adamlar we olaryň daşy, b) Jaýlar, desgalar, w) Tebigat bilen baglylyk. Gysgaça depginliligi ýeriň ýüzünde häsiýetlendirmek. MSK-64 şkalanyň alamatlary: A, B, W kysymly jaýlaryň zeper derejeleri (seýsmika garşy çäre görülen G, D, E we Ž kysymly jaýlaryň göteriji we göteriji däl konstruksiyalar üçin aýry berilýär): 1 ball – duýulmaýan: a) – ýok, b) – ýok, ç) – ýok, 2 ball – çala duýlan: a) iki-ýeke asuda oturan adamlar duýýar, b) – ýok, ç) – ýok, 3 ball – gowşak: a) ýokarky etažlarda gatytrak duýulýar, lýustra çala yrgyn atýar, b) – ýok, ç) – ýok, 4 ball – duýulýan: a) gije ýatanlar oýanýar. Aýnalaryň, käbir gapylaryň açylmagy we gap-çanaklaryň şyňnyrdylary, b) – ýok, ç) – ýok, 5 ball – oýandyryan: a) gije ýatanlaryň hemmesi oýanýarlar, jaýdan gaçyp çykýarlar, haýwanlar duýýarlar, gulplanmadyk gapylar we penjiler açylýar we ýapylýar, açyk gapda suwuklyk çaykanyp dökülýär, b), zeper 1 dereje, A kysymly jaýlarda suwaglaryň çat açmagy, ç) – ýok, 6 ball – gorkulýan: a) adamlaryň jaýdan köpüsiniň gaçyp çykmagy, käbiri deňagramlyk saklap bilenok, haýwanlar gaçýarlar, b) zeper 2 dereje A kysymly (görnüşli) jaýlarda we 1 dereje B kysymly jaýlarda tamlaryň suwaglary dökülýär, jaýlarda ýeňil zyýançylyk, ç) – ýok, 7 ball – jaýlarda zyýançylykly: a) adamlar gorkup gaçýar, awtoulagda duýulýar, b) jaýlaryň zeperi: A kysymly jaýlarda 3 dereje diwarlar çat açýar, B kysymly jaýlarda 2 dereje suwaglary dökülýär we 1 dereje Ç kysymly jaýlarda suwaglar çat açýar ç) – ýok, 8 ball – jaýlarda uly zyýançylyk: a) adamlarda gorky we aljyrama, awtoulag sürüjilerde hem gorkma, jaýlarda agyr mebel süýşýär, b) A kysymly jaýlarda zyýançylyk 4–5 dereje, tüsse turbalar we ýadygärlük heýkeller ýykulýar, turba liniýalaryň sepiniň ýarylmagy, ç) dik ýapylar we çyg topraklar çat açýar, 9 ball – jaýlaryň umumy zyýançylygy: a) hemme adamlar aljyraňly, öý haýwanlarynyň sesleri, b) Käbir jaýlarda diwarlar we üst örtükler ýykulýar, ýer asty turbalar ýarylýar, ç) ýerde 10 sm çenli çatlama ýaryklaryň emele gelmegi, 10 ball – jaýlaryň umumy ýykylmasy, b) Ç kysymly jaýlarda zyýançylyk 4 dereje, B kysymly jaýlarda zyýançylyk 5 dereje, demir ýollar gýşarýar, ç) ýerde ini 1 metr bolan çatlamalar emele gelýär, 11 ball – betbagtçylykly (katastrofiki):

b) diňe käbir jaýlar galýar, köprüler ýykylyar, ç) dagda opurmalar we ýerlerde ini uly bolan çatlamalar emele gelýär, 12 ball – relýefiň üýtgemegi: ç) relýefiň üýtgemegi, derýalaryň akym ugurlarynyň üýtgemegi.

SCALE OF THE JAPANESE METEOROLOGICAL AGENCY (SHINDO) – *шкала Японского Метеорологического Агентства (Shindo)* – Ýaponiýanyň Meteorologik Agentliginiň (Shindo) 0-dan 7 bala çenli şkalasy.

SCALE RICHTER – *шкала Рихтера* – Rihter şkalasy. Ýertitrede seýsmik tolkunlar görnüşinde çykan energiýanyň mukdary, 1935-nji ýylda amerikan alym Ç.Rihter tarapyndan şertli bellenen energiýa ölçeginiň 1-den 9-a çenli ölçegsiz ululygy.

SCALE ROSSI-FOREL – *шкала Росси-Фореля* – Rossi-Forel şkalasy. Ýertitremäniň depginlilik güýjüniň topraga, adamlara, predmetlere salan täsirini häsiýetlendirmek üçin 10 ballyk şkala.

SCENARIO EARTHQUAKE – *сценарное землетрясение* – (ssenariý) ýorduma laýyk ýertitre. Gözegçilik meýdançasynda seýsmik töwekgelçiligi we adatdan daşary ýagdaýy gurnalyp ulanylanda hasaplanan ýertitre hadysasy. Ssenariý ýertitremeleriniň häsiýetnamalary (ojagyň ýerleşýän ýeri we onuň mehanizmi, çuňlугy, magnitudasy ýa-da depginliliği) kesgitlenende, öňki ýertitremeleriniň hakyky aýratynlyklary ýa-da ähtimallyk usullary bilen kesgitlenen hasaplanan häsiýetnamalary ulanylýar. Ssenariý ýertitremesinde nusgalyk hakyky bolan ýertitremesi ýa-da iň ýokary nusga golaý derejeli hasaplama ýertitremesi ulanylyp bilner.

SCHISTOSITY – *слоистость* – gat-gatlyk, gatlaklylyk. Kesimde gat-gatlygyň (düzüminiň, dänesiniň iriliginiň, reňkiniň we beýleki häsiýetleriniň) gaýtalanmagy. Çöküdi jynslar üçin häsiýetli bolan gatlaklylyk.

SCIENTIFIC – *научный* – ylmy. Zähmeti ylmy esasyda gurama, ylmy işgär, ylmy pikir.

SCIENTIFIC POINT OF VIEW – *научная точка зрения* – ylmy taýdan garaňda, ylmy nukdaýnazardan.

SCIENTIFICALLY – *с научной точки зрения* – ylmy taýdan garaňda, ylmy nukdaýnazardan.

SCOURING – *вымывание грунта* – topragyň ýuwulmasy (deňizde).

SEA – *море, морской* – deňiz. Daştöwereginiň bölegi gury ýer bilen gabalan ummanyň bir bölegi. Deňizler gurluşy boýunça üç görnüşe bölünýär: içki, çetki we ada aralykdaky.

SEABED – *морское дно* – deňziň düýbi. Uglewodorod emele getiriji çökündiler, köplenç, deňziň düýbünde emele gelýärler.

SEAL – *уплотнение* – dykzylanma. 1. Bugarmanyň ýa-da okislenmäniň netijesinde nebit ýataklarynyň nebitiniň goýalma hadysasy. 2. Nebitiň has ýeňil komponentleriniň uçma hadysasy. 3. Dag jynslarynyň (toýunlaryň) dykzylanmasy, onuň göwrüminiň azalmagy bilen bagly.

SOIL – *почва, укрепление грунта* – toprak, topragy berkitmek. Toprak – ýeriň ýüzüniň iň ýokarky hemme ýerde bolmaýan gatlagy.

SOIL CATEGORIES (BY SEISMIC PROPERTIES) – *категории грунта (по сейсмическим свойствам)* – seýsmik alamatlary boýunça topragyň derejeleri. Seýsmik alamatlary boýunça, sarsgyny gowşatmak ýa-da güýçlendirmek ukyby boýunça toprak dört derejä (kategoriýa) bölünýär. I – gaýa topragyň hemme görnüşleri, II – gaýa topragyň fiziki, himiki we organiki täsirleriň esasynda üýtgäni we dargany, hem-de toýunly toprak, III – çäge toprak, IV – seýsmik täsirinde suwgalýan toprak we suwuň derejesi 5 m ýokary bolan çägelikli toprak.

SOIL COMPACTION – *уплотнение грунтов* – topragyň dykzylanmasy. Jaýyň esas topragyň köp öýjükli boşluklaryň, köwejikleriň we başga hili boşluklaryň göwrümini azaldyp dykzlygyny galdyrmak.

SOIL GENESIS – *генезис почв* – topragyň genezi. Topragyň genezi öz içine alýar: topraklaryň döreýşini, emele gelmegini, ösüşini we olaryň ähli aýratynlyklaryny (gurluşyny, düzümini, häsiýetlerini we häzirki zaman özgermelerini).

SOIL LEACHING – *выщелачивание почвы* – topragyň duzларыny eretmek. Topragyň dargamagynda we emele gelme hadysasynda ýerasty suwlar bilen topragyň bir böleginden duzлары eredip ýuwulmagy bilen beýleki bir bölegine geçirmegi.

SOIL MECHANICS – *механика грунтов* – topragyň mehanikasy. Topragyň mehanikasy – jaýyň binýadynyň topraga agram salmasy esasynda çökmäniň emele gelişiniň kanunларыny öwrenmek bilen meşgullanýan ugur.

SOIL MOISTURE CAPACITY – *влагоемкость грунтов* – topragyň yzgar saklamaklygy. Topragyň belli bir göwrüm yzgary sygdyrmak we saklamak ukyby.

SOIL SCIENCE – *грунтоведение* – toprak bilen meşgullanýan ylm. Inžener geologiýasy ylmynyň topragyň häsiýetnamalaryny öwrenýän bölümi. Gurluşyk şertleri hökmünde topraklaryň inžener nukdaýnazardan häsiýetlerini, her bir gurluşyk işleriň netijesinde ýüze çykýan hem-de oňa täsirine ýetirip biljek tebigy hadysalary öwrenýän ylymdyr. Olardan başga, gurluşyk materiallary hökmünde ulanyp boljak dag jynslaryny hil taýdan gowulandyrmagyň usullaryny öwrenýän ylm.

SOIL SKELETON – *скелет грунта* – topragyň sudury. Topragyň suduryna girýän gaty mineral bölejikleri.

SOIL SPECIES – *вид почв* – topragyň görnüşi. Topragyň bölünme düzgününde taksonomiki birligi. Topragyň emele geliş akgyňlarynda ösüş derejesi, düzümi, toprakdaky jyns gatanjy we beýleki tapawutlar boýunça bölünýär.

SOIL STRUCTURE – *структура почвы* – topragyň gurluşy. Topragyň gurluşyny tebigy taýdan häsiýetlendirýän bölünişik. Bu gurluş birlikleriniň görnüşi we gurluşynyň aýry-aýry tekizlik boýunça bölünmegidir (aýratynlyklary we alamatlary).

üçin, ýertitrede hadysada ulanylýan fiziki ululyklaryň ölçegleri, olar: $M=7,3$ magnitudasynyň ölçegi, $E=10^{16,5}$ joul, energiýasynyň ölçegi, $K=16,5$ energiýa klasynyň ölçegi, $H=18$ km, ojagynyň çuňlugy, $I_0=9-10$ ball, episentrindäki depginliligi, $O=20.12.07$ – ojagyndaky Grinwiç boýunça wagty (sagady, minuty, sekundy), seýsmik etraplaşdyrma kartadan bellik: 7_2 – depginliligi 7 ball bolan zolak meýdany, indeks $n=2$ gaýtalamaklyk derejesi, 1000 ýylyň dowamynda depginliligi 7 ball ýertitrede bolmalygynyň mümkinçiligi.

SKERRY – *ихеры* – şhera. Şhera – deňiz içinde kert gaýaly kiçiräk adalar.

SKIVING – *срезание (стачивание)* – kesmek, ýonmak, gyrmak.

SLAB – *слеб* – sleb. Subduksiýa zolagynda kontinentleriň aşagyna girýän ýuka umman ýer gabygynyň bölegi.

SLABBY – *вязкий* – özli, şepbikli, ýapyşykly. Nebit gazylyp alnanda özli, ýapyşykly, goýu nebiti guýudan almak agyrlaşýar. Nebit önümçiliginde udel şepbeşiklik ulanylýar. Nebitiň şepbeşikliginiň suwuň şepbeşikligine bolan gatnaşygy önümçilikde ulanylýar, ony ölçeýän abzal – wiskoziometr.

SLATE – *сланец, сланцевый, слоистый* – slanes ýa-da gatlakly dag jynsy. (Seret: SHALE).

SLIP BLOCK – *блок оползневой* – süýşen bölek. Tebigy sebäplere görä süýşüp düşen dag gaýasy.

SLOUGHY – *болотистый* – batgalyk ýerler.

SMEARY – *вязкий* – özli, şepbikli, ýapyşykly. (seret: SLABBY)

SOAKING OF THE SOIL – *размокание грунтов* – topragyň ezilmegi. Topragyň ezilmegi sebäpli baglanyşygyny ýitirip, gurluşsyz jisime öwürlip görterijilik ukybuny ýitirmegi.

SOCIAL (SOCIETAL) RISK – *риск социальный* – sosial (körçülikleýin) töwekgelçilik. Belli bir wagt içinde harap bolup biljek zolagynda ýerleşýän ilatyň belli bir topary üçin dürli netijeler bilen (ölüm, şikes, ýokaşma, ahlak taýdan şikes we ş.m.) ýitgiler görnüşinde howpuň görkezijisi. Döredilen howplar toplumu dürli netijeleri bolan bu toparyň ýitgileri görnüşinde ýerleşýän ilatyň belli bir topary üçin döredilen

SOCIAL (SOCIETAL) VULNERABILITY – *уязвимость социальная* – sosial gowşak goraglylyk (goragsyzlyk). Pлатыň belli bir bölegi üçin kesgitlenen bir genezisli, depginlilikli we dowamlylykly howpa bolan gowşak goraglylygyň (goragsyzlygyň) görkezijisi. Dürli netijeleriň ýüze çykmagynda (ölüm, şikes, infeksiýa, ahlak taýdan şikes we ş.m.) howpa täsir bolanlaryň sany ilatyň öňki umumy sanyna gatnaşygy görnüşinde alynýar.

SOFT SOIL – *грунт мягкий (слабый)* – ýumşak (gowşak) topraklar. Ozalky jynslardan owranyp emele gelen toýunsow, ýumşak çökündi toprak.

SOIL – *грунт* – toprak. Binalar we jaýlar galdyrylýan ýer gabygynyň ýokarky gatlarunyň dag jynslary we çökündi topraklary.

SEAMOUNT – *подводная гора* – suwasty dag. Deňiz, umman asty belentlikler suwuň ýüzünde ada ýa-da dag ulgamlary görnüşinde bolýar. Suwasty daglaryň ini birnäçe ýüzi boýu bolsa bir müň kilometre ýetýär. In ulusyna Orta-umman dag ulgamy diýilýär.

SEAQUAKE, SEAQUAKES – *землетрясение с очагом под дном моря, моретрясения* – ojagy deňziň aşagyndaky ýertitrede. Deňizlerdäki bolup geçýän ýertitremeler, güýçli bolan ýagdaýynda uly tolkunlary we sunamileri emele getirýärler.

SECONDARY EFFECTS OF NATURAL DISASTERS – *вторичные последствия природных катастроф* – tebigy betbagtçylyklaryň ikilenç täsiri. Seret: SECONDARY IMPACT (SECONDARY HAZARD) OF AN EARTHQUAKE.

SECONDARY IMPACT (SECONDARY HAZARD) OF AN EARTHQUAKE – *вторичные воздействия (вторичная опасность) землетрясения* – ýertitremäniň ikilenç täsiri (howpy, zyýany). Ýertitremäniň ikilenç täsirleri köpsanly, ýagny kähalatda onuň zyýany uludyr we agdyk gelýän mahaly hem bolýar. Ikilenç seýsmik howplulyk bu ýertitremeler netijesinde döreýän, adam hem-de onuň ýaşayan ýeri üçin howp salýan tebigy we tehnogen hadysalarydyr, ilki bilen gaýtgyňlar, opurylmalar, sil akymalary, topraklaryň suwuklanmasy we beýlekiler degişlidir. Ýangynlar, zäherli gazlar ýa-da zäherli suwuklyklar bilen zäherlenmek, nebit we gaz geçirij ilerinin weýrançylygynyň netijeleri, iri gidrotehniki desgalaryň ýykylmagy netijesinde suw basmalary we beýlekiler ikinji derejeli seýsmik howply tebigy hadysalara degişlidir.

SECURITY – *защищенность* – goraglylygy. Desgalaryň daşky howply täsiriniň depginliligini peseltmekde garşylyk görkezmek.

SEDIMENT – *осадок* – çökündi. Geologiýada emele gelmeler suwuň düybüne fiziki, himiki, biologik hadysalaryň netijesinde çöken, entäk dag jynslaryna öwürülmedik, ýa-da sil, derýa suwlarynyň, ýeliň, buzyň dag jynslaryny owardyp dargatma netijesinde ýeriň ýüzünde emele gelmeler.

SEDIMENTAL, SEDIMENTARY – *осадочные* – çökündi (dag jynslary). Termodinamiki hadysalary üstünden geçirip: 1. himiki we mehaniki täsirinden suwda çökenler, 2. organiki galyndylaryň suwda çökenleri, 3. ýeliň we buzuň dag jynslaryny owardyp dargatma netijesinde ýeriň ýüzünde emele gelmeler, 4. dag jynslarynyň fiziki-himiki dargatmasyndan täzedan çöken.

SEDIMENTARY ROCKS – *осадочные горные породы* – çökündi dag jynslary. Suw gurşawynda, seýrek howadan – ýel bilen, dagdan inýän buzlugyň täsirlerinden maýdaja owranan jynslar çöküp çökündi dag jynsy emele gelýär.

SEEPING – *просачивание* – syzylp geçme. Suwuklygyň öýjük-öýjük gurşawdan, jaýryklardan, kapilýar öýjükden we başga boşluklardan ýeriň dartysy we kapilýar güýçler netijesinde syzylp geçmegi.

SEISM – *землетрясения* – ýertitremeler (ser. EARTHQUAKES)

SEISMAL, SEISMIC – *сейсмический* – seýsmik. Ýer gabygynyň tektoniki hadysalarynyň işjeň geçýän zolaklarynda ýertitremeleriň güýçli geçýän ýerine seýsmik welaýat diýilýär.

SEISMIC ACTIVITY – *сейсмическая активность* – seýsmik işjeňlik. 1000 inedördül km meýdanynda bir ýylyň dowamynda hemme bolup geçen ýertitremeleriň sanynyň energiýa klasynyň K=10 deňeşdirilen derejesi.

SEISMIC AREA – *сейсмическая область* – seýsmik welaýat. Ýer gabygynyň tektoniki hadysalarynyň işjeň geçýän seýsmik zolaklarynda ýertitremeleriniň güýçli geçýän seýsmik sebiti.

SEISMIC BASE OF WEATHERING – *подшва зоны малых скоростей* – pes tizlikli zolagyň etegi (düýbi). Gurşawyň gatlaklaryň serhet tekizliklerinde seýsmik tolkun tizlikleriniň üýtgeýşini häsiýetlendirýän kesimde, pes tizlikli gat zolagyň etegi (esasy).

SEISMIC BELT – *сейсмический пояс* – seýsmik guşaklygy, seýsmik guşak. 1. Ýer gabygynyň tektoniki hereketleriň täsiri netijesinde örän giň meýdanynyň dag jynslarynyň gatlaklarynda emele gelen ýertitrete ojaklarynyň toplanmasy. Çyzyklaýyn ölçegli inçe uzyn, boýu on müň km çenli, ini bir müň km çenli bolan kontinentleriň arasynda ýerleşýän: Ýuwaş umman, Mongol-Baýkal, Ortaýer deňzi Aziýa, Demirgazyk-Atlantiki we Arktiki esasy seýsmik guşaklyklar. 2. Jaýyň berkligi üçin, ýertitrete garşy demir-betondan gurulýan seýsmik guşak.

SEISMIC BULLETIN – *сейсмический бюллетень* – seýsmik býulleten. Seýsmik stansiýalarda býulleten doldurylýar, onda stansiýa barada (ady, toprak düzümi, ýerleşýän ýeriniň koordinaty, seýsmometriň görnüşi, ýazga geçirilen ýertitremeleriň wagty we olaryň kesgitlenen hemme parametrleri).

SEISMIC CERTIFICATE – *сертификат сейсмостойкости* – seýsmik durnuklylygyň sertifikaty. Seýsmik durnuklylyga laýyklyk sertifikaty Russiýa Federasiýasynda meýletin alynýan resminama. Durmuşda, depginliligiň MSK-64 şkalasy boýunça seýsmika garşy çäre görülen 7 ball G kysymly we ondan ýokary çydamly D, E, Ž kysymly jaýlar gurulýar.

SEISMIC DAMPERS SHOCK ABSORBER – *сейсмический амортизатор (демпфер)* – seýsmik amortizator (dempfer). Jaýlary we binalary güýçli ýertitremeleriň zor salmasyndan goranmak üçin seýsmik amortizator (seýsmik izolýasiýa – daşky topragyň täsirinden üzňe etmek) ulanylýar. “Metallic Roller Bearings” kysymly seýsmik amortizator Ýaponiýanyň Tokio şäheriniň 17 gatly ýaşaýyş jaýynda oturdylan.

SEISMIC DATUM – *уровень приведения сейсмических данных* – belli bir derejä getirilen (teswirleneň, işlenen, synplaşdyrylan, b.) seýsmik maglumat.

SEISMIC DISLOCATIONS – *сейсмодислокации* – seýsmik bozulma (dislokasiýa). Ýeriň ýüzündäki dag jynslarynyň gatlaklarynda ýertitrete netijesinde emele gelip görünüň çatlama-bozulmalar.

SHOOTING STRANGULATION – *съемка трансгуляционная* – transgulýasion surata düşürme. Meýdan şertlerinde geçirilýän transgulýasion surata düşürilme.

SHRINKAGE (BUILDINGS) – *осадка (здания)* – jaýyň çökmesi. Toprak hem, beýleki jynslar ýaly agram salnanda gysylýar. Şol sebäpli jaýyň binýady topraga salnan agramyň derejesine görä aşak düşýär. Çökme – binýadyň ilkinji ýagdaýyndan aşak düşmek derejesi.

SIBERIAN PLATFORM – *сибирская платформа* – Sibir platformasy. Ýer gabygynyň esasy tektoniki gurluşlarynyň biridir. Sibir platformasynyň ýerleşýän ýeri Ýeniseý we Lena derýalarynyň arasyndadyr, günortada Baýkal epinlenmeleri bilen serhetdeşdir, demirgazykda Taýmyr epinlenmeler ulgamy bilen serhetdeşdir. Sibir platformasynyň geosinklinal ösüşi trias döwrüniň başynda tamamlanan.

SILICATIZATION – *силикатизация* – selikatlaşma, selikat täsirinden gatama. Topragyň gatylyk we göterijilik derejesini galdyrmak üçin gatлага kremniý turşuly (silikat) ergini kompressor arkaly goşmak.

SILT – *алеврит, алевритовый, ил* – alewrit, alewritli, gömge, kirşendaş. Alewrit – çöküni dag jynsy, düzümi boýunça çäge bilen toýun aralygy, dänesiniň ölçegi 0,01-0,1 mm. Düzümi – kwars, meýdan şpaty, slýuda we ş.m.

SILTING – *глинизация* – toýunlanma, gyrmançalanma. 1. Guýy burawlananda ýuwuş suwuklygy hökmünde ulanylýan toýunly erginiň kem-kemden ýapyşyp galmagy netijesinde guýunyň sütüniniň (niliniň) iç ýüzünde toýunly gabygyň emele gelme hadysasy. 2. Topragyň suw syzdyryjylygyny azaltmak we göterijilik derejesini galdyrmak üçin gatлага toýun ergini gysyp öýjük boşluklaryň we jaýryklaryň toýunlaşmagy.

SILURIAN – *силур* – silur. Ýeriň geologiýa eýýamynyň paleozoý eýýamynyň ýokardan aşak 3-nji döwrüniň gysgaldylan ady. Silur döwri iki, aşaky we ýokarky bölümlere bölünýär, döwrüň dowam eden wagty 40–45 mln ýyl.

SINKHOLE – *карстовая воронка* – aşaklygyna gidýän karst köwegi. Suwda aňsatlyk bilen ereýän duz, angidrit, gips, hekdaşy ýaly dag jynslaryny suw eredip olarda her dürli sypatda köwleri, boşluklary emele getirýär. Şeýle hadysalar Türkmenistanda, Köýtendagda, Köpetdagda we başga ýerlerde giňden ýaýrandyr.

SITE SEISMICITY ASSESSMENT – *оценка сейсмичности площадки* – seýsmik meýdançanyň işjeňligine baha bermek. Gurluşyk işleri geçiriljek meýdançalaryň seýsmik ýagdaýyny, gidrogeologik we inžener-geologik häsiýetini anyklanmadyk ýagdaýda salynjak jaýlaryň we binalaryň seýsmik durnuklylygyny güýçlendirmek işlerini doly geçirmek mümkin däl.

SIZE OF THE VALUE – *размер величины* – ululygyň ölçegi. Jisimiň alamatynyň ölçegi ýa-da hadysanyň san taýdan häsiýetlendirilişiniň baha berlişi boýunça anyklanlyşy we bellemek üçin latyn ýa-da grek elipbiýiniň uly harplary, kiçi harplary, ýokarky we aşaky indeks harp-sanlary ulanylýar. Mysal

SEPARATENESS – *отдельность* – aýratynlyk. Dag jynslarynyň daşyndan täsir edilen güýjüň ýa-da içki güýç sebäpli tebigy aýry-aýry tekizlik boýunça döwürmegi (bölünmegi) – aýratynlykdyr. Aýratynlyklar bölünýärler: 1. gatlaklaýyn, 2. paralelepipedleýin, 3. kublaýyn, 4. romboidallaýyn (romboedriki), 5. prizmalaýyn ýa-da sütünleýin, 6. şarlaýyn, 7. poliedrikleýin, 8. plita görnüşleýin, 9. matras (düşek) görnüşleýin.

SERVICE (SEISMIC) – *служба (сейсмическая)* – seýsmik gulluk. Ýzygider seýsmik gözegçilik, ýertitremeleri hasaba alýan, ýazga geçirýän, alnan maglumatlary işleýän we katalog düzüýän gulluk.

SHAFT – *шахта* – şahta (kän, magdanly ýer). Şahta – magdan gazyp alýan desga, ýeriň ýüzündäki we ýeriň içindäki desgalar oňa degişlidir. Şahtanyň magdan gazyp alýan ýeri – käni 3–4 kilometr çuňluga çenli gidýär. Ýeriň ýüzünden ýeriň içine tarap gazylan wertikal ýa-da ýapgyt deşikden (nilinden) gazylýp alnan magdan daşyna çykarylýar.

SHAKING (SEISMIC) – *сотрясаемость* – sarsgynlylyk. Ýertitre sarsgynyň belli bir ortaça depginlilik güýjüniň gaýtalanmagy.

SHALE – *сланец* – slanes ýa-da gatlakly dag jynsy. Slaneslere uly topar metamorfik dag jynslary degişlidir. Olyary birleşdirýän – gatlaklaýyn teksturadyr. Düzümi boýunça bölünýärler: slýudaly, hloritli, talkly, amfibolitli, galamgaşly we başgalar. Ondan başga-da döreyşi boýunça metamorfik däl dag jynslary girýärler: toýunly, kömürli, bitumly we ýanyjy (ýanyan) slaneslerdir.

SHEAR MODULUS – *модуль сдвига* – süýşme moduly. Daşky güýçleriň täsirinden dag jynslarynyň süýşme derejesine we basyş güýjüne bolan barabarlygynyň ululygy – süýşme moduly.

SHELF – *материковая отмель* – kontinentiň deňiz gyrasyndaky ýalpak ýer. Deňziň suwy basan yklym (kontinent) düzlügininiň gyra çeti (dowamy). Şelfleriň umumy meýdany 28 mln km², onda deňziň çuňlugy 200 metre çenlidir, iňi (giňligi) käbir ýerlerde (Sibiriň demirgazyk kenarynda) 1200 km ýetýär.

SHIELD – *щит* – şit, galkan. Tektoniki taýdan durnukly, kontinental görnüşli ýer gabygynyň uly kristallik binýady ýüze çykýan (keseliginde 1000 km çenli) položitel beýikligi

SHINGLE – *галька* – ýylmanan daş. Diametri 1-10 sm bolan akar suw ýa-da deňziň suwy bilen ýylmanan daş.

SHIST – *сланец* – slanes ýa-da gatlakly dag jynsy. (Seret: SHALE).

SHOOT – *взрывать* – ýarmak, partlatmak. Seýsmik gözleg işlerinde partlatmak – seýsmik tolkunlaryny döretmek üçin ulanylýar. Oňa sarsgyn çeşmesiniň bir görnüşi hem diýmek bolar.

SHOOTER, SHOT-FIRER – *взрывник* – partladyjy işgär.

SHOOTING – *взрывные работы* – partlama işleri.

SEISMIC ENVIRONMENT – *сейсмическая обстановка* – seýsmik ýagdaý. Seýsmik etraplaryň çuňluk jümmüşlerinde tektoniki we deformasiýa hadysalarynyň jemlenmesiniň ýagdaýy.

SEISMIC EXPLORATION – *сейсморазведка* – seýsmik barlagy. Litosfera gurşuny öwrenmekde we geologik kartalary düzmekde, şeýle hem uglewodorod ýatalgalaryny gözlemekde geofizikanyň giňden ulanylýan barlag usullarynyň biri.

SEISMIC FORCE (LOAD) – *сейсмическая сила (нагрузка)* – seýsmik güýç (zor salma). Ýertitre mahalynda ”jaý-esas” ulgamynda esas yrgyldy atanda döreyän seýsmik güýç (zor salma, täsir).

SEISMIC FORECAST – *сейсмический прогноз* – seýsmik çaklama (çak etmek, çen etmek, çen edip hasaplamak). Geçirilýän gözegçilikler boýunça ýertitremesiniň bolup biljek ýerini, wagtyny we depginlilik güýjüni (ýa-da energiýasynyň) çen bilen hasaplap netije çykarmak.

SEISMIC GEOCENOSIS – *сейсмогеоценоз* – seýsmogeosenoz. Giňişlikde seýsmik işjeň sebitleriň tertibe salnanlygy we umumy seýsmik etraplara bölmekde ýertitreme ojaklarynyň, işjeň çatlamalaryň giňişlikde ýerleşişiniň we wagt içinde gaýtalanmagynyň paýlanyşygy.

SEISMIC GEODYNAMICS – *сейсмогеодинамика* – seýsmogeodinamika. Ýer gabygynyň we litosferanyň hereketleriniň netijesinde ýer gurşawynyň gurluşyna, gatylyk häsiýetnamasyna, güýç meýdanynyň dartgynlylygyna we onuň deformasiýasyna tebigatyna hem-de onuň seýsmik taýdan işjeňliginiň (seýsmikliginiň) üýtgeýjiligini öwrenýän ylmy ugur.

SEISMIC HAZARD – *сейсмическая опасность* – seýsmik howplulyk (hatarlylyk). 1. Seýsmik howplulyk ýer gabygynyň tektonik gurluşy, geofiziki aýratynlyklary we geodinamiki düzgün bilen, şeýle-de, şolar tarapyndan şertlendirilen ýeriň üstündäki sarsgynlar bilen kesgitlenýär (ýertitre sarsgynyň depginliliginiň güýji) gaýtalanýşyndan we köpsanly beýleki spektral ululyklardan, görkezijilerden ybaratdyr. Bu howp tektonik häsiýetli ýertitremeleriň netijesidir. 2. Seýsmik howpa baha bermek. (seret: ASSESSMENT OF SEISMIC HAZARD AND SEISMIC RISK)

SEISMIC HAZARD ANALYSIS – *анализ сейсмической опасности* – seýsmik howplulygy (hatarlylygy) derňemek. Gurluşuk meýdançasynda önüni alyş üçin geçirmeli çäreler (topragyny çalyşma, dykzlandyрма we beýlekiler) hem-de ýetiriljek zyýana san taýdan baha bermekde edilen netijeler.

SEISMIC HAZARD ANALYSIS (DETERMINISTIC) – *анализ сейсмической опасности (детерминистический)* – seýsmik howpuň (determenistik) barlagy. Tebigy hadysalaryň jemgyýet bilen baglylyk derňewinde ýeke-täk boljak (bolup biljegi 1.0 deňlik bilen) seýsmik howpuň netijesi (negativ hadysanyň netijesinde daş-töwerege we desgalara howpuň ýetirjek zyýany) derňelýär.

SEISMIC HAZARD MAPS – *карты сейсмической опасности* – seýsmik howpuň kartalary. (seret: ASSESSMENT OF SEISMIC HAZARD AND SEISMIC RISK)

SEISMIC IMPACT – *сейсмическое воздействие* – seýsmik täsir. Ýertitre me ýa-da tehnogen hadysalar sebäpli topragy yrgyldyly herekete, jaýlary we binalary deformatsiýa getirýän seýsmik täsiriň sarsgynlyk derejesi seýsmik şkalasynda depginlilik güýjüniň ýere ýetiren ball derejesinde, topragyň yrgyldy amplitudasynda, ýa-da inžener gurluşykçylaryň ulanýan beýleki häsiýetnamalarynda görkezilýär.

SEISMIC INTENSITY – *интенсивность сейсмическая* – seýsmik depginlilik. Seýsmik depginlilik seýsmik howpuň (seýsmik täsirleriň) ýerli häsiýetidir. Seýsmik yrgyldylaryň mukdar görkezijilerinden tapawutlylykda (amplituda, ýygylyk, dowamlylyk), seýsmik depginlilik makroseýsmik täsirleriniň beýanyňa esaslanýar (adamlaryň duýgularyny we öý goş-golamlaryny, binalaryň we desgalaryň özüni alyp barşyny, hadysalary, tebigy gurşawda üýtgame) ýertitre me wagtynda ýetirýän täsiri. Makroseýsmik depginliliginiň derejesi bitewi sanda (I – XII) ölçelýär.

SEISMIC ISOLATION – *сейсмическая изоляция* – seýsmik üzňelik (izolýasiýa). Binany daşky topragyň täsirinden goramak üçin üzňe edip arabaglanyşygyny azaldyp yrgyldynyň kesilmekligine getirýär.

SEISMIC LINEAMENT – *сейсмический линеймент* – seýsmik lineament. Ýer gabygynyň çuňluk çatlamalar bilen baglanyşykly planetar häsiýete eýe bolan göni çyzyklaýyn ýa-da ýaýjyk görnüşli struktura elementleri (çatlamalar we onuň segmentleri). Köplenç, seýsmik lineamentler ýer gabygynda we seýsmik taýdan işjeň etraplara degişli.

SEISMIC LULL – *сейсмическое затишье* – seýsmik asudalyk. Belli bir sebitiň çäginde wagtyň geçmegi bilen seýsmik işjeňligiň ortaça ýagdaýyndan aşak düşmegi.

SEISMIC MAPS – *сейсмические карты* – seýsmik kartalar. Ýertitre mäni görkezip häsiýetlendirýän dürli kartalar: sarsgynyň depginlilik güýjüniň, ýertitre meleriň episentrleriniň, ojak çuňluklarynyň, seýsmik etraplaşdyrmagyň, energiýa klaslarynyň, ojak zolaklarynyň we beýlekiler.

SEISMIC MICROZONING (MICROZONATION) – *сейсмическое микрорайонирование* – seýsmik mikro etraplara bölmek. Şäherleri we gurluşyk geçiriljek meýdançalary seýsmik howpuň (depginliligiň iň ýokary derejesi boýunça) kartografiki baglap, daş-töweregindäki ýerlerden birmeňzeşligine bölmek. Seýsmik mikro etraplara bölmegiň netijesi 1–2 ball derejede umumy seýsmik etraplaşdyrmakdan düzediş girilizmäge ýerli tektoniki, geomorfologik we toprak ýagdaýy boýunça mümkindir.

SEISMIC MOMENT – *сейсмический момент* – seýsmik ýagdaý (pursat) M_0 . Ýertitre me ojağynyň ululyk ölçegine täsirini ýetirýän güýçler (üzülme meýdanynyň

tektoniki, geohimiki, gidrodinamiki, biologik we beýleki maglumatlaryň ýertitre me ojağlarynyň giňişlikde we wagt içinde olaryň toplanmasyny hem-de onuň dinamiki täsirleriniň ýaýraýşyny öwrenýän ylym.

SEISMOMETER – *сейсмометр* – seýsmometr. Ýertitre me tolkunlarynyň yranyşly hereketini maýatnik arkaly elektromagnit tolkunlaryna öwürýän gural. Ýertitre me tolkunlary seýsmometr arkaly 100 münň essä çenli ulaldyp, Ýeriň ýüzündäki hemme güýçli weýrançylykly, münlerçe km daşlykda bolup geçýän ýertitre melerini ýazmaga ukyplydyr. Gurluşy boýunça olar iki görnüşli – giňişlikde keseleýin (gorizontal) gelen tolkunlar we aşakdan gelen (wertikal) tolkunlar üçin niýetlenendir.

SEISMOLOGY – *сейсмология* – seýsmometriýa. Ýer gabygynyň yrgyldylaryny ýazga geçiriji enjamlaryň we ýazga geçirmek usullaryň üstünde işleýän seýsmologiýanyň bölümi.

SEISMOSCOPE – *сейсмоскоп* – seýsmoskop. Ýönekeý wagt belligini bermeýän seýsmograf.

SEISMOTECTONIC ENVIRONMENT COEFFICIENT – *коэффициент сейсмотектонической обстановки* – seýsmotektoniki ýagdaýyň koeffisiýenti. Umumy seýsmik etraplaşdyrma kartalaryny düzülende seýsmogen gurluşlar baradaky maglumatlarynyň üstüni ýertitre mede topragyň amplituda häsiýetlerine düzediş faktory bolup täze maglumatlary göz önünde tutup köpeldiji seýsmotektoniki ýagdaýyň koeffisiýenti berilýär.

SEISMOTECTONICS – *сейсмотектоника* – seýsmotektonika. 1. Häzirki wagtda tektoniki hereketleriniň (hadysalarynyň) seýsmik hadysa (ýertitre me) görnüşinde ýüze çykmagy. 2. Tektoniki sebitlerde we onuň ýertitre me hadysalary bilen baglanyşygyny öwrenýän geologiýanyň bölümi.

SEMI-ROCKY SOIL – *грунт полускальный* – ýarym gaýa topraklary. Ýarym gaýa topraklara (II – derejeli), gaýa topragynyň fiziki, himiki we organiki täsirleriň esasynda üýtgäni we dargany, gowşak sementleşen, suwda gowşaýan we ezilýän, göterijilik ukybyny ýitirýän çöküni dag jynslary hem-de toýunly topraklar degişlidir, olar: tilkiduzu, angidrit, balykgulakly hekdaşy, mel, çala sementleşen çäge.

SEMI-STEEP – *крутонаклонный* – dik-kötel, dike golaý ýapgyt. Dike golaý ýapgyt gatlar tektoniki hereketleriň netijesinde emele gelendir.

SEMITROPICS – *субтропики* – subtropikler. Tropiki guşaklyk bilen aram guşaklygyň arasynda ýerleşýän iki sany fizika-geografiki zolak.

SENSING – *зондирование* – barlamak, zondirmek. Geofiziki usullar arkaly ýeriň ýüzünde ýa-da guýuda geologik gat-gat dag jynslarynyň düzüm dürlüliginiň fiziki häsiýetnamasynyň barlagy.

SENSITIVITY – *чувствительность* – duýgurlyk. Janly organizmleriň we ösümlükleriň belli bir genезisli howplaryň, täsirli depgininiň we dowamlylygynyň netijesinde öz wezipelerini ýerine ýetirmek ukybyny ýitirmeklik häsiýeti.

SEISMIC WAVES – *сейсмические волны* – seýsmik tolkunlar. Ýer gabygynyň gysylma-dartyş ýagdaýynyň gozganmagyndan ýertitre ojağyndan dörap ýeriň ýüzüne we ýeriň ýanaşyk ýerlerine uryldylaryň ýaýramagy.

SEISMIC ZONING – *сейсмическое районирование* – seýsmik etraplaşdyrma (etraba bölme). Ýeriň zolaklaryny seýsmik howpuň (depginliligiň iň ýokary derejesi boýunça seýsmik howpu karta salmak) kartografik çäk ýerleri, daş-töweregindäki ýerlerden birmeňzeşligine bölme. Seýsmik etraplaşdyrmada çözmeli meselesi we masştaby boýunça bölünýär: umumy seýsmik etraplaşdyrma – döwlet derejesinde, jikme-jik seýsmik etraplaşdyrma sebit derejesinde, seýsmik mikroetraplaşdyrma – ýerli derejede. Seýsmik 7, 8 we 9 ball derejeli seýsmik etraplarda 1982-nji ýyldan bäri gurluşyk işleri “СНП II-7-81* – Строительство в сейсмических районах” kadalaşdyryjy nama esasynda geçirilýär.

SEISMICALLY ACTIVE ZONE – *сейсмоактивная зона* – seýsmik işjeň zolak. Seýsmik taýdan sebitde seýsmologik we geologik-geofiziki alamatlary boýunça saýlanan işjeň zolak.

SEISMICITY – *сейсмичность* – seýsmik taýdan işjeňlik. Seýsmik taýdan işjeň etraba seýsmik hadysalaryň iru-giç bolan ýa-da boljak etraby degişli. Seýsmik taýdan işjeň etrap, ýertitre ojaklarynyň ýerleşşi, ýertitremeleriň wagtal-wagtallygy, güýji we energiýasy bilen häsiýetlendirilýär.

SEISMICITY OF THE EARTH – *сейсмичность Земли* – Ýeriň seýsmik işjeňligi. Ýer jümmüşiniň we onuň kä bir yeriniň ýertitre ojağyny döretme ukyby.

SEISMITES – *сейсмиты* – seýsmitler. Dag jynslarynyň çökündi gatlaklarynyň ilkinji ýatyşlarynyň seýsmik tolkunlaryň sarsgynyň täsiri netijesinde ozalky görnüşinden suwuklanma hadysasynda üýtgemegi.

SEISMOGENIC FAULT – *сейсмогенерирующий разлом* – ýertitremeleri emele getirýän (seýsmogen) çatlama. Ýertitre ojaklary döredýän we olar bilen bagly bolan tektoniki çatlamalar. Çyzyklaýyn ölçegli inçe uzyn, boýu on müň km çenli, ini bir müň km çenli bolan kontinentleriň arasynda ýerleşýän çatlamalarda ýertitremeleriniň aglaba bölegi bolup geçýär.

SEISMOGRAM – *сейсмограмма* – seýsmik ýazgy. Foto, syýa, magnit, ýylylyk ýa-da başga hili üznüksiz-zygider seýsmografyň ýertitre tolkunlarynyň ýazgysy.

SEISMOGRAPH – *сейсмограф* – seýsmograf. Daş bolmadyk ýerli duýarlykly ýertitremeleriň tolkunlaryny ýazýan maýatnik guraly.

SEISMOLOGICAL – *сейсмологический* – seýsmologiýa, seýsmologik. Seýsmologiýa ylmy-barlag instituty, seýsmologik gözegçilik.

SEISMOLOGIST – *сейсмолог* – seýsmolog. Seýsmologiýadan hünärmen.

SEISMOLOGY – *сейсмология* – seýsmologiýa. Ýertitre we şonuň bilen bagly bolan tebigy hadysalary öwrenýän ylym. Häzirki döwürde seýsmologiýa diňe bir seýsmometriki gözegçiligi barlap we ulgamlaşdyrman, şeýle hem geologo-

ölçeğ ululygyna, süýşme modulyna we orta ýyllyk süýşmelere baglylygy). Ýüzleý tolkunlar boýunça hasaplanan magnituda bilen çykarylýar.

SEISMIC MONITORING – *сейсмический мониторинг* – seýsmik monitoring. Sebitde seýsmotektoniki hadysalary bilen bagly bolan ýertitremeleri ýazga geçirmek, seýsmik parametrleriniň maglumatlaryny ýugnamak, seýsmik howpa we seýsmik töwekgelçilige baha bermek üçin geçirilýän üznüksiz gözegçilik.

SEISMIC NETWORK – *сейсмическая сеть* – seýsmik ulgam. Seýsmik ulgama onlarça stasionar we awtonom düzgünde işleýän stansiýalar girýär.

SEISMIC PLATFORM – *сейсмплатформа* – seýsmik platforma. Belli bir sarsgynlyk derejesinde binanyň çak edilýän seýsmik durnuklylygyny barlamak üçin geçirilýän synag platformasy. Synag işleri meýdanda tebigy ýagdaýda we seýsmik platformada geçirilýär. Seýsmik platformada dürli binalaryň deňşdirme synagyny geçirmek amatly hasap edilýär, sebäbi seýsmik tolkunlaryň ýygylk we amplituda spektoryny döredip bolýar.

SEISMIC PROTECTION – *сейсмическая защита* – seýsmik gorag. Tebigy we tehnogen ýertitre hadysalardan ilatynyň ýaşayşyna we saglygyna, jemgyýetiň ösüşine, töwerekdäki tebigy gurşawa ýetirip biljek ýaramaz täsirleriniň önüni almaga gönükdirilen kanunçylyga, Konstitusiýa, seýsmik durnukly gurluşyk ulgamyndaky beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalaryna esaslanýan gorag çäreleri.

SEISMIC PROTECTOR – *сейсмонпротектор* – seýsmik gorag (protektor). Binany daşky topragyň täsirinden goramak üçin ulanylýan seýsmik izolýator. Dört sany seýsmik protektordan ybarat bolan blok jaýyň durnuklylygyny mese-mälim galdyryýar.

SEISMIC RECEIVER, JUG – *сейсмонприемник* – seýsmopriýomnik. Seýsmobarlagda seýsmotolkunlary elektrotolkunlara öwüriji gural.

SEISMIC RECORDING – *сейсмосапись землетрясения* – ýertitremäniň seýsmik ýazgysy

SEISMIC REFLECTION PROFILING – *сейсмическое профилирование методом отраженных волн* – serpikme tolkunlarynyň zygiderli ýazgylarynyň usuly bilen seýsmik kesim geçirmek.

SEISMIC REGIME – *сейсмический режим* – seýsmik kada-düzgüni. Belli bir sebitde ýertitre ojaklarynyň energiýasynyň, ginişlikde ýerleşişiniň we wagt içinde gaýtalanmagynyň paýlanyşygy.

SEISMIC RISK – *сейсмический риск* – seýsmik töwekgelçilik.

1. Ýertitremede ýitirip bilinjek adam ömürleri we emlägi (sosial we ykdysady ýitgiler).
2. Belli bir yerde ýertitre netijesinde seýsmik howpuň derejesiniň we seýsmik töwekgelçiligiň özara gatnaşygy (ser. риск). Seýsmik howpa, jaýlaryň seýsmik gowşaklygyna hem-de ilatly beketleriniň binalaryna baha bermek bilen seýsmik töwekgelçiligiň kartasy düzülýär, şolaryň esasynda obýektiň bahasyny bilmek bilen, ýetirip biljek zyýany pul möçberinde kesgitlenýär. (seret: ASSESSMENT OF SEISMIC HAZARD AND SEISMIC RISK)

SEISMIC RISK ACCOUNTING ACTIVITIES – *мероприятия учета сейсмического риска* – seýsmik töwegelçilikde göz önünde tutulýan işler. Bellenen ara çäkde seýsmik töwegelçilige baha bermek üçin göz önünde tutulýan we geçirilýän işleriň sanawy: çägiň inžener-geologik şertini ýeke-täk maglumatlar bankyny GIS tehnologiýa formatynda düzmek, araçägiň dürli ýerlerinde instrumental seýsmik gözegçilik geçirmek, seýsmik sarsgynyň topraga edip biljek täsirini hasaplamak, inžener-geologik şertlerde belli bolan beketleriň esasynda seýsmik howpuň matematiki modelini döretmek, sebitde bolup biljek we özüniň täsirini ýetirip biljek ýertitremeleriniň akselogramm ýazgylarynyň maglumatlar esasyny düzmek we kämilleşdirmek, instrumental gözegçilikleriň we matematiki modelleriň esasynda seýsmik howpy toplumlaýyn derňemek, derňelýän çägiň seýsmik etraplaşdyrma kartasyny döretmek, seýsmik etraplaşdyrma kartasyny hukuk taýdan namalaşdyrmak.

SEISMIC SCORE – *сейсмический бал* – seýsmik (sarsgynyň) baly. Ýertitre sarsgynyň belli bir ýerde seýsmik depginliginiň güýjüniň şertli sany (ululyk ölçegi).

SEISMIC SECTION – *сейсмический разрез* – seýsmik (tizlik) kesimi. Gurşawyň gatlaklaryň serhet tekizliklerinde seýsmik tolkun tizlikleriniň üýtgeýişini häsiýetlendirýän kesim (ýa-da grafik).

SEISMIC SETTING – *сейсмическая обстановка* – seýsmik ýagdaý. Seýsmik etraplaryň çuňluk jümmüşlerinde tektoniki, deformasiýa, magmatiki, süýşme we epinlenme emele gelmeleri we beýleki hadysalarynyň jemlenmesiniň ýagdaýy.

SEISMIC SHIFT – *сейсмический сдвиг* – seýsmik süýşme. Güýçli ýertitre halatynda emele gelen çatlamada birnäçe santimetrden onlarça metre çenli topragyň süýşmesi.

SEISMIC SHOCK ABSORBER – *сейсмический амортизатор* – seýsmik amortizator. Jaýlary we binalary güýçli ýertitremeleriň zor salmasyndan goranmak üçin seýsmik amortizator (seýsmik izolýasiýa – daşky topragyň täsirinden üzňe etmek) ulanylýar.

SEISMIC SOUNDING – *сейсмическое зондирование* – seýsmik sünçgileme barlagy. Seýsmik keseleýin tolkunlary döredýän gidrawliki wibrator bilen kese-kesim ugurlary boýunça ýeriň ýüzünde ýa-da guýuda geologik gat-gat dag jynslarynyň düzüm dürlüliginiň fiziki häsiýetnamasyny barlamak, zondirmek.

SEISMIC SOURCE (OF EXCITATION) – *сейсмический источник* – seýsmik yrgyldynyň çeşmesi. Topragy yrgyldyly herekete, jaýlary we binalary deformasiýa getirýän täsir üçin, çuň bolmadyk guýularda (10–20 m) trotil atymyň partlamasy ýa-da pes ýygyllykly seýsmik yrgyldyny döredýän gidrawliki gural (wibrator) ulanylýar.

SEISMIC STABILITY – *сейсмическая устойчивость, сейсмостойкость* – seýsmik ýagdaýa durnuklylyk. Jaýlaryň we binalaryň belli bir seýsmik depginlilik sarsgyny durnuklyk derejesiniň häsiýetnamasy we ulanmaklyk ukybyny ýitirmän ýykylma garşy durnukly gurluşyk görkezmek. Seýsmik durnuklylyk düşünjäni, adam ýitgisiz ýykylman hasaplanan sarsgyna çydamlylyk görkezen polat karkasdan salnan jaýlar bilen baglanyşdyrylýar. Jaýlaryň seýsmik ýagdaýa durnuklylyk derejesiniň barlagynda in netijeliligi wibrasiýa barlagdan geçirmek hasap edilýär we ony güýçlendirmek üçin binalarda seýsmik amortizator, dürli görnüşli demperler, dürli ýygyllykly yrgyldyny togtadýan gural, gurşun-rezin diregler we b.

SEISMIC STATION – *сейсмическая станция* – seýsmik stansiýa. Ýertitrede ýa-da partlamada ýerden çykýan seýsmik tolkunlaryň ýeriň ýüzünde emele gelen yrgyldamalary toplum enjamlaryň kömegi bilen ýazga geçirýän we ilkinji teswirlemesini geçirmek üçin stansiýa.

SEISMIC TOMOGRAPHY – *сейсмическая томография* – seýsmik tomografiýa. Seýsmik tomografiýa – Ýeriň ýüzünde bolup we mantiýadan geçýän münlerçe ýer sarsgynyň tolkunlaryny bir tora birleşdirilen bütin dünýä stansiýalar arkaly ýazga alyp üç ölçegde ýer gurluşynyň nusgasyny kompýuterde işlenilýän seýsmologiýanyň täze usulyýeti.

SEISMIC TRANSMISSION – *сейсмическое просвечивание* – seýsmik şöhle-tolkun barlagy. Seýsmik tolkunlary döredýän gidrawliki wibrator bilen kese kesim ugurlary boýunça ýeriň ýüzünde ýa-da guýuda geologik gat-gat dag jynslarynyň düzüm dürlüliginiň fiziki häsiýetnamasynyň barlamak, zondirmek.

SEISMIC VIBRATOR – *вибратор сейсмический* – seýsmik yrgyldyny dörediji gural (wibrator). Seýsmik barlag gecirilende ýa-da gurluşyk işlerinde topragyň göterijilik ukyby öwrenilende pes ýygyllykly seýsmik yrgyldyny döredýän gidrawliki gural.

SEISMIC WAVE – *волна сейсмическая* – seýsmik tolkun. Ýertitrede ýa-da partlamada ýerden çykýan maýuşgak tolkunlar. Iki dürli tolkun tapawutlandyrylýar göwrüm we ýüzleý. Seýsmik göwrüm tolkunlar iki görnüşe bölünýär – boý (uzaboýuna, boýuna, göni ýa-da ilkinji P-tolkun, sebäpli olar seýsmik stansiýa birinji gelýär) we kese (keseleýin, ikinji S-tolkun, stansiýa ikinji bolup gelýär). Boýtolkuna – gysylma tolkun hem diýilýär, sebäbi olar dag jynslarynyň bölejiklerinde gysylma we dartyлма tolkun döredip özüniň ugry boýunça içinden geçýär. Kesetolkun – süýşme tolkun diýilýär, sebäbi tolkun kese hereket edende dag jynslarynyň bölejikleri perpendikulýar tolkun atyp, aşak we ýokary hereket edip gidýär. Boýtolkunynyň tizligi 1,75 esse kesetolkunyň tizliginden uludyr. Ýertitrede ojagyndan ýeriň ýüzüne çykyp hem ýüzleý tolkunlar gaýdýar, özüniň täsirini ýeriň ýüzüne hem ýetirýär we olar iki görnüşli tolkunlara bölünýär (maýuşgak tolkun – uzyn ýa-da Lýawa (LQ -tolkun) we Releý (LR-tolkun) diýip atlandyrylýar.

W

WAILE – *отбирать породу* – dag jynslaryny nusgalyk almak. Mineralyň, dag jynslarynyň böleklerini öwrenmek üçin nusga almak.

WARP – *деформация, деформировать* – durkuny (şekilini, görnüşini) üýtgetmeklik, deformasiýa. Dag gatlaklary tektoniki hereketleriň (süýşmeleriň) netijesinde durkuny (şekilini, görnüşini) üýtgedýärler.

WASHOUT – *денудация, вымывание* – denudasiýa, ýuwup aýyрма. Suwuň, ýeliň, siliň, ýapgytdan agramyna süýşüp we b. her hili hadysalar netijesinde ýeriň ýüzündäki dag jynslarynyň owranmagy, suw arkaly äkidilmegi we süýşmegi (eňnit boýunça).

WATER – *вода, водный* – suw. Reňksiz, tagamsyz, yssyz, udel agramy $1,0 \text{ g/sm}^3$, 0° gyzgynlykda (temperaturada) buza öwrülýän suwuklyk. Suw tebigatda üç fazada gabat gelýär: gaz (suwuň bugy), suwuklyk hem gaty (buz) görnüşlerinde. Ýer ýüzüniň 71%-ini gidrosfera tutýar, adamyň organizminiň 65%-i suwdur. Suw hemme tehnologik hadysalaryň esasy komponentidir.

WATER BOTTOM MODE – *отражение от дна* – düýbünden serpigmegi. Deňziň düýbünden serpigene tolkun boýunça onuň çuňlугы kesgitlenilýär.

WATER PERMEABILITY – *водопроницаемость* – suw syzdyryjylygy. Topragyň öýjüklerine, jaýryklaryna, kapilýar öýjüginе we başga boşluklardan suwy syzdyryp geçirmek ukyby süzdürme koeffisiýenti bilen bahalandyrylýar – m/gün ýa-da sm/gün.

WATERCOURSE ALLUVIUM – *аллювий русловой* – derýa hanasynyň çöküntgileri. Derýalaryň güýçli akymlyary bilen getirilip çökdürilen owrantgylaryň iri däneli örnüşleri.

WATER-DEPOZITED – *наносный* – ykgyn, syrap getirilen, syrgyn. Suw bilen syrap getirilen çäge, jyglym, çagyl, toýunsow çäge, toýun ýaly çökündi dag jynslar esasy asyl gatlagy örtýänler.

WAVE – *волна* – tolkun. Fiziki wektor meýdanyň yrgyldysynyň amplitudasy, ýygylygy, impuls şekili, polýarizasiýasy, ýaýraýşynyň tizligi bilen häsiýetlendirilýän tolkun.

WAVE MULTIPLE – *волна кратная* – birnäçe gezek serpigene tolkun. Ýeriň dürli dykzly gatларыndan ýa-da ýeriň ýüzünden tolkunlaryň serpikmegi zerarly iki we köp sapar gelip gowuşmagy.

WAVE NOTATION – *обозначение волны* – tolkunlaryň bellenişi. Tolkunlar toprakdaky hereketleriniň häsiýeti boýunça bölünýärler: P – boý tolkun, S – kese tolkun, LR – Releý tolkun, LQ – Lýawa tolkun, PP we PPP hem-de SS we SSS – iki we üç gezek serpigene boý we kese tolkunlar.

SPEED CHARACTERISTICS OF THE SOIL – *скоростные характеристики грунта* – topragyň tizlik häsiýetnamalary. Jaýlaryň esasynyň ýerinde, toprakda seýsmik tolkunlarynyň (boý V_p we kese V_s) ýaýraýşynyň tizligi, ölçegi, m-sek.

SPHEROIDAL – *сфероидальный* – sferoid, şar görnüşli. Mysal üçin, spirit dag jynsy sferoidal görnüşli ýa-da şar aýratynlygy (özbaşdaklygy) hem diýilýär. Aýratynlyk ýa-da özbaşdaklyk – bölek dag jynsynyň birmeňzeş sypatly bölējige bölünmek: sferoidal ýa-da şarlaýyn, gatlaklaýyn, parallelepipedleýin, kublaýyn, romblaýyn, prizmalayýyn we ýene-de birnäçe aýratynlyklar. Sferoidal görnüşli – gatlanmany düzýän dag jynslarynyň gatlaklaýyn radial ýatyşdyr.

SPREADING – *растекание* – süýügiп akma. Süýügiп akma ýa-da jisimiň suwuklyk ýagdaýyna geçmegi.

SPREADING – *спрединг* – spreding. Geodinamiki dartylma hadysasynyň netijesinde arasy açylan plitalaryň magma bilen dolmagy.

SPRING DAMPER – *демпфер пружинный* – pružinli dempfer. Jaýlary we binalary güýçli ýertitremeleriň zor salmasyndан goranmak üçin seýsmik izolýasiýasy jaýyň binýadyndan geçýän sarsgyny, daşky topragyň täsirinden goramak üçin ulanylýan gurşun-rezin daýanjy ýaly pružinli dempfer. Barlaglaryň netijesinde hakyky jaýyň seýsmik durnuklylygy birnäçe esse hasaplamadan ýaramaz bolupdyr (1994-nji ýylyň Notrij ýertitremesi, Kaliforniýa).

SQUEEZE – *сжатие* – dykzlanma, gysylma, ýygrylma. Daşky güýçleriň täsirinden dag jynslary göwrümünde kiçelip çökyär. Şu ýagdaýa dag jynslarynyň gysylmasy diýip atlandyrylýar. Beýik jaýlar gurlanda topragyň dykzlanmagy hasaba alynýar.

SQUISHY – *болотистый* – batgalyk ýerler.

STABILITY OF SLOPES – *устойчивость склонов (откосов)* – ýapgytlaryň durnuklylygy. Uzak wagtyň dowamynda ýapgytlaryň durnuklylyk ukybyny saklamak. Hennekleriň erňeginiň durnukly bolmagy rekultiwasiýada wajypdyr.

STALACMITE – *сталагмит* – stalakmit. Gowaklaryň depesinde hekli we duzly ergin damjalar gowagyn içine damyp, suwy bugaryp, heki we duzy galyp, ýokarlygyna ösýän konus şekilli sütünjik.

STALACTITE – *сталактит* – stalaktit. Gowaklaryň depesinde hekli we duzly ergin damjalardan syrgyp, suwy bugaryp, heki we duzy galyp, konus şekilli emele gelýän sallanyan ösüntgi.

STATION (SEISMIC) – *станция (сейсмическая)* – seýsmik stansiýa. Ýertitremede ýa-da partlamada döreyän ýeriň ýüzüniň tolkunlaryny ýazga geçirýän, alnan maglumatlary işleýän ylmy edara. Häzirki zaman seýsmik stansiýa kompýuter bilen enjamlaşdyrylan we maglumat telemetriýa arkaly Maglumatlar merkezine iberilýär.

STEAFASTNESS – *устойчивость (химия)* – (himiki täsire) durnuklylyk.

STIFFEN – *загустевать (становиться жестким)* – goýalmak, gatamak. Wulkandan akyp çykan lawa sowadygça goýalyp gataýar.

STIFFNESS – *жесткость* – gatylyk. Jisime zor salnanda, deformasiýa güýje garşylyk görkezmek ukyby, gatylyk moduli (koeffisiýenti) bilen häsiýetlendirilýär.

STONY – *каменистый* – daşly. Daşly toprak.

STRANDLINE – *береговая линия* – kenar çyzygy (liniýasy). Deňziň kenar sebitiniň çägi.

STRATA – *ярус* – meretebe. Geologiýada eýýamyň (eranyň) dowamynda emele gelen umumy (planetar) dag jynslary birleşdirýän geohronologik hem-de stratigrafik bölünişigiň bölümden kiçi birligi. Meretebe – gatlarý düzýän dag jynslarynyň toplumu bolup, öz içine şol geologik wagtyň özboluşly fauna hem florasyny jemläp organiki ösüşiň bir etabyny görkezýär. Mysal üçin, trias döwrüniň (ulgamynyň) ortaky zamanynyň (bölüminiň) ýokarky ladin meretebesi.

STRATIFICATION – *стратификация* – gatlama ýatyşlary, stratifikasiýa. Wertikal kesimde aýry-aýry geologik emele gelen gatlaklaryň ýatyşy. Kesimdäki gatlaklaýyn ýatyşynyň stratifikasiýasy geologik (ýaşy) dörän wagty dag jynslarynyň litologik, petrografiki, morfologik häsiýetlerinden anyklanýar.

STRATIFIED – *слоистый, расслоённый* – gat-gat, gatlak-gatlak, gatlaklara bölünme. Dag jynslarynyň gatlaklara bölünmesi.

STRATIGRAPHIC – *стратиграфический* – stratigrafiki. Mysal üçin, stratigrafiki kesim, stratigrafiki näsazlyk (dag jynslarynyň ýuwulmasyndan has garry gatlaklaryň üstünde kesimde arakesmeden soň ýaş gatlaklaryň ýatyşy).

STRATIGRAPHY – *стратиграфия* – stratigrafiýa. Geologiýanyň dag jynslarynyň gatlaklarynyň yzygider ýatyşynyň, çökündi gatlaklaryň we wulkanogen dag jynslarynyň özara gatnaşygyny, intruziw dag jynslarynyň we b. otnositel we absolýut ýaşyny kesgitlemesini öwrenýän bölümi.

STRENGTH OF THE SOIL – *прочность грунта* – topragyň berkligi (pugtalygy). Belli bir nokatda süýşme deformasiýasyna sezewar bolmagy bilen topragyň galtaşýan we adaty düzümçeleriniň güýjenmesiniň ölçeg berkliginiň durnuklylyk derejesi.

STRESS – *напряжение (механическое)* – güýjenme, täsir etme, güýç salma. Ýer gabygynyň ýokary böleginde tektoniki hadysalaryň netijesinde dag jynslarynyň gatlaklaryna zor salynmagy (içki güýjüň ölçegi).

STRETCH AZIMUTH – *азимут простирания* – ýaýulmasynyň azimuty. Gözegçilik nokadynyň ýerleşýän meridianyň we islendik geologik jisimiň emele gelme ýaýulmasynyň arasyndaky burçdyr. Dag kompasy bilen kesgitlenýär.

STRONG EARTHQUAKE – *сильное землетрясение* – güýçli ýertitre. Magnituda şkalasy boýunça energiýanyň ululyk derejesi 5.5 uly bolan ($5.5 \geq M \leq 9$) ýertitre.

durnuklylyk ukybyny ýitirmek. Gowşaklyk, seýsmik täsirlerde ýeten zeperiň täsirini görkezýär. Birmeňzeş derejeli sarsgynda has gowşak gurluşlar uly zeper alýar, berk gurluşlar tersine, az zeper alýar. Seýsmik bellenen depginlilik derejesiniň sarsgyn sebäpli zyýan ýeten desganyň dikeltme bahasynyň doly bahasyna gatnaşygy bilen ölçelýär. Seýsmik gowşaklyk 0-dan (zyýan ýetenok) 1-e (dikeltmä degişli däl) çenli üýtgeýär.

VULNERABILITY ASSESSMENT – *оценка уязвимости* – gowşak goraglylyk (goragsyzlyga) baha bermek. Seýsmik gowşaklyk – zyýan ýeten desganyň (jaýyň) dikeltme bahasynyň doly bahasyna gatnaşygy, ol 0-dan (zyýan ýetenok) 1-e (dikeltmä degişli däl) çenli aralykdadyr, hakykatda 0,3–0,4-den geçse jaýy ýykamak amatly hasap edilýär. Seýsmik ýagdaýda gowşaklyga (goragsyzlyga) baha bermek üçin desgalar we jaýlar ulgamynda gowşak ýerini tapmak we ýetmezçiligini aýyrmakda geçirmeli çäreler: desgalary içki birmeňzeşligi boýunça ulgamlaşdyrmak, seýsmik täsire durnuklylygy, desgalary we jaýlary pasportlaşdyrmak (ulgamlaşdyrmak, jaýlary tipleşdirmek, bahalaryny kesgitlemek we b.), gowşaklygyň (goragsyzlygyň) funksiýasyny (ýeten zyýanynyň derejesiniň seýsmik täsire gatnaşygy) kesgitlemek.

VULNERABILITY CLASSIFICATION – *классификация уязвимости* – gowşaklygy synlaşdyrma. Ýertitrede binalaryň özüni alyp baryşlary, jaýlaryň görnüşleri, dizaýn we konstruksiýa we beýleki häsiýetleriň dürli görnüşleriniň sanawydyr. Bu gowşaklygy synlaşdyrma seýsmik depginliliğiň EMS-98 şkalasynda ulanylýar.

VULNERABILITY COMPOSITION MODEL – *композиционная модель уязвимости* – gowşaklygyň kompozit modeli (nusgasy). Seýsmik töwekgelçilige giňişlikde baha berlende, şäheriň dürli görnüşli gurma binaly çäginin öwrenilýän ýerleri bölek ýerlere bölünýän, ol hem % görterimde kesgitlenýär.

VULNERABILITY FUNCTION – *функция уязвимости* – gowşaklygyň (gowşak goraglylygyň) funksiýasy. Gowşaklygyň (goragsyzlygyň) funksiýasyny ýeten zyýanynyň derejesiniň seýsmik täsire gatnaşygyny %-de kesgitlemekdir. Gowşaklygyň (goragsyzlygyň) funksiýasy koeffisiýenti empiriki çykarylýar, güýçli bolan ýertitremelerde inženerçilik zyýanlaryň hasaby. Mysal üçin, önümçilikde, MSK-64 depginliliğiň şkalasyndan ball derejeleriniň adamlara, haýwanlara, jaýlaryň görnüşlerine (*A, B, Ç* we beýleki tiplerine) ýetirýän täsirinden funksiýa çykarylýar. Mysal üçin, bişen kerpiçden salnan jaýyň gowşaklygynyň funksiýasynyň grafigi boýunça 8 ballda ýetip biljek zyýanyň koeffisiýent derejesi 1–5,0-e çenli bolup bilýär. Berk salnan jaýlar ýeňil zyýan çekýär we 100% doly ýykylma çenli belleniýär.

VERTICAL SEISMIC PROFILING – *вертикальное сейсмическое профилирование* – dikleýin seýsmik barlag agtaryş usuly. Guýunyň içinde gatlaryň geologik gurluş kesimini öwrenmek üçin seýsmik belleýji enjamy guýunyň niline sallap geçirilýän dikleýin seýsmik barlag agtaryş usuly.

VIBRATION DAMPER – *виброгаситель* – yrgyldyny peseldiji gural, dempfer. Jaýlary we binalary güýçli ýertitremeleriň zor salmasyndan goramak üçin dürli konstruktiv gurluşly yrgyldyny peseldiji dempferler ulanylýar.

VIRGATION – *виргация* – wirgasiýa. 1) Dag gerişleriniň şahalarynyň aralyklarynda ýerleşýän tektoniki jülgeleriň kem-kemden giňelmegi, 2) Ýer gabygynyň tektoniki hereketleriň täsiri netijesinde örän giň meýdanynyň dag jynslarynyň gatlaklarynda ýarym aýlaw desse sypatly epinlenmeleri, emele gelen guşaklygy.

VISCIDITY, VISCOSITY – *тягучесть, вязкость* – şepbeşiklik, özlülük, ýapyşgaklyk. Suwuklyklar dinamiki şepbeşiklik we kinematiki şepbeşiklige bölünýär. Nebit önümçiliginde udel şepbeşiklik ulanylýar. Nebitiň şepbeşikliginiň suwuň şepbeşikligine bolan gatnaşygy, ony ölçeyän abzal – wiskozimetr.

VISCOELASTIC – *вязкоупругий* – şepbeşikden maýuşgak. Dag jynslaryna daşyndan täsir edilýän güýje garşylyk görkezip täsirden soň ilkinji şekilini almaklyk – şepbeşikden maýuşgakdyr.

VOLATILIZATION, VOLATILIZING – *испарение* – bugarma. Suwuklygyň buga öwrülmeği, gaýnama gyzgynlygyna ýetmeği hökman däl. Himiki arassa, howanyň gyzgynlygynyda bolan, açyk suwuň ýüzünden bugaran suwuň mukdaryna bugarmalyk diýilýär. Ölçeği mm sütünjigiň beýikliginde. Mysal üçin, orta ýyllyk bugarmalygy Moskwa üçin – 434 mm, Astrahan – 750 mm, Orta Aziýa – 1300 mm.

VOLCANIC EARTHQUAKES – *вулканические землетрясения* – wulkaniki ýertitre. Wulkanyň jümmüşinde ergin magma herekete gelende we partlandaky ýer sarsgynlary.

VOLCANICITY, VOLCANISM, VULCANICITY, VULCANISM – *вулканизм* – wulkanizm. Wulkan partlanda bolup geçýän hadysalaryň magmanyň, gazyň, buguň, gurumuň we b. emele gelmeleriň jemini öz içine alýan hadysa.

VOLCANO-TECTONIC, VULCANO-TECTONIC – *вулкано-тектонический* – wulkan-tektoniki. Wulkan-tektoniki çöketlik – wulkan hadysasyndan soň çykan lawalaryň ýeri boşap galyp opurylmasyndan emele gelen çöketlik suw bilen dolup köl emele gelýär (Kamçatkada Kronotsk we Kuril kölleri).

VULNERABILITY (SEISMIC) – *уязвимость (сейсмическая)* – (seýsmik) gowşak goraglylyk, goragsyzlyk. Binalaryň we desgalaryň gurluşlarynyň (seýsmik täsirler wagtynda seýsmik durnukly garşylyk görkezmek bilen baglanyşykly ters düşünje). Obýektiň howpa duçar bolmak netijesinde tebigy ýa-da kesgitlenen täsire

STRUCTURAL – *структурный* – gurluş, düzüm, struktura. Mysal üçin, ýeriň bir böleginiň geologiýa gurluşynyň tektoniki sypatlarynyň aýratynlyklarynyň jemi, düzüm derňewi, struktura geologiýasy – geotektonikanyň dag jynslarynyň gatlaklarynyň ýatyşyny, tektoniki epinlenmeleri, üzülmeleri, näsazlyklary öwrenýän bölümi.

STRUCTURAL AXIS – *структурные оси, (оси строения)* – struktura (elementiniň) oky, gurluşyň oky.

STRUCTURAL MAP – *структурная карта* – struktura (düzümçeleriniň we tektoniki gurluş) kartasy. Kesgitli geologik ýaşly çökündi jynslarynyň (gatlamanyň) üst görkünüň ýa-da düşeginiň ýatyşynyň ýaýran welaýatlaryny geografik esasda belli bir masştabda görkezýän gurluş kartasy. Şeýle kartalarda gatlaklaryň näsazlyk ýatyşlary, tektoniki bozulmalar we b. aýratynlyklarynyň jemi şertli belgiler bilen görkezilýär. Struktura kartasy geologik barlag işleriniň maksatnamasyny düzmek üçin we ýataklaryň (känleriň) goruny hasaplamak üçin düzülýär.

STRUCTURE (1) – *структура (геол. элемент)* – struktura (geologik element). Geologik bozulma elementleri üçin ulanylýan umumy adalga. Mysal üçin, struktura epini, struktura burny, tektoniki struktura, struktura ýatagy.

STRUCTURE (2) – *структура (строения)* – gurluş (düzüm). Dag jynslarynyň gurluşy – ölçeg ulrlygynyň, şekiliniň, mineral däneleriniň kristallaşmagynyň we b. aýratynlyklarynyň jemi.

STRUCTURE OF THE SLIDING – *структура сползания* – südürlenme strukturasy. Ýer gabygynyň dartylma güýjüniň täsiri bilen baglanyşykly jaýryklaryň süýşgün owrantgy jynslardan dolan süýşme struktura elementi.

SUBDUCTION – *субдукция* – subduksiýa (aşagyna süýşürmek). Umman we kontinental plitalary biri-biriniň aşagyna süýşürüp üstüne abanmak. Hazar deňziniň günorta bölegindäki ýerasty hereketler.

SUBDUCTION ZONE – *зона субдукции* – süýşme (subduksiýa) zolagy. Sebit masştabynda, insiz we örän uzyn, tektoniki plitalaryň çakyşýan ýerlerindäki gurluş şekili. Esasy üýtgeşikligi: agyr umman litosfer plitanyň (sleb) ýeňil kontinental litosfer plitanyň aşagyna süýşmesi.

SUBJECTIVE FACTOR – *субъективный фактор* – subýektiw faktor. Subýektiw faktorlar bilen şertlenen ýalňyşlyklar.

SUBLIMATION – *сублимация* – sublimasiýa. Maddanyň gaty fazasyndan suwuk faza geçmän göni gaz ýagdaýyna geçmeği. Mysal: gaty uglerodyň (gury buzuň) gaz görnüşine geçmeği.

SUBSIDENCE – *оседание* – çökmek. Suwuklykdaky gaýmalaşyp ýören materiallaryň bölejikleriniň düýbe çökmegi.

SUB-SLICING – *обрушение слоевое* – gatlaklaýyn opurylma. Şahtada gatlaklaýyn opurylma garşy pürsden söýeg kakylup goýulýar.

SUBSOIL – *подпочвенные* – toprak astyndaky. Toprak astyndaky gatlak.

SUBSURFACE, SUBTERRNEAN, SUBTERRNOUS – *подземный* – ýerasty. Ýerasty suwlar.

SUFFUSION – *суффозия* – suffoziýa (köwmek, düybüni gazmak). Ýerasty suwlar bilen gowşak dag jynslardan tozan bölejikleriniň eremegi we mehaniki ýuwulmagy, aşaky gatlaklaryň azalmagyna we boşluklaryň döremegine sebäp bolmak bilen ýer ýüzünde suffoz çökmegine getirýär.

SUITE – *свита* – pagsa, swita (ýeriň gatlagy). Geologiýada, eýýamyň dowamynda emele gelen umumy dag jynslaryny birleşdirýän ýerli, belli bir welaýata degişli, geohronologik hem-de stratigrafik bölünişiňiň bölümden we mertebeden kiçi birligi. Pagsa – gatlary düzýän dag jynslarynyň toplumu bolup, öz içine belli bir welaýatyň, geologik wagtyň özboluşly fauna hem florasyny jemläp organiki ösüşin bir etabyny görkezýän mertebäniň bir bölegi ýa-da tutuş mertebäni öz içinde jemleýän gatlaklar toplumu. Mysal üçin, Köşiniň (pagsasy) baýry (Aşgabadyň günorta-günbataryndaky baýyrylyk), Ýeriň ösüş taryhynda kaýnazoý eýýamynyň dördünji döwrüniň, ortaky, pleýstosen bölümüne (zamanyna) degişli galyň molass (çägedaşy, konglomerat, alewrolit, toýun azda-kände mergel) çökündileri.

SURFACE CENTER – *поверхностный центр* – episentr (ýertitremäniň üstki merkezi). Ýertitremäniň giposentriňiň (çuňluk merkeziniň) ýeriň üstüne geçirilýän proyeksiýasy. Hasaplanyp çykarylan ýertitre ojağynyň (giposentriňiň) üstündäki in golaý nokady.

SURFACE SEISMIC WAVES – *поверхностные сейсмические волны* – ýüzleý seýsmik tolkunlar. Olar diňe ýeriň ýüzünde ýaýylyp gidýär. Lýawa we Reley görnüşli tolkunlar.

SURVEY – *обзор* – gözden geçirme, göz aýlama.

SURVEYING – *съёмка* – gözegçilik, (geofiziki) surata düşürme. Ýer astyny we üstüni baýlyklaryň geologik taýdan öwrenmek hem-de ýaýraýuş kanunalaýyklygyny we goruny anyklamak üçin toplumlaýyn geologiýa-geofiziki gözegçilikler we burawlama işleri geçirilip amala aşyrylýar.

SURVEYOR – *топограф, маркшейдер* – topograf, markşeýder. Topograf – ýer ýüzüniň şekillerini geodeziýa surata düşürýän hünärmen. Markşeýder – magdan gazylyp alynýan kánlerini geodeziýa surata düşürýän hünärmen.

SURVEYOR'S – *маркшейдерский* – markşeýder. Markşeýder işleri – dag magdançylyk ylmyň we tehnikasynyň esasynda, magdan gazylyp alynýan kánleriniň geodeziýa surata düşürme arkaly garylary gurmak üçin hasaplamalary işläp geçmek, goruny hasaplamak, kániň nusgasyny bermek, ölçeg ululygyny görkezmek we b. işler.

SUSPENSION – *сuspензия* – suspenziýa (içi gaty jisim bölejikli suwuklyk ýa-da gaz). Suspenziýa pytrama ulgamynda jisimiň bölejikleriniň ölçegi 0,1 mikrondan uly bolan suwuklygyň ýa-da gazyň ýagdaýy. Emulsiýadan suspenziýanyň tapawudy

VEINLET – *прожилок* – magdan damarjygy. Mineral duzлары we owrantgyлар bilen doýan suw jaýryklarda we boşluklarda çöküp magdan damarjygyny emele getirýär.

VELOCITY ANALYSIS – *анализ скоростей* – tizlikleriň barlagy. Ýertitre howpunyň esasy parametrleriniň biri – topragyň tizliginiň ölçegidir (sm/sek). Adatdan daşary howply ýagdaýly ýertitremesinde topragyň tizligi 180 sm/sek çenli galýar.

VELOCITY ANOMALY – *скоростная аномалия* – tizligiň çäkten çykmagy (anomaliýasy). Gatlaklaryň arasyndaky has ýokary tizlikli gat.

VELOCITY BED – *пласт, характеризующий определённой скоростью* – belli tizlik bilen tapawutlanýan gat.

VELOCITY CHARACTERISTIC – *скоростная характеристика* – tizligiň häsiýetnamasy. Jaýlaryň esasyň ýerinde (kotlowanda), toprakda seýsmik tolkunlarynyň (boý V_p we kese V_s) ýaýraýuşynyň tizliginiň barlagy geçirilýär, ölçegi – m/sek.

VELOCITY CONDITIONS – *распределение скоростей* – tizlikleriň ýerleşşi. Gatlar boýunça degişli tizlikleriniň ýerleşşi.

VELOCITY CONFIGURATION – *скоростной разрез* – tizlik kesimi. Gurşawyň gatlaklaryň serhet tekizliklerinde seýsmik tolkun tizlikleriniň üýtgeýşini häsiýetlendirýän kesim (ýa-da grafik).

VELOCITY CONSTANT – *постоянная в уравнении зависимости скорости от глубины* – чуňlugyň we tizligiň barabarlygynyň deňleme hemişeligi.

VELOCITY DETERMINATION – *определение скорости* – tizligi kesgitlemek. Seýsmobarlagda tizligi kesgitlemek usuly.

VELOCITY DISPERSION – *дисперсия скоростей* – tizligiň dispersiýasy. Tizligiň orta derejesinden uly bolmadyk üýtgemeleri (ýaýramasy).

VELOCITY ERROR – *погрешность в определении скорости* – tizlik kesgitlenendäki nädogrylyk. Seýsmik barlagda gatlaryň tizlikleri kesgitlenende belli bir derejede ýalňyşlyk goýberilýär.

VELOCITY FILTERING TECHNIQUE – *метод фильтрации скоростей* – tizlikleri ýylmama (filtrleme) usuly. Ýertitre ýazgylary kompýuterde teswirlenende (P-tolkun we S-tolkun anyk tapmak üçin), tolkunýň ýazgysyny birnäçe filtrden geçirme, elekden süzme usuly boýunça, olardan gabat gelýäniniň biri saýlanylýar.

VELOCITY GRAPH – *велосиграф* – welosigraf, güýçli ýertitrede topragyň yrgyldysynyň tizligini ölçýji enjam.

VERIFICATION – *эталонирование* – etalonlaşdyrma. Enjamlaryň pasportnamasy boýunça bellenen wagtdan, ölçýji häsiýetleriniň netijelerini etalon bilen bahalandyrmak üçin geçirilýän deňeşdime.

USABLE LENGTH OF RECORD – *полезная длина записи* – ýertitre me ýa-da seýsmik barlaglarynyň ýazgysynyň peýdaly (netijeli) bölegi. Ýertitre me ýazgysynda göni, kese we ýüzleý tolkunlaryň bolan bölegi.

UT GMT – *время всемирное (UT по Гринвичу)* – bütindünýä (Grinwiç) wagty. Seýsmologiýada ýertitre me wagty diňe nolunjy (Grinwiç) meridianynyň ýeke-täk wagty boýunça bellenilýär.

V

VADOSE UNDERGROUND WATER – *воды подземные вадозные* – wadoz, ýer ýüzüne golaý ýerasty suwlar. Ýer gabygynyň içinde emele gelen we ýerleşýän suwlar.

VADOSE ZONE – *зона аэрации* – aerasiýa zolagy. Toprak asty suwlaryndan ýokardaky ýer gabygynyň bölegi.

VARIATION – *вариация* – üýtgeýiş. Belli bir wagtda haýsydyr bir ölçenilýän zadyň ululyk derejesiniň üýtgeýşi.

VARIATIONS OF GEOPHYSICAL FIELDS – *вариации геофизических полей* – geofiziki meýdanlaryň üýtgemesi. Fiziki we beýleki hadysalar sebäpli geofiziki meýdanlaryň wagt babatynda üýtgemesi, mysal üçin: grawitasiýa we magnit meýdanlarynyň beýleki aýlanýan asman jisimleriniň täsirinde üýtgemegi (daşgyn anomaliýasy). Geofiziki meýdanlaryň birnäçe sagadyň dowamynda ýa-da gije-gündiziň dowamynda günüň we inosferanyň täsirlerinden üýtgemesi (sutka anomaliýasy).

VARIGRAINED – *разнозернистый* – dürli däneli. Dag jynslarynyň kristalliki dänelerinden durýan gurluşy – dänelikdir. Dag jynslarynyň köpüsünde dänelik bardyr. Mysal üçin, çökündi dag jynslarynda – çäge, magmatik çogup çykanlarda – gabbro, metamorfiki dag jynslarynda – gneýsler.

VARYING – *изменение* – üýtgeme, özgerme. Geologiýada her hili üýtgeme ýa-da özgerme gabat gelýär: magdan käniniň düzüminiň üýtgemesi, mineralyň üýtgemesi, gidrotermal dag jynslarynyň özgermesi, metablastik dag jynslarynyň özgermesi, magdan känleriniň golaý ýanyndaky dag jynslarynyň üýtgemesi, emele gelen çökündi dag jynslarynyň üýtgemesi.

VAULT – *свод, (покрываться сводом)* – бүкүlmek, (gümmez şekilde örtülmek). Dag gatlaklary tektoniki hereketleriň netijesinde бүкүlýärler, gümmez şekile hem girýärler.

VECTOR – *вектор* – wektor. San derejesi (modul) we ugry bilen kesgitlenilýän ululyk.

VECTOR FIELD – *векторное поле* – wektor meýdany. Giňişlikde san taýdan derejesiniň (modulyň) we ugrunyň üýtgeýän keşbiniň (izoliniýada) görnüşi.

jisimiň bölejikleriniň gatylygyndadyr, şol sebäpli galtaşma tekizligiň alamaty açyk bildirýänligidir. Suspenziýa tebigatda giňden gabat gelýär.

SWALE – *болотистая низина* – batgaly çöketlik, çalpaw çöketligi.

SWAMP, SWAMPLAND – *болото* – batga, çalpaw.

SWARM OF EARTHQUAKES – *рой землетрясений* – ýertitre me topary (üýşmegi, toplumu). Bir ojakdan çykýan yzygider, birmeňzeş depginlilik derejeli ýertitremeler.

SWEEP SIGNAL – *сви́п-сигнал* – swip-signal, swip-yrlylygy. Seýsmik barlag geçirilende ýa-da gurluşyk işlerinde topragyň göterijilik ukyby öwrenilende, gidrawliki wibrator bilen gerekli ýygylkda ýere berilýän seýsmik yrlylygy – swip-signal.

SYNCLINAL – *синклинальный* – sinklinal. Sinklinal epinlenme.

SYNCLINE – *синклиналь* – sinklinal. Adatça, ýaýjyk görnüşli aşaklygyna бүкүlen otrisatel şekilli epinleri emele getirýän tektoniki gurluş elementi. Onuň gatlaryny düzýän jynslaryň stratigrafiki taýdan has ýaşlary strukturanyň ýadrosynda ýerleşen, onuň iki ganatynda bolsa gadymy jynslar ýerleşen, oý şekilli epinlenme.

SYNCLINORIUM – *синклинорий* – sinklinoriý. Iki tarapda merkezi zolaga kem-kemden peselýän hem-de antiklinal we sinklinal epinleriň ulgamyndan durýan umumy äpet uly aşaklygyna бүкүlen sinklinal depressiýasy.

SYNECLISE – *синеклиза* – sinekliza. Platformanyň esasy birligi, antyklizanyň tersi. Sinekliza – platformadaky örän uly ýer gabygynyň tektoniki düzümleriniň birnäçesini öz içinde jemleýän we galyň çökündiler bilen dolan gazan şekilli oý ýer

SYNTHESIZED ACCELEROGRAM – *синтезированная акселерограмма* – hasaplama akselogramma. Akselogramma ýazgysyny hasaplama usuly bilen döretmek. Teoretiki hasaplamak üçin ýeriň seýsmik meýdanynyň deňlemesinden akselogramma yrlylyklaryny integrirläp topragyň şertlerine, gatlaryň galyňlyklaryna görä saýlap alyp (sintezirmek bilen) san derejesine görä bolup biljek yrlylygynyň ýazgysyny almak.

SYSTEM – *система* – ulgam. Türkmenistanda neogen, paleogen we hek ulgamynda (döwründe) emele gelen çökündiler giňden ýaýrandyr.

T

TABLE-LAND – *плоскогорье* – tekiz daglyk. Üsti otnositel tekiz relýefli dag massiwiniň belentligi.

TAKYR – *такыр* – takyr. Ýasy, tebigy göni düzlenen takyr toýunsow ýer. Ölçegi onlarça inedördül metrden birnäçe inedördül kilometre barabardyr. Türkmenistanda takyrlar Köpetdagiň prolyuwial tekizliklerine degişlidir. Ygal düşende onuň ýüzüne suw ýygnanýar, ol suwlar ýap ulgamy bilen takyryň gyra

çetine çykarylyp howdana ýa-da guýa ýygnalýar. Şeýle suwy ýerastyna basmakda ulanylýan guýulara “çyrla guýy” diýilýär (S.Atanyýazow, 1980).

TALUS – *осыль* – süýşgün. Ýapgytlaryndan jaýryklyga sewar bolan we owrantgy dag jynslarynyň özüniň agramyna dökülip süýşmesi. Granulometriki düzümi boýunça bölünýär: iri harsaňly, plita görnüşli, çagyl görnüşli we pytraňny görnüşli.

TECHNOGENIC ACCIDENT – *техногенная катастрофа* – tehnogen (tilsimat, antropogen) heläkçiligi. Weýrançylyga, betbagtçylyga, adam ýitgilerine, ýaralanma we ejir çekmäge ýetirýän tehnologiýa ulgamynyň çäkden çykmagynda döreýän hadysa.

TECHNOGENIC SOIL – *грунт техногенный* – tehnogen topraklar. Adamlaryň önümçilik we hojalyk işinde emele gelen topraklar.

TECHNOLOGY – *технология* – tilsimat, tehnologiýa. Birnäçe usullaryň we usulyýetleriň hem-de tehnikany ulanmagyň jeminde adamyň durmuşy, önümçilik, ylym we beýlekiler üçin ulanyş önümi çykarmak.

TECTOGENESIS – *тектогенез* – tektogenez. Ýer gabygynda tektoniki elementleri (strukturalary) emele getirýän tektoniki hereketleriň we hadysalaryň jemi. H.Naarman tarapyndan nädogry ulanylýan “orogenez” adalganyň ýerine tektoniki hereketleri bellemek üçin dakan ady.

TECTONIC – *тектонический* – tektoniki. Ýer gabygynyň gatlaklarynyň ýatyş gurluşynyň şekilini üýtgedýän – tektoniki hereketler. Tektoniki hereketleri (süýşmeleri) – ýeriň gabygyndaky içki endogen hadysalaryň täsiri astynda, agramlyk güýji we beýleki hadysalar emele getirýär. Tektoniki hereketler üç görnüşe bölünýär: yrgyldyly, epinlenme we ýarylma (çatlama). Tektoniki hereketleriň netijesinde ýeriň aýry bölekleri (uçastoklary) çat açan tekizligi boýunça süýşende seýsmik tolkunlar emele gelýär we ol hadysa tektoniki ýertitrete diýilýär. Tektoniki diýen adalga giňden ulanylýar, mysal üçin: tektoniki element (struktura), tektoniki çöketlik, tektoniki köl, tektoniki çatlama, tektoniki çyzyk, tektoniki kontakt, tektoniki бүкүлme, tektoniki uçut we b.

TECTONIC BLOCK – *блок тектонический* – tektoniki blok. Tektoniki hereketleriň (dizýunktiv dislokasiýalaryň) netijesinde emele gelen hem-de ýaryklar bilen çäklenen bloklar.

TECTONIC EARTHQUAKE – *тектоническое землетрясение* – tektoniki hereketleriň täsiri bilen bagly ýertitrete. (Seret: EARTHQUAKES).

TECTONIC LAKE – *озеро тектоническое* – tektoniki köl. Ýer gabygynyň bir böleginiň tektoniki hereketi netijesinde aşak düşende tektoniki köli emele gelýär.

TECTONIC MOVEMENT – *тектоническое движение* – tektoniki hereket. Ýerin jümmüşinde döreýän akym güýçleriniň ýer gabygynyň uly göwrümlü dag jynslarynyň deformasiýasyna getirýän hereket. Olar üç görnüşe bölünýär: yrgyldyly, epinlenmeli we ýarylmalı (üzülmeli).

UNCONFORMITY – *несогласие* – sazlaşyksyzlyk. Çökündi jynslarynyň diňe giňişlikde ýatyş ýagdaýlaryny kesgitlemek bilen çäklenmän, eýsem olaryň dürli ýaşly gatlaklarynyň taryhy gatnaşyklarynda kesgitlenilýär.

UNCONSOLIDATED CLASTIC ROCKS – *неконсолидированные терригенные породы* – ýumşak owrantgy jynslar. Ozalky jynslardan owranyp emele gelen ýumşak çökündi (dänejikleri > 2mm) dag jynslarynyň toplumu. Ýumşak owrantgy jynslar iki topara bölünýärler: ýylmanan we ýylmanmadyk.

UNDERGROUND WATER – *воды подземные* – ýerasty suwlar. Ýer gabygynyň topraklarynda we dag jynslarynda himiki taýdan bagly hem islendik fiziki ýagdaýda bolýan ýerasty suwlar.

UNDERWATER EARTHQUAKE – *подводное землетрясение* – suwasty ýertitrete. Suwasty ýertitremeler, esasan, Ortaýer deňiz we Ýuwaş umman guşaklyga degişlidirler. Ummanlaryň içinde ýertitremäniň ojaklary, esasanam Orta-umman dag ulgamynyň çäginde bolup geçýär. Suwasty ýertitremeleri netijesinde deňziň ýokarsynda ägirt tolkunlar (sunami) ýüze çykýar.

UNDULATION – *ундуляция* – undulýasiýa, öwrüm, aýlaw, tolkunlanma. 1. Ýer gabygyndaky dag jynslarynyň ýatyşynyň tektoniki güýçleriniň täsirinden epinlenme (gerşiniň) ýokary we aşak üýtgemegi. 2. Ýer gatlarynyň tolkun görnüşinde epinlenme gurluşlary.

UNEXPLORED TERRAIN – *неисследованная местность* – barlanmadyk ýer. Heňiz hiç hili geologik barlaglary geçirilmedik territoriýasy.

UPCAST, UPLEAP, UPTHROW – *взброс* – üste abanma. Gysylmanyň netijesinde ýer gabygynyň gatlaklarynyň çatlamanýň kert ýapgytlanan üsti boýunça blogy ýokarlygyna şüýşüp abanmagy.

UPFOLD (1) – *антиклиналь* – antiklinal. Adatça, ýaýjyk görnüşli ýokarlygyna бүкүлen položitel formalý epinleri emele getirýän tektoniki epinlenme. Onuň gatlaryny düzýän jynslarynyň stratigrafiki taýdan has gadymly epinlenmäniň ýadrosynda ýerleşen, onuň iki ganatynda bolsa otnositel ýaş jynslar ýerleşen gümmez sypatly epinlenme.

UPFOLD (2) – *антиклинальная (складка)* – antiklinal (epinlenme). Ýer gabygynyň çökündi jynslaryndan durýan položitel epinlenmäniň ýadrosynda has gadymy, iki ganatynda bolsa otnositel ýaş jynslar ýerleşen epilme.

UPFOLD DOME – *антиклинальный купол* – antiklinal gümmezi. Antiklinal häsiýete eýe bolan gümmez şekilli epinlenme.

UPFOLD STRUCTURE – *антиклинальная структура (изгиба)* – antiklinal (epilme) epinlenmesi. Nebitçilik geologiýasynda antiklinal epinlenme diýlip, dürli sypata eýe bolan antiklinal epinlenmelerden durýan nebit-gazly welaýatlaryň nebit we gaz känlerini özünde jemleýän tektoniki epinlenmä düşünilýär.

TROPOSPHERE – *тросфера* – troposfera. Atmosferanyň iň aşakda ýerleşen, ýagny Ýeriň polýuslarynyň üstünde galyňlygy takmynan 7–10 km, ekwatoryň üstünde galyňlygy takmynan 16–18 km ýatan bölegi. Troposfera atmosferanyň massasynyň 79%-ini öz içinde jemleýär we hemme suw buglaryny içinde saklaýar. Troposferada ygal görnüşinde bolup geçýän hadysalar Ýer gabygyna ekzogen hadysalar hökmünde degişlidir.

TROUGH – *прогиб* – бүкүлме. Ýer gabygynyň aşak çöküp ýa-da бүкүлүп çökmegi netijesinde çöküdi wulkanogen ýa-da wulkanogen çökündilerden dolan ýer bölegi.

TSUNAMI – *цунами* – deňziň tolkuny (ýapon sözi). Ýertitrede ýagdaýynda kenar ýaka deňziň düýbünüň aşak ýa-da ýokary süýşmesi netijesinde emele gelen tolkun. Ýertitrede episentrinde 5 metre çenli tolkun döreýär, kenara golaýlanda onuň beýikligi 10 metre çenli ýetýär.

TUFF – *туф* – tuf. Tuflar iki topara bölünýär – wulkaniki ýa-da piroklastik dag jynsy (wulkaniki hadysada döränler) we hekdaşly ýa-da trawertin dag jynsy (öýjük-öýjükli, kalsiý karbonatynyň mineral suwly çeşmelerden çöküp emele gelmeler).

TYPE – *тип* – tip (görnüş). Geologiyada haýwanlaryň galyndy organizmleriniň esasy gurluşynyň birmeňzeşligi boýunça synplaşdyrmakda iň uly ähmiýetlisi – tipdir, mysal üçin, ičegeboşluklylar ýa-da iňnehamlylar.

TYPE OF BUILDING – *типы зданий* – jaýlaryň görnüşleri (tipleri): Jaýlaryň seýsmik taýdan berkligi boýunça A, B, Ç tipleri (görnüşleri) seýsmika garşy çäre görülmedik. A kysymly – toýundan, çig kerpiçden we daş garylan toýundan salnan agaç bilen karkaslanmadyk oba jaýlary. B kysymly – 10 we aşak markaly sementli laýa kesilen daşdan, bişen we silikat kerpiçden örülen. A kysymly agaç bilen karkaslanan jaýlar. Ç kysymly – seýsmika garşy çäre görülmedik: karkaslanyp 25 markaly sementli laýa kesilen daşdan, bişen we silikat kerpiçden örülen we agaçdan gowy salnan jaýlar. G kysymly – seýsmika garşy çäre görülen irikerçli we karkas jaýlar, agaç pürslerinden çapylyp salnan. D kysymly – seýsmika garşy çäre görülen 7 balla çydamly iri panelli jaýlar. E, Ž kysymly – seýsmika garşy çäre görülen 8 we 9 ballara çydamly jaýlar.

U

UID – *флюид* – flýuid, suwuklyk, gaz. Dag jynslarynyň öýjüklerindäki we jaýryklaryndaky akýan jisimler, suwuklyklar we gazlar (suw, nebit, tebigy gaz).

UNCERTAIN DATA – *неуверенные данные* – ýeterlik kesgitlenmedik maglumat. Synagda alnan maglumatlaryň azlygy, hiliniň pesligi, şubheliligi we beýleki häsiýetleri boýunça ynamsyzlygy.

TECTONIC PLATE – *тектоническая плита* – tektoniki plita. Ýeriň gaty gabygynyň seýsmik we işjeň tektoniki çuň çatlamalar bilen çäklendirilen we astonosferada hereket edýän uly blok.

TECTONICS – *тектоника* – tektonika. 1. Geologiya ylmynyň Ýer gabygynyň gurluşyny öwrenýän bölümi. 2. Ýer gabygynyň gurluşy we ondaky ýüze çykýan hadysalar.

TECTONOSPHERE – *тектоносфера* – tektonosfera. Ýeriň daşdan gabygyny we ýokarky mantiýany öz içine alýan tektoniki hereketleriň we wulkaniki hadysalaryň bolup geçýän Ýeriň daşky gabygy.

TERRACE – *терраса* – ýapgyt sekisi. Ekzogen geologik hadysalar netijesinde emele gelen dag ýapgydyndaky seki görnüşli meýdan.

TERRAIN – *ландшафт, местность, почва* – landşaft, relýef, toprak. Birmeňzeş sypatly geografiki meýdanynyň dag jynslarynyň, relýefiniň, geologik gurluşunyň, topragynyň, ösümliginiň we ş.m. birmeňzeşligini birikdirýän etraplanmagy (bölünmesi).

TERRAIN RELIEF FACTOR – *коэффициент рельефа местности* – ýeriň relýefi üçin koeffisiýent. Ýeriň geomorfologik şertleri üçin seýsmik sarsgynyň depginlilik täsirini göz önünde tutýan köpeldiji düzediş koeffisiýenti.

TERRANE – *автохтонный массив (группа пластов)* – awtohton massiwi, gatklaryň toplumu. Awtohton – ýer zolagynyň üstüne tektoniki hereketleriň netijesinde emele gelen, süýşüp basylan gatlakly ýeriň ady. Awtohton we allohton, biri duran ýerinde, allohtony süýşen.

TERRESTRIAL MAGNETIC FIELD – *магнитное поле Земли* – Ýeriň magnit meýdany. Ýeriň düzüminiň 90% magnit meýdanynyň döremegine ukyply. Esasan hem magnit meýdanynyň güýjenmesine täsir edýän Ýeriň ýadrosynyň daşky demir-nikel 2266 km galyňlykdaky bölegi. Ýeriň magnit meýdanynyň esasy häsiýetnamalary: geomagnit oky, geomagnit giňligi, geomagnit polýuslary, geomagnit egilmesi, geomagnit gyşarmasy, geomagnit meridiany, geomagnit ekwatory, geomagnit meýdanynyň inwersiýasy.

TERRIGENE, TERRIGENOUS – *терригенный* – terrigen. Terrigen çökündiler ýa-da owrantgy dag jynslarynyň çökündileriniň sinonimi. Suw gurşawynda, seýrek howadan – ýel bilen, dagdan inýän buzlugyň täsirlerinden maýdaja owranan jynslar çöküp çöküdi dag jynsy emele gelýär.

TERRITORIAL – *территориальный* – degişli (ygtyýarly) ýerler, territorial. Mysal üçin, deňiz gyrasyndaky döwletiň ygtyýarly (territorial) suw zolagy.

TERRITORY – *территория* – tutýan ýeri, çägi. Belli bir serhede degişli meýdanyny tutýan ýeri.

TERRITORY AFFECTED BY PROCESS – *пораженность территории процессом* – hadysa gurşalan sebit. Ölçeşsiz birliklerde ýa-da % (göterimde)

aňladylýar, hadysa gurşalan meýdanynyň umumy baha berilýän meýdanyna bolan gatnaşygy. Geçmişde hadysanyň işjeňlik derejesini häsiýetlendirýär, şonuň üçin käbir ýagdaýlarda ony häzirki wagtda ulanylýar.

TERRITORY SUSCEPTIBILITY TO PROCESS – *подверженность территории процессу* – sebitiň hadysa duýgurlygy. Käbir daşky täsirlerde ýokarky litosferanyň aýry göwürmleriniň durnuklylyk häsiýetini ýitirmekligi. Hadysanyň ösüşine sezewar bolan bölekleriň umumy çak edilýän meýdanyň umumy meýdanyna bolan gatnaşygy bilen ölçegsiz birliklerde ýa-da % (göterimlerde) ölçelýär. Hadysanyň hakyky (bar bolan) we potensial işjeňligini häsiýetlendirýär.

TEXTURE – *текстура* – tekstura (gurluş aýratynlygy). Dag jynslarynyň gurluş aýratynlygy, haýsydyr bir gurluş elementiniň (dänesiniň, gat-gatlygynyň, kristalynyň, mineral agregatynyň, ölçeg ululygynyň we b.) gaýtalanmagy. Meselem: “eol teksturasy”.

THILL, SOIL – *почва* – toprak. Toprak – ýeriň ýüzüniň iň ýokarky gatlagy.

THREAT – *угроза* – howp. Adam pidalaryna we agyr şikes ýetmelere, jemgyýetiň durmuş hereketiniň bozulmagyna, material, ykdysady, ekologik we başga ýitgilere getirip biljek hadysanyň howpy. Bölünýär: geljekde döräp biljek gizlin, ýekeleýin, yzygider, toplumlaýyn häsiýetli, tebigy, biologik, ekologik we tehnogen howplar. Her bir howpuň dorejek ýeri, boljak ähtimallygy, depginliligi we ýygylgy bilen häsiýetlendirilýär.

TIME – *время* – wagt. Ýertitre hadysasynda dürli görnüşli seýsmik tolkunlarynyň stansiýa gelen wagtynyň yzygiderliligini hasaba almak, onuň geçişiniň uzaklyk wagtyny bellemek fizikanyň esasy düşünjeleriniň biridir.

TOMOGRAPHY – *томография* – tomografiýa. Rentgen şöhlesi, akustik we seýsmik tolkunlar bilen kese kesim ugurlary boýunça gurşawyň düzüm dürlüligini öwrenmek usuly. Mysal üçin, “Tromino” tomografy bilen seýsmik kesim barlagy geçirmek.

TOPOGRAPHER – *топограф* – topograf. Topograf – ýer ýüzüniň şekillerini geodeziýa surata düşürýän hünärmen

TOPOGRAPHIC, TOPOGRAPHICAL – *топографический* – topografiki. Topografiki işler – ýer ýüzüniň şekilleri ylmyň we tehnikasynyň esasynda, geodeziýa surata düşürme arkaly kánleri koordinat toruna baglamak, nusgasyny bermek, ölçeg ululygyny görkezmek we b. işler.

TOPOGRAPHICS, TOPOGRAPHY – *топография* – topografiýa. 1. Geodeziýanyň aşaky basgançagy. Ýer ýüzüniň geografiýasyny we geometriýasyny ýeriň ýüzünden ýa-da howadan, kosmosdan ýeriň şekillerini surata geçirme arkaly öwrenip şonuň esasynda topografiki karta gurmaklyk. 2. Baýlyk kánleriniň ýa-da gözegçilik nokatlarynyň özara ýerleşişleri.

TOPSOILING – *восстановление поверхностного слоя почвы* – topragyň ýokarky gatyny öňki durkuna getirmek. Magdan baýlygy alnyp gutarandan soň şol ýeriň topragyň ýokarky organiki döküne baý gatyny öňki katdyna getirmek.

TOUGHNESS – *вязкость* – özlülük, şepbeşiklik, ýapyşgaklyk. Suwuklyklarda dinamiki şepbeşiklige we kinematiki şepbeşiklige bölünýär. Nebit önümçiliginde udel şepbeşiklik ulanylýar. Nebitiň şepbeşikliginiň suwuň şepbeşikligine bolan gatnaşygy, ony ölçeyän abzal – wiskozimetr.

TRANSCONTINENTAL – *трансконтинентальный* – yklymara. Aziýadan Ýewropa uzak ýola iberilýän yklymara nebit we gaz turbalary. Meselem: Türkmenistan – Hytaý gaz geçirijisi.

TRANSGRESSIVE UNCONFORMITY – *залегание несогласное трансгрессивное* – ýaşy boýunça garry gatlaklaryň deňiz suwy bilen basylyp ýüzi ýuwulup üstünde ýaş gatlaklaryň emele gelmegi.

TRANSMISSIVITY, TRANSMITTIVITY – *проницаемость, коэффициент пропускания* – geçirijilik, syzdyryjylyk koeffisiýenti. Dag jynsynyň öz içinden, öýjüklerinden, jaýryklaryndan we başga boşluklaryndan gazy, bugy, suwy, nebiti we ş.m. geçirijiligi ýa-da syzdyryjylygy diýmek bolar. Syzdyryjylyk koeffisiýenti pes bolan dag jynslary – toýun, toýunly slanes we başgalar.

TRANSPRESSION – *транспрессия* – transpressiýa. Süýşme zolagynda emele gelýän keseleýin gysylma.

TRANSTENSION – *транстенсия* – transtensiýa. Süýşme zolagynda emele gelýän keseleýin dartyлма.

TRANSVERSE WAVE (S-WAVE) – *волна поперечная (S-волна)* – seýsmik maýuşgak kese (keseboýuna) S-tolkun. Ojak gurşawynda emele gelen maýuşgak topragyň bölejiklerini özüniň ýaýraýan ugrunyň perpendikulýar tarapyna yrgyldy atyp deformasiýany geçirýän “Ikilenji” tolkun. S-tolkun P-tolkundan 1,75 esse haýal gidýär we suwuk jisimlerden geçmeýär.

TRAP-UP – *взброс* – göterilip üste abanma. Gysylmanyň netijesinde ýer gabygynyň gatlaklarynyň çatlamanýň kert ýapgytlanan üsti boýunça blogy ýokarlygyna şüýşüp abanmagy.

TRAVELTIME MEASUREMENTS – *регистрация времени пробега* – (tolkunlaryň stansiýa) gelen wagtlaryny ýazga geçirmek (hasaba almak). Ýertitrede şertlendirilen seýsmik tolkunlaryň ýeriň ýüzünde emele getiren yrgyldylary dürli görnüşli enjamlaryň kömegi bilen wagt babatynda ýazga geçirmek.

TRENDING – *простирание (пласта)* – (gatlamanyň) uzalyp gitme ugry, ýöneliş. Gatlamanyň ýatuş ugrunyň uzalyp gitme ýolunyň gorizont tekizligi bilen kesişme ugruna gatlamanyň uzalyp gitme ugrunyň çyzygy (liniýasy) diýilýär ýa-da ýöneliş azimuty we ony dag kompasy bilen çar tarap azimut ugry tapylýar.

TRIAS – *триас* – trias. Trias döwrüň (döwrüniň) we trias ulgamyň gysgaça ady.

TROPIC – *тропики* – tropikler. Demirgazyk tropiki guşaklyk (23,07°) bilen günorta tropiki guşaklygyň (23,07°) arasynda ýerleşýän Ýer togalagynda iki sany ekwator bilen bölünýän fiziki-geografiki zolak.

отложенный ветром – 194
отмель – 25
отражение от дна – 192
охрана недр
(минеральных ресурсов) – 39
охрана труда, безопасность – 99
оценка максимальной магнитуды – 70
оценка повторяемости сотрясений – 21
оценка полного ущерба – 21
оценка потерь от землетрясений – 20
оценка прямого ущерба – 70
оценка риска – 157
оценка риска опасности – 98
оценка сейсмических воздействий – 20
оценка сейсмической опасности – 20
оценка сейсмической работы – 21
оценка сейсмичности площадки – 173
оценка уязвимости – 191
оценка экологического риска – 61
оценочное бурение – 18
очаг землетрясения – 59
палеоген – 142
палеогеодинамика историческая – 142
палеогеология – 143
палеозой – 143
палеолит – 143
палеомагнетизм – 143
палеомагнитный метод – 143
палеонтология – 143
палеосейсмодислокации – 143
палеоцен – 142
палетка – 157
Пангея – 143
панталасса – 143
параметризация сейсмических
воздействий – 144
параметры ущерба – 144
паспортизация зданий и сооружений – 34
пачка – 23
педимент, предгорная скалистая
равнина – 144
педогенез – 144
пелиты – 145
первое вступление – 57, 77
первый предварительный толчок
землетрясения – 77
перевернутая складка – 110
передовой краевой прогиб – 82
передовые дельтовые слои – 83
перенос песка – 79
переносимый ветром – 194
перерыв – 100
перерыв в последовательном
напластовании – 100
пересечение – 109
переуплотнение горных пород – 155
периклиналь – 145
периклинальное залегание – 145
период – 145
период повторяемости, опасности – 98
периодичность – 109
пермский – 145
песок – 159
песчанная коса – 159
песчано-глинистый – 159
песчано-гравийный – 159
песчаный – 159
петрогенезис – 145
петрогенетический – 146
петрография – 146
петротектоника – 146
петрофизика – 146
пиковая скорость грунта – 144
пиковое усилие на грунт – 144
пиковое ускорение – 144
план – 147
пласт – 25
пласт, характеризующийся определённой – 189
пластичность – 195
пластичный – 56
плато – 116
платформа – 147
плейстоценовая область – 147
плейстоцен – 147
плестосейстовая область землетрясений – 147
пликативные складчатые нарушения – 147
плиоцен – 148
плоскогорье – 181
плотер с картопостроителем – 32

WAVE ONSET – *вступление волны* – tolkunyn girişi (ser. ONSET WAVE).
WAVE PATTERN ANALYSIS – *анализ волновой картины* – tolkun meýdanynyn (suratynyn, keşbiniñ) barlagy. Geofiziki meýdanlaryn keşbi boýunça çägiñ öñünden geostruktura düzümleriniñ ýerleşişiniñ düşünjesini almaklyga mümkinçilik berýär.
WAVE RECORDING – *регистрация волн* – tolkunlary ýazga geçirmek. Seýsmik, boý we kese tolkunlary ýazga geçirmek.
WAVE SLOWNESS – *время пробега волны* – tolkunyn geçen wagty. Ýertitre meýdanlary teswirlenilende ojakdan seýsmik stansiýa çenli P we S tolkunlaryn geçen ýolunyn wagty.
WAVE SYSTEM – *система волн* – tolkunlaryn ulgamy. Tolkunlaryn fiziki häsiýeti ýa-da beýleki meñzeşligi boýunça ulgamlaşdyrylmasy.
WAVEFIELD – *волновое поле* – tolkunyn meýdany. Geofiziki gurşawyn bölejikleri özüniñ basyşy, tizlik herekedi, dyklygy we gyzgynlygy bilen häsiýetlendirişiniñ jemi – tolkunyn meýdanydyr. Ýaýraýşy bolsa onuñ wagt içinde üýtgeýsidir. Bu alamat ýertitreme çaklamasynda giñden ulanylýan usullaryn biridir (grawitasiýa, magnit, seýsmik, gidrodinamiki, tebigy elektrik we beýleki meýdanlaryn giñişlikde we wagt içinde üýtgemegi).
WAVEFIELD ANALYSIS – *анализ волнового поля* – tolkun meýdanynyn seljermesi. (ser. WAVEFIELD we WAVE PATTERN ANALYSIS).
WAVEFRONT – *волновой фронт* – tolkunyn gerimi (fronty). Belli bir (t) wagtda uryldyly tolkunyn ýeten nokatlarynyn geometriki serhedi.
WAVEFRONT CONFIGURATION – *конфигурация фронта волны* – tolkunyn geriminiñ (frontunyn) geometriki keşbi. Tolkunyn geriminiñ (frontunyn) geometriki keşbi – ýasy, keseleýin ýasy, dikleýin ýasy, sfera görnüşli we b.
WAVEGUIDE – *волновод* – wolnowod, tolkun peseldiji (mantiýanyñ wolnowody). Mese-mälim geçmeýän çäge eýe bolan seýsmik tolkunlaryn ýaýraýşy tizliginiñ peselýän zolagy. Şu zolak ummanlaryn aşagynda takmynan 50–220 km, kontinentleriñ aşagynda bolsa 120-den 350 km çenli bolan interwalda ýerleşendir. Ol astenoşfera zolagyna gabat gelýär. Içki zolagyn jynslary diýseñ maýyşgak ýagdaýdadyr diýlip guman edilýär.
WEATHERING – *выветривание* – dargama, tozma. Ýeriñ ýüzünde dag jynslarynyn we minerallaryn fiziki, himiki we organiki täsirleriñ esasynda üýtgemesi we dargamasy.
WEGENER HYPOTHESIS – *гипотеза Вегенера* – Wegeneriñ ylmy çaklamasy. Wegeneriñ 1912-nji ýylda ylmy çaklamasy boýunça hemme kontinentler granit gatynyn üstünde elmydama hereketde bolup süýşýär. Soňy bilen bu çaklama plitalar tektonikasy taglymatyna getirdi.

WELL – *скважина* – buraw guýusy. Köplenç, inžener-geologik barlaglary geçirmek üçin ulanylýan gol güýji ýa-da mehaniki usul bilen burawlanýan çuň bolmadyk guýular. Şeýle hem suw, nebit, gaz gözlemek we gazup çykarmak üçin ulanylýar.

WELL-SINKING, WELL-DRILLING – *бурение скважины* – guýy burawlama. Meýdanyň geologik gurluşyny öwrenmek, dag magdanlaryny we nebit-gaz gözlemek, inžener geologik gözegçilik geçirmek we ş.m. işler üçin Ýeriň gaty gabygynda tegelek deşik edip guýy burawlanýar. Guýy burawlama usulynyň birnäçe görnüşi bar: sütünli, kernsiz, urgy, sarsgynly, şaroşkaly, şnekli, termiki.

WELLSITE – *буровая* – burawlama degişli bolan desgalar we gurallar.

WETLANDS – *затопленные земли* – batgaly ýerler, batgalyga öwrülen ýerler.

WETNESS – *влажность* – çyglylyk, yzgarlylyk. (ser. MOISTURE)

WIECHERT-GUTENBERG SURFACE – *поверхность Вихерта-Гутенберга* – Wihert-Gutenbergiň bölünişik çägi. Wihert-Gutenbergiň (XX asyrdaky beýik geofizik-seýsmologlaryň atlary) bölünişik çägi 2891 km arasynda ýerleşýär (seýsmik tolkunýň tizliginiň we jisimiň dykzlygynyň 1,8 esse galýan basgançagy).

WINDBORNE – *переносимый ветром* – ýeliň geçireni (göçüreni). Geologiýada ýele uly orun goýulýar. Ýel dag jynslaryny owardyp, dargadyp göçürýär. Şeýlelikde, owardygy material başga ýerde ýygnaýp täze dag jynslary emele gelýär. Şonuň bilen bilelikde bir ýerde ýeriň relýefiniň biri ýykylyp özgerýär, başgasy döreýär.

WIND-LAID – *отложенный ветром (эоловый)* – eol, ýeliň getiren çökündisi. Ýel dag jynslaryny owardyp mineral dänejikleri howa göterip ony 3 müň kilometre äkidip hem bilýär. Sahara çölüniň tozanyny Ýewropa ýa-da Türkmenistana eltip bilýär. Şeýlelikde, ýeliň döredijilikli işi çäge jynslaryny ýygnaýp üşürüp çäge depeleri we dýunalary emele getirmekdir. Bu çökündiler eol çökündileridir, täzeden ýel bilen göçürilen çäge bolsa – eol çägesidir.

X

XEROMORPHISM, XEROMORPHY – *ксероморфизм* – kseromorfizim. Gyzgynlyk, basyş sebäplere görä dag jynslarynyň gury ýagdaýynda gurluşynyň (strukturasyň, teksturasynyň) we mineral düzüminiň üýtgemesi.

X-SHIFT – *горизонтальный сдвиг* – dag jynslarynyň gorizonta süýşmesi. Üzülmä näsazlygynyň tekizligi boýunça dag jynslarynyň biri-birine garşylyklaýyn gorizonta süýşmesi.

механизм очага – 133
механика грунтов – 175
миграция перемещение – 134
миграция очагов землетрясений – 134
микроконтинент – 134
микросейсмы – 134
минерал – 134
минерализация – 135
минералогия – 135
минералообразование – 135
миоцен – 135
многочастотный успокоитель колебаний – 137
мобилизм – 135
мобильный шов – 90
модальный анализ – 135
моделирование – 135
модель очагов землетрясений – 135
модуль – 136
модуль размерности – 77
модуль сдвига – 172
модуль сжатия – 38
моласса – 136
момент взрыва – 108
мониторинг – 136
моноклираль – 136
море, морской – 162
моретрясения – 163
морская коса – 102
морское дно – 162
морфология почв – 137
мощный сейсмический источник – 100
мощность пласта видимая – 17
мульда или шарнир синклиналя – 127
наблюдение – 140
наблюденное время пробега – 133, 140
наведённая сейсмичность – 106
нагорье – 100
надвиги – 30
надводный – 65
наименьшее время пробега – 121
наклон – 97
наклонение – 105
наклонный падающий – 97
наклономер – 110
наложенный эпигенез – 114
нанести на карту – 131
наносить метки – 132
наносные отложения – 79
наносный – 192
наслоение пластов – 120
наступление моря – 12
насыпной грунт – 128
наука о Земле – 90
напластование – 25, 120
осадочные – 29
осадочный цикл – 43
осадочные горные породы – 163
осведомленность общественности – 150
оседание – 179
оседание грунта – 117
оседание (деят.) – 159
оси строения – 73, 179
основание сооружения – 23
основная линия, профиль – 130
основной отражающий слой – 130
основной профиль, магистраль – 130
основной толчок – 130
основные механические свойства грунтов – 23
основные параметры опасности землетр. – 23
основные физические характеристики – 24
остаточная деформация – 145, 156
остаточное намагничивание – 155
остров – 111
осушать – 55
осыпь – 182
ось антиклиналя – 126
ось симметричности – 22
ось складки – 23
отбирать породу – 192
отдел – 55
отдельность – 172
откос – 23
открытый сброс – 83
отложения 49, 76

ликвация – 124
 лиман – 122
 линеамент – 123
 линейная слоистость – 123
 линейное положение уровня подземных вод – 96
 линейное увеличение скорости с глубин. – 123
 линейность – 123
 линии равных давлений – 149
 линия – 13, 123
 линия дислокации – 123
 линия корреляционная – 123
 линия равных интервалов изохор – 123
 литификация – 124
 литогенез – 124
 литогенный – 124
 литологическая карта – 125
 литологические фации – 124
 литологическое выклинование – 125
 литология – 125
 литоральный – 127
 литосфера – 125
 литосфера субокеаническая – 125
 литосферная плита – 125
 лицензия – 122
 лицензия на исследование – 122
 ловушка сброса – 74
 люминесцентный анализ – 79
 люминесценция – 128
 магма – 128
 магматизм – 128
 магматические горные породы – 105, 128
 магнитная лента – 129
 магнитное поле – 129
 магнитное поле Земли – 183
 магнитные вариации – 129
 магнитный барабан – 129
 магнитный каротаж – 128
 магнитометр – 129
 магнитометрическая разведка – 129
 магнитометрический – 129
 магнитосфера Земли – 129
 магнитуда, величина – 129
 магнитуда землетрясения – 59
 мазут, нефтяные остатки – 26
 макет – 131
 макросейсмические исследования – 128
 макросейсморайонирование – 128
 максимальная амплитуда импульса – 132
 максимальное расчетное землетрясение – 132
 максимальное спектральное ускорение – 132, 144
 максимальное ускорение грунта – 132, 133
 мантия Земли – 131
 маркшейдер – 180
 маркшейдерский – 180
 массив – 132
 материал – 132
 материальный, физический – 146
 материк – 130
 материковая область – 117
 материковая отмель – 172
 материнские породы – 144
 межгорная впадина – 109
 межгорный – 109
 межледниковые – 109
 мезозой – 133
 меловой период – 42
 мергель – 132
 мероприятия учета сейсмического риска – 168
 местность – 183
 место залегание – 77
 месторасположение – 126
 месторождение – 76
 метаморфизм – 134
 метаморфические горные породы – 133
 метод, методика – 134
 метод общей глубинной точки – 37
 метод сейсмических жесткостей – 134
 метод сопротивления – 134
 метод угловых несогласий – 109
 метод фильтрации и суммирования – 76
 метод фильтрации скоростей – 189
 метод электроразведки – 64
 метр – 134
 механизм обработки данных – 46

Ү

YARDANG – *борозды (выдувания и коррозия)* – çylgym, keş (sowrulyp gitme hem-de gyrdalma hadysasy netijesinde ýer üstüniň çylgam-çylgam görnüşli häsiýete eýe bolmagy).

YIELDABILITY – *пластичность* – maýyşgaklyk, çeýelik. Käbir dag jynslary belli bir ýylylykda, basyşda maýyşgaklyk häsiýete eýe bolýar. Mysal üçin, belli bir gyzgynlykda daş kömür ýumşaýar, ol häsiýet koks ýasalanda ulanylýar. Toýunlarda, belli bir çyglylykda toýun maýyşgaklyk häsiýete eýe bolýar.

Z

ZONE OF OCCURRENCE OF EARTHQUAKE SOURCES – *зона возникновения очагов землетрясений (зона ВОЗ)* – ýertitrete ojaklaryň döreýän zolagy. Ýer gabygynyň we ýokarky mantiýanyň seýsmik taýdan ýertitrete döredip biljek işjeň gurluşlary (seýsmogen zolaklary). Ýertitrete ojaklaryň döreýiş zolagyny ýüze çykarmak üçin – ýertitrete barada taryhy maglumat, instrumental seýsmologik gözegçilik, geomorfologik alamatlary, paleoseýsmologik maglumatlary, çatlama tektonikasynyň maglumaty, geologik we geodeziki maglumatlar boýunça häzirki zaman tektoniki hereketleriniň depginliligi, geofiziki meýdanlaryň anomaliýalary ýaly maglumatlar ulanylýar.

Z-TIME – *всемирное время* – bütindünýä (Grinwiç) wagty. Seýsmologiyada ýertitrete wagty diňe nolunjy (Grinwiç) meridianynyň ýeke-täk wagty boýunça belleniýär.

АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ

- абиссальный – 10
абляция – 9
абразивы, абразивные материалы – 9
абразивная платформа – 9
абразия – 9
абсолютное значение – 10
абсолютные измерения – 10
абсолютный возраст – 9
абсорбция, поглошение – 10
авлакоген – 22
автохтонный массив – 183
агоническая линия – 13
агрессивные воды – 13
адекватность данных – 45
адсорбция – 12
азимут падения – 23
азимут простирания – 178
акаустобиолит – 10
акватория – 18
аккреция – 11
аккумуляция – 11
акордант – 10
акселерометр – 10
аксиометр – 22
активная тектоническая петля – 11
активно действующий сброс – 11
активность – 11
активность процесса – 149
активный разлом – 11
актинометр – 11
актуализм актуалистический метод – 11
акустический горизонт – 11
акустический каротаж – 11
акустическое зондирование – 11
акцессорный – 10
алеврит алевритовый ил – 173
алидаде – 14
аллохтон – 14
аллювиальная равнина – 14
аллювий – 14
аллювий пойменный – 78
аллювий русловой – 192
алмаз – 52
альбский ярус – 14
альтиплантация, выравнивание рельефа – 14
аморфный – 14
амплитуда землетрясения – 59
анализ волнового поля – 193
анализ волновой картины – 193
анализ деагрегационный – 53
анализ детерминистический – 51
анализ динамический метод – 56
анализ количественный – 151
анализ линейно-спектральный – 123
анализ люминесцентный – 79
анализ опасностей – 98
анализ природного риска – 138
анализ риска – 157
анализ сейсмической опасности детерминистический – 165
анализ скоростей – 189
анализ угроз – 15
анализ экономической эффективности – 15
аналитический метод – 15
аналоговая регистрация – 15
анальцимизация – 15
анамигматизм – 15
анаэробный процесс – 15
анизотропия – 16
аномалия 16
аномалия геохимическая – 85
аномалия Буге – 28
аномалия геофизическая – 89
аномалия гравитационная – 95
аномалия локальная – 125
аномалия магнитная – 128
аномалия региональная – 154
аномалия Фая – 73
аноморфизм – 15
антеклиза – 16
контакт – 39
контактный местный
метаморфизм 39, 125
континент – 39
континентальное землетрясение – 108
континентальное море – 68
континентальное подножье – 40
континентальные отложения – 40, 117
континентальный склон – 40
континентальный шельф – 40
контрольный пункт – 132
контур – 29
конус выноса – 155
конфигурация фронта волны – 193
концентрация – 38
концепция пульсации и расширения Земли – 38
концепция тектоники плит – 147
концессия – 38
коньяк – 39
кора выветривания – 43
коренная порода – 121
корразия – 41
коррелируемость – 41
корреляция – 41
коррозия – 41, 151
косвенный ущерб – 106
космогеологическая карта – 42
космотектоническая карта – 42
котловина выдувания – 28
котовит – 116
коэффициент – 36
коэффициент грунтовых условий – 36
коэффициент пассивного давления грунта – 79
коэффициент рельефа местности – 183
коэффициент сейсмического режима – 152
коэффициент сеймотектонической обст. – 171
коэффициенты повреждаемости – 37
коэффициенты повреждаемости зданий – 25
кратер, воронка – 42
кратон – 42
кривая каротажа – 126
кризис – 42
криотурбация – 116
криптоген – 116
криптогенный – 43
криптозой – 43
кристалл – 43
кристаллизация – 43
кристаллический фундамент – 43
критическое напряжение – 30
кровля – 158
крупнозернистый песчанник – 115
крупнообломочные породы – 36
крутонаклонный – 171
крутопадающий пласт – 97
крыло – 77
крыло сброса – 75
крыло складки – 30
крылья разлома – 77
ксероморфизм – 194
кум – 116
купол – 31
куполообразные складки – 66
кяризы подземные ирригационные каналы – 92
лава – 119
лавина – 22
Лавразия – 119
лагуна – 116
лагунное отложение – 117
лазер – 118
лакколит – 116
ландшафт – 118, 183
латеральный – 119
левосторонний сбросо-сдвиг – 121
легенда условные обозначения – 121
лежащее или нижнее колено, крыло – 127
Лемурия – 121
лёсс пылеватые породы – 126
лёсификация – 126
лёссовая земля – 126
лёссоподобный, лёссовидный – 126
лигнитификация – 122

- кажущаяся мощность – 18
 кайнозой – 141
 кайнозойская эра – 114
 каледониты – 32
 кальдера – 31
 каменистый – 178
 каменное море – 75
 каменное поле курум – 27
 камнепад – 158
 канадский щит – 32
 каолин – 114
 капиллярность – 32
 капиллярный, капиллярные поры – 32
 карбонатные осадочные породы – 29
 каротаж электрический – 63
 каротажная диаграмма – 126
 карст – 114
 карстовая воронка – 173
 карстовый рельеф – 114
 карта – 131
 карта месторождения – 76
 карта А сейсмической интенсивности 131
 карта аномалии Буга – 28
 карта вековых или годовых изменений – 113
 карта изохрон – 111
 карта крупномасштабная – 118
 карта литолого-фациальная – 124
 карта магнитная – 128
 карта природного риска – 138
 карта А – 131
 карта В – 131
 карта С – 131
 карта схождения – 40
 картирование – 34
 карты сейсмической опасности – 166
 ката – 32
 катагенез – 33
 катагенный – 34
 катаглиф – 155
 катазона порода – 33
 катазона – 33
 катаклиз – 32
 катаклизм – 33
 каталог землетрясений – 33
 катаморфизм – 33
 катаорогенический – 115
 катаархейский – 115
 катасейсм – 115
 катастрофизм – 33, 41
 категории грунта по сейсмичес. – 175
 категория уязвимости здания – 25
 каустобиолит – 33
 качественная интерпретация – 151
 кварцевый песок – 151
 кембрий, кембрийский период – 32
 керн – 41
 керноотборник – 41
 кимберлит – 116
 киммерийская складчатость – 35
 кислая порода – 11
 классификация – 35
 классификация землетрясений по их – 35
 классификация повреждений – 44
 классификация уязвимости – 191
 кластические осадки – 35
 кливаж – 35
 когерентная помеха – 36
 количественная интерпретация – 151
 количество, количественный – 151
 коллективный риск – 37
 коллизия – 37
 коллювиальный, коллювий – 37
 компактный – 38
 композиционная модель уязвимости – 191
 конвекция – 40
 конвергенция – 40
 конгломерат – 39
 конгломератобрекчия – 30
 конденсат – 38
 конечная деформация – 77
 конечная фаза – 65
 конкреция – 38
 консистенция – 39
 консолидация – 39
 константы упругости – 63
 антецедентный – 16
 антиклиналь – 17, 187
 антиклинальная складка – 187
 антиклинальная структура – 17, 23
 антиклинальная структура изгиба – 187
 антиклинальный купол – 16, 187
 антиклинальный сброс – 17
 антиклинорий – 17
 Антилия – 17
 антиподы – 17
 антисейсмические сооружения – 61
 антисейсмические мероприятия – 17
 антисейсмическое строительство – 17
 антропоген – 16
 арроё – 19
 археозой – 18
 археомагнетизм – 18
 археосейсмология – 18
 архипелаг – 19
 асейсмичный район – 19
 ассиметричная антиклиналь – 105
 ассимиляция, уподобление – 21
 ассоциация – 19
 астеносфера – 21
 астролябия – 22
 атектонический – 22
 атмосферное давление – 22
 афтершоки – 12
 аэрогеологическая съемка – 89
 аэрогравиметрическая съемка – 12
 аэромагнитометр – 14
 аэрофотоснимки – 14
 база данных – 45
 балл – 148
 балл шкалы – 148
 банк данных – 45
 бар – 23
 бархан – 23
 бативальный – 24
 батигенезис – 24
 батиметрия – 24
 батисейсмические – 24
 батолит – 24
 бедленд – 23
 бедствие – 31
 безнапорные подземные воды – 96
 безопасность природная – 138
 безопасность экологическая – 61
 белая глина – 114
 бергшруд – 26
 береговая линия – 178
 береговая терраса – 36, 64
 береговой – 127
 береговой риф – 83
 биогеохимическая съемка – 17
 биогерм – 26
 биозона – 26
 биосфера – 26
 биохран – 26
 бластез – 27
 блеск – 123
 блок – 27
 блок оползневой – 174
 блок тектонический – 182
 блоковая структура – 28
 блоковое поднятие – 122
 блоковый горст – 27
 блоковый грабен – 28
 блоковый грабен, сброс – 55
 боковая деформация – 119
 боковой сдвиг – 119
 болотистая низина – 181
 болото – 181
 большая скоростная граница – 118
 борозды выдувания и коррозия – 195
 брахиантиклиналь – 29
 брахисинклиналь – 30
 брекчия сбросов – 74
 брюнес – 31
 бумер – 28
 бункер – 31
 бурение глубокое – 47
 бурение с отбором керна – 41
 бурение скважины – 55, 194
 бурильный молоток – 113

- буровая – 194
 буровая вышка – 141
 валун – 29
 валунная моренная глина – 29
 вариации геофизических полей – 188
 вариация – 188
 ватерпас уровень – 121
 вектор – 188
 векторное поле – 188
 величина разрыва – 84
 велосиграф – 189
 вероятностный анализ сейсмической – 149
 вероятность превышения – 139
 вертикальное сейсмическое профилирование – 190
 верхний слой крепкой породы – 158
 взаимная связь – 108
 взаимодействие – 108
 взаимопроникновение – 109
 взброс 34, 185, 187
 взморье – 25
 взрывать – 172
 взрывник – 172
 взрывные работы – 182
 вибратор сейсмический – 169
 виброгаситель – 190
 вид почв – 175
 визирная линия – 97
 виргация – 190
 всякая долина – 97
 всячье крыло – 97
 всячий бок – 97
 вклинивание осадочных пород – 109
 включения – 106
 влагеёмкость – 136
 влагоемкость грунтов – 175
 влажность – 102
 влажный – 102, 136
 внедрение инъекция – 107
 внутренний процесс – 109
 внутрипластовый – 108
 вода – 192
 вода пластовая – 82
 водный – 192
 водоносный горизонт – 18
 водопроницаемость – 192
 водосборная площадь – 33
 водоупор – 18
 воды подземные – 187
 воды подземные вадозные – 188
 воды подземные грунтовые – 96
 воздух, воздушная атмосфера – 13
 возраст геологический – 13
 возраст Земли – 13
 возраст ионный – 13
 возраст относительный – 13
 возраст по аргону – 13
 возраст по гелию – 13
 возраст по свинцу – 13, 120
 возраст складчатости – 13
 волна – 192
 волна головная – 98
 волна землетрясения – 58
 волна кратная – 192
 волна Лява – 127
 волна монотипная – 137
 волна монохроматическая – 136
 волна обменная – 71
 волна отраженная – 154
 волна поперечная – 185
 волна преломленная – 154
 волна сейсмическая – 169
 волновод – 193
 волновое поле – 193
 волновой фронт – 193
 воронка провала – 122
 восстановление поверхностного слоя – 184
 восстановление почвы – 156
 восстановление – 153
 восходящая теория – 19
 восходящая дифференциация – 19
 впадина – 29
 временная поправка – 145
 время – 184
 время всемирное по Гринвичу – 188
 время распространения волны – 25
 зондирование – 171, 176
 идентичность – 105
 идиогениты – 105
 идиоморфный – 105
 извержение – 55
 известковая почва – 123
 известняк – 34, 123
 излучатель упругих колебаний – 63
 изменение – 153, 188
 изменения скорости в зоне малых скоростей – 139
 измерение – 133
 измерение высот – 104
 измерения дискретные и непрерывные – 54
 измерения относительные – 155
 изоаномалия – 111
 изобазы – 111
 изобара – 111
 изобата – 111
 изображение – 105
 изобутан – 111
 изогала – 112
 изогалина – 112
 изогамма – 112
 изогеотерма – 112
 изогипсы – 112
 изогона – 112
 изограда – 112
 изодинама – 112
 изоклина – 112
 изоклиальный – 112
 изолиния – 112
 изопахита – 112
 изосейста – 112
 изостазия – 112
 изостатическая аномалия – 112
 изостатическая компенсация – 112
 изотерма – 113
 изотизма – 113
 изотропия – 113
 изотропный изотропность – 113
 изохора – 111
 изохрона – 111
 изохронность – 111
 инверсия геомагнитного поля – 110
 иммерсионный метод – 65
 ингрессивное залегание – 107
 ингрессия – 107
 индекс – 106
 индивидуальный риск – 106
 индикатор – 106
 инертный – 107
 инженерная геодинамика – 66
 инженерная геология – 66
 инженерная геофизика – 67
 инженерная гидрогеология – 67
 инженерная сейсмология – 67
 инженерно-геологическая карта – 67
 инсоляция – 108
 инструментальные сейсмологические – 108
 интенсивность – 108
 интенсивность землетрясения – 108
 интенсивность природной опасности – 138
 интенсивность сейсмическая – 166
 интервал – 109
 интерполирование – 109
 интерпретация геофизических данных – 109
 интрагеосинклиналь – 110
 интрамагматический – 110
 интрателлурический – 110
 интрузивная тектоника – 110
 интрузивный – 110
 интрузия – 110
 инфильтрация – 107
 ион – 110
 ионизация – 111
 ионосфера – 111
 испарение – 71, 190
 исследование – 110, 155
 исследовать – 72
 источник – 176
 источник природного риска – 138
 источник экологического риска – 61
 истощение месторождения – 76
 исходная сейсмичность – 107
 исходное сырье – 75
 ихнофация – 105

- дивергентная граница – 54
 дизъюнктивная дислокация на большой – 47
 дизъюнктивные нарушения – 54
 дизъюнктивные движения – 54
 диктогенез – 52
 дилатация – 52
 дилувий – 52
 динамическая геология – 56
 динамический метморфизм – 56
 диплогенетический – 53
 дискордантное залегание – 53
 дискретный – 54
 дислокация – 54
 дисперсия скоростей – 189
 дифракция – 52
 длина – 121
 дневная поверхность – 46
 дозиметр – 151
 долото – 26
 допускаемое давление на грунт – 145
 допустимый приемлимый риск – 10
 достоверные запасы – 11
 дрейф континентов – 40
 дренаж – 55
 друмлин гряда – 56
 дюна, дюнный – 56
 единица измерения силы землетрясения – 130
 единица районирования местности – 117
 железная шапка – 32
 железомagneиный – 76
 жесткость – 178
 жидкая фаза – 124
 жидкое состояние – 124
 жила – 126
 заболоченные земли – 194
 заводнения процесс – 78
 заводнения фронт – 78
 загустевать – 178
 залегание нарушенное – 31
 залегание несогласное трансгрессивное – 185
 залегание опрокинутое – 110
 залежь – 49, 76
 залежь газовая – 84
 залежь промышленная – 37
 замеры уровня шумов – 139
 замок свода – 115
 замок складки – 115
 замораживание грунта – 96
 запасы – 156
 запись землетрясения – 60
 затопленная долина – 55
 затраты на поисковые работы – 54
 затухание – 22
 защита от землетрясений – 60
 защищенность – 163
 здания и сооружения массового строительства – 118
 землетрясение максимальной силы – 132
 землетрясение от обвала – 59
 землетрясение с нормальной глубиной – 140
 землетрясение с очагом под дном моря – 163
 землетрясения – 61, 151, 164
 землетрясения глубинного происхождения – 24
 Земля – 57
 земля, суша – 117
 земная кора – 43
 земная кора континентальная – 39
 земная кора океаническая – 141
 земная поверхность – 58
 земное ядро – 58
 земной магнетизм – 58
 зона аэрации – 12, 188
 зона Бенъофа – 26
 зона возникновения очагов землетрясений – 195
 зона выветривания – 25
 зона высоких скоростей – 74
 зона дробления – 43
 зона инфильтрации – 107
 зона малых скоростей – 139
 зона отсутствия отражений – 46
 зона разломов или сбросов – 75
 зона субдукции – 189
 зонд – 186
 вязкоупругий – 190
 газ – 84
 газовая съемка – 84
 газы природные – 138
 гайот – 96
 галька – 115, 144, 172
 галька крупная – 36
 галька щебень – 159
 гамма-излучение фона – 83
 гамма-лучи – 83
 гамма – 83
 гамма-каротаж – 83
 гамма-съемка – 83
 гаммада плато – 97
 гейзер – 92
 гелифлюкция – 84
 геммология – 84
 генезис почв – 175
 генетические горизонты почвы – 84
 геоантиклиналь – 85
 геобассейн – 85
 геогенезис – 86
 география почв – 86
 геодезия – 85
 геодепрессия – 85
 геодиметр – 86
 геодинамика – 86
 геодинамическая карта – 86
 геодинамическая обстановка – 86
 геодинамические глубинные факторы – 86
 геодинамический анализ – 86
 геодинамический потенциал – 86
 геоид – 87
 геоизотермическая карта – 112
 геологическая интерпретация – 87
 геологическая карта – 87
 геологическая колонка – 87
 геологические процессы – 87
 геологический ионный возраст – 111
 геологическое истолкование геофизический – 87
 геология – 88
 геомагнетизм – 89
 геомагнитная карта – 89
 геомагнитная ось – 88
 геомагнитная широта – 88
 геомагнитное наклонение – 88
 геомагнитное поле – 88
 геомагнитное склонение – 88
 геомагнитные полюса – 88
 геомагнитный меридиан – 88
 геомагнитный экватор – 88
 геомифология – 89
 геоморфология – 89
 геономия – 89
 геоплозия – 89
 геосинклиналь – 91
 геостатический – 90
 геостатическое давление – 90
 геосферы – 90
 геотектогенез – 91
 геотектоника – 91
 геотермальная энергия – 91
 геотермический градиент – 91
 геотермия геотермика – 92
 геотермометр – 91
 геотехнические процессы – 91
 геотумор – 92
 геоундация – 92
 геофизика – 90
 геофизика морская – 131
 геофизика нефтегазовая – 141
 геофизиография – 90
 геофизическая разведка – 89, 90
 геофизические исследования в скважине – 126
 геофизические поля – 89
 геофон – 89
 геохимическая аномалия – 85
 геохимическая карта – 85
 геохимическая разведка – 85
 геохимия – 85
 геохрон – 85
 геохронология – 85
 геохронология абсолютная – 9
 геохронометрия – 85
 геоэволюционизм – 86
 герциниды – 99

- гетерогенный – 100
гетеротаксиальные отложения – 100
гибридизация – 102
гидравлический градиент – 103
гидратизация – 102
гидратогенезис – 102
гидрогенные осадки – 103
гидрогеологические условия – 103
гидрогеологический бассейн – 103
гидрогеология – 87, 103
гидрография – 104
гидродинамика – 103
гидроизопъезы – 149
гидростатистический напор – 98
гидростатический уровень – 104
гидростатическое давление – 79, 104
гидросфера – 104
гидрохимия – 103
гипергенез – 104
гипотеза Вегенера – 193
гипотеза изостазии – 104
гипотеза контракционная – 40
гипотеза пульсационная – 150
гипотеза радиомиграционная – 152
гипоцентр – 34, 104
гипоцентр землетрясения – 34
гипсометрическая карта – 104, 120
гипсометрия – 104
гистограмма – 101
глазомерная съёмка – 73
глина – 19, 35
глинизация – 173
глинизация породы – 19
глинистый – 19, 35
глиптогенез – 93
глиптолиты – 93
глобальная сейсмичность – 93
глубина очага – 49
глубинное сейсмическое зондирование – 171, 176
глубинные породы – 65
глубинный разрез – 46
глубокофокусные землетрясения – 47
- глыбовые дислокации – 27
гляциогенный – 93
гляциолог – 93
гляциолист – 98
гляциология – 93
гляцификация – 93
годограф – 101
годограф вертикальной волны – 98
голоцен – 101
гольтский ярус – 94
гомобластовая структура – 101
гомогенное включение – 101
гомоклиналь – 101
гомоморфизм – 101
гомосейсты – 101
гомотаксия – 101
гомотетический – 101
Гондвана – 94
гора – 116
горизонт – 102
горизонт А 102
горизонт В 102
горизонт С – 34
горизонт D – 102
горизонт маркирующий – 102
горизонтальное смещение – 99
горизонтальный сброс – 102
горизонтальный сдвиг – 194
гористый – 137
горно-складчатая область – 137
горные породы – 158
горный – 137
горный компас – 31
горный перевал – 144
горообразование – 38, 142
горст – 102
горячие точки – 102
готовность – 153
готовность противостоять землетрясению – 153
грабен – 94
гравий – 94
гравиметр – 94
гравиметрическая разведка – 95
- гравиметрическая съёмка – 95
гравитационная аномалия – 95
гравитационная вода – 95
гравитационная дифференциация – 95
гравитационная разведка – 95
гравитационное сползание – 95
гравитация – 95
гравитометр – 95
гранит – 94
гранитизация – 94
граница 29, 30, 115
граница Леманн – 121
граница Мохоровичича – 28
граница раздела – 109
границы литосферных плит – 29
гранулометрический анализ – 94
гранулометрический состав – 94
график пластовых скоростей – 120
графики повреждаемости – 82
гребень – 116
грифон – 96
грот – 130
грубозернистый – 36
грунт – 174
грунт легкий – 122
грунт мягкий слабый – 174
грунт полускальный – 171
грунт рыхлый – 127
грунт скальный 25, 158
грунт техногенный – 182
грунтоведение – 175
грунтовые воды – 96
группа очагов землетрясений – 36
группа пластов – 183
грязевой вулкан – 14
гьяр – 84
давление – 149
давление в смятие – 25
давление критическое – 42
данные – 45
данные о скоростях в верхней части – 139
данные с высокой кратностью наблюдений – 100
данные с низкой кратностью наблюдений – 100
- дата – 45
даунвеллинг – 55
движение грунта – 96
движение плит – 147
движения боковые – 28
деградация – 48
дезинтеграция – 54
декантация – 46
деламинация – 48
дельта – 48
дельта Т – 48
делювиальный конус выноса – 74
делювий – 52
делювий склонов – 100
демпфер гистерезисный – 104
демпфер инерционный – 107
демпфер пружинный – 177
демпферный магнит – 45
демпфирование вертикальной конфигурации – 45
дентритовый – 48
денудационные, оползневые, обвальные – 49
денудация – 192
депоаксис – 49
депресссионная воронка – 49
депресссионный источник – 49
депресссия – 49
десквамация – 50
детальная фаза изысканий – 50
детальное сейсмическое районирование – 50
дефляция – 47
деформационная структура – 48
деформация – 48, 192
деформация земной коры – 58
деформированные отложения – 48
деформировать – 192
джоуль – 113
диагенез – 51
диагенез, литификация, окаменение – 124
диагенез осадков – 51
диаграммная бумага – 41
диапризм – 52
диастром – 52
диастрофизм – 52

Çap etmäge rugsat edildi 21.06.2024.
Ölçeği 70×100^{1/16}. Edebi garnitura.
Çap listi 13,75. Şertli-çap listi 17,73. Hasap-neşir listi 13,09.
Neşir №71. Sargyt №00. Sany 100.

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň “Ylym” neşirýaty.
744000. Aşgabat, 2011-nji (Azady) köçesi, 61.

Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň “Ylym” çaphanasy.
744000. Aşgabat, Bitarap Türkmenistan köçesi, 15.

плотной каротаж – 48
плотность – 48
плотность сухого грунта – 56
площадное картирование – 19
пльвуны – 152
поверхностные сейсмические волны – 180
поверхностный центр – 180
поверхность Вихерта Гутенберга – 194
поверхность Конрада – 39
поверхность Мохоровичича – 136
поверхность раздела – 53
поверхность сложенная осадочными – 25
повторная съёмка – 156
повторно затвердевать – 156
поглощение электромагнитной радиации – 10
поглощаемость 10
поглощение – 52
погребение – 31
погребенная вода, реликтовая вода – 39
погрешность в определении скорости – 189
погрешность измерений – 133
погружение измер. – 53
погружение тектоническое – 82
подверженность территории процессу – 184
подвижные пески – 99
подводная гора – 163
подводное землетрясение – 187
подземный – 180
подземный толчок – 60
поднятие 65, 100
подошва – 176
подошва зоны малых скоростей – 164
подпочвенные – 179
позднеледниковый – 119
позднемагматический – 119
позднеорогенический – 119
позднетектонический – 119
пойма – 78
показатели количественной оценки – 106
показатели сейсмического риска – 106
показатели ущерба – 44
покрытый песком – 159
полевая геология – 76
полевая геофизика – 76
полевая съёмка в целях геологической – 126
полевые работы, исследования, съёмки – 76
полезная длина записи – 188
полезные ископаемые – 135
ползучесть – 42
ползучесть грунта – 42
пологопадающий – 78
полоса сейсмичности – 25
полость – 34
полукристаллический – 99
понижение уровня моря – 127
поперечное перекрытие аэроснимков – 119
поперечный разрез – 119
пораженность территории процессом – 183
пористая текстура – 101
пористость – 148
пористый – 66
порог – 116
порода вмещающая – 42
порода фундамента – 24
породная ассоциация – 116
последствия землетрясений – 62
постепенное затопление суши – 141
постоянная в уравнении зависимости – 189
потенциальные очаги землетрясений – 148
поток, рой землетрясений – 59
почва – 184
почва, укрепление грунта – 175
почвообразование – 176
почвообразующие породы – 176
пояса орогенные эпигеосинклинальные – 69
пояса орогенные эпиплатформенные – 69
превентивные меры – 149
превращение – 34
превышение – 71
предварительная фаза, первый предварительный толчок землетрясения – 77
предвестник – 58
предвестник землетрясения – 60
предгорье – 81

предел – 123
 предел погрешности анализа – 123
 предел упругости – 123
 пресность – 82
 признак – 75
 прилив – 79
 принцип действия – 83
 приподнятое основание здания – 64
 природная катастрофа – 138
 прирост запасов – 54
 провал – 73
 прогибаться – 159
 прогиб – 47, 186
 прогноз – 81, 150
 прогноз землетрясений – 58
 прогноз локальный – 125
 прогнозирование – 148
 прогнозирование и оценка риска – 81
 прогнозирование природной опасности – 81
 продольная волна Рволна – 126
 продольная складка – 126
 продольный разрез – 121
 продукт вымывания – 120
 проект, проектирование – 120, 150
 проектное расчетное землетрясение – 50
 прожилок – 189
 пролювий – 150
 промысловая геофизика – 76
 проницаемость – 145
 проницаемость, коэффициент
 пропус. – 185
 пропасть – 10, 96
 просадки – 55
 просачивание – 107, 163
 просачиваться – 27, 120
 прослойка – 109
 прослойка – 108
 простирание пласта – 185
 пространственно-временной – 176
 протерозой – 150
 противокоррозионный – 159
 протяженность слоя – 25
 профиль – 149
 профиль поперечный разрез – 119
 прочность грунта – 178
 прямой ущерб – 53
 пункт наблюдения – 140
 пустынный – 19
 пустыня – 50
 путь пробега головной волны – 98
 пылеватость – 79
 пьезометрический уровень – 147
 равнина – 78
 равновесие – 69
 радиационный дозиметр – 152
 разброс данных – 46
 разведанный – 150
 разведочная геофизика – 72
 разведочная скважина – 72
 развитие – 51, 132
 раздвиг – 54
 разжижение грунта – 124
 разлом – 30, 82
 разлом глубинный – 90
 разлом разрыва – 30
 размер величины – 173
 размокание грунтов – 174
 размыв – 83
 размывание – 28, 150
 разнотернистый – 188
 разнородность – 100
 разрабатывать – 51
 разрез – 142
 разрез стратиграфический сводный – 38
 разрез схематический – 51
 разрушение основания сооружения – 95
 разрушенный уничтоженный – 116
 разрушительные и катастрофические
 земл. – 50
 разрыв – 73, 84
 разрыв со смещением по падению – 53
 разрывная деформация – 74
 разрывные нарушения – 72
 районирование – 154

TÜRKMENISTANYŇ YLYMLAR AKADEMIÝASYNYŇ
 SEÝSMOLOGIÝA WE ATMOSFERANYŇ FIZIKASY INSTITUTY

Geldimyrat Begenjow

GEOLOGIÝA, GEOFIZIKA
 WE SEÝSMOLOGIÝA ADALGALARYNYŇ
 IŇLISÇE-RUSÇA-TÜRKMENÇE
 DÜŞÜNDIRIŞLI SÖZLÜGI

Redaktory	<i>A. Kakaýanow</i>
Teh. redaktor	<i>Ý. Peskowa</i>
Kompýuter bezegi	<i>S. Orazgylyjowa</i>

BMG-niň Ösüş Maksatnamasynyň tehniki goldawy bilen
 neşir edilmäge taýýarlanylýdy

MAZMUNY

Giriş	7
Geologiýa, geofizika we seýsmologiýa adalgalarynyň iňlisçe-rusça-türkmençe düşündirişli sözlügi	9
A	9
B	23
C	31
D	44
E	57
F	73
G	83
H	97
I	105
J	113
K	114
L	116
M	128
N	137
O	140
P	142
Q	151
R	152
S	159
T	181
U	186
V	188
W	192
X	194
Y	195
Z	195
Алфавитный указатель	196

районирование территории – 117	риск социальный – 174
раннее предупреждение – 57	риск физический – 146
ранний метаморфизм – 143	риск экологический – 61
расположение – 120	риф – 154
распределение скоростей – 189	рифт – 74
распространение волн в верхней части – 139	рифтогенез – 157
расслоенный – 120, 178	рой землетрясений – 181
расстановка пунктов возбуждения – 120	руда – 142
растворимость – 54	рудный – 142
растекание – 177	рудноносный – 142
расчет на основе упругости – 63	рыхлая несвязанная порода – 127
расчетное оценочное землетрясение – 70	рыхлые обломочные породы – 127
расчетные нагрузки – 50	с научной точки зрения – 162
расчетные сейсмические воздействия – 31	самопишущий прибор самописец – 94
расчленение континентов – 82	сарматский ярус – 159
расширение Земли – 58	сброс – 74
расщелина размыкания – 36	сбросовая впадина – 75
ребро грань – 62	сбросовая гора – 75
регион – 154	сбросовая линия или след – 83
региональная геофизика – 154	сбросовый уступ – 25, 75
региональный – 154	сбросообразование – 75
регистратор данных – 46	сброшенный – 75
регистрация – 11	свая – 147
регистрация волн – 193	свинцовый – 120
регистрация времён пробега – 185	свип-сигнал – 181
регистрация данных – 45	свита – 180
регистрация землетрясений – 154	свод покрываться сводом – 188
регистрация регистрирующий – 153	сводный геологический разрез – 87
регрессировать – 155	связанная вода – 101
регрессивное залегание складки – 155	сдвиг горизонтальный – 74
регрессия регресивный – 155	сдвиги – 27
речник – 158	седло – 159
резко выраженная складчатость – 12	седловина – 37
резонанс – 156	сейсмиды – 170
результативный временной разрез – 77	сейсмическая активность – 164
реликт – 155	сейсмическая защита – 167
рельеф – 155	сейсмическая изоляция – 166
репер – 26, 118	сейсмическая область – 164
ресурсы недр – 108	сейсмическая обстановка 164, 168
ресурсы открытые – 53	сейсмическая опасность – 165
речная фация – 80	сейсмическая сила нагрузка – 165
риск – 157	сейсмическая станция – 169
риск дифференцированный – 52, 176	сейсмическая томография – 169
	сейсмическая устойчивость – 169

- сейсмическая сеть – 167
сейсмические волны – 170
сейсмические карты – 166
сейсмический – 164
сейсмический амортизатор, демпфер – 164
сейсмический амортизатор – 168
сейсмический балл – 168
сейсмический источник – 168
сейсмический линеймент – 166
сейсмический момент – 166
сейсмический момент землетрясения – 59
сейсмический пояс – 164
сейсмический прогноз – 165
сейсмический разрез – 168
сейсмический режим – 167
сейсмический риск – 167
сейсмический бюллетень – 164
сейсмический мониторинг – 167
сейсмический сдвиг – 168
сейсмическое воздействие – 166
сейсмическое затишье – 166
сейсмическое зондирование – 168
сейсмическое микрорайонирование – 166
сейсмическое просвечивание – 169
сейсмическое профилирование методом – 167
сейсмическое районирование – 170
сейсмичность – 130, 170
сейсмичность Земли – 170
сейсмоактивная зона – 170
сейсмогенерирующий разлом – 170
сейсмогеодинамика – 165
сейсмогеоценоз – 165
сейсмограмма – 170
сейсмограф – 170
сейсмодислокации – 164
сейсмозапись – 58
сейсмозапись землетрясения – 167
сейсмолог – 170
сейсмологическая обсерватория – 140
сейсмологический – 170
сейсмология – 170
сейсмометр – 171
- сейсмометрия – 171
сейсмоплатформа – 167
сейсмоприемник – 167
сейсмопротектор – 167
сейсморазведка – 165
сейсмоскоп – 171
сейсмостойкое строительство – 59
сейсмостойкость – 60
сейсмостойкость объекта – 140
сейсмотектоника – 171
сель – 137
сеноман – 34
сертификат сейсмостойкости – 164
сжатие – 38, 177
сжимаемость – 38
сибирская платформа – 173
сила землетрясения – 59, 60, 81
сила тяжести – 81
силикатизация – 173
силур – 173
сильное землетрясение – 178
сингенотический, идиоогенный – 105
синеклиза – 181
синклиналь – 181
синклинальный – 181
синклинорий – 181
синтезированная акселерограмма – 181
система – 181
система волн – 193
система трещин – 113
скалистый – 158
скважина – 194
скважинный гравиметр – 28
скважинный зонд – 126
скелет грунта – 175
складка – 80
складка антиклинальная – 17
складка асимметричная – 22
складка денудированная – 12
складка изоклинальная – 32
складка повторно смятая – 80
складка структурная – 24
складка течения – 79
- энергия землетрясений – 66
энергия, сила – 66
энтогенный – 67
эоловые процессы – 68
эоловый – 68
эон – 68
эонотема – 68
эпейрогения – 68
эпейрогенетические движения – 68
эпейрократон – 68
эпи – 68
эпигенез – 69
эпигенетический – 69
эпигенный – 69
эпигон – 69
эпидиагенез – 68
эпимагматический – 69
эпиморфоза – 69
эпицентральное расстояние – 68
эпифокальная область землетрясений – 69
эпицентр – 68
эпицентральная зона – 68
эпоха – 69
эра – 70
- эратема группа – 70
эродированный – 70
эрозия – 70
эромология – 70
эруптивный – 70
эскарп – 70
эталон – 154
эталонирование – 32, 189
эффект домино – 55
эффект Кариолиса – 41
эффект ряби – 157
эффективное напряжение – 62
эффективность геофизического метода – 63
эффузивная порода – 63
эхолот – 176
ювенильный – 114
юра, юрский период – 114
явление – 146
ядро антиклинали – 41
ядро Земли – 41
ярус – 178

- химическое выветривание – 46
холм – 55
хребет – 49
хрупкость – 82
цвет – 102
цели и задачи сейсмического риска – 93
цель защиты – 150
центр концентрации – 34
центр оседания – 126
цикл – 43
циклический – 43
циклотема, осадочный цикл – 43
цунами – 186
частота возникновения опасности – 98
черные пески – 27
четвертичные отложения – 151
чехол, крышка – 102
чистка скважины – 35
чувствительность – 171
шарнир – 113
шарнир складки – 113
шарьяж – 34
шахта – 172
шелушение – 50
широта – 119
шкала геологического времени – 88
шкала интенсивности МСК-64 – 160
шкала ИФЗ – 160
шкала Канамори – 160
шкала Кельвина – 115
шкала магнитуды – 130
шкала Меркалли – 160
шкала Рихтера – 162
шкала Росси Фореля – 162
шкала Японского Метеорологического – 162
шов – 114
шток – 24
штольня – 12
штрих гашура – 97
шурф – 101, 147
шхеры – 174
щебень – 159
щелочь – 14
щит – 172
- эдукция – 62
эквивалент – 70
экзарация – 71
экзогенные процессы – 71
экзогенный – 71
экзодофация – 71
экзотермический процесс – 71
экогенный – 61
экозона – 62
экология – 62
экономические потери – 65
экостратиграфия – 62
экотип – 62
экотон – 62
экотоп – 62
экофенотип – 62
эксгаляция – 71
экспертная оценка – 71
эксплуатационный – 142
эксплуатация – 72
экспериментально – 71
экстракция – 72
экструзивные породы – 73
электромагнитные методы разведки – 64
электромагнитный спектр – 64
электроосмос – 64
электроотрицательность – 64
электропроводность – 63
электроразведка – 63
элемент ландшафта – 117
элементарный состав – 64
элементы риска – 64
элювиальный – 65
элювий – 65
эманация – 65
эмиссия – 65
эндогенные процессы – 65
эндогенный – 65
эндоморфная зона – 66
эндотермический процесс – 66
энергетический класс – 66
энергия динамически выраженных волн – 100
- складкообразование – 80
складчатая область – 137
складчатая система – 80
складчатость – 42
складчатость альпийская – 14
складчатость архейская – 18
складчатость герцинская – 99
складчатость дисгармонированная – 107
складчатость каледонская – 31
складчатость лаврентевская – 119
складчатость протерозойская – 150
складчатый – 80
складчатый пояс – 80
склон – 78
склонение – 46
склонение магнитной стрелки – 9
скоростная аномалия – 189
скоростная характеристика – 189
скоростной напор – 98
скоростной разрез – 189
скоростные характеристики грунта – 177
скорость в маркирующем горизонте – 131
скорректированное время волны – 46
сланец – 172, 174
сланцевый – 174
слеб – 174
след разлома – 74
слой, прослойка – 120
слоистость – 162
слоистый – 117
слоистый, песчанник – 121
слоистый расслоенный – 178
служба сейсмическая – 172
смытый свод – 12
снижение сейсмического риска – 153
снижение уязвимости – 153
событие 74
согласно падающий сброс – 25
согласное падение, залегание сброса – 97
солёность – 159
солифлюкация – 176
солончак, соляной промысел – 159
соляная тектоника – 97
- соотношение величин – 152
соотношение плотности сухого грунта – 56
сопротивление грунтов сдвигу – 156
сопротивление скалыванию – 156
сопротивление устойчивости трению – 156
сотрясаемость – 172
сочленение – 124
сочленение плит – 114
спай – 114
спайность – 35
спектральный анализ – 176
специализация – 176
сползание – 152
спрединг – 177
среда – 67
среда обитания – 97
срединно-океанический хребет – 134
среднее максимальное ускорение грунта – 133
срезание стачивание – 174
столкновение – 37
стадийность геологоразведочных работ – 72
сталагмит – 177
станция сейсмическая – 177
степень изученности – 72
степень повреждения – 44
степень риска – 48, 121
стихийное бедствие – 53
стоимость восстановительная – 155
стратиграфическая колонка, разрез – 37
стратиграфический – 178
стратиграфический перерыв – 127
стратиграфическое несогласие – 53
стратиграфия – 178
стратификация – 178
стратосфера – 22
строение структура текстура – 73
структура геол. элемент – 179
структура почвы – 175
структура раздробленная на блоки – 74
структура сползания – 179
структура строен. – 179
структура тектоническая – 73

- структурная карта – 179
 структурные оси – 73, 179
 структурный – 179
 структурный нос – 29
 стык, трещина – 113
 субдукция – 179
 сублимация – 179
 субтропики – 171
 субъективный фактор – 179
 сундучные коробчатые складки – 78
 суспензия – 180
 суффозия – 180
 сфероидальный – 177
 схема профилей – 120
 схематический – 105
 сценарий землетрясения – 60
 сценарное землетрясение – 162
 съёмка – 180
 съёмка полевая – 76
 съёмка трансгуляционная – 173
 сыпучий рыхлый – 127
 сырая нефть – 158
 таблица условных обозначений – 34
 такыр – 181
 твёрдость – 176
 текстура – 73, 184
 тектогенез – 182
 тектоника – 97
 тектоника плит – 147
 тектоническая плита – 183
 тектонически нестабильная область – 73
 тектонический – 182
 тектонический блок – 75
 тектоническое движение – 182
 тектоническое землетрясение – 182
 тектоническое окно – 75
 тектоносфера – 183
 текучесть грунта – 79
 температура текучести – 79
 теория головных волн – 98
 теория органического происхождения – 16
 теория происхождения нефти из – 36
 тепловой поток – 99
- термальный – 11
 терраса – 183
 терригенный – 183
 территориальный – 183
 территория – 183
 техногенная катастрофа – 182
 техногенное антропогенное землетрясение – 16
 техногенное землетрясение – 131
 техногенные грунты – 182
 технологическая карта – 79
 технология – 182
 тип – 186
 типы зданий – 186
 типы зданий и сооружений – 25
 отождествление – 105
 толчок – 150
 томография – 184
 топограф, маркшейдер – 180
 топографический – 184
 топография – 184
 травертин – 12
 трансконтинентальный – 185
 транспрессия – 185
 транстенсия – 185
 трещина – 77, 113
 трещина сжатия – 113
 трещинный источник – 77
 трещиноватость – 77
 трещиноватый – 113
 триас – 185
 тропики – 185
 тропосфера – 186
 трубопровод, магистраль – 130
 трясина – 28
 туф – 186
 тягучесть – 56, 190
 тяжелые грунты – 99
 убывание амплитуды с удалением – 141
 углеводород – 103
 углерод-14 летоисчисление – 32
 углефикация – 36
 угловая дислокация – 16
 угловое несогласие – 16
- угол – 15
 угол естественного откоса – 15
 угол падения – 15
 угол падения разлома – 15
 угроза – 133, 184
 удаленное землетрясение – 155
 удар – 27
 удар землетрясения – 60
 ударный источник – 133
 уклон – 94
 ундуляции – 187
 уплотнение – 162
 уплотнение грунтов – 175
 уплощение – 49
 управление в чрезвычайных ситуациях – 65
 управление кризисами – 42
 управление природным риском – 157
 управление рисками – 130
 упругая деформация – 63
 упругие волны – 63
 упругий материал – 63
 упругость – 156
 уравнение макросейсмического поля – 69
 уравнение сейсмического режима – 69
 уровень – 121
 уровень, зеркало грунтовых вод – 96
 уровень приведения сейсмических – 164
 усиление – 129
 ускорение силы тяжести – 10
 условные обозначения – 72
 устойчивость склонов откосов – 177
 устойчивость, сопротивление грунтов – 156
 устойчивость химия – 177
 устройство для обработки данных – 46
 устье – 116
 усыхание – 50
 утоньшение – 75
 уточнение исходной сейсмичности – 154
 утрамбованный – 152
 учение о фациях – 73
 ущелье – 152
 ущерб – 44
- ущерб от вторичных последствий – 44
 ущерб экологический – 61
 уязвимость сейсмическая – 190
 уязвимость социальная – 174
 уязвимость экологическая – 61
 фактор затухания – 45
 фауна фации – 75
 фациальные условия – 68
 фация – 73
 фация – 67, 73
 фейдж – 75
 фельдер – 75
 физико-географический – 147
 физико-химический – 146
 физическая величина – 146
 фильтрация – 76, 77
 флексура – 78
 флексурные складкообразования – 78
 флиш – 80
 флишевая фация – 80
 флора – 78
 флуктуации – 79
 флуоресцентный – 80
 флюоресценция – 80
 флювиальный – 80
 флювиальная структура – 79
 флюид – 79, 186
 фокус – 80
 фокусное расстояние – 80
 форланд – 81
 форма рельефа – 118
 форма, фигура Земли – 76
 формация – 82
 форшок – 81
 фоссилизация – 82
 фракция – 82
 фундамент здания – 82
 фундамент кристаллический – 23
 функция уязвимости – 191
 фьорд – 77
 халькосфера – 34
 характерная черта – 34
 хедреократон – 99